

BÜNTETŐJOGI
TANULMÁNYOK
XVI.

MTA VESZPRÉMI TERÜLETI BIZOTTSÁGA
VESZPRÉM
2015

BÜNTETŐJOGI TANULMÁNYOK
XVI. kötet

Készült
a Győri Törvényszék,
a Szombathelyi Törvényszék,
a Veszprémi Törvényszék és
a Zalaegerszegi Törvényszék
anyagi támogatásával

Kiadó: az MTA Veszprémi Területi Bizottsága
Felelős kiadó:
Pósfai Mihály, az MTA levelező tagja, a VEAB elnöke

Szerkesztő: *Jungi Eszter*

Készítette: Valczer Z+J Kft.
Felelős vezető: *Valczer Zita*

ISSN 1586-3077

BÜNTETŐJOGI TANULMÁNYOK
XVI. KÖTET

2015 VESZPRÉM

Kedves Olvasók!

A kíváncsiság minden tudomány kezdete – írta Pierre La Mure és ez volt a kötet összeállításának vezérgondolata is:

Kíváncsiságot érzünk kollégáink munkája, kutatási területe iránt és reményeink szerint az írásokkal kíváncsiságot ébresztünk az olvasókban.

Az idei év tanulmányait, melyek a Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Területi Bizottsága Büntetőjogi Munkabizottságának ülésein megfordultak, három fejezetbe sűrítettük.

Az I. rész a jogtörténeté, melynek élén *dr. Barna Attila*, a győri Széchenyi Egyetem oktatója Korponayné Géczy Julianna peréről írt dolgozata áll. A tanulmány sokakban felidézi a tanár úr győri konferenciánkon tartott sodró erejű, lendületes előadását. Az ifjú kutatók közül *dr. Bodnár Zsolt* újabb színvonalas dolgozattal jelentkezett, amely tartalmában szervesen kapcsolódik az előző kötetben megjelentetett elemzéshez, de annak ismerete nélkül is érdekes olvasnivalót kínál. *Schábné dr. Proszonyák Éva* bírónő és *dr. Jakab Zsolt* bírósági titkár egybecsengő, hasonló témát választott, ám azt eltérő oldalról mutatták be. A beszámíthatóság napjaink büntetőjogának is központi kérdése, tanulságos lehet tehát annak megismerése, hogyan gondolkodtak róla korábban.

A II. rész a büntető anyagi jog területére eső tanulmányokat foglalja magába. *Dr. Polgár András* bíró úr évek óta kitartóan kutatja a szankciórendszer megújításának lehetőségeit. Ebbe az irányvonalba illeszkedik a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésről benyújtott dolgozata, melynek a közelmúlt jogalkotási eseményei különös időszerűséget kölcsönöznek. Tavaly csatlakozott a munkabizottsághoz a Veszprémi Törvényszékről *dr. Tóth Péter*, akinek elévülésről írt értekezése komoly szakmai érdeklődést váltott ki. *Szűcsné dr. Németh-Csóka Tímea* már évekkel ezelőtt joghallgatóként kiválasztotta magának a pártfogó felügyelet témáját, amiről bírósági titkárként immár gyakorlati tapasztalatokkal fűszerezve tudott írni, megőrizve diákkori lelkesedését. Míg e dolgozatok a Büntető Törvénykönyv Általános Részéhez kapcsolódnak, addig *dr. Bótor Szabolcs* bíró úr tanulmánya áttevet a Különös Részbe, az orvhalászat tényállásához. A mű hiánypótló alkotás, mert a témában még nem született ilyen átfogó jellegű, sokoldalú elemzés.

A III. rész a büntető eljárásjogi dolgozatokat öleli fel. Köztük olvashatjuk *dr. Havasiné dr. Kulcsár Petra* bírósági titkár gyermekbarát igazságszolgáltatásról írt alapos tanulmányát, melyből a nemzetközi elvárásokon és a jogszabály módosításokon túl megismerhetjük a regionális fejlesztéseket is. *Dr. Badics Judit* kolléganő kutatási témája a mediáció,

amely sikeres új megoldásként köszön vissza az eljárásjogból. Ugyanakkor a szerző meggyőző érveléssel bizonyítja, hogy a módszer még kiaknázatlan lehetőségeket rejt magában. A mindennapi munkavégzés hozta *dr. Széles-Bajkó Ágnes* bírósági titkár elé a bűnjelek témáját, ami azután annyi kérdést vetett fel benne, hogy egy külön tanulmány megírására vállalkozott. Gondosan egybegyűjtötte a vonatkozó jogszabályokat, s kritikusan elemezte azokat abból a szempontból, hogy a gyakran felmerülő tipikus helyzetekre mennyiben nyújtanak reális megoldásokat. A rendőri jelentés bizonyító erejéről szól *dr. Bejczy Alexa* ügyész nő legújabb dolgozata, ami a témáról fellelhető gyér szakirodalom kiegészítését szolgálja tudományos igénnyel.

A munkabizottság az idei évben is komoly segítséget kapott a kötet megjelentetéséhez. Ezért köszönetét fejezi ki dr. Takács József, a Győri Törvényszék elnöke, dr. Némethné dr. Szent-Gály Edit Katalin, a Veszprémi Törvényszék elnöke, dr. Andor Szabolcs, a Szombathelyi Törvényszék elnöke és dr. Sorok Norbert, a Zalaegerszegi Törvényszék elnöke felé. Külön köszönet illeti a szerzőmunkáért dr. Magyar Károlyt, a munkabizottság elnökét és dr. Bótor Szabolcsot, a munkabizottság elnökhelyettesét.

dr. Jungi Eszter
szerkesztő

I.

Jogtörténet

BARNA ATTILA¹

**„Isten úgy segélyen először á jobb kezedet vágják el,
's azután á fejedet ütik el”**

A hazai büntető peres eljárás szabályai Géczy Julianna, a Lőcsei Fehér Asszony felségárlási perében²

Korponay Jánosné Garamszeghy Géczy Juliannának, a Rákóczi-kor misztikus alakjának legendáriuma mára elválaszthatatlanul összeforrt a Jókai Mór által 1884-ben megalkotott lőcsei fehér asszony alakjával³. A regényíró maga is több helyütt említi, hogy a hősnő alakját valós dokumentumokból, főként a Thaly Kálmán történész barátjától kapott forrásokból merítette és alakította írói fantáziájával⁴. A mű mind a mai napig meghatározza a közvéleményt, és erős érzelmi beállítottságával, felkavaró jelzőivel, kihatott a következő évtizedek tudományos gondolkodására is. Jókai és Thaly⁵ hatására, amelyet a 18. századi kortársak szóhasználatra, leírásai és eredeti dokumentumai is megerősítettek, önálló életet élő legenda keletkezett.

A köztudatban máig uralkodó vélekedés: Géczy Julianna Lőcse elárulója, aki bejutatta az osztrák császári csapatokat a városba. Ő lett volna, aki egy kis rejtett csatornánál, földalatti úton keresztül beengedte az ellenséget, a szeretője párnája alól elcsent kulccsal.

Korponayné Géczy Julianna a Magyar Királyság felvidéki részén, Osgyánban (ma: Ožďany, Szlovákia) született 1680 körül, Géczy Zsigmond, – aki már a Thökoly Imre-féle felkelés idején is kuruc ezredes volt – és Bakos Judit leányaként. 1700-ban, nőül ment a nála jó tíz évvel idősebb⁶ Korponay János, Hont vármegyei nemeshez. A házasságból hat évvel később fiuk született, a kis Gábor, családi életüket azonban gyökeresen felforgatta Rákóczi Ferencnek a Tiszaháton meginduló osztrákellenes zászlóbotása.

1 dr. Barna Attila egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Jegtörténelmi Tanszék

2 A dolgozat a Győri Tanulmányok sorozat, 2014/16. számában megjelent tanulmány átszerkesztett változata.

3 Jókai Mór: A lőcsei Fehér Asszony, Szépirodalmi könyvkiadó, Budapest 1955.

4 „Regényének egész anyagát szinte készen kapta Thaly Kálmántól.” - Lám Frigyes: Jókai és a Szepesség, In. Irodalomtörténelmi Közlemények, 1943/4., 294.o.

5 Thaly Kálmán: A Lőcsei Fehér Asszony – Thaly Kálmán előadása a Történelmi Társulat 1909. május 6-án tartott rendkívüli ülésén, gyorsírói feljegyzés után, Századok, 1909/6., 450.o., 456.o.; Thaly Kálmán: A Magyar Történelmi Társulat 1872-ik évi szepes-vidéki kirándulása: a lőcsei bizottság jelentései 3.; Thaly Kálmán jelentése szab. kir. Lőcse város levéltárának Rákóczi-kori okmányairól, különös tekintettel a város 1709-1710-ediki ostromára, Századok 1872/9. sz., 618.o.

6 Korponay János születési éveként a források 1668-at jelölik meg.

A felkelés kitörése után röviddel édesapja már 1703 szeptemberében újra kurucnak állt⁷, és különböző beosztásokban végigszolgálja a szabadságharcot. Férje azonban a császárhű politikai térfélhez volt sorolható, gyermekkorától apródként a hithű labanc gróf Koháry István⁸ mellett szolgált. Korponay János a következő év februárjáig védte a rábízott – a Koháry-birtokok egyik központjának számító – Csábrág (ma: Cabrad⁹, Szlovákia) várát, pont az ostromló csapatokat vezető apósa ellenében, és csak ezt követően esküdtött vonakodva hűséget Rákóczinak.⁹

Megállapítható, hogy alig kezdődik meg a fegyveres konfliktus, Géczy Juliánnál máris két tűz között találjuk, esetenként szó szerint is, hiszen nő léte követi férjét a katonai táborba és a hadszíntérre, és „Juliánna kétfelé hallgatózott”¹⁰.

Lőcse ostroma és kapitulációja

Lőcse (ma: Levoča, Szlovákia, németül Leutschau, latinul Leutsovia) feladása és elárulásának története, egyben a szabadságharc utolsó időszakának krónikája is. Rákóczi mozgalma már túl van az 1709-es trencsényi (ma: Trenčín, Szlovákia), sőt az 1710. januári romhányi vereségen is, a kuruc állam és sereg visszaszorul oda, ahonnan a felkelés évekkal azelőtt megindult. Az osztrák Haditanácsban megszületik a Felvidék teljes visszahódításának terve, amelynek kiemelt célpontja Lőcse elfoglalása. A szepességi városok közül ez volt a legerősebb és hadászati is legjelentősebb, ahonnan ellenőrizni lehetett az egész vármegyét.

Adatokkal igazolható, hogy 1709 őszétől Korponayné a császáriak által ostromlott Lőcse városában lakott, és szerelmi viszonyban állt Andrássy István generálissal, a városba bevonuló véderők parancsnokával. Ekkora férjének, Korponay Jánosnak vagyonát és birtokait (amely az asszony egykori hozományát is jelentette) az elkobzás veszélye fenyegette, hiszen a szétesőben lévő kuruc vezetésben elszaporodtak az árulások és megingások. A császárnak hűséget fogadók pedig a saját birtokaikon kívül, gyakran egymás területeit is meg akarták szerezni.¹¹

Történelmi tény: az osztrák csapatok 1709 novemberében körülférférik a várost és több eredménytelen támadást vezetnek a kőfalakkal és tornyokkal megerősített erődítés ellen,

7 Kovács János Hont megyei esküdt levele, Géczy Zsigmond losonci csatlakozásáról. - 1703. szeptember 3., Thaly Kálmán Gyűjteménye 1881., Kubinyi Ferenc Múzeum, Szécsény.

8 Koháry (II.) István (Csábrág, 1649. - 1731.), 1709-ben Pálffy visszafoglalta Koháry birtokait. Az 1714 szeptemberében összehívott országgyűlésen országbírói tisztségre választották meg. - Sárvary Béla: Történelmi viszhangok élet, jellem és korrajzokban. Pest, Pfeifer Ferdinand Bizománya, Herz János Nyomda, 1857., 57-58.o.; ld. még Thaly 1909., 456.o.

9 Kompániás kapitányként (huszárkapitányként), majd hadipénztárosként teljesített tábori szolgálatot. - Markó Árpád: Adalékok Lőcse kapitulációjának történetéhez – 1710. február 14., Századok 1964. 1-2. sz., 199.o.; Ráday Pál iratai 1703-1706. I. kötet, (Szerk.: Benda Kálmán, Esze Tamás, Maksay Ferenc, Pap László), MTA, 1955., 50.o.

10 Jókai, 1955., 167.o.

11 Förster Rezső: A Lőcsei Fehér Asszony történeti alakja, Budapest 1933., Kis Akadémia Kiadása, 16.o.

amely végül a következő évben, február 13-14-én elesik. Lőcsét meglepetésszerűen foglalják el a városba bejutó császári csapatok.

A legsúlyosabb bizonyíték az asszony árulása mellett, hogy Korponayné a vár feladását követően többször kérelmezi férje elkobzott birtokainak visszaadását, és maga hivatkozik is érdemeire, sőt ezeket gróf Illésházy Miklós udvari kancellár is elismeri levelében.¹²

Géczy Julianna későbbi állításaival szemben döntőnek kell elfogadnunk az ostromló hadak vezérének, Georg Löffelholz tábornoknak a jelentését, amelyben leírja, hogy „Trautson ezredes átvette a parancsnokságot, kinyitotta a kaput és lehetővé tette, hogy egész gyalogsággal a városba bevonulhassak”.¹³ Ezzel együtt a tárgyalások segítése, az esetleges levélüzenetek személyes eljuttatása (Löffelholz jelzi, Géczy asszony őt felkereste és tájékoztatta¹⁴) az ostromzáron keresztül, nagy bátorságot és kockázatot jelentett, az ingatag és bizalmatlan felek között.

Géczy Julianna, ha közben is járt az erősség feladásában, de az ostromot nem ő döntötte el.¹⁵ A város ki volt merülve és folyamatosan tárgyalt a megadásról, a három havi ostrom alatt. Többek között 1710. február 9-én is kijuttattak egy 19 pontból álló megadási feltételt, amelyet a város tanácsa fogalmazott meg Andrassy városkapitány tudtával¹⁶, aki maga is kettős politikát folytatott.¹⁷ A városon belül szervezte és erőltette a harcot, azonban maga is folyamatosan tárgyalt, sőt egyes források szerint kisebb hadi cselekményekről (mentő élelem és lőszer érkezéséről, Bercsényi leveléről, sőt rejtjel-kódjáról) tájékoztatta Löffelholzt. A városi hadak parancsnoka, Czelder Orbán brigadéros is tárgyalt a tábornokkal, de miután nem fogadta el a feltételeket, Löffelholz, mint lázadót lefogatta (egyes feltételezések szerint szánt-szándékkal juttatták fogságba, ezen a módon)¹⁸. A tábornok által elfogott levelezés alapján még az is feltételezhető, hogy akár Bercsényi is

12 Thaly, 1909., 467-468.o., Megjegyzem, hogy Illésházy a levélben „Ösmeretlen jóakaró Asszonyomnak!” szólítja Korponayné, személyesen ekkor valószínűleg még nem, csak leveleiből ismerte ügyeit.

13 Hajnóczy Iván: A lőcsei fehér asszony a történelemben. Közlemények Szepes vármegye múltjából, 1909., Löffelholz jelentését eredetiben idézi Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme, XVIII. k., II. Rákóczi Ferenc nemzeti fölkelése (1701-1714), Lőcse Andrassy István árulása folytán megadja magát c. fejezete, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest 1929.

14 „Báró Andrassy és Géczy asszony, aki minket felkeresett és mindenről szóban is tájékoztattott, már életveszélyben forogtak, mert a németek azt hitték, hogy elárulta őket és többé nem bízva benne már szinte az életükre törtek.” – Ilyen merényletről nincs semmi adatunk. - írja Markó 1964., 195.o.

15 Markó a következőképpen nyilatkozik: „a Jókai Lőcsei fehérasszonyában közölt romantikus történet teljesen hamis”, máshol pedig „a város elfoglalásában a meglepetés ki van zárva”. 177.o., 189.o.

16 „durch göttlichen Accord General Andrassi Istvan” – Szentmiklóssy Gottfried 1693-1772 között írott krónikájából - Wiederschall Einiger vorgelauffen Begebenheiten in den Lebenslauff Gottfried Szentmiklossy, közli: Monika Bizoňová: Rozprávania niekoľkých uplynulých udalostí v živote Gottfrieda Szentmiklošioho Cap. 41, Historia Ecclesiastica I., Prešov, 2010 1-2., 269.o.

17 Markó 1964., 186.o.

18 A lőcsei vezénylési és tényleges parancsnoklási viszonyokat, a Bercsényi által kinevezett Czelder és a városba behúzó Andrassy között nem sikerült tisztázni. - Baksay Zoltán: Czelder Orbán, A Rákóczi-szabadságharc brigadéros, Századok, 1957., 5-6. sz., 763.o.

tudhatott a tárgyalásokról. Mindez természetesen nem jelentette a kuruc vezetőség beleegyezését a város feladásába, és az osztrák szándékok komolyan vételét.¹⁹

A tárgyalás és a megegyezés mindkét félnek érdekében állott: a császári hadak kimerültek a téli ostromban, amelynek végkimenetele, bár nem volt kérdéses, de mégis nagy veszteségeket, és az erők akár további hetekig tartó lekötését jelentette volna. A „lázadók” és a város lakossága pedig menteni kívánták a menthetőt, ki-ki a maga módján.

Valószínűsíthető, hogy – ahogyan többször állította – kapcsolatai révén a Fehér Asszony üzeneteket, leveleket közvetített a védők és az ostromló csapatok parancsnokai között. Így Lócse tárgyalások eredményeképpen, de a valódi szereplők háttérbe húzódásának szándékával (valójában ennek csak illúziójával, hiszen a szerepek hamar tisztázódtak) került a császáriak kezére.

A Szatmári békeszerződés megkötése és a királykoronázás időszaka

A szatmári béke megkötése után (1711.), a Habsburg udvar nagyhatalmi helyzetének megőrzése szempontjából kiemelt fontossággal bírt, hogy a Magyar Királyságban helyreálljon a békekötéssel magalkotott régi-új rend. Ezért komolyabb változtatásokra és engedményekre is hajlandó volt. A kuruc főnemesség hűségére tért tagjai visszakaphatták birtokaikat, a – következő években pedig – akár részesedtek is az emigráltak javaiból. A kis- és középnemesség nagy része elfogadta a kialakult helyzetet, az állami és megyei hivatalokban újra nagy számban találunk a szabadságharcban korábban vezető tisztséget betöltő nemeseket.²⁰ A békekötés és a magyaroknak tett kedvezmények sikerrel jártak: 1712 márciusában az új király III. Károly átléphette az ország határát, Pozsonyba érkezett a koronázási ünnepségekre és az összehívott országgyűlésre. Ezt zavarta meg a parasztság és a kuruc-párti tisztek országosan meginduló újabb szervezkedése, melynek célkitűzése: Rákóczi visszatérésének megkönnyítése volt.

A szabadságharc végleg lezárulni látszott, Géczy Júlia pedig kérelmekkel ostromolta a császári udvarnál szolgáló ismerőseit²¹ és pártfogóit.²² Jó kapcsolatokat épített ki többek között Illésházy Miklós gróffal, az udvari kancellárral, és Stella gróffal²³. A „szép és

19 Beresényi Miklós levele Andrásyhoz, Homonna 1710. január 30. – „Mi illeti Löffelholtzknak küldött scriptumát kegyelmednek, abban semminémü consideratió nincs, [...] valamely fortélyt megkövesse maga részéről meg ne tartsa melyet pro praecautioem kívántam kegyelmednek megírnom,” – Markó idézi Löffelholtz elfogott és jelentéséhez csatolt Beresényi-féle levelet., 198.o.

20 Baksay, 767.o.

21 Hartleben 1712. június 1-jén Gyarmatról írott levelében biztosítja az asszonyt, amiben tudja, segíteni fogja őt és családját. Sajnálja, nem lehet ott Bécsben, hogy segíthesse dolgainak intézését, mert parancsa Erdélybe szólítja. Kitér arra is, hogy másoktól hallotta, Korponayné sokat szenved miatta férje urától, hosszasan indokolja kapcsolatuk ártatlan mivoltát. - MNL OL - E 162 Magyar Kamara Archivuma, Neo-regestrati processus № 225. (17. cs.) - Korponayné Géczy Julianna felségárulási perének dokumentumai (a továbbiakban: MNL OL - E 162, nr. 225.).

22 Gyergyay Margit: Géczy Julianna élete, különös tekintettel felségárulási perére, Budapest 1918., Fráter és Társa Könyvnyomdája, 13.o.

23 Rocco Stella gróf (1662-1720), „Rocco Stella Conte del S.R.I. Magnate di Ungheria” – In Crescimbeni Mario: Notizie storiche degli Arcadi Morti, tomo terzo, Roma 1721., 298., 302.o.

szellemes asszony” büszkén tudatja, bejáratos az udvarba is. Májusban azonban drámai fordulatként híre megy, Rákóczi kiegyezett az udvarral és hazatér, hogy jelen legyen a koronázáson. A hírt a közvélemény többsége, így valószínűleg Korponayné is elhiszi.

A Pozsonyban történeteket ettől a ponttól, főként Géczy Júlia vallomásaiból kíséreljük meg rekonstruálni.

1712 júniusában Pozsonyba érkezik, ahol gróf Pálffy Jánost, a magyarországi császári csapatok főparancsnokát²⁴ keresi meg, aki nehezen, csak harmadik próbálkozására fogadja a kirtartó, de a vonakodó fogadtatástól kissé csalódott asszonyt. A beszélgetés során elmondja, hogy Rákóczitól származó, egy új felkelést előkészítő, komoly bizonyítékokat tartalmazó leveleket adtak át neki kézbesítésre. A levelek címzettjei (Ráday Pál, Eszterházy Dániel, Török István, Török András, Ebeczki István, Keczer Sándor, Semsey László²⁵, Czelder Orbán, stb.)²⁶ a kuruc szabadságharc vezető tisztségviselői voltak, akik közül többen, az 1711 utáni konszolidációban is komoly szerepet vállaltak. A leveleket Pelárgus János álhúhás kapitány adta Korponaynének a régi kuruc tisztekhez történő továbbításra. Pálffy kéri a leveleket, és feljegyzi az érintettek neveit. Az asszony azonban nem adja az iratokat. Már nagyobb cél felé tör, és azt hazudja, hogy azokat már időközben elküldte Viard tábornoknak, meg is kell érkezniük hamarosan.²⁷ Kapcsolatait kihasználva Korponayné egyenesen az uralkodóhoz szeretné eljuttatni a leveleket, és ehhez támogatói segítségét kéri, sőt türelmetlenségében saját maga is beadványokat készít. A kért udvari audiencia azonban késik.

Az asszony megijed a városban szétfutó hírtől és a helyzet megváltozásának lehetőségétől, melyet „nem gondol bakatellának”: Rákóczi a kimaradottakkal kegyelmet kapott és hazatér. Valóban említette Pálffy grófnak, hogy Rákóczi- és Bercsényi-levelek birtokába jutott, de arra nem gondolt, vagy csak később tudta meg, az írások a titkos megbeszélések színhelyéül apjának, Géczy Zsigmondnak kúriáját jelölték meg. A levelekről bejelentést tett, azonban nem adta át azokat, az idő pedig egyre telt. Későbbi állítása szerint részben elégette az üzeneteket, másokról azonban másolatokat készített. Különösen értékesnek gondolta azokat a rejtjel-kulcsokat (clavis), amelyeket a Ráday Pálnak címzett levélben talált.²⁸ A bizonyítékok többségét azonban megsemmisítette, egyrészt a kurucok bosszújától tartva, részben a mozgalomban érintett édesapja védelmében. Végzetes cselekedetével a Rákóczi-párti szervezkedésre lecsapni szándékozó bécsi udvar, és a pozsonyi

24 Gróf Pálffy János (1663-1751), 1712-ben a magyarországi csapatok főparancsnoka, később horvát bán, és 1741-1751 között nádor. Bátyja Pálffy Miklós, aki országbírói (1713-tól) és nádori (1714 októberétől 1732-es haláláig) tisztelet is betöltött.

25 Talán Semsey Miklósról van szó. - Kalmár, 297.o.

26 „Azon punctumok a mellyeket Géczy Julianna a ... Korponai János bájos tarsi melts Groff Palfi Janos úr eő excelláját Posonyi fateált” - MNL OL - E 162, nr. 225., 20.

27 MNL OL - E 162, nr. 225. - Processus Fiscalý Actore Fisco Regio Contra Juliannam Geczý Joanny Karponay.

28 Ráday Pál, Rákóczi egykori kancelláriai igazgatója. Ráday tudomást szerzett a vádakról, és mihamarabb tisztázni kívánta magát a gyanúsítás alól. Önéletírásában az 1712-es esztendő eseményei között istentelenül történt bevádoltatását is említi, örömmel és megkönnyebbüléssel nyugtázza, hogy Korponayné meglakolt a hamis vádakért. Ráday Pál önéletírása, In: Ráday Pál iratai 1703-1706, I. kötet, 41.o.

országgyűlésen éppen a vállalható békefeltételek megtartásán küzdő hazai rendek törekvései közé került.

Az úgy legfontosabb, máig tisztázatlan és fordulópontot jelentő kérdése: hogyan és miért fordultak a lőcsei árulásáról ismert szépasszonyhoz a kuruc vezetők, miért akarták pont őt a levelek eljuttatásával, a szervezkedők összehívásával, alig két évvel a köztudomású hitszegés után megbízni? Hiszen Géczy Julianna sohasem titkolta szerepét és kapcsolatait, sőt kifejezetten felnagyította érdemeit a Lőcsén történetekben.²⁹ A kuruc oldal is tudott a szerepéről, de legalábbis nem lehettek kétségei Korponayné ingatagsága és birtokszerzési vágyai felől.

Miért bíztak meg egy asszonyt, ilyen bizalmas és veszélyes küldetéssel, olyan kalandos utazással, rejtőzködéssel, konspirációval terhes vállalkozással, amely a leghűségesebb vitézeit is próbára tette volna. „Kettős ügynökként”, szabadabban mozgó, gyenge nőként remélhették, hogy kézbesíti a leveleket? Az a nő, akit nyíltan büntetéssel fenyegettek, és aki Rákóczi és híveinek katonai, vagy politikai sikereitől nem sok jót remélhetett?

Vallomásában Korponayné Ebeczky Sámuel, Bercsényi titkárának közbenjárásával magyarázta, miért bíztak meg benne és ígértek jutalmat.³⁰

Korponayné húzta-halogatta az időt és birtokadományozási dokumentumainak kiadását sürgette. Ekkor további terhelő bizonyítékok, olyan Lengyelországból érkező levelek kerülnek a hadvezetés birtokába, amelyek egyike megemlíti, hogy korábban már Géczy Júlia is kézhez vett valamilyen hasonló iratsomagot és a külföldön bujkáló fejedelem reméli, az abban küldött leveleket megkapták a címzettek.³¹

A Korponayné által benyújtott kérvények, és beszélgetések híre (pl. Stella gróffal, a császár bizalmasával jegyzőkönyvbe mondvá) eljutott a legfelső udvari körökbe is, ahol többek – köztük az uralkodó – neheztelését váltották ki. Pálffy lépésenkyszerbe került, egyre határozottabban követelte a levelek átadását.³² Géczy Júlia tesz még egy ügyetlen kísérletet a levél-ügy lezárására. Borbély István nevű emberét Pozsonyba hívatta, és arra kérte, jutalom ellenében vallja azt, a leveleket nem tudta Viardnak kézbesíteni, mert elvették tőle. Pálffy nem hisz a mesében, vasra vereti Borbélyt, aki az akasztással fenyegetésre mindent kivallott.

29 Förster is hangsúlyozza, számára teljesen érthetetlen az asszony megbízása. - Förster, 24.o.

30 „minthogy felséges fejedelem, és Fő Generalisom elhitték Secretarius Ebeczki Samuel Uram szavaiból, hogy kegyelmed igaz hívünk, azért Kgydet általam köszöntetik, 's kéretik, ha magának, 's gyermekeinek jövődöbéli boldogítását kívánja, az minémü levelet hoztam, az kinek szól okossan, 's nagy híven adja annak kezéhez ha kgyd ebben a dologban igazan el fog jární, akár ezerte is megesküdjem minémü nagy jutalmát fogja kgyd venni az Felsőes Fejedelemtül” - A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára, IV. Ráday I. Pál iratai, IV.g. Magánügyeire vonatkozó iratok. 9. szám, 111. csomó (a továbbiakban: Ráday Lt. IV.g. 111.cs.). Jókai a bűneit megbánó, jóvátenni akaró, ezért a veszélyes szolgálatot is elvállaló nő alakját festi le regényében. – Jókai 401.o.

31 Gyergyai a Thaly által közölt, Korponayné által már fogságából írott levelének részletét értelmezi úgy, mint amiből az derül ki, hogy Herberstein olyan elfogott leveleket mutatott személyesen neki, amitől a szerencséjét végleg elveszíti. – Thaly 1909., 469-470.o.

32 Bővebben Pálffy szerepéhez az ügyben, ld. Kalmár János: Pálffy János és a „lőcsei fehér asszony”, Történelmi Szemle 2014/2., 300-301.o.

Pálffy Korponaynének újra üzen, magához hivatja a továbbra is vonakodó és zavaros kifogásokkal próbálkozó asszonyt. Nem engedi el addig, amíg az nem ír – az ügybe végérvényesen belekeveredő – apjának, Géczy Zsigmondnak a levelek megszerzése ügyében. Hazatérve – mivel saját bevallása szerint sem emlékszik, mit is írt Pálffynál – újabb levelet ír, értesíti apját, meneküljön azonnal. Az egyre szorongatóbb (Pálffy fenyegetései, Herbersteintől az elfogatására vonatkozó üzenet) helyzetben, ő is menekülésbe kezd. A Pozsony melletti Máriavölgyig (németül: Maria Thal, ma: Marianka, Szlovákia) jut, ahol a nehézségeket mérlegelve letesz a további utazásról, hosszú levélben bűnbánóan számol be Pálffynak az ügy részleteiről és a bizonyítékok megsemmisítéséről.³³

Pálffy ettől a ponttól már nem ismert megalkuvást, haladéktalanul elfogatta, és biztos helyre, a saját vöröskői várába (ma: Hrad Červený Kameň, Szlovákia) záratta.

A főbenjáró felségárulási per folyama és az alkalmazott büntetőjogi normák

Az előzetes vizsgálatok, kihallgatások csakhamar megkezdődtek 1712 őszén. Géczy Júlia sok mindent bevallott, de arról hallgatott, hogy a levelekben édesapjáról is szó esett, így Géczy Zsigmond közben sikeresen kiszökhett Lengyelországba.³⁴ Szeptemberben az országgyűlés, a császár parancsára „delegált bíróságot” (iudicium delegatum), vagyis választott, eseti tagokból felkért különleges fórumot rendelt ki az eljárás lefolytatására.³⁵ A kirendelt bíróság elnöke gróf Koháry István országbíró volt, tagjai: báró Sándor Gáspár, Nádasdy Tamás somogyi főispán, Nagy István országbíró ítélőmester, Meszlényi János Győr és Fejér vármegyék alispánja. Korponayné, ekkor – 1712 szeptemberében – már Győrben van fogságban, később a kitörő pestisjárvány miatt Magyar-Óvárra került. A pert 1713 márciusában itt folytatták le.

Géczy Juliannát Baczkó Mihály, Moson vármegye alispánja idézte, a vádat a kijelölt királyi ügyészek (egymást váltva) képviselték. A gyanúsított két védőt is kapott, de ő arra hivatkozással, hogy Őfelségével a császárral nem óhajt perbe szállni, ezeket nem fogadta el. Perét – hosszas huza-vona után – itt veszik fel (levata), megtörtént az idézés és az ügyészi tisztséget is végre sikerült betölteni.³⁶

A perbe bocsátkozást követően Korponayné hosszas általános vallomást tett. Kitért a levelek átvételére, azok kibontására, és részletekbe menően az azokban foglaltakra is: „*az leveleket fõlszakasztottam, és több ugyan azon coopertában becsinált levelekkel együtt á ki nyelvemen való volt megolvastam, 's azoknak contientiája mibõl állott a mennyire jut*

33 Maria Tall 4ta Auguŕti 1712., Copia - MNL OL - E 162, nr. 225., 48.

34 Géczy Zsigmondot felségárulásért távollétében elítélik, birtokait lefoglalták. Valószínűleg még 1714 első felében halálozott el. – Gyergyay, 39.o. Ezzel szemben Thaly Kálmán 1716-ból idéz forrás, amelyben Géczyt néhainak mondják. – Thaly 1909., 467.o.

35 A köztudatban sokan a városi bíraskodás egyik eseményeként ítélik meg, de ez nem felel meg a valóságnak.

36 Gyergyay, 20-21.o.

eszembe, és kinek szóllott eképen következik:”³⁷ Bizonygatja, hogy milyen sokféleképpen akart jelentést tenni a levelekről, majd miként égette el azokat Rákóczi hazatértének hírére. Vall a Pálffyval való tárgyalásairól, és szökési kísérletéről.

Géczy Julianna önkéntes vallomása és a korábbiakban keletkezett jelentések alapján, ezt követően a királyi ügyész kezdte meg a vádpontokra vonatkozó kérdéseinek feltételét, az ún. különös vagy pontonkénti – a büntett minden körülményére kiterjedő – vallatást.³⁸ Korponayné a korábbiakban elmondottakhoz nagy következetességgel ragaszkodott. A levelek tartalmára pontosan visszaemlékezni nem tudott: már Pálffynak sem tudta őket szóról szóra felidézni, hiszen azokból sok eredetit, illetve másolatokat átadott Stella grófnak és elküldött Viard generálisnak is. Több levelet pedig – köztük a Ráday Pálnak szólót is – elégetett, ahogyan azt már korábban is megvallotta.

Ezt követően a bíróság az okiratokkal, leginkább a levelekkel kapcsolatban folytatott le bizonyítást, és sor került a tanúk személyes meghallgatására is. Közülük többen korábban, 1712 október-novemberében Füleken és Losoncon³⁹ már tettek vallomást, a pert megalapozó ún. egyszerű, bíróságon kívüli tudományvétellel (inquisitio simplex) Nógrád vármegye hatóságai előtt. Az Óváron székelő bíróság a köztudományvétel (inquisitio complex) során, az ügy részleteire vonatkozólag kérdezte a tanúkat⁴⁰, itt alapvetően a korábbi vallomások részleteinek kiegészítésére és esküvel történő megerősítésére-hitelesítésére⁴¹ került sor. A pernek ebben a szakaszában, a korabeli szokásoknak megfelelően minden tanúnak ugyanazt a 11 pontból álló kérdéssort tették fel, attól függetlenül, hogy várhattak-e tőlük minden pontra választ. (Ezért aztán sokszor válaszolnak úgy, hogy semmit nem tudnak mondani az adott kérdésre.)

A bizonyítási eljárás befejeztével az ügyész perbeszédében indítványozta a vádlott felségsértés alapján történő elítélését, és vallomásainak ellentmondásaira tekintettel kinvallatás alá vetését.⁴² Az udvari kancellária szintén a legszigorúbb kivizsgálást követelte, ami szükség esetén a kínzatás legkülönbözőbb módszereinek alkalmazását is jelenthette. Ez a törekvés az ügyész által előterjesztett vádpontok mellett, tehát már az óvári tárgyalás során megjelent. Az öttagú bíróság ettől egyelőre még eltekintett, és március 22-én meghozta ítéletét.

Géczy Juliannát istentelen bűnei miatt, örök hűtlenség bűnében találták vétkesnek, és fővesztésre és összes javainak elvesztésére ítélték. Az indokolás főben járó bűnként a titkos levelek csempészését, a Rákóczi-tábor emigrált tagjaival való cimborálást, kapcsolatban állást emelte ki.⁴³

37 Ráday Lt. IV.g. 111.cs.

38 Speciale vel articulatium examen. – Szlemenics Pál: Magyar fenytő törvény, Heckenast Gusztáv, Pest 1865., 220.o.

39 MNL OL - E 162, nr. 225., Inquisitionie Comitatis Neogradis (1712. október 6. és november 2.)

40 Kiss Péter, Pongrácz János, Taxner László, Ambrus István tanúk.

41 Hitelesítő tanúvallatás – authenticans examen.

42 Gyergyay, 28.o.

43 MNL OL - E 162, nr. 225., 138-141.

A Haditanács döntését követően, Korponayné 1713 áprilisában újra Győrbe került⁴⁴, ahol a régi Városháza alagsori börtönében, katonai őrizet mellett várta sorsának beteljesedését.

Géczy Júlia az átélt megrázkódtatásoktól lebetegedett, így a katonai fogházban helyezték el. Nem őrizték szigorúan, így onnan megszökött. A klarisszák nagyszombati (ma: Trnava, Szlovákia) zárdájába menekült és ott kért menedékjogot (asylum), de azt főbenjáró felségárulók nem nyerhették el.⁴⁵ 1714 januárjában már újra a győri tömlöcben van, őszig kellett várnia végleges ítéletére.

Az ítélet hosszasan citálja a hűtlenséggel kapcsolatos és Korponayné által megszegett törvénycikkeket (a fontosabbak: Szent István II.51.tc.; 1528:4. tc.; 1687:5. tc.; Trip. II. 83.).

A felsorolt törvények közül kiemelkednek Szent István dekrétumai a király életére törőkről, az országárulókról, a pártütőkről és összeesküvőkről, amelyek a korabeli felfogásnak megfelelően nagyon röviden írják le az elkövetési magatartásokat, néhol pedig egyszerűen csak néven nevezik, behatárolják az elkövetőket és büntetésüket.⁴⁶

A cselekményt nem a fogalmak megalkotásával és leírásával, inkább a büntetés felől határozza meg, és annak is csak a vagyoni következményével foglalkozik a Második könyv 35. fejezete. A cikkely nem a felségsértésről rendelkezik, sőt a fogalmat magát nem is használja. Biztosítja a nemzeti tulajdonlással szemben a királyi adományokkal való szabad rendelkezés jogát, és ennek kapcsán szól azokról, akikre ez kivételképpen és büntetésül nem vonatkozik. Ezek a király életére törők, az országot elárulók és az idegen földre szökök. Javaik a királyra szálljanak, személyük felett pedig bíróság ítéljen. Ugyanakkor ártatlan fiaik ne szenvedjenek az apák bűnéért, vagyis semmilyen megtorlástól, tehát a vagyonekobzástól se kelljen tartaniuk. A törvény az elkövető büntetésével

44 Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Győri levéltára, Mosonmagyaróvári részlege IV.A. 502.b Moson vármegye közgyűlésének iratai, 28/467.

45 A tettes világi hatóságok általi felelősségre-vonását korlátozó egyházi (ritkábban világi) menedékhely (asylum), intézménye: a szent helyre (templom, kolostor, paplak, stb.), esetenként a királyi udvarba a királyhoz menekült elkövető mentesült, vagy enyhébb (pl. életét nem, csak vagyonát veszítette) büntetésben részesült. Az intézmény tiszteletben tartása mellett a világi hatalom, folyamatosan próbálta korlátok közé szorítani a menedék igénybevételét, így az egyházi helyek és az igénybe vehető esetek körének szűkítésével. Hazánkban a király elleni büntettekkel kapcsolatos menedékjog korlátozására, már első királyunk idejéből találunk szabályt, (Szent István Király Dekrétómainak Második Könyve 51. Fejezet) a király és ország ellen való pártütésről: „Ha valaki pártot üt a király vagy ország ellen, annak oltalmat ne adjon a templom.” – „Si quis in Regem aut Regnum conspiraverit, refugium nullum habeat ad Ecclesiam.”

46 Szent István Király Dekrétómainak Második Könyve – 35. Fejezet a királyok adományairól és a tulajdon javak bírásáról: Hajoltunk a tanács egyakaró kérelmére, hogy ki-ki ura legyen az ő tulajdonának, szinte ugya a király adományainak is, míg él; kivéve a püspökséghez vagy ispánsághoz tartozandókat.

1. § És az ő halála után fiaik hasonló urasággal bírják örökségüket.

2. § És senki semmi véték okáért kárvallást az ő javaiban ne szenvedjen, hanem ha a király életére tör, vagy országáru-
lást követ el, vagy idegen földre szöki.

3. § Akkor a királyra szálljanak javai, őt magát pedig ítéljék meg, de ártatlan fiainak bántások ne legyen.

Szent István Király Dekrétómainak Második Könyve – 51. Fejezet a király és ország ellen való pártütésről: Ha valaki pártot üt a király vagy ország ellen, annak oltalmat ne adjon a templom.

1. § És ha valaki akármilyen módon a király élete vagy méltósága ellen esküszik össze, vagy megkísérelte azt, avagy a kísé-
rtével tudva egyetért, legyen átok rajta és foszszák meg a hivekkel való minden közösségtől.

2. § Vagy ha valakinek valami effélérel tudomása legyen, és noha bizonyosságot tehetne róla, meg nem jelenti, ugyana-
zon büntetés szálljon reá. – Corpus Juris Hungarici, CD-ROM KJK Kerszöv, Budapest 1999.

kapcsolatban *capitalis sententia*-ról beszél, szó szerint a fejesztést értve alatta, mert a jószágvesztésről külön rendelkezik.⁴⁷

A Második könyv 51. fejezet, amely a király és ország ellen való pártütésről rendelkezik, fogalmazásában és szóhasználatában egyaránt pontosabb és egyértelműbb. A büntetést elköveti, aki bármilyen módon a király élete vagy méltósága ellen összeesküvést sző, vagy megkísérli azt, sőt aki a tettel tudva egyetért. A büntetés a fentiekben leírt vagyonekhozásán túl, a templomi oltalom megtagadása és a hívek közösségéből való kizárás. Megkülönböztetett figyelmet érdemel a cikkely záró sora, amely a bűncselekmény elleni küzdelemben bevon mindenkit a leírt büntetések kiszabásának terhével, aki tudomással bír a készülő pártütésről és noha bizonyosságot tehetne róla, nem jelenti.

A Hármaskönyv a hűtlenség eseteit már 18 pontban sorolta fel, rögzítve ezzel a korábbi törvényalkotásnak (1462:2. tc.; 1495:4. tc.) azt az irányát, amely a hűtlenséget keretként, csupán a büntetés egységessége okán összefűzött magatartások laza halmazaként tárgyalja.⁴⁸

A hűtlenség első és számunkra a legfontosabb esete a felség sértés bűne (*Primus est, de crimine laesae majestatis*), azaz ha valaki a fejedelem személyére kezét emel, fegyverrel, avagy méreggel az élete ellen tör, vagy azok közé a falak közé vagy abba a házba, ahol a fejedelem tartózkodik betör. Második eset: ha valaki nyilvánosan az alkotmány, a király és korona köz hatalma ellen támad és ellene szegül.⁴⁹

A hűtlenség 15-16. században meginduló, kerettényállássá való fellazítása hosszabb távon zűrzavaros jogi helyzetet eredményezett. A belpolitika diktálta szigorításba belefért a hűtlenség kínálta súlyos követelmények, és gyakran királyi felségjogként értelmezett új eljárásjogi szabályok meghatározása és alkalmazása. Azonban egy idő után a kivételes bűnnek kijáró kivételes fórumok és büntetések kezelhetetlen helyzetet eredményeztek. Ez azzal a végzetes következménnyel járt, hogy a politikailag elfogult, a bécsi udvarból központilag irányított, a magyar jogban járatlan, azt figyelmen kívül hagyó bírakra, ad hoc bírói fórumokra maradt a rendelkezések értelmezése, ítéletek általi szokásjogának megteremtése. A Habsburg időszakban megszokottá vált, hogy a felségárulási perek nem az ország rendes bíróságai, vagy maga az országgyűlés (1486: 46. tc. és 1492:13. tc. „a bárók és főpapok tanácsa nélkül”, majd később: 1495:3. tc.⁵⁰), hanem kirendelt bíróságok útján nyertek elintézt.

47 Hadik Béla: A bosszú mint jogvédelmi eszköz – A vérbosszú fogalma és nyomai a magyar jogvédelem múltjában különös tekintettel az Árpád-korra, *Angyal Szeminárium kiadványai* 22., Attila-Nyomda R.-T., Budapest 1932., 164.o.

48 A *Tripartitum* fellazítja az uralkodó és az állam megtámadásához kötődő fogalmat, hiszen a számba vett tizennyolc esetből legfeljebb ha négy-öt paragrafus sorolható a hagyományos politikai deliktum kategóriájába.

49 *Tripartitum* 1514. I. Rész 14. Cím A hűtlenség vétkének eseteiről – CJH.

50 1495. évi III. törvények, milyen módon kell valakit az országgyűlésen hűtlenség vagy felség sértés bűnében elmarasztalni. – CJH.

„A hűtlenek elmarasztalásáról szóló tizenharmadik cikkelyhez ezt adtuk:

1. § Hogyha a királyi felség valamely ország lakosát hűtlenség vétkében akarja elmarasztalni, akkor az összes főpap, báró uraknak és a többi ország lakosoknak egy bizonyos határnapra közönséges vagy országgyűlést rendeljen, a melyre a királyi felség parancslevelével, valamely káptalannak vagy conventnek szóló kézbesítőlevelével mellet az is személyesen és nem ügyvéd útján, perbe kell hivni, a kit hűtlenségi vétkekkel vádolnak.”

Eckhart Ferenc azt írja, hogy a jószágvesztés a tettes egész vagyonára kiterjedt. Nem vették el azonban vagyონrészüket a büntetettel közösen birtokló gyermekei vagy más rokonai (feleség hitbérét, hozományát), ezeknek a részét a notorius részétől elkülönítették. Fontos, hogy a nota infidelitatis elvágta az öröklés jogát a büntetett és rokonai között, amely akkor sem állt vissza, ha a hűtlen személy királyi kegyelemben részesült. Ezért az ősi birtokból az elítéltek a nota előtt született fiai megkapták részüket, de a később születetteknek nem volt erre igényük. A Tripartitum – amely a legapróbb részletekbe menően hosszasan és több helyütt foglalkozik a jószágvesztéssel büntetett hűtlen személy, valamint a családtagjai vagyonában beálló változásokkal – rendelkezése szerint „a hűtlenség vétke által a hűtlen ember mind fejét, mind örökségét: azaz minden fekvő jószágát és birtokjogait örökre elveszti.”⁵¹

Az 1715-ös országgyűlésen – már Korponayné fiskális perének lezárulta után – elfogadott 9. törvénycikk, a vagyonek kobzást az ártatlan gyermekek vagyónrészére is kiterjesztette, azért, hogy az apákat ezzel is visszaretentse a felségsértés bűnétől. A szigort csak a II. Lipót uralkodása idején hozott királyi resolúció és törvény (1791:56. tc.) szüntette meg.

Ítélet és kínvallatás – A tortúra alkalmazása a hazai fenytő perekben és a nemesek jogai az inkvizitórius büntető eljárás során

A büntetőeljárás szabályok közül elsőként az őrizetbe vételre, illetve az idézésre vonatkozó szabályt szeretném kiemelni. A nemesség egyik legfontosabb kiváltsága között sorolja fel a Hármaskönyv – a már az Aranybullában is megjelenő – jogot ahhoz, hogy őket előzetes idézés vagy perbe hívás és törvényes elmarasztalás nélkül, senkinek unszolására, panaszára vagy kérésére személyükben senki sehol le nem foghatja, vagyis törvényes eljárás és teljes joghatályú ítélet meghozatala előtt le nem tartóztathatóak, őrizetbe nem vehetőek (a tettenérés eseteit kivéve).⁵² Mint láthattuk Korponayné esetében – és ebben nem volt egyedül – a hatóságok általában hamar túlléptek ezen a nem túl „praktikus” régi jogon, csak az óvári tárgyalás megkezdésekor sikerül a szabályos idézést kézbesíteni, már 1713 márciusában.

A korábbiakban kifejtettek szerint, a királyi ügyész már a perfelvétel szakaszában javasolta a kínvallatás elrendelését. Ezt a bizonyító eljárás lezárultakor megismételte, különös tekintettel arra, hogy a vádlott vallomásai ellentmondóak, sok személyt érintettek, keverték gyanúba, és gyakran változtak a kihallgatások során. Az ügy máig tisztázatlan részleteit jelentik azok a két évnyi peres eljárás háttérében zajló tárgyalások és levél-

51 Hármaskönyv I. Rész 16. cím – CJH.

52 Tripartitum 1514., I. Rész 9. CZIM A nemeseknek négy fő és kiváltságos jogáról – Corpus Juris Hungarici, CD-ROM KJK Kerszöv, Budapest 1999. Majd 1715-től vezetik be, hogy a felségsértés eseteire nem kell alkalmazni a szabályt.

váltások, amelyek a nagy számban érintett-bevádolt személyekhez kötődnek⁵³, és nagy mértékben alakíthatóak⁵⁴ a Korponayné halálával hivatalosan lezárt per alakulását.

Az indítványokról maga a vádlott is értesült, ez több vallomásában is felmerül. A pozsonyi megbeszélésekkel kapcsolatban ki is jelentette, áll a csigázás elé, ha így kell állításait megerősítenie: „*Vallja, hogy akkori nagy búja miatt kinek mit beszéllett, nem is emlékezik reá, [...] 's ha Isten nem őrizte volna, az ördögnek is adta volna magát, ha segítette volna. Kegyelmes Urunk ő felségéhez való hűségére nézve, ha az törvény úgy hozza magával csigázása által is kész megbizonyítani azt, á mit azok ellen vallott, kiket maga megnevezett, olly reménség alatt, hogy öfsége az J-nak hűségét méltó tekintetbe méltóztatik venni.*”⁵⁵

A bíróság ítéletét azonban a kínvallatás alkalmazása nélkül hozta meg, és így küldte fel a bécsi udvarhoz jóváhagyásra. A kancellária jelentős késedelemmel, 1714 elejére készíti el felterjesztését az uralkodóhoz: a büntetést lényegében meghagyva, de tekintettel a bevádolt és érintett szereplők nagy számára, az esetlegesen kitalált és koholt levelekre, javasolja a tortúrátzatást. III. Károly helybenhagyja az előterjesztetteket, májusi rendeletében utasítja a bíróságot, alkalmazza az erőszakos vallatást, és annak eredményéhez képest hozzák meg a végleges ítéletet.

A magyar törvények azonban főszabályként, nem engedték, másként mondván – fogalmazás kérdése – nem szabályozták a kínvallatást. A bírósági eljárás elhúzódtását főleg az a körülmény okozta, hogy a bírák egy része kétségbe vonta azt a lehetőséget, hogy nemest, főként nemesasszonyt tortúra alá vegyenek, illetve ha az uralkodó döntése mégis elrendelne azt, akkor milyen súlyossággal, fokozattal tegyék ezt - kérdezték. Majthényi Jánosnak a királyi jogügyek igazgatójának (causarum regalium director) véleménye azonban az volt, hogy törvények nem tiltják a nemes tortúrázását (más források csak a nőkről beszélnek), a konkrét esetben pedig ennek az enyhébb fokozatait kell alkalmazni.⁵⁶ A bírák Győrből írott levelükben még 1714 szeptemberében is kérelmezték az eljárás elhagyását.⁵⁷

Az ellenzők Werbőczy István jogkönyvét, a Hármaskönyvet idézték, amely a városi bírói fórumok esetében kifejezetten tiltotta a nemesek kínvallatását.⁵⁸ A magyar országgyűléseken a rendek a Hármaskönyv megjelenését követő évszázadokban sem alkottak törvényt a tortúrával kapcsolatban, a szokásjog azonban régóta (a 15. századtól) ismerte

53 Thaly Radvánszky János példáját említi, aki 1712 augusztusában fordul védelemért Pálffy Jánoshoz. - Thaly Kálmán: A Magyar Történelmi Társulat 1874-ik évi vidéki kirándulásáról szóló jelentések. 4. : Thaly Kálmán jelentése a Radvánszky- és gr. Csáky- (szepesimindszenti) levéltárak Rákóczi-kori adatairól, Századok 1875/2. sz., 91.o.

54 „Talán nem egészen indokolatlan feltételezni, hogy az ítélet meghozatala, majd végrehajtása után nagy kő gördülhetett le Pálffy János szívéből, bizonyára nem csak az övéről!” – írja Kalmár János. - Kalmár, 303.o.

55 Item ad proscripti sub № 9. producti punctum 5. - Ráday Lt. IV.g. 111.cs.

56 MNL OL Mikrofilmtár 11989, 46. - 1714. szeptember 12.

57 MNL OL Mikrofilmtár 11988, 25. - Delegatio in causa Géczy Julianna, Győr, 1714. szeptember 11. A bírák többek között, az 1687. évi VI. törvénycikknek az eperjesi bizottságnak vagy kiküldött bíróságnak megszüntetésével kapcsolatos hűtlenségre vonatkozó rendelkezéseire hivatkoznak.

58 Werbőczy HK III. Rész 20. czim, A polgárok miképen büntethetik a nyilvános gonosztevőket címben található: „A nemeseket pedig a büntett helyén kívül sem befogni, sem gyanúból kínvallatás alá venni nem szabad.” – Werbőczy István Hármaskönyve, Franklin-Társulat, Budapest 1897., 399.o.

ezt az eljárásjogi megoldást.⁵⁹ Magyarországnak ekkoriban átfogó büntetőkódexe, törvénykönyve még nem volt, viszont a 17. század második felétől napirenden volt a III. Ferdinánd által 1656-ban Alsó-Ausztria számára kiadott büntető és eljárásjogi kódex átvételének lehetősége. Ez részletesen szabályozta a szigorú kínvallatás alkalmazását és annak fokozatait is. A kódex a Magyar Királyságban végül nem került bevezetésre, de megtörtént a latinra fordítása és egyes törvénygyűjtemények függelékként tartalmazták az osztrák törvénykönyv szövegét.⁶⁰ A mellékletként csatolt törvény, *Praxis criminalis* elnevezéssel fokozatosan beépült a magyar büntetőbíróságok gyakorlatába és számos rendelkezését mintaként fogadták el a magyar hatóságok.

Végül Illésházy kancellár, majd maga a döntése végrehajtásának elmaradásán bosszankodó császár adott szeptemberben utasítást a raboskodó asszony megkínztatására. Azzal az érveléssel, hogy ha nincs is olyan törvényes paragrafus, amely ezt megengedi, olyanról sem tud a joggyakorlat, amely a tortúrát megtiltana.⁶¹

A végső ítélet a vádindítvánnyal egyezett meg, Korponayné fej- és jószágvesztésre ítélték, és elrendelték kínvallatását.

A bíróság ítéletével 1714. szeptember 22-ét jelölte meg a kínvallatás napjának, a tortúránál a bíróság két tagja is jelen volt, az ügyészen kívül. Géczy Júlia a szörnyű szenvedések közepette sem vallott be többet a gyakorlatilag újra feltett kérdésekre, mint vizsgálatának kezdetén. Vallatói a tüzes vassal való kínzástól eltekintettek, de a megcsigáztatás (kicsavart tagokkal fellógatták és a lábaira súlyos köveket akasztottak) szenvedéseit nem kerülhette el.

Ítéletét három évszázaddal ezelőtt, 1714. szeptember 25-én hajtották végre a győri vár piacán (a mai Széchenyi tér északkeleti részén). A hóhér délelőtt ütötte le a feketébe öltöztetett szép szőke asszony fejét, erős katonai jelenlet mellett.

Temetésére Győrben került sor, az egykori székesegyház bejárata melletti káptalándombi vártemetőben. Az elföldelés a belvárosi plébánia anyakönyvében a kivégzés napjára datálva található.⁶² A holttest esetleges későbbi kihantolásáról és elszállításáról nincs

59 Degré Alajos: A kínvallatás bevezetése a magyar büntetőperbe, In Válogatott jogtörténeti tanulmányok (szerk. Mezey Barna), Osiris, Budapest 2004., 142.o.; ld még Degré Alajos: A Négyeskönyv perjogi anyaga, Budapest 1936.; Szlemenics, 251.o.

60 Szentiványi Márton jezsuita tanár, aki az 1687-ig alkotott magyar törvényeket összegyűjtötte, ehhez egyik függeléként csatolta az osztrák kódex („*Neue peinliche Landgerichtsordnung*”, máshol „*Ferdiananda*” – *Der Königlichen Majestät Ferdinand d. Dritten ... Neue peinliche Landgerichtsordnung in Oesterreich unter der Enns*, Wien 1657.) latin szövegét, *Forma processus iudicii criminalis seu praxis criminalis* címmel. Kollonics Lipót a későbbi kiegészítésekkel adatta ki: *Forma processus iudicii criminalis seu praxis criminalis. Serenissimo, neo-regi apostolico Hungariae Josepho I. dicata sumptibus eminentissimi principis Cardinalis a Kollonicz. Tyrnau, Johann Nikolaus Martius, 1687.*

61 MNL OL Mikrofilmtár 11989, 61.- Camera Regia Hungarica Aulica, Pozsony 1712. szeptember 12.

62 „Die 25. 7-bris Generosa ac Nobilis Domina Julianna Géczy seu Corponiana publice in foro Capite plexa sepulta in Coemeterio Cathedrali per A. R. D. Franciscum Kopchinay Comitata.” – Bana József levéltár igazgató közlése és Szabady Béla nyomán. Egyházmegyei Levéltár, Győr-Belváros Plébánia levéltára, Meghaltak anyakönyve I. (1714-1743.); Szabady Béla: A Lőcsei Fehérsasszony Győrött, Irodalomtörténeti közlemények, Budapest, MTA, 1921. 29-31., 1. füzet, 255.o. – Érdekeség, hogy az anyakönyvvezetést elrendelő püspöki parancs október 5-ét jelöli meg az anyakönyvezés kezdő dátumának, mégis az első bejegyzés Korponayné szeptemberi halálához kötődik. (Valószínűleg október 6-án visszatárlva.)

hitelt érdemlő adat, így az elmúlt években (2008-2010.) szárnyra kapott, esetleges osgyáni katolikus templomi újratemetésről sem.⁶³ Sőt a Szepességi Múzeum munkatársai mintát vettek a csontvázakból, amelyek alapján bizonyították, hogy a templomi kriptában lévő maradványok a vizsgálatok szerint a Bakos és a Luzsénszky család tagjainak maradványai.

Zárszó

Az 1712-ben III. Károly megkoronázását követően meginduló országgyűlési munkálatok egyik legfontosabb feladata volt a szabadságharc törvényekkel történő lezárása. Az 1715-ös rendezéssel (1715:7. tc.) két alapvető intézmény került újraszabályozásra.⁶⁴

A törvény a felségsértési ügyek elbírálását – komoly megszorításokkal ugyan⁶⁵ – a király kizárólagos intézési-döntési jogkörébe utalta, uralkodói felségjogként kezelte. A hűtlenségi ügyekben eljáró illetékes bírói fórumok és az ítélezés tekintetében kimondta: a felségsértési ügy elbírálása és vizsgálata egyedül a királyi felségre tartozik. Az uralkodó dönthet arról, hogy a büntettet együttesen magyar tanácsosaival, a magyar törvények szerint, Magyarországon (esetleg azon kívül) bírálja el, vagy pedig az elbírálásban személyesen részt nem véve, magyar bírákat rendel ki, akik a magyar törvények alapján, Magyarországon fognak eljárni. A törvény szövegéből kiolvasható a magyar rendek azon törekvése és követelése, hogy az eljárás a magyar jog és a magyar bírák részvételével, lehetőleg az ország területén folyjon le.

A rendezés másik eleme a szankciórendszert szigorította: a vagyonrészeik elvesztéséből a fiakra is kiterjedő következménytől való félelemre alapozva lehetővé tette, hogy némely (a jogszabály által nem pontosított) esetekben az apák javai a fiaik részeire nézve is elidegeníthetők, a királyi fiscus által elfoglalhatók legyenek.⁶⁶

63 http://mult-kor.hu/20101001_biztosan_nem_a_locsei_feher_asszony_nyugszik_az_osgyani_kriptaban, (letöltés: 2014. október).

64 Vuchetich Máttyás: A magyar büntetőjog rendszere I. könyv, 1819., Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest 2010., 261-262.o.

65 1715. évi VII. törvénycikk, a felségsértés eseteiről

4. § Az ügynek elbírálása s megvizsgálása pedig közvetlenül egyedül a királyi felségre tartozván, az ő jószágos tetszésére marad fenn, hogy e szörnyű büntettet Ő császári királyi felsége maga személyében, magyar tanácsosaival, a hazai törvények szerint az országon belül, avagy kívül kívánja megvizsgálni és ellátni.

5. § Ha pedig a fennemlített Ő királyi felsége az ilyen bíraskodást saját személyében gyakorolni nem akarná: akkor maga helyett tetszése szerint kiküldendő magyar bírákat fog az ilyen ügyek elbírálására rendelni, de csak az országon belül s nem azon kívül, kik az ország fentebb jelzett törvényei értelmében fogják az ily ügyet megvizsgálni, s tartoznak azután az abból következő peres eljárást, egész terjedelmében, Ő kir. felségének előterjeszteni. – CJH.

66 1715. évi IX. törvénycikk, az eddig elkobzott javak jelen állapotukban maradjanak, a panaszkodó károsultakat azonban meg kell hallgatni s felségsértés vagy árulás bűnében a fiuk részei is elveszszenek. – CJH.

Az eddigi végrehajtott elkobzásokat mostani állapotukban kell hagyni.

1. § A kik mindazáltal mégis, ha ez okból különös megkárosodásukat panaszolnák s panaszuk méltányosságát bebizonyítanák, Ő császári és királyi felsége beleegyezésével megállapították, hogy számukra az 1687:7. tc. értelmében is, igazságot szolgáltatassanak.

Az országgyűlésen a karok és rendek a köznyugalom biztosabb fenntartása, a jó és csendes honpolgárok megvédése végett elrendelték, hogy a felségsértés vagy felségárulás bármely nemének elkövetése, illetve annak gyanúja esetén az idézés formaságaiból felmerülő veszélyes következmények elkerülése végett, a jövőben előzetes idézés ne legyen szükséges.⁶⁷ A magyar nemesség a felségsértés vádja alapján induló eljárások esetén tehát lemondott erről az őket kollektíven megillető, fontos - bár a kiemelkedő jelentőségű politikai ügyek gyakorlatában legtöbbször figyelembe sem vett - eljárási kedvezményről és garanciáról. Jogszabályban, a diétán ugyan lemondanak jogukról, a hétköznapi, a bíróságok előtt megjelenő érvrendszerben azonban továbbra is használják, sőt az érintett nemes vádlottak követelik ezen joguk tiszteletben tartását.

Az országgyűlés pontot tett a Rákóczi-szabadságharc ügyére is (1715:32. tc.; 1715:49. tc.): a felkelés tárgyalásait, cselekvényeit és összes határozatait eltöröltnek nyilvánították. A Szatmári békét elfogadóknak bűnbocsánatot biztosítottak, viszont a lázadás fejeit, Rákóczit és Bercsényit, és a többi haza nem térőt, a ki sem mondható szörnyű felségsértés bűnében marasztalták, száműzték és árulóknak nyilvánították.

2. § Hogy pedig a részeik elvesztéséből fiaikra is kiterjedő büntetés félelméből az atyák a felségsértés bűnétől még jobban elrettenjenek, semmint akkor, ha a büntetés csak őket érné, s ezt az átkos és undorító gonosztságot annál inkább elkerüljék, s a közjóllét és béke, melynek sértetlennek kell lennie, állandó maradjon: elhatározták, hogy az ilyen felségsértés vagy árulás bűnébe eső atyának, ha őt felségsértési bűnben találták s a törvény rendes útján elmarasztalták, minden ingó és ingatlan, habár ősi javait mint, a melyek teljes valódi uralma alatt állanak és különben is némely esetekben, a fiuk részeire nézve is elidegeníthetők, minden koru s rendű fiak s atyai és anyai ágbeli rokonok kizárásával, a királyi fiscus foglalja el; (épen tartván azonban s előre levonván a mások jogát s kölcsön adott pénzt, és a hűségben megmaradtak hasonló jogait).

3. § De az atya bűnébe nem keveredett gyermekekre, nem ugyan a törvény parancsából, hanem királyi kegyelemből, érdemeikhez s állásukhoz mérten s személyes és vagyoni körülményeikhez képest, fiui teljes részük meghagyása mellett, különös tekintetet s figyelmet fognak fordítani.

67 „De az árulás vagy felségsértés szörnyű bűnének egyetlenegy esetén kívül, a letartóztatás előtti idézést minden más, és így az ország saját jogánál fogva hűtlenséget maga után vonó esetekben is, mindenkor meg kell tartani s azt semmi ürügy alatt el ne mulasztják.”

1715. évi VII. Törvénycikk, a felségsértés eseteiről, 1-2. § – CJH.

*Czirok János: Korponay Jánosné Garamszeghy Géczy Julianna portréja 1706
(Szépművészeti Múzeum, Portré 1706-ból, a száznapos fegyverszünet idejéből)*

*A Lőcsei Fehér Asszony romantikus ábrázolása a 19. sz. első feléből
(Szepességi Múzeum Lőcse, Szlovákia)*

A jogszabályokban megjelenő romakép a 20-21. században

Dolgozatom kapcsán azt a célt tűztem ki magam elé, hogy megvizsgálom hazánk cigányokkal kapcsolatos jogi szabályozását abból a szempontból, hogy a jogszabályokban milyen attitűd jelenik meg. Kitérek arra is, hogy az állam milyen módon, hogyan jeleníti meg a cigánykérdést és annak megoldását milyen úton közelíti meg a jogalkotáson keresztül. Kutatom továbbá, hogy az utolsó közel száz esztendőben született jogi szabályozásban volt-e előítélet, sztereotípa, és ha igen, ez milyen mértékben és hogyan fordult elő.

A források kiválasztásánál az volt a szempont, hogy két jogszabály megszületése között teljen el bizonyos idő, ezzel vizsgálhatóvá váljon a társadalmi szemlélet változása vagy stagnálása. Fontosnak tartottam továbbá, hogy e szabályok kiemelkedő szerepet töltsenek be a cigányság helyzetében, pozitív vagy negatív változásának irányában.

A sorban elsőként A m. kir. belügyminiszter 1916. évi 15.000. eln. számú rendeletét² vizsgálom meg, amely a kóbor (sátoros) cigányokról szól. A rendelet bevezető részében deklarálja, hogy a hosszára nyúló háborúra tekintettel mindenkinek fokozott mértékben, tőle telhetően kell teljesítenie az állammal szembeni kötelezéseit. Ezzel szemben a kóbor (sátoros) cigányok a béke idején is általában csak szórványosan felelnek meg állampolgári kötelezéseiknek. Nagyrészt kivonják magukat a katonáskodás és az adózás kötelezettsége alól. A nemzeti vagyon gyarapításához csak elvétele járulnak hozzá munkájukkal, és szükségleteiket csak kis részben fedezik keresményükből, mert legnagyobb részben az emberek könyöradományaiból élnek. A tapasztalat is azt mutatja, hogy igen gyakran tiltott módon jutnak élelmiszerhez.

Az akkori nehéz viszonyok között nem tűrhették azt, hogy a lakosságnak egy egész osztálya kivonja magát a haza védelméből és az e célt közvetve szolgáló közérdekű munkából. Miután az áremelkedés hatására a könyöradományok is megritkultak, az éhségtől gyötörve fokozott mértékben veszélyeztették a közbiztonságot a kóbor cigányok. Úgy gondolták, hogy addig is, amíg a cigánykérdés megoldására a további intézkedések megtehetőek lesznek, szigorú intézkedésekkel kell gondoskodni arról, hogy a kóbor cigányok a haza védelméből és a közérdekű feladatokból éppúgy kivegyék részüket, mint az államnak minden más polgára, és hogy a személy- és vagyonbiztonság ne legyen veszélyeztetve.

1 dr. Bodnár Zsolt PhD hallgató – Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

2 A m. kir. belügyminiszter 1916. évi 15.000. eln. számú rendelete, a kóbor (sátoros) cigányokról. In: Magyarországi rendeletek tára, Budapest, 1916, 438-447. o.

E rendeletben foglaltak egyrészt azt a célt szolgálják, hogy megszüntessék azt a veszélyt, amelyet a kóbor cigányok ekkor a közbiztonságra jelentettek, másrészt, hogy mindazok a törvényes rendelkezések, amelyek az állam minden polgárára egyaránt kötelezők, velük szemben is érvényesüljenek. Minthogy a kóbor cigányok részéről a közbiztonságot fenyegető veszedelem elsősorban állandó lakóhelyük hiányából adódik, a legfontosabb feladat szokásos kóborlásuk megakadályozása.

A rendelet szerint a kóbor cigányok olyan gyanús személyek, akik abban a községben, ahol tartózkodnak, nem bírnak illetőséggel, és rendes lakást, foglalkozást vagy életfenn tartási jövedelmet csak a legkritikább esetben tudnak felmutatni. A jogszabály rendelkezéseit olyan kóbor cigányokra is alkalmazni kell, akik a fenntartásukhoz szükséges anyagi eszközökkel rendelkeznek, vagy valaminő foglalkozást igazolnak. Nem vonatkoznak azonban a letelepült cigányokra, azaz azokra, akiknek rendes lakóhelyük van, tehát a helyi hatóságok előtt ismeretesek.

A fentiek figyelembe vételével a minisztérium felhatalmazása alapján többek között a következőket rendelte el Sándor János. Az 1. §-ban kimondja, hogy a cigányokat a szokásos kóborlástól el kell tiltani. Ezzel kapcsolatosan kóbor cigánynak kell tekinteni minden cigányt, aki nem tudja igazolni, hogy rendes lakóhelye van. Ha valamelyikük bizonyítja, hogy van rendes lakóhelye, de másutt tartózkodik, és ott tartózkodása nem kellően indokolt, a rendőrhatalóság őt rendes lakóhelyére utasítja, kíséri, esetleg oda toloncolja.

A 3. § értelmében a községi előjáróság köteles a kóbor cigányoknak ragályos betegségben nem szenvedő lovait a katonaság részére hadiszolgáltatásképpen jövőbeli használat végett elvenni. E rendelet hatálya lépésétől kezdve lovat, öszvért csak különösen indokolt esetben szerezhet kóbor cigány, és csak a rendőrhatalóság engedélyével, és nevére marhalevelet is csak rendőrhatalósági engedély alapján szabad kiállítani vagy átírni.

A 4. § a kóbor cigányok tartózkodási helyeül kijelölt község előjáróságának feladatát tűzi ki, hogy az elsőfokú rendőrhatalóság közbenjárásával minden kóbor cigányt az odakísérés, vagy előállítás alkalmával tüstént nyilvántartásba kell vennie. Eközben a rendőrhatalóságnak a kellő gondozás alatt nem álló, 7 éven aluli kóbor cigány-gyermekeknek a legközelebbi állami gyermekmenhely kötelékében történő elhelyezése iránt intézkednie kell. A rendelet az 5-7. §-ban összefoglalva azt fogalmazza meg, hogy a kóbor cigányok közül a 18-50 éves férfiak, vagy akik annak látszanak, népfölkelő bemutató szemle elé állíttassanak, hogy megvizsgálják őket, hogy alkalmasak-e katonai szolgálatra.

A rendelet következő részei a szigorú egészségügyi ellenőrzés módjáról és részleteiről szólnak, arról, hogy a ragályos vagy járványos betegségeknek köztük vagy általuk való terjedése meg legyen gátolva. Ezt követően a szabályok betartásához szükséges anyagi fedezet forrása kerül rendezésre, főszabály szerint a 17. § alapján. A nyilvántartott cigányokra fordított elhelyezési és ellátási költségeket a község elsősorban az illető cigánytól vagy annak, aki eltartásáról gondoskodni köteles, munkakeresményéből és az őt esetleg megillető térítésből vagy hadisegélyből szedi be.

Végül a 20. § kimondja, hogy amennyiben a cselekmény súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esik, kihágást követ el és tizenöt napig terjedhető elzárással és kétszáz koro-

náig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő az a cigány, aki e rendeletet megszegi, vagy e rendelet alapján tett hatósági intézkedésnek nem engedelmeskedik, vagy az ilyen intézkedést bármilyen módon megghiúsítani törekszik.³

A fentiek alapján némi betekintést kaptunk az 1916-os évbe. Világosan látható, hogy a háború miatt gazdasági és katonai területen is nagy változások következtek be. Igazságosnak vélem ugyan, hogy a katonai és egészségügyi kötelezettségek alól senki ne vonhassa ki magát, akinek van lehetősége és alkalma ezeknek eleget tenni, mégis úgy vélem, hogy e jogszabályban a cigányság számtalan ponton igazságtalan szabályozásnak lett kitéve. A rendelet bevezető részében nagyfokú előítéletesség és sztereotípiák jelennek meg, igyekeznek ugyanis elhithetni azt, hogy minden cigány kivonja magát a felelősség alól, hogy megélhetésükről mindannyian tiltott módon gondoskodnak. A romákkal szemben megjelenik egy általánosítás, miszerint fenyegetik a közbiztonságot, ezért szigorú intézkedésekkel kell fellépni ellenük. A diszkrimináció áthatja a rendelet egészét, és nem a kisebbség beilleszkedését tartja szem előtt, hanem még nagyobb társadalmi szakadékok keletkezését az abban leírtak betartásával. Az államnak egy ennyire elmaradott társadalmi csoporttal szemben – ami mind gazdaságilag, mind kulturális téren megjelenik – nem a hátrányokat tovább mélyítve kell jogot alkotnia (mint például a tulajdonuk elvételét, a gyermekeiktől megfosztást szorgalmazó szabályokat). Éppen ellenkezőleg, lehetőséget kellene biztosítani, hogy felzárkózhassanak a többségi társadalomhoz mind gazdaságilag, mind kulturálisan, és akkor a rendeletben jelzett problémák közül számtalan megoldódna.

Vizsgálatom tárgya a következőkben A m. kir. belügyminiszter 1928. évi 257 000. számú körrendelete⁴. Arra a kérdésre keresem a választ, hogy 12 év elteltével hogyan alakult a cigánysággal kapcsolatos jogi szabályozás attitűdje.

A rendelet bevezető gondolata szerint a kóbor cigányok és más hasonló elbírálás alá eső elemek közrendet, közbiztonságot, és közegészséget veszélyeztető kóborlásának és üzelmének megakadályozása, és ezzel kapcsolatban a cigánykérdésnek gyökeres megoldása nem halasztható állami feladat. E célok végrehajtása érdekében a rendelet megalkotójának szándéka az, hogy a cigánykérdést az eddigi, részben hiányos, részben teljesen végrehajtott közrendészeti rendelkezések egyidejű hatályon kívül helyezése mellett minden részletre kiterjedően újból szabályozni, illetőleg véglegesen rendezni fogja. A szabályozást előkészítő tárgyalások ekkor az érintett társhatóságokkal már megindultak. A szükséges újabb adatok összegyűjtése végett, illetve azért, hogy a rendőrhatóságoknak a végleges szabályozás megtörténteig is módjuk legyen a kóbor cigányokra vonatkozó eddigi közrendészeti rendelkezéseknél hatékonyabb intézkedésekkel a kóborlás nagyobb arányát megakadályozni, és egyben a közbiztonságot tőlük a rendelkezésre álló törvényes eszközök igénybevételével megvédeni, a következő rendelet született.

3 U.o.

4 A m. kir. belügyminiszter 1928. évi 257.000. számú körrendelete, a kóborcigányok hatékonyabb megrendszabályozásáról és újabb adatgyűjtés elrendeléséről. In: Magyarországi rendeletek tára, 1928. II. kötet, 1025-1027. o.

Az 1. pontban a rendőrhatalóságoknak kötelezővé tették, hogy az országban tartózkodó kóbor cigányok felkutatása iránt a szükséges intézkedéseket hatóságuk területén haladéktalanul tegyék meg, és ezeket a szükséghez képest időközönként meg kellett ismételnük.

A 2. pont értelmében a kóborló cigányokat, akár munkakerülésből üzük a vándorlást, akár munkakeresés, vagy valamely foglalkozás címe alatt teszik azt, kötelesek a hatóság tagjai – bárhol találják is őket – azonnal feltartóztatni, és fegyveres kísérettel a legközelebbi rendőrhatalósághoz előállítani. A 3. pont a kóborló cigányok, és hasonló elbírálás alá eső más elemek csoportjainak az ország határán való belépése megakadályozásának módjait írja le.

A következő rész, amelyet kiemelek, a 6. pont, amely kifejti, hogy a rendőrhatalóságoknak azt is meg kell gátolniuk, hogy a kóbor cigányok, vagy más kóborló csoportok a vásároknak még csak a közelébe se juthassanak. A rendeletet a miniszter helyett Dr. Sztrawayvssky Sándor államtitkár írta alá.⁵

Megállapítható, hogy semmi pozitív változás nem történt a cigánysággal kapcsolatosan, továbbra is kiszolgáltatott helyzetben vannak az állami hatalommal szemben, csupán azért, mert cigánynak születtek. További fontos momentum, hogy nincs pontosan meghatározva, kik tartoznak a rendelet hatálya alá, kik azok, akiken végre kell hajtani az előírt intézkedéseket. Nagy teret ad a rendőrség tagjainak, hogy szubjektív döntésük alapján soroljanak be bárkit a cigányok közé. Megmaradtak a diszkriminatív és megalázó intézkedések is.

A következő általam megvizsgált, 1939-es forrás⁶ a tetvesség elleni védekezésről szól.

Az 1. §-ban foglaltak szerint tetvetleníteni kell az a) pont alapján a kiütéses tifuszban, és a visszatérő lázban vagy ezekre gyanús betegségben szenvedőket, a b) pont alapján továbbá mindazokat, akiknél tetvesség vagy ennek gyanúja fennáll. A c) pontja kimondja, hogy az a) és b) pontokban megjelölt személyek tetves vagy arra gyanús lakását, ruháját, fehérneműjét és egyéb használati tárgyait, a d) pont alapján pedig a tetves vagy arra gyanús szállító eszközöket is tetvetleníteni kell.

Témám szempontjából a második paragrafusban írtak a legfontosabb információk, mivel itt exemplifikatív módon megfogalmazódik, hogy kik azok, akiknél fokozottan fennáll az eltetvesedés veszélye, és hogy ezeket a célcsoportokat bizonyos időközönként ellenőrizni kell. A 2. § szerint „a tetvesség megállapítása céljából mindazokat, akiknél eltetvesedés veszélye fennáll, így különösen cigánytelepek lakóit, kóbor cigányokat és csavargókat, továbbá szegényházak és tömeglakások lakóit a városi és községi orvosok (kórorvosok), Budapesten pedig a kerületi szolgálatra beosztott tisztí orvosok időnkint megvizsgálni kötelesek.”⁷

5 U.o.

6 A m. kir. belügyminiszter 1939. évi 247.700/1938. számú rendelete a tetvesség elleni védekezésről. In: Magyarországi rendeletek tára 1939/I., Magyar Kir. Belügyminisztérium, Budapest, 1940, 79-84. o.

7 U.o. 79. o.

A tetvetlenítés módjáról a 6. § rendelkezik. Az egyén tetvetlenítése miatt a haját, szakállt, bajuszt és minden egyéb testszörzetet rövidre kell lenyírni, illetőleg leborotválni. Amennyiben a tetvesség csak kiskökü, a szakáll, bajusz és a férfiak hajának kivételével a testszörzet, valamint a nők hajának lenyírása, illetőleg leborotválása mellőzhető. A megnyírt egyéneket alapos szappanozás után meg kell fürdetni, vagy testüket szappannal, vagy egy rész szappanból, négy rész vízből és két rész petróleumból készített folyadékkal be kell kenni, és meleg vízzel tetőtől-talpig alaposan le kell mosni. A szörzettől meg nem fosztott testrészeket és a nők haját petróleummal, vagy perubalzsammal, vagy pedig petróleum, olaj és ecet egyenlő mennyiségű keverékével jól be kell dörzsölni, és ugyanilyen szerrel átitatott ruhával hat órán át bekötve kell tartani. Ezután a szőrös részeket meleg szappanos vízzel kell lemosni, a haját pedig meleg ecetbe merített sűrű fésűvel kell kifésülni.

A 7-9. §-ok iránymutatást adnak a különféle tárgyak tetvetlenítési módjáról, a 16-17. §-ok kiemelik az egészségügyi védőnők, a tanítók, tanítónők és óvónők feladatait a gyermekekkel kapcsolatban, miszerint ha tetvesedést észlelnek, meg kell tenniük a szükséges intézkedéseket. A 17. §-nak megfelelően amennyiben a cselekmény súlyosabb büntetőrendelkezés alá nem esik, kihágást követ el és pénzbüntetéssel büntetendő, aki a tetvetlenítés foganatosítására vonatkozó hatósági rendelkezésnek eleget nem tesz, vagy annak ellenszegül. A rendeletet Dr. vitéz Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter írta alá Budapesten 1939. január 3-án.

A fentieket vizsgálva világosan kitűnik, hogy az 1930-as évek végén hazánkban a tetvesség nagymérvű elterjedése állami beavatkozást igényelt. Megállapítható, hogy a cigányság egészével kapcsolatban a faji diszkrimináció és az előítéletesség ebben az időszakban is megjelenik jogszabályi szinten is. Azzal, hogy minden kóbor cigányt és származástól függetlenül minden olyan embert, aki cigánytelepeken él, külön megjelöltek mint olyanokat, akik különösen fogékonyak az eltetvesedésre és annak terjesztésére, ezzel a meglévő bizalmatlanságot és előítéletességet növelték az emberekben a cigányság egészével szemben, így azokkal kapcsolatban is, akik a tisztaságra figyelve semmilyen élősködőt nem hordoztak, illetve terjesztettek.

A következőkben megvizsgálom, hogy állami oldalról milyen változások következtek be 1961-re a romákkal kapcsolatban. Fontos megemlíteni, hogy megelőzte ezt az időszakot a II. világháború, illetve a roma holokauszt megtörténte, valamint a háború utáni társadalmi és politikai változások is.

Az MSZMP Központi Bizottsága Politikai Bizottságának 1961-es határozata a cigánylakosság helyzetének megjavításával kapcsolatos egyes feladatokról szól.⁸ Két részből áll, az elsőt – a cigányság helyzetéről készült előzetes vizsgálatok alapján – következtetéseket vontak le arra vonatkozóan, hogy milyen körülmények között élnek a cigányok, a

8 Az MSZMP Központi Bizottsága Politikai Bizottságának határozata a cigánylakosság helyzetének megjavításával kapcsolatos egyes feladatokról. In: A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956-1962, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1973

másodikban javaslatokat fogalmaztak meg és célokat tűztek ki arra, hogyan és milyen módszerek segítségével lenne megoldható a romák társadalomba integrálása.

A jelentés mintegy 200 000 főre teszi a romák lélekszámát Magyarország területén a határozathozatal évében, és ezeket az embereket életmódjuk és a társadalomba való beilleszkedésük szerint három csoportba sorolja. Az első csoportba tartoznak a beilleszkedett cigányok, akik elérték a lakosság átlagos gazdasági és kulturális színvonalát, többnyire szétszórtan élnek, és felhagytak a cigány életformával. Ide tartozik a cigány lakosságnak kb. 30%-a. A második csoportot alkotják a beilleszkedésben lévő cigányok, akik külön telepeken, a falu vagy város szélén putrikban élnek, legtöbbször csak alkalmi munkát végeznek, kulturális színvonaluk még igen alacsony. Ez a csoport is a romák kb. 30 %-át teszi ki.

Az utolsó csoportba sorolható a romák 40%-a, ők a be nem illeszkedett vándor, illetve félig letelepedett cigányok. Jellemzőik, hogy semmilyen munkaviszonyuk nincs, kerülők a tisztességes munkát, a társadalom terhére élőködnek. Lakóhelyüket gyakran változtatják, a legalacsonyabb kulturális színvonalalal rendelkeznek és a csoport nagyobbik része írástudatlan.

A határozat szerint „a kapitalista társadalomban a cigányokat kiközösítették, kölcsönös bizalmatlanság és az előítéletek mély szakadéka keletkezett a cigányok és a nem cigány lakosság között.”⁹

A jelentés megállapítja, hogy országunk felszabadulása után a cigányok a társadalom teljes jogú tagjaivá váltak és a kedvező fejlődési feltételek pozitív hatással voltak leghaladottabb egyéneikre. Ezek száma azonban még nagyon csekély, és csak lassan növekszik. Többségük máig sem tudott megszabadulni a múlt terhes örökségétől.

Kutatásom szempontjából fontos kijelentést tesz a jelentés, miszerint ekkorra jogszabályaink nem tartalmaztak olyan rendelkezéseket, amelyek a cigány lakosság hátrányos megkülönböztetését megalapoznák, mégis – különösen falun – még akkor is előítéletek falába ütköztek, és helyenként önkényeskedésnek voltak kitéve a cigány származású emberek. A határozat szerint a közhiedelem többek között úgy tartja, hogy a cigányok többsége bűnöző, holott a bűnügyi statisztika tanúsága szerint csak alig valamivel nagyobb közöttük a bűnözők aránya, mint a nem cigány állampolgárok között. A határozat átfogó képet nyújt e korból a roma származásúak helyzetéről is. Az emberek nagy része szinte babonás idegenkedést érzett a cigányokkal szemben, így eshetett az meg, hogy sok szülő tiltakozott abban az esetben, ha a gyermeke mellé cigánygyermeket ültettek az iskolapadba.

A munka és iskolázottság területéről a jelentésből kiderül, hogy a munkaképes roma embereknek kb. 33%-a volt állandó, 32%-a alkalmi jellegű munkaviszonyban, a fennmaradó 35%-a pedig egyáltalán nem dolgozott. További körülmény, hogy a cigány lakosok többnyire nem rendelkeztek szakképzettséggel, mivel a fiatalok nagy része csak két-három osztályt végzett, sok esetben még ennyit sem, így nem is volt lehetőségük szakma

9 U.o. 519. o.

tanulására. A vállalatok és a szövetkezetek nagy része elzárkózott a romák alkalmazása elől még akkor is, ha munkaerőhiánnyal küzdöttek. A tervteljesítésre és arra hivatkoztak, hogy a többi dolgozó vonakodik a cigányokkal való közös munkától. Az is előfordult, hogy egyes vállalatoknál, szövetkezeteknél a munka elosztása és bérezése, valamint más jogok gyakorlása vonatkozásában is hátrányos megkülönböztetésben részesültek.

A határozat szerint nagyban nehezítette a beilleszkedést a kulturális elmaradottság is. Az írástudatlanok aránya a teljes roma lakosság mintegy 1/3-ára tehető ebben az időszakban. A beiratkozott gyermekek közül csak mintegy 13% jutott el az általános iskola felső tagozatába. A gyermekek otthonaiból a tanulás elemi feltételei is hiányoznak.

A lakókörnyezetről is kapunk egy általános helyzetképet. A cigánytelepek száma a határozat szerint 2100-ra tehető. Ezek rendszerint egészségtelen, ősztől tavaszig szinte megközelíthetetlen területen, például erdők, mocsarak mentén helyezkednek el, és lakóik emberi lakhatásra alkalmatlan építményekben, helyenként földbe vájt kunyhókban élnek. A cigánytelepek egészségügyi viszonyaiak ijesztőek. A hiányos és rossz vízellátás, az árnyékszékék hiánya és az elhanyagolt környezet különféle fertőző betegségek melegágya. Egyre többen vannak olyan cigányok, akik emberibb életkörülmények, jobb viszonyok után vágyakoznak, azonban – különösen vidéken – még gyakori a lakosság idegenkedése, sőt kifejezett tiltakozása a cigányoknak a község belső területére való költözése ellen.

A jelentésből még egy megállapítást szeretnék kiemelni, amely szerint számtalan ember nemzetiségi kérdésként fogta fel, és javasolta a „cigány nyelv” fejlesztését, cigány nyelvű iskolák, kollégiumok, cigány termelőszövetkezetek stb. létesítését. Ezek a nézetek nemcsak tévesek, de károsak is, mivel konzerválják a cigányok különállását és lassítják a társadalomba való beilleszkedésüket.

A Politikai Bizottságnak a jelentés alapulvételével készített határozatában elsősorban megállapításra került, hogy a cigány lakosság elkülönülésének megszüntetése és beilleszkedése a társadalomba már csak e rétegbe tartozók nagy száma és súlyos elmaradottsága miatt is fontos társadalmi ügy. A cigány lakosság felé irányuló politikában azt az elvet kell alapul venni, hogy bizonyos néprajzi sajátossága ellenére sem alkot nemzetiségi csoportot és éppen ezért problémáik megoldásánál sajátos társadalmi helyzetüket kell figyelembe venni, és biztosítani kell számukra a teljes állampolgári jogok és kötelességek megvalósulását, az ezek gyakorlásához elengedhetetlen politikai, gazdasági és kulturális feltételek megteremtését. Fokozatosan el kell érni, hogy a cigányok a lakosság többi részétől ne éljenek elkülönítetten, állandó lakóhelyeken települjenek le, állandó munkához jussanak, egészségügyi körülményeik javuljanak és emelkedjék kulturális színvonaluk is. A határozat megfogalmazza továbbá, hogy fel kell venni a harcot a lakosság körében még ma is élő helytelen nézetek ellen, amelyek megnehezítik a cigányok beilleszkedését, társadalmi, gazdasági és kulturális felemelkedését. Ennek érdekében intenzív felvilágosító munkát kell folytatni mind a cigányok, mind a nem cigányok körében. A határozat többi pontja a cigánykérdés megoldására vonatkozó intézkedéseket sorolja fel, ezek között szerepel a

munkalehetőségek biztosítása, az egészségügyi ellátás javítása, a kulturális és nevelőmunka fokozása és az iskoláztatás kiterjesztése is.¹⁰

A jogszabályok közül, amelyeket eddig vizsgáltam, ez volt az első, a faji diszkrimináció helyett egy problémákat megjelenítő és megoldásokat javasoló, jobbító szándékú jogforrás. Rámutatott arra, hogy vannak problémák mind a roma lakosság, mind a többségi társadalom részéről. Egyrészt a cigányság gazdasági, egészségügyi, iskolázottsági, kulturális elmaradottságát kell az átlagos szintre emelni, másrészt a nem cigányok előítéleteségét kell megszüntetni, hogy a társadalom egységes lehessen. Én egyedül a határozat azon megállapításával nem értek egyet, hogy a romák összessége bizonyos néprajzi sajátossága ellenére sem alkot nemzetiségi csoportot. Fontos, hogy a társadalom megadja minden romának a lehetőséget, hogy emberhez méltó életet éljen, ugyanilyen környezetben, hasonló kulturális színvonalon, de azt nem tartom helyesnek, hogy ezért teljesen beolvasszák a cigányokat a társadalomba, hogy eltűnjön a teljes roma kultúra, mert e kultúrának is vannak olyan elemei, melyeket nem szabad kényszerrel a feledés homályába taszítani. Úgy gondolom, hogy olyan arany középutat kell keresni, amely szerint a társadalom a romáknak lehetőséget teremt, hogy minden szempontból, amiben szeretnének, integrálódhassanak a társadalomba, azzal, hogy sajátos kultúrájuk megtartásának ne legyen akadálya. Ez a határozat a romák szempontjából nagy előrelépés, mivel, ha a bennük foglaltakat a társadalom is elfogadja és a kitűzött célok megvalósításának irányába lépéseket tesznek a cigányok és a nem cigányok is, az elősegítheti a két csoport közötti szakadék csökkenését vagy akár megszűnését is.

A továbbiakban a '61-es határozat végrehajtásának tapasztalatairól szóló 1974-es dokumentumot¹¹ veszem górcső alá. A Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának 1961. VI. 20-i határozata megszabta a cigány lakosság helyzetének javításával kapcsolatos feladatok elvi alapjait és a széles társadalmi összefogáson alapuló nevelő munka irányvonalát is. Ezen dokumentum után ismertetem 13 év tapasztalatait, azt, hogy milyen célokat, hogyan és milyen eredményekkel értek el a cigányság helyzetének javításáért.

A tanácsok igen sokat tettek, de nem mozgósították elég nagymértékben a társadalmi erőket, így a társadalmi segítség, a nevelő munka nem tartott lépést az állami intézkedésekkel. A cigányokkal szembeni előítélet különböző megnyilvánulásai nem maradtak abba, a kétoldalú nevelő munka nem mondható elég hatékonynak. A cigányok átnevelése, elmaradottságuk, több évszázados káros szokásaik, magatartásuk megváltoztatása az anyagi feltételek biztosítása mellett is hosszú, türelmes munkát igényel. A különböző erőfeszítéseket a romák nem egyformán fogadják, így lehet, hogy a beilleszkedésben lévő réteg nagy része élni kíván a lehetőségekkel, maga is részt óhajt venni sorsának javításá-

¹⁰ U.o. 519-521. o.

¹¹ Az MSZMP Központi Bizottsága Agitációs és Propaganda Bizottságának állásfoglalása a cigánylakosság helyzetének javításával kapcsolatos egyes feladatok végrehajtásának tapasztalatairól. Interneten: http://dediserver.eu/hosting/ethnodoc/data/H_196806-1.pdf (letöltés ideje: 2014.02.20.)

ban, de néhányan passzív szemlélői az érdekükben tett intézkedéseknek, sőt gátolják a helyes törekvéseket is. Sok cigánycsalád fejlődése megindult, de többségük helyzetében lényeges változás még nem következett be.

Az alábbiakban az állásfoglalás néhány konkrét tényadatát és ezek következtetését vizsgálom. A cigányok munkába helyezését kedvezően befolyásolta egyrészt a több munkalehetőség, másrészt a cigányok növekvő munkakészsége, így a korábbi évekhez mérten minden megyében többen jelentkeztek munkaközvetítésre, és nőtt az állandóan dolgozó cigányok száma is. Ez azt jelenti, hogy az 1962-1963-as adatokhoz képest van, ahol 10 százalékos a növekedés 1974-re. Ez az eredmény azonban közel sem kielégítő, mivel a nem dolgozók száma még így is nagyon magas, sőt némely megyében ebben az időszakban növekedett is. A csupán időszakosan dolgozók számaránya is igen magas, például Békésben 60 százalék, Borsodban 50,4 százalék. Fontos kiemelni, hogy a munkába bevont dolgozók számának emelkedése nem jelenti a probléma megoldásának számottevő előrehaladását, mert az csak az évről évre munkaképes korba lépő fiatalok számarányát ellen-súlyozza. Az ország teljes területén fellépő munkaerő kereslet ellenére a cigányok munkához juttatása nem mutatott kellő előrehaladást. Ennek több oka is volt. A szakképzettség aránya mindenütt igen kedvezőtlen, így Győr megyében például 5909 munkaképes dolgozóból mindössze 84 fő, azaz 1,4 százalék volt szakképzett. A fiatalok alacsony iskolai végzettsége miatt szakképzésük sem lehetséges, egészségi állapotukra tekintettel pedig nehéz fizikai munkára nem alkalmasak. A cigányok munkamorálja sem javult a kívánt mértékben. Az ipari, de főleg a mezőgazdasági üzemek nagyobb része a korábbi rossz tapasztalatokra hivatkozva elzárkózott a romák felvétele elől.

A lakáshelyzet javításával és a cigánytelepek felszámolásával kapcsolatos feladatok megoldását kiemelten segítette az Építésügyi, a Városfejlesztési és a Pénzügyminisztérium, valamint az Országos Takarékpénztár kedvezményes lakóház építési akciójával. Ennek eredményeképpen évente 800 lakás építéséhez biztosítottak pénzkeretet. Ez azt jelentette, hogy 1965-től 1967-ig összesen 2170 ház épült, így évente a gettóban lakóknak mintegy 1,3 százaléka jutott lakáshoz. Az akkori ütem, vagyis az évi 800 lakás építése mellett 70 év kellene a telepek felszámolásához, ha az időközbeni népszaporulatot figyelmen kívül hagynánk.

Az egészségügyi és szociális helyzet javításával kapcsolatosan elmondható, hogy az Egészségügy Minisztérium és az egészségügyi szakterület állandóan napirenden tartotta az e területen kitűzött célok megvalósítását. Kiemelkedő feladatokat vállalt, és tett meg a Magyar Vöröskereszt, amely kiterjedt hálózatán keresztül jelentős segítséget nyújtott a cigánytelepek tisztasága, a telepen lakók egészségügyi felvilágosítása, szociális és család-
védelmi problémáik megoldásában. A sokoldalú intézkedés eredményeket is hozott. Csökkent a csecsemőhalandóság, egyre többen igénybe vették az egészségügyi szakszolgáltatást, mind több gondot fordítottak a környezeti és személyes tisztaságra a cigányság tagjai. Megállapítható azonban, hogy továbbra sem volt kielégítő a telepek közegészségügyi állapota, többek között a rossz vízellátás, az árnyékszék hiánya miatt, továbbá szeny-

nyezett és rendezetlen a telepek környéke, a személyi tisztaság minimális lehetősége nem megoldott, emiatt sok a fertőző megbetegedés.¹²

A fenti forrás alapján megállapítottam, hogy 1961-ben egy pozitív törekvés vette kezdetét a roma emberek helyzetének javításával kapcsolatosan. Az első 13 év tapasztalatai alapján ez sokuk életében jó lehetőség volt arra, hogy a szegregációból kitörve átlagos társadalmi élethelyzetbe kerülhessenek, és így hasznos állampolgárai legyenek hazánkban. Az állásfoglalásból az is kiderült, hogy az összefogás nem volt egységes sem a romák, sem a többségi társadalom részéről, így sokan nem járultak hozzá, hogy e célok megvalósulhassanak. Ezért csupán nagyon lassú ütemben és nem teljes egészében valósultak meg a cigányság helyzetének javítása érdekében kitűzött célok.

Az általam vizsgált következő szakirodalom¹³ rávilágít néhány tényre és következtetésre az e korszakban folytatott törekvésekkel és az ezt követő változásokkal kapcsolatban. Az alábbiakban eltértek az e fejezetben kitűzött kutatási módszertől, ugyanis nem egy jogszabályt, hanem egy meghatározó történelmi változást vizsgálók a roma emberek életére ható tényezőkkel kapcsolatosan, méghozzá az 1989-1990-es rendszerváltást.

Az 1950-es és 1960-as évek iparosításának hatására a hetvenes évekre a munkaképes korú cigány férfiak körében körülbelül 85 százalékos volt a foglalkoztatottak aránya. Ebben az időszakban ugyan felgyorsult a cigánytelepek felszámolása, azonban az új, csökkentett komfortfokozatú lakások építésével is csak szeparált, és csupán cigányok által lakott településrészek jöttek létre. A nyolcvanas években lelassult, majd végleg megszűnt az állami lakásépítési program anélkül, hogy megoldotta volna a roma emberek lakásproblémáit. A kedvező változásokkal párhuzamosan tovább éltek a nyílt és rejtett előítéletek, a tömegtájékoztatási eszközök változatlanul fenntartották a cigányokkal kapcsolatban a munkakerülő-bűnöző roma sztereotípiájának képét. A látványosan induló, de ingatag alapokon álló felemelkedés összeomlott az 1990-es rendszerváltozás során, mivel a legtöbb cigányt foglalkoztató építőipar és bányászat ekkor válságba került. A legkevesebb szakértelmet igénylő feladatokat végző, leginkább segédmunkásként alkalmazott romák váltak először fölöslegessé. Ez nem volt másképp a privatizált vállalatoknál sem. Rövid időn belül a cigány családok jelentős része az évtizedekkel korábbi szintre süllyedt vissza, mert képzetlenségük miatt egyre kisebb esélyük adódott a munkavállalásra.

1961-ben elindult egy társadalmi változás, amely célul tűzte ki, hogy a romákat beolvassza a társadalomba, eltüntesse a szakadékot a roma és nem roma emberek között. Ezt a szakadékot többek között a gazdasági leszakadás, a kulturális különbségek, az iskolázottság hiánya, a munkanélküliség, az előítélet és a sztereotípia teremtette meg és tágította tovább. Az állam ténykedése pozitív hatással volt a romák egy kisebb csoportjára, de ahogy láthattuk, sok körülmény akadályozta e feladat teljesülését, és a rendszerváltozás is súlyos csapást mért a cigányok helyzete megjavításának tervére. Így ezt követően is

¹² U.o.

¹³ A cigányok/romák Magyarországon. Tények Magyaroszágról. Külügyminisztérium, 2004. Interneten: <http://www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/98C7D84E-C51D-4D7C-82D9-981F197FB6AF/0/Roma.pdf> (letöltés ideje: 2014.02.22.)

fennmaradt egy népcsoport, amelynek tagja számtalan, rossz körülmények között élő ember, akiknek hatékony segítségre van szükségük ahhoz, hogy a társadalom átlagos életkörülményei között élhessenek.

A rendszerváltás utáni időszak joganyagából az 1992. évi LXIII. törvényt emelem ki, amely a személyes adatok védelmét és a közérdekű adatok nyilvánosságát szabályozza.¹⁴ Ebben nincs ugyan kifejezetten nevesítve a roma kisebbség, ennek ellenére releváns témám szempontjából.

A törvény célját az 1. §-ban fekteti le, miszerint elengedhetetlen annak biztosítása – amennyiben e törvényben meghatározott jogszabály kivételt nem tesz -, hogy személyes adatával mindenki maga rendelkezzen, és a közérdekű adatokat mindenki megismerhesse. Témám szempontjából legfontosabbak a 2. §-ban foglaltak. A törvény alkalmazása során személyes adatnak minősül a meghatározott természetes személlyel (a továbbiakban: érintett) kapcsolatba hozható adat, az adatból levonható, az érintettre vonatkozó következtetés. A 2. pontban foglaltak szerint különleges adatnak minősülnek

a) a faji eredetre, a nemzeti, nemzetiségi és etnikai hovatartozásra, a politikai véleményre vagy pártállásra, a vallásos vagy más meggyőződésre,

b) az egészségi állapotra, a kóros szenvedélyre, a szexuális életre, valamint a büntetett előéletre vonatkozó személyes adatok.

A törvény 3. §-a tartalmazza a személyes és a különleges adat kezelésének eseteit, feltételeit. Személyes adat akkor kezelhető, ha ahhoz az érintett hozzájárul, vagy azt törvény vagy törvény felhatalmazása alapján, az abban meghatározott körben helyi önkormányzat rendelete elrendeli. Különleges adat pedig akkor, ha az adatkezeléshez az érintett írásban hozzájárul, vagy a 2. § 2. a) pontjában foglalt elemek esetében, nemzetközi egyezményen alapul, Alkotmányban biztosított alapvető jog érvényesítése, továbbá a nemzetbiztonság, a bűnmegelőzés vagy a bűnüldözés érdekében törvény elrendeli.¹⁵

Bárd Petra tanulmányában¹⁶ arról ír, hogy egyre többet lehetett hallani a tipikusan romák által elkövetett bűncselekmények terjedéséről, az úgynevezett cigánybűnözésről. Ennek a szakértők kitartó tiltakozása sem vetett gátat, mert a kifejezés a médiában egyre inkább terjed, már szinte szalonképpé vált. Itt már nem esztétikai vitáról, nem ízlés- vagy jóérzésbeli eltérésekről van szó, hanem arról, hogy a büntetőeljárás során nemzeti vagy etnikai kisebbséghez való tartozásra vonatkozó adat csak igen szigorú feltételek mellett, kivételesen kezelhető. Ennek fényében a roma elkövetőkre vonatkozó állítások csak vagy nem létező, vagy jogellenesen szerzett adatokon alapulhatnak. Európában a magyar adatvédelmi szabályozás talán az egyik legszigorúbb, mivel az adatvédelmi törvény szerinti személyes adatok közé mindenféle adatot, ismeretet belesorolunk, amely az érintettel kapcsolatos bármilyen információt hordoz. Meghatározott adatok, így például a

14 1992. évi LXIII. törvény a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról. Interneten: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8916> (letöltés ideje: 2014.02.28.)

15 U.o.

16 Bárd Petra: A „cigánybűnözés” fogalmának értelmezhetetlenségéről. In: Rendészeti Szemle. Az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium folyóirata, 2009. 57. évf. 12. sz.

faji eredetre, a nemzeti és etnikai kisebbséghez tartozásra vonatkozó adat, vagy a bűnügyi személyes adat különleges adatnak minősül, és fokozottabb törvényi védelem alá tartozik.

A tanulmányban a szenzitív adatok bűnügyi nyilvántartásban való feltüntetethezességének megengedhetőségét is vizsgálja a szerző. A magyar törvények főszabály szerint tilalmazzák a bűnügyi adatbázisban etnikai hovatartozás szerepeltetését. Felvetődik azonban, hogy – sokak kívánalmára – lehessen-e Magyarországon szenzitív adatokat kezelni. Pontosabban duplán szenzitív adatokról lenne szó, mivel mind a bűnügyi személyes adat, mind a nemzetiségi, etnikai hovatartozásra vonatkozó a különleges adatok közé tartozik.

A szerző arra tekintettel, hogy az etnikai adatokat is tartalmazó adatbázis egyik jellemzője, hogy Janus-arcú, elméletileg és feltétlenül szükséges esetben megvalósíthatónak tartja etnikai adatok gyűjtését. Fontos azonban, hogy az adatgyűjtés kizárólag önkéntes legyen, identitás alapon, és csak antidiszkriminációs politika kidolgozása érdekében történhessen. Az is alapvető kérdés továbbá, hogy maguk az érintettek mit szeretnének, hiszen az adatgyűjtés nem légüres térben történik. Ha a roma kisebbség tagjai nem működnek együtt, vagy nem így kívánják az antidiszkriminációs politika megvalósulását, nincs értelme etnikai adatokat gyűjteni, vagy megkísérelni azt.¹⁷

A fenti törvény és tanulmány vizsgálata után az az álláspontom, hogy e törvény haladás volt a jogszabályok sorában, mivel fontosnak tartom, hogy minden ember – függetlenül fizikai tulajdonságaitól és a környezeti tényezőktől – maga dönthesse el, hogy milyen nemzetiséghez vagy milyen etnikai csoporthoz tartozónak vallja vagy érzi magát.

Kiemelendő, hogy az 1992. évi LXIII. törvény értelmében is alaptalan a „cigánybűnözés” kifejezés használata. E jogszabály elfogadásával Magyarország jogrendszere közelebb hozta a szegregált kisebbséget a többségi társadalomhoz azzal, hogy jogilag nem, vagy csak bizonyos korlátozásokkal lehetséges, hogy fajra, nemzetiségre vonatkozó adatot felhasználjunk. Ezzel lehetőséget ad a romáknak is arra, hogy mind identitásukban, mind nyilatkozataikban a társadalom szerves tagjának vallhassák magukat.

A nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény¹⁸ preambulumban kinyilatkoztatásra kerülnek a nemzeti és etnikai kisebbségek többségi nemzettel való harmonikus együttélésének fontos elvei. A demokrácia és a humanizmus eszméi iránti elkötelezettség jegyében, továbbá annak tudatában, hogy a nemzeti és etnikai kisebbségek harmonikus együttélése a többségi nemzettel a nemzetközi biztonság alkotó eleme, a törvény kinyilvánítja, hogy a nemzeti és etnikai önazonossághoz való jogot az egyetemes emberi jogok részének tekinti, a nemzeti és etnikai kisebbségek sajátos egyéni és közösségi jogai alapvető szabadságjogok. A jogok összessége nem a többség adománya, és nem a kisebbség kiváltsága, forrásuk pedig nem a nemzeti és etnikai kisebbségek számaránya, hanem a társadalmi béke és az egyén szabadságának tisztelete alapján a másság joga. A Magyarország területén élő, magyar állampolgárságú nemzeti és etnikai

¹⁷ U.o. 18-33. o.

¹⁸ 1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól. Interneten: <http://www.complex.hu/kzldat/t9300077.htm/t9300077.htm> (letöltés ideje: 2014.02.25.)

kisebbségek nyelve, tárgyi és szellemi kultúrája, történelmi hagyományai, valamint a kisebbségi létükkel összefüggő más sajátosságaik egyéni és közösségi önazonosságuk részei. Minden, ami ebbe tartozik, különleges érték, megőrzésük, ápolásuk és gyarapításuk nemcsak a nemzeti és etnikai kisebbségek alapvető joga, de a magyar nemzet érdeke is.

Az Országgyűlést e törvény megalkotásakor a határok nélküli Európa megteremtésének, a kisebbségi létből adódó hátrányok mérséklésének és felszámolásának célja vezérelte. Példálódzó felsorolással élve, a törvény szabályozza az egyéni kisebbségi jogokat, a kisebbségek közösségi jogait, a kisebbségek önkormányzatait és azok hatásköreit, a kisebbségek helyi szószóelőjének intézményét, művelődési és oktatási öngazgatásukat és a nyelvhasználatra vonatkozó szabályokat. A fenti jogszabállyal a jogalkotó ismét valamivel közelebb hozta egymáshoz a roma és a nem roma embereket jogi vonatkozásban, diszkriminatív fennhangok nélkül.

Elérkeztem a hatályos jogi szabályozás vizsgálatához, amelynek keretében elsősorban Magyarország Alaptörvényét¹⁹ elemzem abból a szempontból, hogyan jelenik meg benne a romákra vonatkozó szabályozás.

Az Alaptörvény Nemzeti Hitvallása kinyilvánítja, „hogyan a velünk élő nemzetiségek a magyar politikai közösség részei és államalkotó tényezők.” Az IX. cikk (5) bekezdése a véleménynyilvánítás szabadságával kapcsolatban kimondja, hogy e jog gyakorlása nem irányulhat a magyar nemzet, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösségek méltóságának megsértésére. Abban az esetben, ha ez mégis megtörténik, az ilyen közösséghez tartozó egyének törvényben meghatározottak szerint jogosultak a közösséget sértő véleménynyilvánítás ellen, emberi méltóságuk megsértése miatt igényeiket bíróság előtt érvényesíteni.

A XV. cikk (1) bekezdése kimondja továbbá, hogy a törvény előtt mindenki egyenlő, és minden ember jogképes. A (2) bekezdés szerint Magyarország az alapvető jogokat mindenkinek bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, fogyatékoság, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül biztosítja.

A romákat közvetlenül érinti még a XXIX. cikk, amelynek (1) bekezdése kimondja, hogy a Magyarországon élő nemzetiségek államalkotó tényezők. Minden, valamely nemzetiséghez tartozó magyar állampolgárnak joga van önazonossága szabad vállalásához és megőrzéséhez. A Magyarországon élő nemzetiségeknek joguk van az anyanyelvhasználatához, a saját nyelven való egyéni és közösségi névhasználatához, saját kultúrájuk ápolásához és az anyanyelvű oktatáshoz. A Magyarországon élő nemzetiségek helyi és országos önkormányzatokat hozhatnak létre.

Vizsgálva, hogy vajon ezek a gondolatok alacsonyabb szintű jogszabályokban megjelennek-e, a következőkben a nemzetiségek jogairól szóló 2011. évi CLXXIX.

19 Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)

Interneten: [http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=140968.248458_\(letöltés_ideje:2014.02.28.\)](http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=140968.248458_(letöltés_ideje:2014.02.28.))

törvényt²⁰ veszem görcső alá. A preambulum szerint „a Magyar Országgyűlés a magyarsággal e hazában évszázadok óta együtt élő nemzetiségek sajátos kultúrájának megőrzése, anyanyelvük ápolása és fejlesztése, egyéni és közösségi jogainak széleskörű megóvása érdekében, figyelemmel Magyarország Alaptörvényében a magyarországi nemzetiségek ügye iránt megfogalmazott felelősségvállalásra, továbbá tekintettel a nemzetiségek védelme érdekében Magyarország aktív közreműködésével megalkotott nemzetközi dokumentumokban foglaltakra alkotta meg e törvényt.”²¹

Kinyilvánításra kerül, hogy a nemzetiségek sajátos egyéni és közösségi jogai alapvető szabadságjogok, a nemzetiségek által létrehozott kulturális értékek Magyarország kulturális örökségének szerves részei, minden, valamely nemzetiséghez tartozó magyar állampolgárnak joga van önazonossága szabad megvállalásához és megőrzéséhez, a kulturális sokszínűség, a nyelvi különbözőség nem a megosztottság, hanem a gazdagodás forrása.

Az utolsó közel száz év jogszabályi anyagának vázlatos áttekintése után azt a következtetést vontam le, hogy kezdetben a jogszabályok a cigányokkal szemben feltűnően diszkriminatív kifejezésekkel és intézkedésekkel áthatottak. Az előítéletesség a 20. század közepétől kezdett eltűnni és a romák szempontjából pozitívabb hangvételű szabályozás bontakozott ki. Napjainkra a jogi dokumentumokban a roma lakosságot nemzetalkotó tényezőnek ismerik el, amely egy hatalmas fejlődési ívet rajzol ki az utolsó száz év joganyagában.

A pozitív fejlődésre tekintettel sem lehet ugyanakkor figyelmen kívül hagyni, hogy napjainkra sem lett elég hatékony és kielégítő a romákkal kapcsolatos jogi szabályozás minősége, mert kutatásom e fázisában is világosan látszik, hogy a hazánkban élő kisebbségeket illetően sok probléma vár megoldásra.

A jogi szabályozás vonatkozásában is fontosnak vélem, hogy a problémák keresését és megoldásait a romák és nem romák közös munkával kíséreljék meg. Ennek lehetőségét és módszereit kutatta Rixer Ádám.²² A szerző hangsúlyozza²³, hogy e kötet a legtöbb vonatkozásban csupán a kérdések megfogalmazásáig és a válaszokhoz szükséges példák bemutatásáig jut el, a következtetéseket az olvasóra és a további kutatások végzőire bizza. Ugyanakkor néhány javaslat is megfogalmazásra kerül a romák, illetve a roma szervezetek jogalkotásban való részvételével kapcsolatosan. A szerző igyekszik felhívni arra a figyelmet, hogy a vizsgált területen kizárólag komplex folyamatokban és beavatkozási csomagokban érdemes gondolkodni, mert az egyetlen ponton beavatkozó politika hiába nyer jogszabályi alátámasztást, az adott program sikertelensége nagy biztonsággal előre borítékolható.

20 2011. évi CLXXIX. törvény a nemzetiségek jogairól.

Interneten: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100179.TV (letöltés ideje: 2014.03.01.)

21 U.o.

22 Rixer Ádám: A roma érdekek megjelenítése a jogalkotásban. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2013

23 U.o. 204-217. o.

Hazánkban hagyományosan hiányzik a közpolitika utolsó szakasza, a közpolitikai folyamatok elkezdődnek, de sok esetben nem fejeződnek be, nincs értékelő szakaszuk és lezárásuk. A gyengeségek gyakran megjelennek a romákat megszólító, bevonó programok, illetve a romák életviszonyait is befolyásolni kívánó jogi instrumentumok sorsában is. Sajnálatos tapasztalat, hogy a programok elindulnak, de nem futnak ki, és nincs – napi politikán túlmutató, szakmai jellegű – értékelésük. A könyv megfogalmazza az előzetes és az utólagos hatásvizsgálat intézménye hangsúlyosabb jogalkotási jelenlétének igényét. A magyarországi romakérdéssel és romapolitikával, mint hazánk egyik legégetőbb problémájával kapcsolatban általánosságban is elmondható, hogy az elmúlt harminc évben az egyes kormányzatok nekibuzdulásait (politikai nyilatkozatait, integrációs programjait) általában nem követték következetesen végigvitt intézkedések. A szerző azt is megemlíti, hogy „a kisebbséghez tartozó polgárok tényleges és formális egyenlősége nem valósítható meg pusztán jogi eszközökkel, hanem általában a társadalom szemléletmódjának, attitűdjeinek megváltoztatását is meg kell valósítani.”²⁴

A roma érdekek jogalkotásban való megjelenítésével kapcsolatban két gondolatot emelek ki. Egyrészt fontos jogilag is tételezett célokat megőrizni, stabilizálni, végigvinni. Másrészt ahhoz, hogy a cigány kisebbség Magyarországon aktív, kezdeményező részese lehessen a „jogközösségnek”, nyilvánvaló, hogy túl kell lépni a legális-jogi procedurális stabilitás eddig használt demokrácia-konceptióján, értékelvű szempontokkal is tágitva annak látó- és hatókörét. A magyarországi romák újabb nemzedékeinek érdekvédelme azt kívánja, hogy „egy aktuálisan nem létező népességre – végső soron a pillanatnyi többség véleményétől függetlenül érvényes elvre – hivatkozva korlátozzuk az empirikus többség akaratának érvényesülését, mutatkozzon az meg akár a politikai választásokon, akár a kereslet és kínálat piaci játékan keresztül. Ennek bejáratott gyakorlati működéséhez azonban a demokratikus képviselő és döntéshozatal hagyományos elvei kiegészítésre szorulnak, azaz új intézményesített megoldásokra is szükség van/lesz.”²⁵

A roma-érdekek – nem helyi – jogalkotásban történő hatékonyabb megjelenítésének lehetséges eszközeiként, intézményeiként, és kívánatos, illetve lehetséges irányaiként az alábbi megoldási javaslatokat teszi a szerző:

- a) Országgyűlési képviselő
- b) Kormány, illetve minisztériumok (esetlegesen más központi államigazgatási szervek) segédszerveinek léte
- c) Kormány, illetve minisztériumok (esetlegesen más központi államigazgatási szervek) segédszerveiben történő képviselő
- d) Országos Roma Önkormányzat közjogi helyzetének (együtdöntési jogosítványainak) erősítése
- e) Roma (Civil) csúciszerv létrehozása (érdemi együtdöntési jogosítványokkal)

24 U.o. 206. o.

25 U.o. 208. o.

- f) A konzultáció új formáinak bevezetése általánosságban és/vagy a vizsgált területen
- g) A jogalkotót közvetlenül, illetve közvetve – azaz más szerveken keresztül – befolyásoló intézményesített lehetőségek létrehozása
- h) Roma referensek bevonása a döntően ágazati – jogalkotási folyamatokba
- i) Roma munkavállalók a közigazgatásban
- j) Roma munkavállalók mentorálása a közigazgatásban.²⁶

Álláspontom szerint a fenti javaslatok több szempontból is megoldást jelenthetnek a kisebbségi és a többségi társadalom együttélésének problémáira. A roma kisebbség is lehetőséget kapna az őt érintő döntések alakításában, így azok mindkét fél számára elfogadhatóvá válnának. Számítalan roma számára munkahelyet biztosítanának ezek a javaslatok, ezzel a szegregáció kisebb arányú lenne. A kommunikáció a romák és a nem romák között jelentősen megnőne mind a jogi területeken, mind a mindennapi munkahelyi kapcsolatokban, amely közelebb hozhatná egymáshoz a társadalmi csoportokat.

Kutatásom során világossá vált számomra, hogy a jogi egység elérése is fontos a társadalmi egység kialakulásához. Elengedhetetlen, hogy a jogszabályok kifejezzék azt, hogy ember és ember között nincs helye különbségtételnek faj, nem, vallás, vagy bármilyen más diszkriminálható tulajdonság alapján. Kizárólag akkor lehet ugyanis egy állam gazdaságilag jól működő, ha állampolgárai egységesen, szegregáció nélkül munkálkodnak érdekében.

Dolgozatomat Petőfi Sándor szavaival zárom, amelyek jól kifejezik az elérendő célokat:

*„Ha majd a bőség kosarából
Mindenki egyaránt vehet,
Ha majd a jognak asztalánál
Mind egyaránt foglal helyet,
Ha majd a szellem napvilága
Ragyog minden ház ablakán:
Akkor mondhatjuk, hogy megálljunk,
Mert itt van már a Kánaán!”²⁷*

²⁶ U.o. 217. o.

²⁷ Petőfi Sándor: A XIX. század költői

<http://magyar-irodalom.elte.hu/sulinet/igyjo/setup/portrek/petofi/xix.htm> (letöltés ideje: 2014.09.17.)

BIBLIOGRÁFIA

Felhasznált irodalom

1. A m. kir. belügyminiszter 1916. évi 15.000. eln. számú rendelete, a kóbor (sátoros) cigányokról. In: Magyarországi rendeletek tára, Budapest, 1916
2. A m. kir. belügyminiszter 1928. évi 257.000. számú körrendelete, a kóborcigányok hatékonyabb megrendszabályozásáról és újabb adatgyűjtés elrendeléséről. In: Magyarországi rendeletek tára, 1928. II. kötet
3. A m. kir. belügyminiszter 1939. évi 247.700/1938. számú rendelete a tetvesség elleni védekezésről. In: Magyarországi rendeletek tára 1939/I., Magyar Kir. Belügyminisztérium, Budapest, 1940
4. Az MSZMP Központi Bizottsága Politikai Bizottságának határozata a cigánylakosság helyzetének megjavításával kapcsolatos egyes feladatokról. In: A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956-1962, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1973
5. Bárd Petra: A „cigánybűnözés” fogalmának értelmezhetetlenségéről. In: Rendészeti Szemle. Az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium folyóirata, 2009. 57. évf. 12. sz.
6. Petőfi Sándor: A XIX. század költői
Interneten: <http://magyar-irodalom.elte.hu/sulinet/igyjo/setup/portrek/petofi/xix.htm>
(letöltés ideje: 2014.09.17.)
7. Rixer Ádám: A roma érdekek megjelenítése a jogalkotásban. Károli Gáspár Református Egyetem Állam-és Jogtudományi Kar, Budapest, 2013

Felhasznált jogszabályok

1. Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) Interneten:
http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=140968.248458 (letöltés ideje: 2014.02.28.)
2. 1992. évi LXIII. törvény a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról. Interneten: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8916>
(letöltés ideje: 2014.02.28.)
3. 1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól.
Interneten: <http://www.complex.hu/kzldat/t9300077.htm/t9300077.htm>
(letöltés ideje: 2014.02.25.)
4. 2011. évi CLXXIX. törvény a nemzetiségek jogairól.
Interneten: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100179.TV
(letöltés ideje: 2014.03.01.)

Internetes források

1. A cigányok/romák Magyarországon. Tények Magyarországról. Külügyminisztérium, 2004. Interneten: <http://www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/98C7D84E-C51D-4D7C-82D9-981F197F-B6AF/0/Roma.pdf> (letöltés ideje: 2014.02.22.)
2. Az MSZMP Központi Bizottsága Agitációs és Propaganda Bizottságának állásfoglalása a cigánylakosság helyzetének javításával kapcsolatos egyes feladatok végrehajtásának tapasztalatairól. Interneten: http://dediserver.eu/hosting/ethnodoc/data/H_196806-1.pdf (letöltés ideje: 2014.02.20.)

Beszámíthatóság vagy beszámíthatatlanság a büntetőjogban és ami között lehet

(történeti áttekintés)

A büntetőeljárások során elsődleges cél – megfelelő feltételek fennállása esetén – az elkövetők büntetőjogi felelősségre vonása. Előfordulhat azonban, hogy egy adott cselekmény kimeríti a szankcionálandó törvényi tényállás elemeit, de mégsem kerül sor a tettesrel szemben „hagyományos” felelősségre vonásra, vagy igen ugyan, de enyhébb, illetve súlyosabb mértékben, mint amit a büntetés kiszabás vonatkozó elvei indokolnának.

A büntetőeljárásban a beszámítási képesség a bűncselekmény alanyává válásának fontos feltétele, mely felismerési és akarati képességet egyaránt magában foglal. Ezek birtokában az ember képes akarat képzésére és az akaratnak megfelelő magatartás tanúsítására, ugyanakkor felismeri cselekménye lehetséges következményeit, ezek előre látására is kiterjedő képességgel bír, és képes arra, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjék.

E téma nagyon széleskörű, nem véletlen, hogy a büntetőeljárásban résztvevő hatóságok a jogtudomány eszközein túl más tudományágak – elsődlegesen az orvostudomány – szakmai tudásanyagának felhasználására is kénytelenek.

A beszámítási képesség kizártsága vagy korlátozottsága lehet az elkövető számára felróható, illetve fel nem róható. Az első csoportba tartoznak – megítélésem szerint – az önhibából eredő ittas, vagy bódult állapotban történő bűncselekményt elkövetők, míg a második csoportot a kóros elmeállapotú bűnelkövetők alkotják. Ez utóbbi büntethetőséget kizáró, vagy korlátozó körülmény, míg az elsőként említett esetek ez alól az elbírálás alól kivételt jelentenek, sőt a büntetés kiszabása során súlyosító körülményként tanácsos figyelembe venni a fentieket. *Ennek felismeréséig azonban hosszú út vezetett.*

A XIX. század második felében a gazdasági fejlődés hatására a társadalom is megváltozott. Átalakult az emberek gondolkodása, etikai értékrendszere, de még nagyobb jelentősége volt az orvostudománynak, és ezen belül a pszichiátria fejlődésének. A középkor elavult, hiedelmekkel, vallásos nézetekkel kevert elmeállapotra vonatkozó nézetei helyébe új, megalapozott, a kor színvonalán tudományosan igazolt nézetek léptek, amelyek a büntetőjog bizonyos területeire, a büntető törvénykezésre és a bíraskodásra is hatással voltak.

Óriási áttörést jelentett, hogy megfogalmazásra kerültek a beszámítást enyhítő, vagy kizáró okok, ezek közt pedig a kóros elmeállapotra vonatkozó rendelkezések. A kóros elmeállapot megállapítását már szakértőkre bízta, a kóros tünetek felismerése egyre

¹ Schábné dr. Proszonyák Éva címzetes törvényszéki bíró, Nagykanizsai Járásbíróság

könnyebbé vált a pszichiátria fejlődésében, már a kevésbé látványos eseteket is fel tudták ismerni. A beszámíthatóságra és ezen belül a kóros elmeállapotra vonatkozó nézetek sokat változtak, fejlődtek, de mára már szinte teljesen kikristályosodtak. Nem várható el azoktól, akik nincsenek tisztában tetteik következményeivel, hogy ugyanazt a büntetést viseljék el, mint a normális elmeállapotú emberek, velük szemben ezek a szankciók hatástalannak lennének, irányukban a javítás, gyógyítás a cél.

„Beati pauperes spiritu quoniam ipsorum est regnum.” (Mt 5,3) „Boldogok a lélekben szegények, mert övék a mennyek országa.” - hirdeti Máté evangéliuma a hegyi beszédben. Nekem erről az idézetről leginkább a beszámítási képességgel nem rendelkező emberek jutnak eszembe, létezésük külön világával. Ezt azonban hosszú ideig nem ismerték fel.

Munkámban elsősorban a kóros elmeállapot – beszámítási képesség, korlátozott beszámítási képesség – témakörét kísérlem meg körbejárni, elsőként egy történeti áttekin-téssel, melyet – szándékom szerint – a későbbiekben folytatni kívánok.

Az elmeorvoslás, vagy más szóval elmekörtan (pszichiátria) történelmében két kor-szakot különböztetünk meg.

– Az első évezredekben tartott, és tudomány előttinek lehet nevezni.

– A második korszak alig két évszázadra tekint vissza, ebben a korszakban alakult ki a mai tudományos elmekörtan.

Mintegy húszezer évvel ezelőtt, a geológiai negyedkor végéről, a paleolitikumból származó fosszilis leletek, de még inkább az újabb kőkorszak (Dánia és Svédország) sír-leletei arra engednek következtetni, hogy a már megtelepedett és csiszolt kőeszközökkel rendelkezett őskori ember végzett az emberi koponyán különféle művi beavatkozásokat (trepanatiót), talán éppen fejfájás és elmebajok „kezelésére” használhatta.

Az Ótestamentumban is már található adatok az elmebajokra vonatkozólag.²

A legrégebbi ókorban – amikor a természettudomány igen kezdetleges fokon állt – az elmebetegségekről mágikus, vallásos, babonás elképzelések uralkodtak. Az elmebetegeket démonoktól uraltaknak tekintették, és e szerint bántak velük. A görög elmeorvosászat elsősorban a papok kezében volt, akik istentől megszállottnak tekintették az elmebetegeket, s jóslataiknak Delphiben, és más jóshelyeken nagy jelentőséget tulajdonítottak. Érdeemes megemlíteni, hogy ebben a misztikus, vallásos, idealista felfogású korban, egy híres orvos bölcselő – Hippokratész – világosan materialista tanokat hirdetett e betegségekről, és azt állította, hogy az elmebetegség „nem szent betegség, hanem ugyanolyan testi eredetű, mint más betegség.”³ Ő elsősorban az epilepszia okát helyezte az agyvelőbe,

2 Így Saul király Agaz utóda epilepsiás volt, ezenkívül mániás és melanchóliás állapotokkal járó periódusos elmebajban szenvedett, elődjét Sámuel próféta ölte meg, aki a nagyási téves eszmék mellett érzéksalódásokat is mutatott. A témáról bővebben Dr. Benedek László a *Psichiátria Története* Bp. 1923. Mai Henrik és Fia kiadása című műben olvashatunk.

3 Dr. Balassa László: *Igazságügyi Elmekörtan Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest 1961. 5.o.*

az általa ismert pszichózisokat az agyvelő megbetegedésére vezette vissza. Ezzel a felfogással részben kiragadta a pszichiátria működését a papok kezéből.

Az őskereszténység korában a hippokratészi tanok még hatással voltak az akkori gondolkodásra, de amint az őskereszténység helyét az egyház és a pápaság foglalta el, a hivatalos felfogás is teljesen visszatért a korábban elfogadott, Platon és Arisztotelész által képviselt idealista filozófiához, és az elmebetegséget a testtől független „szellem” betegségének tartotta. Az elmebetegek egy része így ismét papi kezelés alá került, vagy családi körben maradt. A XII. században az egyház és a világi uralkodók közt meginduló harc eredményeképpen az egyház a nagy néptömegek teljes befolyásával vélte, s akarta fenntartani és biztosítani hatalmát. Ennek elérése céljából azt hangoztatta, hogy aki az egyház ellen van, az isten ellensége, aki pedig isten ellensége, azt az ördög, a sátán szállta meg. A démonikus és teológikus nézetek alapján az elmebetegeket ördögtől, sátántól megszállottaknak tekintették, és egy részük – mint ilyen – az inkvizíció, az eretnek üldözés áldozatává lett. Hiába küzdöttek a XIV. században egyes tisztalátású emberek, orvosok a „démon-ördög-sátán-hit” ellen, mégis több millió ember – köztük számtalan elmebeteg is – pusztult el a máglyán. Nemcsak az elmebetegeket égették el, hanem azokat is, akiket azzal gyanúsítottak, hogy a sátán alakjában megvarázsolták őket. Az ördögűzés hite és az ördögűzés miatti bűnpercek elvéve még a XVII. században is kísértettek.

Az elmebetegségekről elterjedt másik középkori felfogás szerint az elmebetegség arra való, hogy az istentől elfordult embert megalázó betegségen át visszavezesse a „helyes útra”. Elképzelhető, hogy ilyen megítélés mellett milyen volt az elmebetegek helyzete! Ezek a szerencsétlenek leláncolva istállókban, vagy börtönszerű tornyokban, a falhoz kötözve szenvedtek és sorvadtak.

A feudális társadalmi rendszer bukásával, és a francia forradalommal meginduló felvilágosodással vette kezdetét a természettudományok felvirágzása. Az elmekörtan tudományának fejlődését tulajdonképpen a felvilágosodás korának humanizmusa indította meg. Elsőnek Phillippe Pinel vetette le az elmebetegek kezéről a bilincset, a láncot, és az ő működése nyomán szüntették meg az elmebetegekkel szemben a kényszereszközök alkalmazását. Ezután indulhatott meg ezen emberek magatartásának, betegségi tüneteinek a megfigyelése és a leírása is. Az elmebetegekkel való humánus bánásmóddal párhuzamosan alakult ki a tudományos elmekörtan. A XX. század első évtizedéig az elmebetegségek gyógyítása és gyógyulása nagyon kezdetleges volt. Az elmeorvosok inkább a megfigyelésre, a betegség tüneteinek leírására, és a betegek gondozására helyezték a főt. Az 1930-as években változott meg a helyzet, megindult az elmebetegek aktív gyógykezelése. Ennek eredményei jelentékenyek. Az elmeegógyintézetek ma már nem csak „elmebeteg ápolók” vagy „tébolydák”, hanem kórházak, ahol éppen olyan gyógyítói munka folyik, mint más kórházakban.⁴

4 Dr. Balassa László i.m.6.o.

A második korszak, az igazságügyi elmekörtan (pszichiátria) tudományának korszaka, alig két évszázadnyi múltat tekint vissza, és így a természettudomány alapján álló igazságügyi elmekörtan /kriminálpszichiátria/ is csak később alakulhatott ki. Azonban már az ókortól kezdve találunk egyes elszórt törvényi intézkedéseket, amelyek a *bűnöző elmebetegek büntethetlenségével* foglalkoznak.

A római jog, és a kánon jog alapja a büntett (dolus) volt. E jogok büntethetetlennek tartották (doli incapax) tartották a dühöngésben (furor), az elmebetegségben /mentecapto/ és a búskomorságban /melancholia/ szenvedőket. A fiatakorúakról is rendelkezett a római jog, és a kánon jog. A fiatakorú 7 éves koráig nem volt büntethető, 14 éves koron alul csak akkor nem, ha megfelelő belátással nem rendelkezett, 14 éves koron túl pedig teljes mértékben büntethető volt. Érdekes a kánon jog felfogása az ittas állapotban elkövetett bűncselekményekről. E szerint a tettést azért kellett ilyenkor megbüntetni, mert ittas állapotba került. A feudális középkorban a bűnöző elmebeteg védelme csak elvileg volt meg. Ezekben a századokban dühöngtek a boszorkányperek és a boszorkányégetések. Az inkvizíció áldozatai között pedig százával-ezrével szerepeltek elmebetegek.

Benedict Carpozow, a lipcsei egyetem büntetőjog tanára mutatott rá elsőnek arra, hogy az elmebetegek bűncselekményeinek megítélésénél nagy fontossága van az orvos szerepének.⁵ A XVIII. század első éveiben az elmebetegek büntethetlensége mellett lépett fel határozottan Fröhlich Von Fröhlichsborg, aki a Constitutio Criminalis Carolina kommentárjában ezt írja: *”Az értelmetlenség és a dühöngő örület olyan kóros szenvedély, amelynek a tetteseket, a büntetés alól mentesítenie kell, mert azok az emberek a gyermekekhez hasonlóak, és eléggé szenvednek a betegségüktől. Azonban az elmezavart be kell bizonyítani. Ennek eldöntésére a bíróságnak orvost kell megkérdeznie, valóságos-e az elmezavar, vagy pedig csak színlelt, és olyan-e, hogy az egész értelmet elhomályosította.”* Ő már nemcsak az orvos közreműködését tartotta szükségesnek a büntetőeljárásban, hanem a *részleges beszámíthatóság* elve is megtalálható volt felfogásában.

A XVIII. század vége felé egymás után jelentek meg a bűnügyi lélektani művek. A helyes irányba meginduló fejlődést azonban megakadályozta Kant Anthropológiájának egyik szakasza. Kant, akinek igen nagy hatása volt kortársaira, azt tanította, hogy ha egy bűnözőről el kell dönten, elmebeteg-e vagy sem, akkor filozófiai fakultázs elé utalandó, tehát a természettudomány alapján történő vizsgálatot idealista filozófiai szemlélettel akarta helyettesíteni.

A XIX. század elején az elmeorvosok és a jogászok közti megértést megnehezítették azok a tanok is, amelyeket akkoriban az elmeorvosok vallottak. Az elmekörtan abban az időben nem állt természettudományos alapon, hanem „spekulatív” tudomány volt. Egyes

5 Dr. Balassa László i.m.7.o.

elmeorvosok az elmebetegség okát a „bűnben” keresték. Karl Wilhelm Ideler viszont, akinek törvényszéki elmekörtana egyike a legrégebb ilyen irányú műveknek /1855./, az elmebetegségek mellett önálló betegségként sorolja fel a „*gyilkossághoz vezető ösztönt, a pyromániát és a cleptomániát*”.⁶

A XIX. században kialakult különböző büntetőjogi iskolák igyekeztek a beszámíthatóság fogalmának elvi meghatározását felállítani, és ezzel megkezdődött a *determinizmus*, és az *indeterminizmus* vitája is.

A klasszikus büntetőjogi iskola indeterminista volt, és a szabad akarati elhatározás idealista felfogását vallotta. Főbb tanításai közül említhető a „*nullum crimen sine lege*” elve, a büntetésnek a büntett súlyához kell igazodnia.

A XIX. század utolsó évtizedében a természettudományos szemlélet hatására előtérbe került a tettes vizsgálata. Két iskola alakult ki. Egyik az antropológiai iskola, amelyet Lombroso épített ki, és amelynek nagy hatása volt főleg az olasz kriminálpszichológia fejlődésére. Lombroso állította fel „a született bűnöző” típusát, amelyhez tartozókat bizonyos testi jelek – stigmák – is felismerhetővé tesznek /pl. koponya-alak, testi degenerációs jelek, stb./, és amely típusnak szerinte lelki téren is vannak jellemző tünetei. Lombroso tanítása szerint az öröklött testi, és lelki tulajdonságok az illetőt bűnözővé predesztinálják úgy, hogy az még kedvező külső körülmények között is „kénytelen” bűnt elkövetni. Kritikaként fogalmazható meg az iskolával szemben, hogy tételei alapot adhattak a legszélsőségesebb fajirtások igazolására.

Nem sokkal később alakult ki a szociológiai iskola, amely szerint a bűnözés létrejötténél az egyén sajátosságainak van nagy szerepe, de ezek az egyéni sajátosságok a környezetnek, a társadalmi körülményeknek az eredményei. Ez az iskola a fenti jelenségek közül csak a felszínen lévőket vette figyelembe /pl. rossz lakásviszonyok, prostitúció, stb./, a társadalmi jelenségek egészére és a fejlődésre nem terjedtek ki a vizsgálatai. Mind az antropológiai, mind a szociológiai iskola determinista volt.

Ezekben az időkben hosszú és terméketlen viták alakultak ki a determinizmus, és az indeterminizmus képviselői között, jogi és bűnügyi elmekörtani vonatkozásban éppen úgy, mint egyéb szempontból is, majd létrejöttek a kétféle álláspontot közelítő iskolák is. („harmadik iskola” Faffaele Ferri, közvetítő iskola Franz von Liszt)

A magyar elmeorvosok elég korán és nagy érdeklődéssel foglalkoztak az igazságügyi elmekörtannal. Niedermann Gyula elmeorvos a jogi fakultáson már 1863-ban előadta a törvényszéki lélektant. Őt követte a két Schwarzer /Schwarzer Ferenc és fia, Ottó/, majd Laufenauer Károly, aki az elmekörtan egyetemi tanítása mellett bőven foglalkozott igazságügyi elmekörtannal is. Kiemelendő még az is, hogy a Magyar Elmeorvosok Egyesülete kétévenként tartott nagygyűlést, és ezeken majdnem mindig szerepelt igazságügyi elme-

6 Dr. Balassa László i.m.8.o.

kórtani referátum, melynek során egy jogász, és egy elmeorvos világitotta meg a felvetett kérdést.

A fiatalkorúak bűnözése elleni küzdelemben is a magyar elmeorvosok, a gyermeklélektan művelői, és a jogászok haladtak az élen. Kármán Elemér, Németh Péter, és Ranschburg Pál munkássága, és kutatásai külföldön is nagy elismerést váltottak ki.⁷

Külön kell megemlékezni Moravcsik Ernő Emil egyetemi tanárról, akinek 1888-ban jelent meg első nagy munkája a csökkent beszámíthatóságról. Haladó szelleme kifejezésre jutott ebben a dolgozatában is, és ennek végső konklúziójában, amely szerint: a büntető igazságszolgáltatás célja nem csupán az elrettentés, hanem a társadalmi renddel összeütközésbe jövők céltudatos nevelése, javítása, és ha lehet, gyógyítása. Az ő kezdeményezésére állították fel az Igazságügyi Országos Elmemegfigyelő Intézetet 1896-ban, a Csemegi Kódexben már szereplő, beszámítási képességgel nem rendelkező elkövetőkkel kapcsolatos feladatok végrehajtására.⁸

Az 1878. évi V. tc.76.§. (Csemegi Kódex) kimondta: „nem számítható be a cselekmény annak, aki öntudatlan állapotban követte el, vagy akinek elmetehetsége meg volt zavarva, és emiatt akarátának szabad elhatározási képességével nem bír”. Az intézet alapításáról a 60789/1896. számú igazságügyi miniszeri rendelet rendelkezett, és az elnevezése Letartóztatottak és Elítéltek Országos Megfigyelő és Elmeorvosító Intézete volt. Az intézmény első vezetője Dr. Moravcsik Emil volt, aki egyenrangúnak számított a Budapesti Királyi Gyűjtőfogház parancsnokával, amelynek területén az intézet elhelyezésre került.

1906-ban az intézményt átszervezték, és neve Igazságügyi Országos Megfigyelő és Elmeorvosító Intézetre változott. Az intézet ekkor 70 ágygal rendelkezett. A II. világháborút követően fő feladata az elmebeteg gyanúsítottak, illetve elkövetők őrzése volt. A feladatváltozás a nevében is kifejeződött, amely – az 1950-es években – a tevékenységét jobban tükröző Elmebeteg Biztonsági Intézete elnevezésre változott. Az 5/1974. / VI.16./ IM rendelet kimondta az intézet szervezeti önállóságát, és szabályozta tevékenységét, míg a 110/1975. IM utasítás megalkotta a szervezeti és működési szabályzatát. Az intézet jogi alapjait tehát elméletben lerakták, azonban az intézmény tényleges szervezeti önállóságához szükséges objektív feltételek még sokáig hiányoztak. Az 1978. évi IV. törvény jelentős mértékben módosította az elmebetegekkel kapcsolatos jogintézmények szabályozását, és ekkor ismételten megváltoztatták az intézet nevét is, így alakult ki a ma is használatos Igazságügyi Megfigyelő és Elmeorvosító Intézet, vagy is röviden az IMEI. Az intézet a 100. születésnapján 311 ágygal rendelkezett, szükségességét szinte senki nem vonja kétségbe.⁹

7 Dr. Balassa László im.10.o. és köv. o.

8 Dr. Balassa László im.10.o.

9 Kovasits Gábor Néhány gondolat az IMEI büntetés-végrehajtással kapcsolatos feladatairól Ügyészek Lapja 2001/3. 59.o.és köv.o.

Az előzőekben nagy vonalakban ismertett fejlődés során felismerésre került, hogy a bűncselekmény felelősségre vonható alanya csak beszámítási képességgel rendelkező személy lehet. A beszámíthatóság jogi fogalom, mely a bűnösség alapfeltétele.

Kimutatták, hogy a bűnelkövetés a társadalom minden rétegében eltérő mértékben ugyan, de előfordul, ezért a mentálisan beteg emberek és az elmebetegségek is elkövetnek a jog által szankcionálni rendelt cselekményeket, és e magatartásuk jogi megítélése igazodik az elkövetők elmeállapotához. A kóros elmeállapot különböző hatásrendszereken keresztül okozhat társadalmi károkat, amelyek közül kétségkívül azok a legveszélyesebbek, ahol az elkövetővel szemben a jogalkalmazó valamilyen gyógyító jellegű intézkedést helyez kilátásba, illetve alkalmaz.

A Csemegi Kódex nem fogalmazta meg a beszámíthatóság fogalmát, abból a feltevésből kiindulva, hogy az emberek rendszerint beszámítható állapotban vannak. Ez a vélelem azonban megdönthető volt azzal a kitételrel, hogy a 12. életévét be nem töltött személy büntetőjogi felelősséggel nem tartozott. A 12. életévét betöltött, de a 16. életévét meg nem haladott személyek, valamint – életkortól függetlenül – a siketnémák esetében, vizsgálni kellett a bűnösségi képességet. E törvény miniszteri indokolása szerint „*beszámítás alatt a tettesnek felelőssé tétele értetik. A beszámítás egyértelmű a bűnösséggel úgy, hogy midőn az mondatik ki, hogy valamely tett, valakinek beszámítható: ezzel az van kimondva, hogy azon személy a kérdéses cselekmény elkövetésében bűnös*”.¹⁰

E törvény a beszámíthatóságnak különböző fokozatait nem különböztette meg, vagy beszámítható volt a tettes, vagy beszámíthatatlan. A gyakorlat azonban ismerte a korlátozott beszámíthatóság fogalmát, de ezt a bíróság csak a büntetés kiszabásánál vehette figyelembe.

A Csemegi Kódex VII. fejezetében sorolta fel a beszámítást kizáró vagy enyhítő okokat, amelyek a következők: öntudatlan állapot, elmebetegség zavara, ellenállhatatlan erő és fenyegetés, jogos védelem, végszükség, tévedés, gyermekkor, siketnémaság. A korabeli jogirodalom szerint a törvény a beszámítást kizáró okok gyűjtőneve alatt nemcsak a cselekvő beszámíthatóságát, hanem a cselekmény jogtalanságát /jogos védelem, végszükség/ és a cselekvő bűnösségét /tévedés/ kizáró okokat is, minden elméleti megkülönböztetés nélkül egybefoglalta, noha ezek az okok kihatásukban nem egyenlő értékűek.

Vámbéry Ruzstem a következőképpen határozta meg e fogalmat: „*Beszámíthatóság az embernek az a képessége, hogy cselekvésének a valóságos és erkölcsi, vagy jogi jelentőségét átlássa, s magát jellemének (egyéniségének) megfelelően ható képzetek szerint irányítsa. Ez a meghatározás számol azzal, hogy az elhatározás az egyéniség és a reáható motívumok eredője, és utal arra, hogy a beszámíthatóságot az egyén és a bűncselekmény szerint in concreto kell vizsgálni.*”¹¹

10 Lőw Tóbiás A magyar büntető törvénykönyv a büntettekről és vétségekről és teljes anyaggyűjteménye I. kötet Budapest 1880. 501.o.

11 Vámbéry Ruzstem Büntetőjog Budapest, 1913. 187.o.

Finkey Ferenc szerint a beszámítási képesség a büntetőjogban a testi, értelmi, és erkölcsi fejlettségnek azt a legkisebb mértékét jelenti, amellyel a cselekmény elkövetőjének bírnia kell, hogy tettéért büntetőjogilag felelősségre lehessen vonni. Beszámítási képességgel bír tehát minden 12. életévét betöltött, értelmileg és erkölcsileg rendesen fejlett ember, aki a cselekvésre való elhatározás, és a véghezvitel alkalmával öntudatos, és önelhatározásra képes állapotban volt.¹²

Merkel szerint a beszámítási képesség az a hatalom, hogy a cselekvő a saját felfogása szerint hatást idézhet elő. Liszt, és Liepmann szerint ez a felfogás az idiótákban látná a beszámítási képességgel bírók ideálját.¹³

Liszt szerint a beszámítási képesség a motívumok által való normális meghatározottságban áll, különösen a vallás, jog, erkölcs és az okosság felől alkotott, és egész magaviseletüket szabályozó általános képzetek által való megkööttségben. Beszámítható minden szellemileg érett, és szellemileg egészséges, tehát rendesen befolyásolható ember, tiszta öntudat mellett.¹⁴

A későbbiekben az orvostudomány fejlődése, illetve a bírói gyakorlat folytán általánossá vált az a vélemény, hogy a beszámíthatóság, és beszámíthatatlanság határait teljes bizonyossággal nem lehet meghatározni. Az életben számtalan olyan eset fordult elő, amikor nem lehetett egyértelműen állást foglalni a kérdésben, mert számos olyan átmeneti csoport van, amelyek egyik osztályba sem sorolható. A Csemegi Kódex e téren megnyilvánuló fogyatékoságának pótlására a szakirodalom a *korlátozott beszámítási képesség* fogalmát alakította ki, amelyről azonban még ott sem volt egyetértés. A klasszikus iskola hívei elvetették, az orvosok és a jogászok körében két ellentétes álláspont fogalmazódott meg. Az egyik csoport elfogadta a korlátozott beszámítási képesség fogalmát, elismerte az idesorolható személyek büntetethőségét, de a büntetés enyhítése mellett szükségesnek tartották a büntetés-végrehajtása alatt vagy után is sajátos, gondozó, védő intézkedések előírását, így a közveszélyeseknek gyógyletartóztató intézetekbe, a nem veszélyeseknek rendőri felügyelet alá helyezését. Ezt az álláspontot képviselte Merkel már 1869-ben, majd később Liszt is, a magyarok közül Angyal Pál és Friedmann Ernő.

A másik álláspont szerint (többek között Prins, Lilienthal) a korlátozott beszámítással bíró személyeknél mellőzni kell a rendes büntetési eszközöket /börtön, fegyház/, velük szemben sajátos kezelést kell alkalmazni, amely egyesíti magában a gyógyítást, és a társadalom védelmét. Ez utóbbi felfogást tartotta helyesnek Finkey Ferenc és a Nemzetközi Büntetőjogi Egyesület magyar csoportja.

12 Finkey Ferenc *A magyar büntetőjog tankönyve* Budapest, 1900.152.és köv.o.

13 Finkey Ferenc im. 154.o.

14 Finkey Ferenc im. 155.o.

A Csemegi Kódex – mint utaltam rá – a korlátozott beszámítási képesség fogalmát nem ismerte, a Bp. azonban rendelkezett róla.¹⁵

A 246. § szerint „*Ha a szakértők a megfigyelés alatt, a terhelt akarátának szabad elhatározását korlátozó körülményeket észlelnek, véleményükben ezeket is tartoznak részletezni.*” A törvényhelyhez fűzött miniszteri indokolás is utal rá, hogy „*lehetnek olyan lelki állapotok, amelyek a beszámíthatóságot ugyan feltétlenül ki nem zárják, de lényegesen csökkentik.*” A korlátozott beszámíthatóság intézménye keletkezése óta állandó vita forrásául szolgál.

E tárgykörben a XIX. század végétől kibontakozó elméleti különbségek csatájának elindítója Edvi Illés Károly volt, aki több tanulmányában is kifejtette, hogy korlátolt büntethetőségről minden további nélkül beszélhetünk, azonban korlátolt beszámíthatóság nem létezik. Szerinte a beszámítás általános szempontból nem más, mint a tettes felelőssé tétele az elkövetett cselekményért, vagyis, bírói megállapítása annak, hogy a büntett elkövetője emiatt megbüntethető.¹⁶

Elméletben tehát egyenlőségjelet tett a beszámítás és a büntethetőség közé. Hasonló meggyőződéssel írt Csemegi Károly, aki azt hangoztatta, hogy elismerhető a bűnösség csekélyebb foka, az enyhébb bűnösség miatt.¹⁷

A magyar elmeorvosok III. Országos Értekezletére 1904-ben került sor, ahol Balogh Jenő kifejtette, hogy az élet megerősíti az elmeorvosok tapasztalatát, miszerint a bíróság elé számos olyan bűnelkövető kerül, akinek elmetehetsége a teljes szellemi épség és az elmebetegség között van. Szerinte az ilyen elkövetők nem valók sem fogházba, sem pedig elmeógyógyintézetbe. Az ilyen elkövetők számára speciális gyógyintézetek és orvosi kezelés biztosítására mutatkozik igény.¹⁸

Moravcsik Ernő Emil szerint a csökkent beszámíthatóság tisztán jogi fogalmának kialakulását rendellenes szellemi állapotok okozzák, melynek következtében az elmeorvosnak is van e kérdésben kompetenciája. Az orvos nem a korlátolt, vagy csökkent beszámíthatóságot kutatja, hanem az ezt tételező szomatikus állapotot. Az elkövetők elhelyezésével kapcsolatosan Moravcsik is kifejtette, hogy külön intézetek létrehozása szükséges, mert a börtön ártalmas izgalmakat válthat ki belőlük, a modern, enyhe szellemben vezetett elmeógyógyintézet pedig nem elég szigorú.¹⁹

Elméleti megállapításait széles körű gyakorlati felmérésekre alapozta, melyeket munkatársával, Németh Ödönnel végzett. Vizsgálatai készítették elő az igazságügy miniszter döntését, amely alapján 1894-ben a gyűjtőfogház mellett ideiglenesen, majd 1896-ben

15 1896. évi XXXIII. tc. A bűnvádi perrendtartásról

16 Edvi Illés Károly A kétes elmeállapotok orvosi és bírói megítélése Atheneim Kiadó Budapest 1893. 8. /Magyar Jogász Egyleti értekezések X.kötet 2. füzet/

17 Csemegi Károly művei I. kötet Franklin Társulat könyvnyomdája Budapest 1904. 26-29.o.

18 Fehér Lenke: Elmebetegség-Büntetőjog-Beszámíthatóság Közgazdasági és Jogi Kiadó Budapest 1993. 87.o.

19 Moravcsik Ernő Emil: Az orvos működési köre az egészségügyi közszolgálatban Franklin Társulat Könyvnyomdája Budapest 1910. 66.o.

állandó jelleggel, felállításra került a dolgozat korábbi részében is említett Letartóztatottak és Elítéltek Országos Megfigyelő és Elmegyógyintézete, melynek igazgatója is ő lett.²⁰

A gyógyulás előmozdítása, illetve hatékonyabbá tétele érdekében Fischer Ignác vetette fel, hogy pszichiáterekből és jogászokból álló vegyes bizottság döntsön a páciens intézetből történő ideiglenes, illetve végleges eltávozásáról, amennyiben az már bebizonyította erre való rátermettségét.²¹

Véleményt nyilvánítottak még ebben a témában Lukács Hugó, Salgó Jakab, Weisz Ödön, és Zsitvay Leó. A legfrappánsabb és legjobban védhető érvelést Friedmann Ernő adta, amikor úgy fogalmazott, hogy a korlátolt beszámíthatóság általában jogtechnikai fogalom, ismérveit a jogtudomány állapítja meg, a pszichiátria csak az előfeltételeit rögzíti. Álláspontja szerint a korlátozott beszámíthatóság fogalmát adekvát módon meg kell alkotni, mert kategórikus különbségek vannak úgy a teljes beszámíthatósággal, mint a teljes beszámíthatatlansággal szemben.²²

Ehhez a kérdéskörhöz kapcsolódóan Babarcsi-Schwartzter Ottó azon véleményének adott hangot, hogy a korlátozott beszámítási képességgel rendelkező személyekkel szemben csak akkor kell személyi szabadság korlátozásával járó intézkedést alkalmazni, ha szabadlábbon hagyása esetén attól lehetne alaposan tartani, hogy a törvényben büntetnek minősített büntetendő cselekményt fog elkövetni, kivéve a kizárólag vagyon elleni bűncselekményeket. Értelemszerűen a végrehajtásra kijelölt intézetnek már nem büntető, hanem gyógyító vagy ápoló jelleget kell mutatnia.

A jogalkotásban az elmélet tükröződött, az első büntető novella (1908. évi XXXVI. tc.) átfogó reformot vezetett be a fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi rendelkezéseket illetően, míg a harmadik büntető novellához (1948. évi XLVIII. tc.) fűzött indokolás utalt a büntetőjog fejlődésére, amely arra a felismerésre vezetett, hogy a tett büntetőjoga helyébe a tettes büntetőjoga lépett, amely különös figyelmet tanúsított az elkövető iránt. Az 1950. évi II.tv. (Bt.) a beszámítás, illetve beszámíthatóság kifejezést nem használta. A törvény 2. fejezete a büntethetőségről rendelkezett, ezen belül szerepeltek azon okok (gyermekkor, elmebeteg állapot, öntudatzavar, kényszer, vagy fenyegetés, tévedés, jogos védelem, végszükség) amelyek fennállása esetén az elkövető nem volt büntethető. A törvény szerint az elmebetegség és az öntudatzavar csak abban az esetben jelentettek büntethetőséget kizáró okot, ha képtelenné tették az elkövetőt arra, hogy a cselekmény társadalmi veszélyességét felismerje, vagy az akaratának megfelelő magatartást tanúsítson. A Bt. 10. § (3) bekezdése a büntetés korlátlan enyhítését tette lehetővé abban az esetben, ha a fenti körülmények csupán korlátozták az elkövetőt cselekménye társadalmi veszélyességének felismerésében, vagy az akaratának megfelelő magatartás tanúsításában. Ezzel a rendelkezéssel elismerte – a jogirodalomban már korábban is felvetett – korlátozott beszámítási képesség fogalmának létjogosultságát a büntetőjog is.

20 Lőrincz József: Büntetőpolitika és büntönügy Rejtjel Kiadó Budapest 2009 16.o.

21 Fehér Lenke: im. 88.o.

22 Fehér Lenke: im. 89.o.

Az 1961. évi V. törvény a „A büntethetőség akadályai” cím alatt, a büntethetőséget kizáró és megszüntető okokat foglalta össze. A törvény rendelkezései szerint büntethetőséget kizáró okok közé tartoztak a beszámítási képességet kizáró okok is, bár a „beszámíthatóság” kifejezés a jogszabály szövegében nem szerepel. A fogalom tartalmi meghatározásával továbbra is csak a jogirodalom foglalkozott. A törvény a beszámítási képességet kizáró okok közé sorolta az elmebetegséget, a gyengeelméjűséget, a tudatzavart, amennyiben ez képtelenné tette az elkövetőt cselekménye társadalomra veszélyes következményeinek felismerésére, vagy arra, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjék.

A beszámítási képesség mai tudományosan meghatározott fogalma szerint: a beszámíthatóság a tettes felelőssége, azaz egyenlő a bűnösséggel, és egyben az alanná válás feltétele. Ez a tudati állapot kétirányú képesség gyűjtőfogalma, a felismerési, és akarati képességé. Az akarati képesség magában foglalja az akarat képzésére, és az akaratnak megfelelő magatartás tanúsítására vonatkozó képességet. A felismerési képesség a tények tudatának, és értékelésének általános képességét jelenti. Az akarati képesség a törvény megfogalmazása szerint az e felismerésnek megfelelő cselekvésre való képesség.

A büntetőjogi értelemben beszámíthatatlan terheltet nem az általánosan ismert racionális gondolatmenet jellemzi, hiányzik belőle a logikusság, kiszámíthatóság. Az ilyen bűnelkövető felelősségéről való döntésnél nem elég annak megállapítása, hogy ő követte el a bűncselekményt, hanem annak a kérdésnek az eldöntése is nélkülözhetetlen, hogy a beszámítási képessége kizárta-e, vagy csak korlátozta cselekménye társadalomra veszélyességének felismerésében, illetve az ennek megfelelő cselekvésben. A bűncselekmény büntetőjogi értelemben vett alanya csak beszámítási képességgel rendelkező személy lehet. A beszámítási képesség hiánya egyúttal a bűnösség hiányát is maga után vonja. A beszámítási képesség hiányának tehát kettős jelentősége van, hiányzik a bűncselekmény alanya, aminek következtében a büntetendő magatartás megvalósítása esetén sem jön létre bűncselekmény, másrészt hiányzik a bűnösség, mivel beszámíthatatlan személy jogilag sem szándékosan, sem gondatlanságból nem cselekedhet, így tehát ez okból sem valósult meg a bűncselekmény. Amennyiben a beszámítási képesség legalább korlátozott mértékben fennáll, úgy az elkövető alanya lehet a bűncselekménynek, és a bűnössége is vizsgálható. A beszámítási képesség korlátozottsága, a büntetés kiszabás körében bír jelentőséggel.

Végül a beszámíthatatlanságról:

A legáltalánosabb megközelítés szerint talán úgy fogalmazhatjuk meg a beszámíthatatlan állapotot, hogy olyan élethelyzetről van szó, amelyben valaki nem ura a cselekvésének, illetve elhatározásainak. A büntetőjog tulajdonképpen olyan személyt tekint beszámíthatónak, aki képes cselekménye következményeinek felismerésére, és objektíve, illetve szubjektíve alkalmas az e felismerésnek megfelelő magatartás tanúsítására. Látható tehát, hogy a beszámítási képesség lényeges eleme az elhatározás és a cselekvés,

vagy másképpen fogalmazva a felismerési és akarati képesség. Ennek megfelelően a beszámíthatóságot tulajdonképpen törvényi vélelemként kezeljük, azaz akkor kell vizsgálni, ha megalapozott kétség merül fel meglétével kapcsolatban. Természetesen ez alól kivételt képeznek a gyermekkoriak. Minden olyan esetben, amikor aggály merül fel az elkövető beszámítási képességével kapcsolatban, az elmeállapot vizsgálata nem mellőzhető.

Ilyen úton jutott el a tudomány, és ezen belül a jogtudomány fejlődése a jelenleg is érvényesülő és követendő felfogáshoz és szabályozáshoz, melynek ismertetése külön kifejtést tesz indokolttá.

A beszámíthatatlan elkövetőkkel szembeni büntetőjogi jogkövetkezmények alakulása a magyar jogtörténetben

(kezdetektől a Csemegi-kódex megjelenéséig, különösen a Csemegi-kódex öntudatlan állapotra és az elmezavarra vonatkozó rendelkezéseire)

„Aki beszámíthatatlan, az még nem okvetlenül őrült, a beszámíthatatlanság nem zárja ki az óvatosságot és a rafináltságot.”²

I. Beszámítási képesség

Beszámítani általában annyit tesz, mint valamit valakinek betudni, megállapítani az okozati összefüggést bizonyos emberi magatartás és bizonyos külvilági változás (eredmény) között.

Ettől a természeti értelemben vett beszámítástól különbözik a büntetőjogi beszámítás, mely az okozott eredménynek bűnös emberi cselekményre mint okra való visszavezetését jelenti, olyan cselekményre tehát, amelyért az ember büntetőjogilag felelős.

Ilyen értelemben a beszámítás kettős kijelentést foglal magában. Egyrészt annak kijelentését, hogy valaki valaminek az oka, tehát az adott emberi magatartás és az adott eredmény között való okozati összefüggés állapítható meg. Másodsor annak kijelentését, hogy az illetőt ezért büntetőjogi felelősségét megállapító bűnösség terheli. Az embernek azt a képességét, hogy cselekményei neki beszámíthatók, beszámítási képességnek nevezik.

Az erkölcsi és jogi felelősségnek az az alapja, hogy az ember felelősséggel bíró lény, mert képes cselekedeteit irányítani, és a lehetőségek között választani. *„Az elhatározásnak ez a szabadsága a beszámítás általános feltétele”³.*

A szabad elhatározás azonban különböző okok miatt csorbát szenvedhet. Ezek lehetnek külső okok, mint a kényszer és a fenyegetés, vagy belső tényező, mint a mentális rendellenesség.

1 dr. Jakab Zsolt bírósági titkár, Mosonmagyaróvári Járásbíróság

2 Ladislav Fuks, cseh író

3 EDVI Illés Károly – GYOMAI Zsigmond (szerk.), Csemegi Károly művei, II. kötet, Franklin Kiadó, 215.

Mindezeknek fényében merül fel a kérdés, hogy miként lehet megfogalmazni a beszámítási képességet és a beszámíthatatlanságot. *Angyal Pál* az alábbiak szerint határozta meg a beszámítási képesség fogalmát: „*a szellem – erkölcsileg kifejlett embernek az a képessége, amely anélkül, hogy elmebetegség, tudatzavar vagy értelmi gyengeség által befolyásolva lenne, annak lehetőségét biztosítja, hogy a cselekvő a cselekvéskor cselekményének tényleges következményeit, szociáletikai értékét felismerje és az e felismerésből eredő motívumokat mérlegelje*”⁴.

A fogalom alapvető elemei máig sem változtak.

A beszámíthatatlanok jogi helyzetét, és ezen belül büntetőjogi megítélését általában befolyásolja az adott korszak mentalitása. Ennek megfelelően a cselekményeikhez történő viszonyulás széles skálán mozgott az évszázadok folyamán: *egyszer babonás tisztelet övezte, máskor démoni lényeknek tartották őket*⁵.

A beszámíthatóság fogalmát a jogtudomány precízen kidolgozta. Eszerint a beszámíthatóság a tettes felelőssége, azaz egyenlő a bűnösséggel.

Az emberek többsége rendelkezik a beszámítási képességgel, kivételesen fordul elő ennek hiánya, így annak szükségessége is kivételesen fordul elő, hogy a beszámítási képességet vizsgálni kell. A helyzet kivételes jellege is azt teszi célszerűvé, hogy a törvényhozó ezt az általánostól eltérő helyzetet tegye szabályozás tárgyává.

II. A beszámítást kizáró vagy korlátozó okok megjelenése és megfogalmazása

A XIX. század második felében fellépő gazdasági fejlődés hatására a társadalom is jelentős változásokon esett át. Megváltozott az emberek gondolkodása, etikai értékrendszere. Óriásit fejlődött az orvostudomány, ezen belül pedig a pszichiátria tudománya. A középkor elavult, hiedelmekkel kevert, vallásos nézeteivel szemben az elmeállapokra vonatkozóan új, megalapozott, a kor színvonalának megfelelő tudományosan igazolt nézetek léptek, amelyek a büntetőjog területére is hatással voltak.

Korszakalkotó áttörést jelentett, hogy megfogalmazásra kerültek a beszámítást enyhítő vagy kizáró okok, ezek közt pedig a kóros elmeállapokra vonatkozó rendelkezések. A kóros elmeállapot megállapítását már orvos-szakértőre bízták, a kóros tünetek felismerése egyre könnyebbé vált a pszichiátria fejlődésével, már a kevésbé látványos elemeket is fel tudták ismerni. A beszámíthatóságra és a kóros elmeállapokra vonatkozó nézetek sokat változtak, fejlődtek, és a XIX. század közepére tulajdonképpen már szinte teljesen letisztultak.

A XIX. századra a büntetőjogászok felismerték, hogy a kóros elmeállapottal való külön foglalkozás igazságos és humanitárius szempontból is szükséges, mert nem várható

4 ANGYAL Pál, A magyar büntetőjog kézikönyve, 362.

5 SZABÓ András, Az elmebetegek helyzete a magyar büntetőjogban, 521.

el azoktól, akik nincsenek tisztában tetteik következményeivel, hogy ugyanazt a büntetést viseljék el, mint a normális elmeállapotú elkövetők, ezért velük szemben a javítás, gyógyítás a cél.

1. Nemzetközi kitekintés

A beszámítás kérdését már *Platon* is vizsgálat alá vette, szerinte a lélek betegségéből származik minden bűncselekmény, amennyiben a lélek felismerő része homályosul el, vagy az indulat, vagy a kívánság nyer túlsúlyt a felismert rész fölött. Ezek a részint erőszakos, részint ravasz cselekedetek, melyek ebből az állapotból származnak: bűncselekmények. A büntetés nem a cselekvés ellen, hanem ama kóros állapot ellen irányul, amelynek a cselekvés az eredménye és csak akkor jogos, ha a kóros állapot másképp nem gyógyítható.

Később a megtorlás eszméje jutott túlsúlyra és már a *római jog* is abból a feltevésből indult ki, hogy minden bűncselekménynek gonosz szándék az alapja. Ennek ellenére a római jog szabályai már rendelkeztek arról, hogy az elmebetegek nem büntethetőek, mert nem tudnak számot adni a cselekedeteikről. „*Delictumaik*” nem károkozásnak, hanem balesetnek tekinthetőek ⁶.

Az elmebetegek büntetlenségét először Marcus Aurelianus törvényei mondták ki ⁷.

Ezzel a modernnek nevezhető szellemiséggel ellentétben a középkorban a jogfejlődésnek egészen más irányával találkozhattunk.

A régi germánok büntetőjoga említést tesz az örült által elkövetett ölésről, büntetését azonban a nem örült által elkövetett ölés büntetésétől csak annyiban különbözteti meg, hogy az ilyen tett miatt kiegyezést enged.

A kánoni büntetőjog sem jelentett előrelépést az elmebetegek vonatkozásában, nem volt humánusabb felfogása: a bűnvádi eljárás a vádlott szubjektív állapotára nem volt tekintettel, hiszen úgy tartotta, hogy e betegség valójában büntetés az elkövetett bűnökért. ⁸

Azonban a *Carolina (1532)* már utal az elmebetegek által elkövetett bűncselekményekre és ennek uralma alatt már a vádlott elmebeli állapotának orvosok általi megvizsgálása is előfordult.

A német birodalmi büntetőtörvénykönyv (1870) közelítette meg legjobban az 1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről (Csemegikódex) szövegezését. Beszámítást kizáró oknak azt tekinti, ha az akarat szabad elhatározását öntudatlanság vagy az elmeműködésnek kóros megzavarása kizárja.

6 FÖLDI András – HAMZA Gábor, A római jog története és intéstitúciói, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest., 1996., 560.

7 VÓKÓ György, Büntetés-végrehajtási jog, Dialóg Campus, Pécs, 2005. 333.

8 DOMOKOS Andrea, A bűntevő elmetehetségéről, Jogtörténeti Szemle, 2005/3., 1.

A francia *Code Pénal* (1810) ama körülmények között, melyek a felismerési képességet, az akarat szabad elhatározását és ezzel a büntetőjogi beszámítást kizárják, az elmebetegséget is felemlítette, de az elmeépség és az elmebetegség között közbenső stádiumot nem ismert és az elmezavarhoz hasonló hatású állapotokat, mint a siketnémaság, a részegség külön nem említette, ilyen esetekben az általános elvek szerint bírálta el a cselekményeket.

A németalföldi *kódex* (1881) az elme működésének kóros megzavartsága vagy hiányos kifejlődése esetére zárta ki a beszámítást, a javaslatok mentő ok gyanánt az öntudatlanságot is felemlítették, a törvénybe azonban ez nem került bele.

A svéd *törvénykönyv* (1864) a beszámítást kizáró okként a lelki épség hiányát említette, és ez alapon mentesítette a büntetés alól:

1. az örülteket és azokat, akik eszük használatát betegség vagy aggsági gyöngeség miatt elvesztették,
2. azokat, akik saját hibájukon kívül az öntudatot kizáró elmezavarokba jutottak.

Az orosz *kódex* (1885) a veleszületett vagy kora gyermekkorban szerzett siketnémaságot említette beszámítást kizáró ok gyanánt, de csak arra az esetre, ha az illető semmi erkölcsi nevelésben sem részesült (98. §). Az abnormális pszichikai állapotok közül a veleszületett butaságot, az idült elmezavart, a betegség következtében előállott öntudatlanságot, az aggsági elme gyengésséget és a somnambulismust említette.

A spanyol *kódex* (1870) a szellemi képesség hiányát elme gyengésség és elmebetegség esetében ismerte el a beszámítást kizáró ok gyanánt, kivéve a lucidum intervallum állapotát. Súlyos bűncselekmény esetében elme gyógyintézetbe helyezést kellett elrendelnie a bíróságnak, ahonnan a tettes csak ugyanannak a bíróságnak előzetes engedélyével bocsátható el.

Kevésbé súlyos bűncselekmény esetén családjának engedhette át a bíróság a beteget, ha a család az őrizet biztonsága tekintetében elég biztosítékot nyújtott.

Siketnémaság, alvajárás nem voltak beszámíthatatlansági okok, a részegség csak enyhítő körülmény lehetett.

Angliában a beszámítási képességet először 1843-ban a M'Naghten Rule szabályozta, amely szerint nem lehetett felelősségre vonni azt, aki a cselekményt olyan elmebeli rendellenességben követte el, amely képtelenné tette arra, hogy cselekménye természetét vagy jellegét felismerje, ha pedig azt mégis felismerte, akkor sem tudta eldönteni, hogy jót vagy rosszat cselekedett-e. Ez a szabály már az elfogadása korában sem felelt meg a tudományos követelményeknek, ennek ellenére egészen 1934-ig alkalmazták, sőt hasznosította az USA és Ausztrália is.

Németországban a gyermekek és a lelki zavarokban szenvedők a bűnösségre képtelenek kategóriájába tartoztak. E szerint bűnösség hiányában cselekszik az, aki a cselekmény elkövetésekor betegségből származó lelki zavar, mélyreható tudatzavar, gyengeelméjűség, vagy más súlyos lelki rendellenesség folytán képtelen a cselekmény jogellenességének belátására, vagy e belátásnak megfelelő cselekvésre. Emellett létezett a *korlátolt bűnösség*

gi képesség, amely szerint a tettesnek az előzőekben meghatározott okokból jelentősen csökkent az a képessége, hogy cselekménye jogellenességét belássa, vagy annak megfelelően cselekedjen⁹.

2. A kóros elmeállapot megítélése a magyar jogtörténetben

A kóros elmeállapot gyűjtőfogalom, rengeteg típusa van, melyek mértékük és jellegük szerint különböznek. Közülük csak a legjelentősebbeket, a Csemegi-kódex elfogadása idején ismerteket és elfogadottakat tekintem át, melyeket a törvény indoklása a korabeli orvostudomány is kiemel és a bírósági gyakorlatban is gyakrabban fordultak elő.

Az elmebetegség is gyűjtőfogalom, többféle fajtája van meghatározott tipikus eredettel, fejlődéssel, lefolyással. Általános jellemzőjük, hogy az idegrendszer, az agykéreg tartós megbetegedéséből származnak, a magasabb rendű idegműködés zavarai, betegségei, amelyek megváltozott indulati, értelmi, érzelmi világot váltanak ki, az egyén másként gondolkodik, másként reagál az őt ért hatásokra, a külvilág eseményeire. Az egész magatartásában súlyos zavarokat okozhatnak, külső-belső változásokat idéznek elő, akadályokba ütközik új ismeretek megszerzése és a régieket is elfelejti a beteg, ritkán előfordulhat gyógyulás, akárcsak visszaeső tendenciák.

Bár a szabályozás gyökerei meglehetősen hosszú múltra tekintenek vissza, a nem rendes elmeállapotúakkal kapcsolatos büntetőjogi törvényhozás első kísérletei a XIX. században jelentek meg. Az elmebetegekkel foglalkozó büntetőjog tudomány elválaszthatatlan az ütemesen fejlődő elmekutatások eredményeitől. Sajnálatos módon azonban a friss kutatási eredményeket és a nyugat – európai jogalkotási megoldásokat figyelemmel kísérő jogtudósok állásfoglalásait a jogalkotás csak évtizedes késéssel vagy egyáltalán nem vette figyelembe.

2.1. Előzmények

Az elmebetegekre vonatkozó első magyarországi jogforrás III. István (1162-1172) korából származik; az úgynevezett *Gratiani-féle dekrétum 1151-ből*¹⁰.

Az elmebetegek jogállását *Werbőczy Tripartituma* is szabályozta. Ebben azt találhatjuk, hogy különleges bánásmódot írt elő a dühöngőkre és esztelenekre. Nem speciális büntetőjogi szabályokra kell gondolni, mert a Hármaskönyv csupán a polgári jogi vetületét ragadta meg, hiszen azt a gyakorlatot tartalmazta, hogy a bárgyú, dühöngő fiúk az apai hatalom alól nem szabadulnak fel. A szülők minden tisztességes jogügyletre kötelezhetik

9 StGB. 20-21. §

10 DÓSA Ágnes, *Az elmebetegek gyógykezelésének jogi kérdései*, Magyar Jog, 1985/6., 327.

gyermeküket, szükség esetén jószágait is elidegeníthetik. *Atyjuk halála után pedig az ép elméjű fivérek kötelesek beteg testvérüknek gondját viselni.* ¹¹[11].

2.2. Az 1792-es magyar javaslat

A kodifikációs előzményeket tekintve az *1792. évi magyar javaslat a következőképpen* sorolta fel az elme zavarait a beszámíthatatlansági esetek között: morbi animi uti sunt melancholia, mania, nimia simplicitas estupiditas, passiones animi, quales sunt: ira vehemens et prima quasi furia ac impetus, justus dolor, et amor in amentiam degenerans.

Megengedte azonban a bírónak, hogy az eset körülményeihez képest kivételesen itt is büntetést szabjon ki.

Az 1792.-i javaslat előrebocsátotta, hogy gondolatokat büntetni nem szabad, hanem csak cselekményeket, a cselekmény pedig csak annyiban kerülhet büntetés alá, amennyiben azt szabadon hajtják végre. Az ignorantia jurist nem fogadta el mentő körülménynek, de a bíró feladatának tekintette annak eldöntését, hogy a pozitív törvény nem tudása, különösen a műveletleneknél, hol volt legyőzhetetlen.

2.3. Az 1795-ös Büntető Kódex-tervezet

Az *1795-ös Büntető Kódex-tervezet* rendkívül nagy jelentőségű reformprogram a magyar büntetőjog történetében. Ez a tervezet fogalmazta meg először a beszámításra vonatkozó tételeket. A javaslattevő *Szirmay Antal* az eljárási részben foglalkozott ezzel a kérdéssel, a bírósági tárgyalás, a bírói mérlegelés szabályainál. A teljes akaratképeség-hiányt az elmebetegéknél, a pillanatnyi elmezavarban szenvedőknél, az akaratli képességet teljesen megbénító szellemi és testi betegségekben szenvedő személyeknél, alvóknál és holdkórosoknál állapította meg a tervezet.

Fontos megjegyezni, hogy *Szirmay* nem mondta ki, hogy a fenti állapotok kizárják a beszámítást. Ezeket az enyhítő körülményeknél helyezte el. A másik lényeges momentum, hogy a tervezet fakultatív jelleget tulajdonít ezeknek a körülményeknek. A bíró döntésétől függött, hogy figyelembe veszi-e ezeket vagy sem.

2.4. Az 1843-as magyar javaslat

Az *1843. évi büntető törvényjavaslat* a következő rendelkezéseket tartalmazta:

„Minden beszámítástól és büntetéstől menten maradnak: a) az örültek, azon tettekre nézve, miket örültségük ideje alatt elkövetnek; b) azok, kik betegség miatt ideiglenesen

11 Tripartitum, első rész, 55. cím, 1-2. § (Téka, Budapest, 1990., 56.)

*olyan állapotban vannak, hogy tetteik büntethetőségének felfogására szükséges eszmélettel nem bírnak, de csak oly tettekre nézve, miket ezen állapotban követtek el; a tompaelméjük és a süketnémák, ha elmetehetségeik oly kevéssé vannak kifejlődve, hogy tetteiknek büntethetőségét belátni képesek nem voltak”.*¹²

Az úgynevezett biológiai módszert követte, ami azt jelentette, hogy a meghatározott tudatformák pusztja fennforgása büntethetőséget kizáró ok.

E javaslatra már Mittermaier megjegyezte, hogy az örültséget nem célszerű elkülönítve említeni azon többi betegségektől, melyek a beszámítást kizárják, mert az orvosi kifejezések nagy eltérései mellett nehéz a törvényben kimerítő és világos szabályokat felállítani.

III. A Csemegi-kódex

A Csemegi-kódex az 1878. évi V. törvénnyel színre lépő büntető törvénykönyv, az első magyar nyelvű, átfogó büntetőjogi szabályozást tartalmazó törvénykönyv volt Magyarország történelmében, amelynek általános része 1951-ig, különös része pedig 1962-ig maradt hatályban. A kódex alkotója után, Csemegi Károlyról kapta nevét. A kódex egy 9 fejezetből álló általános és egy 43 fejezetből álló különös részre oszlik, összesen 486 paragrafust számlálva. Az európai trendeknek megfelelően meghatározza a beszámítás hiányának vagy meglétének eseteit, ismérveit, valamint a büntetést enyhítő vagy kizáró okokat.

1. A Csemegi-kódex beszámítási képességre vonatkozó rendelkezései

A Csemegi-kódexben a beszámítási képesség pozitív meghatározását nem találjuk, de arra a 76. §. és 85. §-ból következtetni lehet.

„**76. §** Nem számítható be a cselekmény annak, a ki azt **öntudatlan állapotban** követte el, vagy kinek elmetehetsége meg volt zavarva, és e miatt **akaratának szabad elhatározási képességével** nem birt.”

„**85. §** Ha az előbbi szakaszban meghatározott koru egyének, a cselekmény elkövetésének idején képesek voltak annak **bűnösségét felismerni**: a következő szabályok szerint büntetendők:...”

Ebből a két szakaszból az öntudat, a cselekmény bűnösségének felismerésére szükséges belátás és az akarat szabad elhatározási képessége emelhető ki, mint azon alapfeltételek, melyek hiányában a beszámítás ki volt zárva.

A Csemegi-kódex VII. fejezete a büntett és bűnösség beszámítására, s a büntethetőség mértékére vonatkozó intézkedéseket tartalmazva két főrésze osztható. Az első a

¹² 1843. évi büntetőjogi törvényjavaslat, 73. §

76-88. §-ig a beszámítást kizáró, illetve a **büntethetőséget leszállító** egyes körülményeket **85-87. §-ig** sorolja fel, míg a második a **89-94. §-ig a beszámítás súlyosbitására vagy enyhítésére**, tehát a bűnösség mérlegelésére vonatkozó általános szabályokat állította fel.

Fayer László hangsúlyozta, hogy a Csemegi-kódex e tekintetben a korabeli Európa legliberálisabb szabályozását valósította meg. *Az elkövető felmentéséhez csak annak megállapítását követelte, hogy az elmetehetség megzavarodása olyan erős legyen, hogy az illető máshogyan ne tudjon cselekedni, tehát akaratának szabad elhatározása hiányozzon.*¹³ Nagyon fontos körülmény, hogy nem a pusztá betegség zárta ki a beszámíthatóságot, hanem az a körülmény, hogy *a büntettes nem bírt akaratának szabad elhatározásával betegsége következtében*¹⁴.

A beszámíthatóságot kizáró okokat oly módon választotta ketté a törvény, hogy azok állandóak-e (az elmetehetség megzavarodottságánál) vagy pedig időlegesek (öntudatlanság), *lrk Albert* az előbbit pathológikus jellegű, az utóbbit pedig pszichológiai jellegű okként jelölte meg.¹⁵

2. A korlátozott beszámítási képesség

A Csemegi-kódex csupán a beszámítási képesség meglétét és annak teljes hiányát ismerte el. Amíg a Btk. nem tartalmazott rendelkezéseket a *korlátozott beszámítási képességről*, az *eljárásjogi törvény*¹⁶ ismerte ezt a fogalmat, hiszen az elmeorvos *szakértőnek véleményében részleteznie kellett a vádlott akarat elhatározásának szabadságát korlátozó állapotokat is*¹⁷. A bíróság enyhítő körülményként vehette azokat figyelembe. Ez az álláspont a századfordulón általánosan elterjedt a jogirodalomban és a jogalkalmazásban. *Ezen elkövetői csoporttal foglalkozó kódexek általában kizárták a halálbüntetés és az életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazását*¹⁸.

A büntett vagy bűnösség beszámításánál különböző körülmények merülhetnek fel, melyek természetüknél fogva különböző hatást gyakorolnak a büntethetőség megállapítására s a büntetés mértékére. Azoknak egy része ugyanis teljesen kizárja a büntetendő cselekmény beszámítását, vagyis a tett elkövetőjének büntethetőségét (mentő körülmények), míg más részük csakis a büntetés mértékére gyakorol befolyást oly módon, hogy annak súlyosabb vagy enyhébb büntetését vonja maga után (súlyosító vagy enyhítő körülmények).

A büntetőjogi szankciók elméletét a Csemegi-kódex indoklása a következőképpen támasztotta alá: *„a szenvedély, az indulat elhomályosítja ugyan az értelmet, s akadályoz-*

13 FAYER László, *A magyar büntetőjog kézikönyve, I. kötet*, Franklin Társulat, Budapest., 1905., 324.

14 HELLER Erik, *A magyar büntetőjog általános tanai*, 107.

15 DOMOKOS Andrea, *A büntető elmetehetségéről*, Jogtörténeti Szemle, 2005/3., 2.

16 1896. évi XXXIII. törvény a bűnvádi perrendtartásról

17 1896. évi XXXIII. tv. 246. §

18 BALOGH Jenő, *Az elmebetegség és az elmeengesség jelentősége a büntetőjogi beszámíthatóság szempontjából*, Jogtudományi Közlöny, 1905/36., 296.

za a tisztán felismerést, de nem szünteti meg a szabad akaratot; igenis nehezíti a választást, amennyiben erős motívumául szolgál a büntett elkövetésének, de a választási képesség és így a szabad elhatározás ez által nincs kizárva”.¹⁹

A kódex ebben a tekintetben követte a német büntető törvénykönyv vonatkozó rendelkezéseit. Az érvelése Berner tanait követi, aki szerint „a korlátozott beszámíthatóság fogalma természetileg tarthatatlan”. Akik ennek a kategóriának az elismerését kívánták, tulajdonképpen a leendő elmebetegeket tartották szem előtt. Velük szemben még az enyhítés sem lehetne indokolt, csupán a felmentő ítélet meghozatala.

A hasonló szemléletű Csemegi-kódex szerint a bíróságnak nem csupán azt kellett figyelembe venni, megállapítható-e az „elmebetegség megzavarása”, hanem azt is, hogy az elkövető bírt-e akaratának szabad elhatározási képességével. *A bűnösségnek ezek szerint nem léteznek fokai, csak csökkent bűnösségről beszélhetünk.*²⁰

Angyal Pál szerint tagadhatatlan, hogy a szellemileg egészséges egyének és az elmebetegek között húzódik egy meglehetősen vastag sáv, akikkel szemben a hatályos rendelkezések szerint csupán rövid tartamú szabadságvesztés büntetést lehet alkalmazni, amely azonban többnyire hatástalan marad.²¹

3. A beszámítást kizáró körülmények a Csemegi-kódexben

A beszámítási képességet kizáró okok a törvény szerint vagy a **cselekmény bűnösségének felismerésére szükséges belátás (öntudat) hiányában**, vagy az **akarat szabad elhatározási képességének az elmebetegség megzavarása miatti hiányában** rejlett.

3.1. *az öntudat, illetőleg a felismerőképesség hiányából vagy korlátoltságából* származó mentő körülmények:

- az öntudatlan állapot vagy elmezavar (76. §),
- a ténybeli tévedés (82. §), melytől azonban megkülönböztették a törvény nem tudását (81. §), mert ez nem zárta ki a cselekmény bűnösségének öntudatát,
- a 12 éven aluli gyermekkor (83. §) és a 16 éven aluli életkor (84. §), valamint
- a siketnémaság, ha az illető cselekménye bűnösségének fölismerésére szükséges belátással nem bírt (88. §) és
- a teljes vadság (90. §) ;

3.2. *a szabad elhatározást kizáró vagy korlátozó körülmények*, illetőleg okok:

- az ellenállhatatlan kényszer (77.§) ,
- a jogos védelem (79.§), és
- a végszükség állapota (80.§).

19 LŐW Tóbiás, *A magyar büntető törvénykönyv a bűntettekről és a vétségekről és teljes anyaggyűjtemény*, Pesti Könyvnyomda, Budapest, 1880., 222.

20 BALOGH Jenő, *Az elmebetegség és az elmeengesség jelentősége a büntetőjogi beszámíthatóság szempontjából*, Jogtudományi Közlöny, 1905/36., 295.

21 ANGYAL Pál, *A magyar büntetőjog kézikönyve*, 105.

4. Az öntudatlan állapot és az akarat szabad elhatározási képességét kizáró elmezavar a Csemegi-kódexben

A Csemegi-kódex a beszámítást kizáró okokról szóló VII. fejezetében a 76. §-ban ezeket rendelte:

76. § *Nem számítható be a cselekmény annak, a ki azt öntudatlan állapotban követte el, vagy kinek elmetehetsége meg volt zavarva és e miatt akaratának szabad elhatározási képességével nem birt.*

A törvény a 76. §-ban az öntudatlan állapotot az elmezavartól megkülönböztette, ez azonban nem jelentette azt, hogy ezen két fogalom egymást kizárta. Az örültség magasabb fokain a megzavart elmeállapot a teljes öntudatlansággal párosul, így csak azt fejezte ki, hogy némely esetekben az öntudatlan állapot azoknál is előfordul, kiknek elméje teljesen ép és egészséges, másfelől, hogy az elmezavarnak némely eseteiben az abban szenvedő cselekményének jogellenességét felismeri, tudja azt, hogy tette büntetést von maga után, de azt mégis átgondoltan végrehajtja, sőt magától a cselekmény következményeit is elhárítani törekszik.

Az öntudatlan állapot és elmezavar tehát részint együttesen jelentkeznek, részint elkülönítve fordulnak elő, de minden esetben csak akkor zárják ki a beszámíthatóságot, ha oly mértékben léteznek, hogy az akaratnak szabad elhatározási képességét megszüntetik. Az elmezavarnál a törvény ezt világosan megkívánja, mert annak oly kisebb fokozatai is léteznek, melyek az akarat szabadságát csak korlátozzák, de nem zárják ki, ellenben az öntudatlan állapot már magában foglalja a szabad elhatározás lehetetlenségét, ennél tehát a 76. § hallgatással mellőzte ezen feltételt.

A Csemegi-kódex az *öntudatlan állapotban* elkövetett cselekményeknél a beszámítást kizárta, amely szabállyal nemcsak az öntudat teljes hiányát kívánta a beszámítást kizáró okok közé felvenni, hanem az öntudat azon megzavarásait is, melyek miatt az elhomályosodott öntudat a cselekvés következményeit felfogni nem képes, ezért az ilyen állapotban lévő ember tehát nem tudja, hogy mit cselekszik, ámbár elmetehetsége nincs megzavarva.

4.1. ***Az öntudatlan állapotnak elmezavar nélküli*** – az öntudatot kizáró, vagy lényegesen elhomályosító a korabeli orvostudomány által elfogadott – **esetei a következők:**

a) *Az álom, álomittasság, alvajárás:*

A különben egészséges, zavartalan „észszel bíró ember”, ezen állapotokban mulólag meg van fosztva az érzékek eltompulása miatt öntudatától és a külvilág tudatától, és mintegy álomvilágban mereng, melyben nem tudja mit beszél, és mit cselekszik, a hirtelen ébredés perceiben is olyan álomképek hatása alatt maradhat, melyek öntudatos cselekvőségét kizárják, és embertársai megtámadására készítik.

Alvajárás: a kóros idegrendszer talajából fejlődött, a hypnozissal rokon vagy annak egyik megnyilvánulását képező öntudatlan állapot, melyben céltudatos cselekmények végezhetőek emlékezési hiány mellett.

Álomittasság: rögtöni felébredésnél, rövidebb-hosszabb ideig tartó öntudati zavar, öntudati homály vagy öntudatlanság, mely állapotba az álmoképek mint téveszmék és érzéki csalódások átnyúlnak és folytatódnak. Keletkezésére nézve alkalmas talajt képez a gyenge idegrendszer, az idegesség, a hystéria és az epilepszia.

Ezen állapotokban a homályos és zavart sejtelmek hatása alatt keletkezett tettek a büntethetőség jellegét nélkülözik.

b) A részegség:

A szesz italok szerfölötti élvezése, mulólag az embert olyan állapotba döntheti, hogy öntudatát vagy teljesen elveszti, vagy ez annyira elhomályosodik, hogy arról, amit cselekszik, mit sem tud.

Ha a részegség ezen fokát érte el, tehát teljesen mondható, akkor beszámításnak nincs helye.

Ilyen helyzetben az ember teljesen kivetkőzik emberi mivoltából, és beszámítható cselekményeket még azon esetben sem követhet el, ha magát abból a célból itta le, hogy részegségében valamely büntetendő cselekményt kövessen el.

Mert ha valaki magát ilyen célból lerészegíti, ekkor vagy az következik be, hogy teljesen öntudatlan állapotba jut és akkor nem emlékszik többé arra vissza, hogy miért itta le magát, vagy pedig nem jut olyan öntudatlan állapotba, hogy elhatározására vissza ne emlékezzen, akkor pedig részegsége már nem is teljes, amely a cselekmény büntethetőségét nem zárja ki.

Mínthogy azonban a részegség a tapasztalás szerint, ha nem is fosztja meg az embert öntudatától, mégis oly fokot érhet el, hogy az elmetehetséget annyira megzavarja, hogy emiatt akarátának szabad elhatározási képességével nem bír.

c) Az indulatok:

Az ember idegrendszere, nagyobb fájdalom esetén, ijedtség vagy fenyegetés hatására mulólag olyan megrázkódtatást szenvedhet, hogy az izgatott idegek fokozott működése által olyan állapotba jut, melyben nem képes tisztán gondolkodni és cselekedni, annál kevésbé bír cselekményei bűnösségének felismerési képességével. Igaz ugyan, hogy az indulatok fölött az ésszel felruházott ember uralkodni, azokat legyőzni köteles, ámde ha ezek oly fokot érnének el, hogy rögtöni hatásuk alatt öntudatát elvesztené, vagy elmetehetsége annyira megzavartatnék, hogy emiatt akarata szabad elhatározási képességével nem bírna és az indulatok játékeszközévé válnék, az indulatok ily hevében elkövetett cselekményekért a Btk. 76. § szerint beszámításnak helye nem lehet.

A szenvedélyek, mert a tettes elmulasztotta, hogy ezeket kellő időben legyőzze, és akaraterjét ezek behatása alatt gyengülni engedte, beszámítást kizáró okot nem képezhetnek.

d) *Az öntudat átmeneti vagyis múlólagos megzavarásának egyéb okai:*

A szülés, nyavalyatörési rohamok, némely mérgek vagy bőditő szerek által okozott önkivületi állapotok, melyek mivoltát és a cselekvési képességre való hatását szakértők által kell minden egyes esetben megállapíttatni, és ennek alapján elbírálni, vajon a beszámítást teljesen kizáró okoknak vehetők-e.

4.2. Az akarat szabad elhatározási képességét kizáró elmezavar

A büntető törvénykönyv 76. § az öntudatlan állapoton kívül, az elmetehetség oly megzavarását, mely miatt az akarat szabad elhatározási képessége hiányzik, a beszámítást kizáró okok közé sorolta.

Az embert, szellemi természetének tulajdonságai az ész és a szabadság különböztetik meg a többi teremtményektől, ezekkel felruházva képes csak viszonyát a külvilághoz helyesen felfogni és megítélni, cselekményeinek horderejét megfontolni és felismerni, a megfontolás alapján magát elhatározni és ez elhatározásnak megfelelően cselekedni. Az akarat szabad elhatározása mindég az ész megelőző működését igényli, gondolkodás és felfogás által érlelődött meg, és mintegy a gondolatfolyam végeredményét képezi. Ha tehát az ember elmetehetségeinek működése kóros állapotok folytán annyira meg van zavarva, hogy öntudata elhomályosul, a külvilághoz való viszonyáról hamis és téves képzetek támadnak, a melyek alapján összekuszált, és tapasztalatok, nézetek és elvek által nem támogatott itélő tehetsége is tévútra vezettedik, a dolgok okozatos összefüggését felismerni nem képes, és pillanatnyi képzetek szerfölötti élénkségének hatása alatt cselekvésre késztedik, az ily elmezavar az akarat szabad elhatározási képességét megszünteti.

A törvény 76. § szerint ide nemcsak a kétségtelen tünetek által felismerhető elmebetegségek, hanem mindazon kóros állapotok is számíthatók, melyek által előidézett elmezavar miatt, az akarat szabad elhatározási képessége kizárva volt, és pedig akkor, midőn a tett elkövettedik. Az elmezavar ezen kóros állapotait nem lehet felsorolni, az orvostudomány és a pszichiatría fejlődése az elmezavar számos fáját kutatta és határozta meg, melyek a beszámítást kizáró elmezavar esetei közé sorolhatók, és inkább gyógyítást, mint büntetést igényelnek, azonban ezt a büntető törvénykezés terén semmibe sem vették.

Az elmezavar kóros állapotai közé – a korabeli orvostudomány által elfogadottan – tartoztak:

a) *A téboly:*

Idült elmebaj, az agy működéseinek tartós zavara. Lassan fejlődő téves eszrendszer jellemzi, a betegek bizalmatlanok, mindent magukra vonatkoztatnak.

A tébolyodott illúziók alapján képzeleti világában él, és ténykedésének következményeit megítélni nem képes. Legszembeötlőbb tünetei az élesen körvonalazott

érzéki káprázatok és téveszmék. Ilyenek különösen a nagyzási, üldözési, vallási és hasonló téveszmék, melyeket a beteg ügyesen csoportosít, és összefüggő logikai láncolatba hoz, ami azonban természetesen nem egyéb külső logikai formánál, mely alatt tetemesen megcsorbult értelmiség és megfogyatkozott felfogás és ítélő képesség rejlik.

Ha a téboly a beteget erőszakoskodásokra és rombolásra unszolja, *őrjöngésnek* nevezik.

b) *A butaság:*

Szerzett elme gyengeség. Ha a szellemi gyengeség nem az agy fejlődésének szakaszában, hanem egy teljesen kifejlett, működésre képes agynál jelentkezik, akkor szerzett elme gyengeségről, butaságról beszélhetünk, mely bizonyos agybántalmak okozta elmezavar következményét képezi.

A veleszületett elme gyengeséget, vagy butaságot, azonban hülyeségnek, vagy idiotizmusnak nevezzük.

Az életkor előrehaladtával járó szellemi képesség fokozatos hanyatlását aggkori butaságnak (dementia) nevezzük. Rendszerint észrevétlenül és fokozatosan fejlődik ki, jellemzői az elégedetlenség, fukarság, a zsémbeskedés az ingerlékenység, stb.

c) *A mélabússág vagy búskomorság (melancholia) és a képzelt betegség (hypochondria):*

Olyan kóros lelkiállapotot jelent, melynek alapvonása a kóros lehangoltság, amely olyan állapotot képes előidézni, hogy valóságos elmezavarnak tekinthető, anélkül, hogy téveszmékkel kapcsolatban jelenkezne. Fő és jellemző tünetei a depresszív hangulatváltozásból folyó szorongási érzések és önvádlati deliriumok.

Tünetei: búskomor, lehangolt lelkiállapot, amikor a személynek nincs kedve semmihez, nem törődik se magával, se környezetével, nem lehet felkelteni az érdeklődését, figyelmét.

d) *A megrögzött eszmék (fix idea):*

Megrögzött személy, akit egy eszme, szenvedély annyira hatalmában tart, az elmebeteg agyába magát annyira befészkel, hogy gondolatai és cselekvései mindig arra irányulnak. Ezen eszmével összefüggésbe hozható cselekményekre vonatkozólag a beszámítást kizárják. A beteg azon rögeszmében szenved, hogy mindenki által üldözöttetik, és ezen eszme nyomása alatt büntettet követ el. Ide számítható az ú. n. perlekedési téboly is, amely a beteget folytonos perlekedésekre unszolja.

e) *Hosszú időn át nagy szerepet játszottak a büntető törvénykezési gyakorlatban a bűnözésre ösztönző kóros hajlamok (monomaniák):*

Ide tartoznak a tüzkór, lopási hajlam, ölési düh (pyromania, kleptomania, mordo-mania), valamint a viselős nők kóros hajlamai, amely monomaniákban szenvedők bizonyos bűntettek elkövetésére ösztönszerűleg indíthatnak.

Ezt az orvostudomány később már cáfolta, és nem fogadta el beszámítást kizáró okokként arra hivatkozással, hogy a vágyak és hajlamok ugyan igen nagy fokban mutatkoznak egyeseknél, azonban ezek akkor, ha különben az elmeállapot egésze-séges, nem ellenállhatatlanok.

f) *Az epilepsia (nyavalyatörés, nehézkór):*

E betegséget közönségesen az epileptikus rángási görcsökkel szokták azonosítani, holott ez a jelenség csak egyik megnyilvánulása bajnak. Az epilepsia nem rángási görcsökben ismétlődő betegség, hanem egy krónikus, folyton tartó agybántalom, mely rohamszerűen beálló, és mindig hasonló tünetekben ismétlődő *öntudatlansági állapothoz vezet*.

A rohamok alatt föllépő egyes tünetek nagyon különbözők lehetnek. Leggyakoribbak a nehéz kóros görcsrohamok, de állhat a roham csupán öntudatlanságból is, rángási görcsök nélkül és felléphet öntudatlanság, hallucinációk és szorongás alakjában is.

Állandó és jellemző tünetei: az elmezavar rohamszerű föllépése, a roham rövid tartama és rögtöni megszűnése, a rá következő teljes amnesia, vagyis a visszaemlékezés teljes hiánya, és a roham periodikus ismétlődése. A visszaemlékezés hiánya különös figyelmet igényel, mert amíg minden más elmebeteg többé-kevésbé visszaemlékszik betegségére és az abban elkövetett cselekményeire - ha kigyógyul -, addig az epileptikus emlékezetéből teljesen hiányzik a rohambeli időszak, és mindaz, ami abban történt.

A rohamok közti állapotok a szabad időközök, melyek alatt a beteg rendszerint zavartalanul, az elmebetegség látszata nélkül végezheti teendőit, és folytatja élet-hivatását. E szabad időközöket azelőtt, míg az epilepsiát csak periodikusan ismétlődő idegbajnak vélték, az egészséges állapottal azonosították, és magát az epilepsiát csak múlt elmezavarnak tekintették.

g) *Az erkölcsi téboly (morál insaniti):*

Az orvoslélektani tudomány jeles kutatásai kiderítették, hogy vannak olyan állapotok, amelyekben sem a gondolkodás, sem a külső higgadtság megzavarva nincs, sőt a legtöbb esetben a téves képzetek is hiányoznak, és mégis megszüntetik a beszámítási képesség feltételeit, amennyiben az ily állapotban sínylő erkölcsi és jogi indokok helyett csak a hasznosság és ártalmasság fogalmaival bír, és többé-kevésbé ellenállhatatlanul önző erkölcstelen hajlamai és vágyai uralma alatt áll. Ezen állapot oka részint az agyszervezetnek már a születéskor létezett hiányában, részint később szenvedett sérüléseiben rejlik.

h) *A mulólagos őrjöngés (mánia transitoria):*

A téboly rögtöni kitörése, mely egy rohammal kimerül, szintén okozhat nagyobb-fokú elmezavart, okai némely testi bántalmakban és állapotokban rejlenek.

Elsősorban nőknél a vajúadás vagy szülés állapotában jelentkezik, illetve borszesz mérgezésnél. Ez a betegség öröklött is lehet, és az életkor haladásával párhuzamosan fejlődik és fokozódik.

i) *A hysteria:*

Általános elmebetegség, melyre túlnyomóan a női nemre jellemző, de a férfinenél is előfordul. A hysteria olyan elmebaj, amely érzési és mozgási zavarokkal jár anélkül, hogy más kifejezett elmebaj volna megállapítható.

Az érzési zavarok az érzés kóros fokozódásában vagy apadásában állhatnak. Az érzés fokozódása többnyire csak a bőr kisebb-nagyobb részére vagy a test egyik felére terjed ki. A bőr túlérzékenysége egyes pontokon oly nagy lehet, hogy azok egyszerű érintése rágási görcsöket idézhet elő, míg más esetekben a túlérzékenység mélyebben fekvő szervekben, izmokban, ízületekben, belekben vagy ivarszervekben jelentkezik.

A mozgási ingertünetek legtöbbször rágásokban nyilvánulnak meg, melyek az egész izomzatra vagy annak csak egyes részeire terjednek ki, de zsugorodásban is állhat a mozgási zavar, sőt az utóbbi és a rágási görcs együtt is jelentkezhetnek. Az ilyen mozgási zavarok, rendesen rohamszerűen lépnek föl, és csak kivételesen járnak öntudati zavarokkal.

Gyakoriak az érzékszervi zavarok, így a látás, a látótér, a látótávolság megzavarása. A mozgások körében bénulások, görcsök, zsugorodások lépnek fel.

A hysterikus beteg jellemző tulajdonsága, hogy betegségét többnyire nagyítja, és abból a célból, hogy ezt mások is elhiggyék, mesterségesen előidézett kórtüneteket szimulál.

j) *A terjedő hűdékes elmezavar (paralysis progressiva):*

Ezen elmebetegség közeledését bizonytalan jellegű szellemi és testi kórtünetek jelzik. A kezdő stádium főjelleme az emlékező tehetőség és ítélőképesség fokozatos hanyatlása, a betegnek ebből következő rendellenes, sokszor botrányos magaviselete.

Későbbiek során viselkedése mind kirívóbbá válik, az illetőnek öntudata súlyosan meg van zavarodva (így például oktalanul költekezik, idegen tárgyakat elvisz, közveszélyes helyen tüzet rak, társaságban végzi szükségét stb.), míg végre az izgalom és kitörések fokozódásával a téveszmék is előállnak. A beteg hangulatát az emelkedett önérzet, a végtelen boldogság és pusztíthatatlan egészség érzése uralja, melynek határt nem ismerő nagyzási téveszmékben ad kifejezést. A beteg fokozatosan elbutul, melyet a központi idegrendszer, nevezetesen a nagy agykéreg állományának fokozatos pusztulása idéz elő.

k) *A szeszmérgezés (alkoholizmus):*

Ez kétféle módon nyivánítja hatását, amennyiben vagy csak meggyengíti és elmebetegségre hajlandóvá teszi a szesz italal visszaélő agy idegrendszerét, vagy egyenesen elmebeli megbetegedésre vezet. Az utóbbi a tulajdonképpeni alkoholizmus.

A szeszmérgezésnek két elmekórtani formája van: egyik a heveny-szeszmérgezés, másik a krónikus (idült) alkoholizmus.

A heveny-szeszmérgezés tünetei: az érzéki káprázatok és az öntudat megzavarása. A káprázatok tartalma a betegre nézve rendszerint félelmetes, és ennélfogva nagyfokú szorongást idéz elő, mely a beteget öngyilkosságra, vagy mások megtámadására kényszeríti. A szeszmérgezés legsúlyosabb hatása az öntudat teljes függesztése, mely nem ritkán az epilepsziás görcsökhöz hasonló rángási görcsökkel van összekötve.

Más esetekben a roham egyszerű dühöngésben és erőszakos, minden észszerű ok nélküli támadásban, vagy hallucinációkban, szorongásban nyilvánul meg. Utóbbi esetben a beteg a legvadabb módon védekezik a hallucinált veszedelem ellen és különböző büntettekre ragadta magát.

A krónikus alkoholizmus a szesz italok sokáig folytatott túlélvezéséből származik. Kifejlődése lassú és alig észrevehető, teljes kifejlődésében pedig részint a krónikus hallucinatoricus tébolyodottság, részint a hűdéses elmezavar kórképét tünteti fel. Az előbbi kórkép jellemző vonásai, melyek a tébolyodottság azonos eseteitől némileg megkülönböztetik: az előtérben álló ízlési és szaglási káprázatok és az ezekkel kapcsolatos mérgeztetési és hasonló téveszmék.

l) *A mánia:*

Az elnevezés alá az elmezavar azon tünetcsoportja tartozik, melynek fő jellemvonása a kórosan emelkedett hangulat, az öntúlbecslés, a fokozott foglalkozási hajlam, a mulatozás. Önértékük fokozott, ezért nagysági téveszmék léphetnek fel.

A jó hangulatuk gyorsan átcsaphat haragosba, amikor türelmetlenné, dühössé, parancsolóvá válnak, sőt erőszakosak lesznek.

A mániának két stádiuma van, az első stádiumra az emelkedett hangulat a jellemző, amely aztán átcsap a normális hangulat és jókedv határára, és ilyenkor a beteg jellemzője, hogy a központi idegrendszer kórosan fokozódó gyors tempója folytán sehol és semmiben akadályt nem lát.

A második stádiumban a gondolkodás külső rendezettsége elenyészik, a gondolatok rendetlen egymásutánja (gondolatszökés) áll elő, a beteget a szüntelen és energikus, de céltalan testmozgások ugrálásra, rombolásra, ruháinak letépésére kényszerítik, amely állapot azonban időnként siránkozásba, lehangoltságba csap át. Ebben a stádiumban az elmezavar már teljes, de határozottan körülírt téveszmék és érzéki káprázatok itt sem mutatkoznak.

m) *A mánia magasabb fokához külsőleg hasonló az u. n. heveny hallucinatoricus zavartság:*

Amely szintén abban nyilvánul, hogy a beteg szüntelen mozgásban van, futkos, ugrándozik, kiabál, majd sir, majd nevet stb. Jellemző sajátsága azonban ezen állapotnak, mely a mániától megkülönbözteti, a folyton változó érzési káprázatok tömeges föllépése, a nagyobb fokú dühöngő izgatottság, és az öntudat csaknem teljes hiánya. E nagyon is feltűnő és heves lefolyású kórkép mindenkor kizárja a súlyos elmebetegség főnnforgása iránti kételyt.

n) *A búskomorság és mánia két tünetcsoportjának összeolvadásából áll elő az ún. cyhlicus elmezavar:*

E betegség menete abban áll, hogy a melankolia lassú lefolyása után egy látszólagos normális hangulat áll be, melyből fokozatos emelkedéssel fejlődik a maniakus állapot, melynek lefolyása után ismét a melankolikus állapot következik.

A *depressziós epizódban* az érzelmi élet zavarai a vezető tünetek közé tartoznak, és intenzitásuk széles skálán mozog: az enyhe kedvetlenségtől a mély lehangoltságig.

Az érzelmi állapotot a kilátástalanság jellemzi, a beteg szomorúnak érzi magát. Saját magáról kialakított képe negatív, általában értéktelennek, alacsonyabb rendűnek, visszaszátítónak tartja magát, az önértékelési zavarok rendszerint igen súlyosak. Jövőjét sötétnek és reménytelennek látja, és az érzelmi állapotot a betegségre jellemző szorongás mértéke is befolyásolja. Érdeklődése beszűkül, gondolkodása lelassul, tanácstalanná válik. A depresszió jellemzően korai tünete a figyelemzavar. A depressziós beteg gyakran panaszkodik az intellektuális képességek romlásáról.

A *mániás* tünetcsoportot a hangulati szint kóros emelkedése jellemzi, amely a gondolkodás, a késztetések, és a cselekvések intenzitásának fokozódását eredményezi. Az érzelmi életre a kirobbanó jókedvtől a szélsőséges elragadtatottságig terjedő felhangoltság jellemző, ennek köszönhetően a betegségbelátás hiányzik, a mániás önszántából ritkán fordul orvoshoz. Szélsőséges állapotokban a hangulati szint emelkedettsége ingerlékenységben, feszültségben, agresszivitásban nyilvánul meg, főleg abban az esetben, ha a beteg korlátozva érzi magát nagyra törő terveiben. Optimizmusa és magabiztossága túláradó, ítélő- és tervezőképessége kritikán aluli. Önmagát rendszerint túlértékeli, súlyos nagyzásos téveszmék kerítik hatalmába saját képességeit és hatalmát illetően.

A kritikai készsége ezzel párhuzamosan csökken: viselkedése és öltözködése feltűnő, beszéde harsány, trágár, szokatlan kapcsolatokat kezdeményez. A háttartalan öröm nincs arányban a beteg életkörülményeivel.

A mániás beteg szándéka, késztetése könnyen tettebe fordul, ezért esetenként nemcsak erkölcsi, hanem etikai vagy jogi normákat is sért.

A mániás beteg aktivitása fokozott. Megállás nélkül tevékenykedik, sőt erejét túlbecsülve tevékenykedik. A gondolkodás is felgyorsul, a gondolatrohanást a beszéd néha szinte képtelen követni. A témaváltás ugrásszerű, a gondolatmenet követése nehéz. A beteg sokszor megállás nélkül beszél, a gondolatok egymásutánisága a felismerhetetlenségig folyik össze.

4.3. A kóros elmeállapot és az elmezavar megállapításának következményei

Az elmebeteg világos időközében (lucida intervalla) elkövetett cselekményei beszámításáról is röviden meg kell emlékezni. Az kétségtelen, hogy ha az elmebeteg teljesen kigyógyult, és ez állapotában büntetendő cselekményt követ el, ezért beszámítható, ellenben ha az elmebetegség időközönként háttérbe szorul, és teljesen szünetelni látszik, még koránt sem tekinthető a beszámítási képesség is visszanyertnek, mert igen nehéz meghatározni, hogy a cselekmény elkövetésénél a háttérben lévő kóros állapot nem gyakorolt-e befolyást. Ennek megítélése orvosszakértői kérdés.

A Csemegi-kódex 76. § alapján a bíró a felsorolt állapotok szakszerű megvizsgálására az orvost hívta fel, és az orvosi vélemény adta meg az ítéletéhez szükséges tényleges állapot, de az összes bizonyíték mérlegelése alapján egyedül a bíró volt jogosult megítélni azt, hogy van-e beszámításnak helye vagy esetleg az elkövetőt fel kell menteni.

A szakértő a bíróságnak segédszerve, a bíróság csak annyiban fordul hozzá, amennyiben ezt tanácsosnak tartja. A bíró a szakértő véleményéhez kötve nem volt, mert ellenkező esetben a szakértő venné át a bírói funkciót és gyakorolná azt bírói felelősség nélkül.

Amiatt sem mondhatott le a bíró a szakvélemény szabad mérlegeléséről, mivel az orvos – az orvosi gyakorlatban – rendszerint gyógyítási szempontból állapította meg a betegségeket, az orvosi diagnózis sokkal kevésbé definiált, mint mikor az orvos elítélés céljából mond diagnózist. Az előbbi esetben a tévedését bármikor korrigálhatja, az utóbbi esetben nem.

A gyakorlatban éppen ezért érvényesült, hogy ha a bírónak a vádlott beszámítási képessége iránt kételyei voltak, a vádlottat felmentette, mert abból, hogy a büntető törvénykönyv a beszámítást kizáró okokat, és nem a beszámítási képesség feltételeit sorolja fel, arra következtetni nem lehet, hogy felmentésnek csak akkor lehet helye, ha a beszámítást kizáró ok kétségbe vonhatatlanul bizonyított.

A Csemegi-kódex egyáltalán nem tartalmazott rendelkezéseket arra nézve, *mi a teendője a bírónak azután, ha az elmetehetség megzavarodása miatt az elkövetőt felmentette*²².

A gyógyintézetbe való beutalás kérdésében való döntés mindazonáltal nem került a bíró kezébe, az közigazgatási szférában maradt.

22 A Bünvádi Perrendtartás tartalmazott rendelkezéseket arra az esetre, ha az eljárás közben merül fel a lehetőség, hogy az elkövető kóros elmeállapotú. (1896. évi XXXIII. tv. 246. §)

A közveszélyes elmebetegek elhelyezéséről a közegészségügy rendezéséről szóló 1876. évi XIV. törvényben találhatóak rendelkezések.

A beszámíthatatlanság miatt felmentett betegek kórházi elhelyezéséről több miniszteri rendelet született, ezen elkövetők (betegek) kórházi kezeléséről, kórházba utalásáról, a későbbi elbocsátásukról bíró nem rendelkezhetett, mert az ezekkel kapcsolatos döntés közigazgatási keretek között maradt.

IV. Összegzés

A Csemegi-kódex a beszámíthatóság fogalmát abból a feltevésből kiindulva nem írta körül, hogy az emberek rendszerint beszámítható állapotban vannak. Ez a vélelem azonban megdönthető volt azzal a kitétellel, hogy a tizenkettedik életévet be nem töltött személy büntetőjogi felelősséggel nem tartozott. A tizenkettedik életévet betöltött, de a tizenhatodik életévet meg nem haladott személyek, valamint – életkortól függetlenül – a siketnémák esetén vizsgálni kellett a bűnösségi képességet.

A törvény a beszámíthatóság fokozatait nem különböztette meg: vagy beszámítható volt a tettes, vagy beszámíthatatlan. A gyakorlat azonban ismerte a korlátozott beszámíthatóság fogalmát, de ezt a bíróság csak a büntetés kiszabásánál vehette figyelembe.

A későbbiekben az orvostudomány fejlődése illetve a bírói gyakorlat folytán általánossá vált az a vélemény, hogy a beszámíthatóság és beszámíthatatlanság határait teljes bizonyossággal nem lehet meghatározni. Az életben számtalan olyan eset fordult elő, amikor nem lehetett egyértelműen állást foglalni a kérdésben, mert számos olyan átmeneti csoport volt, amelyiket egyik osztályba sem lehetett besorolni.

Összegezve: a jogalkotó helyesen döntött, amikor az igazságügyi pszichiátria kutatási eredményeit, megállapításait elfogadva teret engedett a kóros elmeállapotú kórképek szakértői vizsgálati eredményeinek, elősegítve azt, hogy a bíróság egy-egy adott ügyben megfelelő döntést hozzon.

Szakirodalom

- Angyal Pál** (1911): Dr. Angyal Pál jogtanár véleménye. In: Az 1911-ik évi Országos Jogászgűlés írományai. Első kötet. Vélemények. Magyar Jogászegylet. Budapest. 1911. 81-90.o.
- Balogh Ágnes – Kóhalmi László** (2003): Büntetőjog I. Általános Rész. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs, 2003.
- Blaskó Béla** (2003): Magyar Büntetőjog – Általános Rész. Tankönyv, második, átdolgozott kiadás. Rejtjel Kiadó. Budapest, 2003.
- Domokos Andrea** (2005): A bűntevő elmetehetségről. A kóros elmeállapot megítélésnek változásai az idők során. Jogtörténeti Szemle 2005.3. 1-6.o.
- Edvi Illés Károly – Gyomai Zsigmond** (1904): Csemegi Károly művei
- Fayer László** (Szerk.) (1896): Az 1843.iki Büntetőjogi Javaslatok Anyaggyűjteménye. I. kötet, Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1896.
- Fayer László** (1905): A Magyar Büntetőjog Kézikönyve. Harmadik bővített kiadás. Első kötet. Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda. Budapest, 1905.
- Hacker Ervin** (1936): A magyar büntetőjog tankönyve – Általános Rész. Ludvig István Könyvnyomdája. Miskolc, 1936.
- Illés Károly** (1882): A büntettekről, vétségekről és kihágásokról szóló Magyar Büntető-Törvénykönyvek magyarázata. I. kötet. kiadja: Zilahy Sámuel. Budapest, 1882.
- Irk Albert** (1933): Irk Albert tanulmányai a büntetőjog és a nemzetközi jog köréből. Összegejtették: tisztelői, barátai, tanítványai. Haladás Nyomdarészvénytársaság. Pécs, 1928.
- Kóhalmi László** (2005): A kóros elmeállapot megítélése a magyar anyagi büntetőjogban. IN: orvosok és jogászok a büntető igazságszolgáltatásban – Dezső László Emlékkönyv. (Szerk.: Tremmel Flórián – Mészáros Bence – Fenyvesi Csaba). Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécsi Publicata 137. Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar. Pécs, 2005. 91-99.o.
- Lőw Tobias** (1880): A Magyar Büntetőtörvény a büntettekről és vétségekről (1878: 5 tcz.) és teljes anyaggyűjteménye. Első kötet. Pesti könyvnyomda-részvénytársaság. Budapest, 1880.
- Márkus Dezső** (1898): Magyar Jogi Lexikon
- Salgó Jakab** (1890): Az elmekórtan tankönyve orvosok, bírák és ügyvédek számára. Bp. 1890. Franklin.
- Sándor Aladár** (1899): Bűnös elmebetegek. Jogtudományi Közlöny 1899.2. (1899 január 13.) 13-14.o.
- Vámbery Rusztem** (1913): Büntetőjog. Grill Károly Könyvkiadóvállalata. Budapest, 1913.
- Werner E. Rezső** (1898): A Magyar Büntetőjog Kézikönyve. Hornyánszky Viktor Bizománya. Budapest, 1898.
- Zemplén Elemér** (1938): A büntetőjogi beszámítás kérdéséhez. Jogállam 1938. IX.

II.

Büntető anyagi jog

Mi lesz veled, TÉSZ?

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés
emberi jogi megítélése, érvek, ellenérvek

Előzmények, bevezető gondolatok

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB vagy ECHR²) 2014. május 20-án Magyar László – Magyarország No. 73593/10 számú ügyében meghozott, tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés (TÉSZ) jogellenességét megállapító ítélete miatt ezen büntetés újragondolására és a szankció újraszabályozására köteles Magyarország.³ A bíróság a döntését Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt egyezmény alapján hozta meg, melyet Magyarország az 1993. évi XXXI. törvénnyel hirdetett ki, és ezzel a magyar jogrendszer részévé tett.

Ennek alapján meg kell fontolni, hogy szükség van-e, indokolt-e a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés fenntartása, mi szól mellette, mi ellene, illetve fenntartása esetén milyen módon végezhető el a szankció korrekciója oly módon, hogy az egyezménykonform legyen, így összhangba kerüljön Magyarország nemzetközi kötelezettségeivel.

Kiindulásként érdemes megvizsgálni, hogy mit jeleznek a statisztikai adatok.⁴ Az erőszakos bűnözés a bűnözésnek szerencsére egy kisebb hányada. Az adatok azt mutatják, hogy az ismertté vált bűncselekmények száma hosszú idő óta kb. évi 400 ezer körüli, így pl.: 2011-ben mintegy 450 ezer volt, 2013-ban kedvezőbb, 377 ezret követtek el Magyarországon.⁵ Az utóbbi években az erőszakos jellegű bűncselekményeknek az aránya szám szerint kedvezőbb volt, általában 5–8 százalék között mozgott, 2013-ban például megközelítőleg 20 ezer, ismertté vált erőszakos bűncselekményt követtek el hazánkban. Ugyanakkor feltehető, hogy magas volt a látencia az erőszakos bűncselekmények egyes csoportjainál. A hatóságok tudomására jutott bűncselekmények alapján körülbelül minden 500. emberre jutott egy erőszakos bűncselekmény, ami magas arány, főleg, ha figyelembe vesszük azt is, hogy egy-egy súlyosabb bűncselekmény az adott közösségben,

1 Dr. Polgár András törvénytisztként kirendelt járásbíró, büntetés-végrehajtási bíró, a PTE ÁJK doktorandusza.

2 European Court of Human Rights.

3 A büntetésnek kezdetben nem volt önálló elnevezése, azt a jogirodalom nevezte el tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésnek, melyet a média közvetítésével a köznyelv is átvett, végül a jogalkotó már jogszabályban is így nevesíti, pl.: Magyarország Alaptörvényének IV. cikk (2) bekezdésének 2. fordulata.

4 Az Alaptörvény szerint tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést kizárólag szándékosan elkövetett erőszakos bűncselekmény miatt lehet kiszabni. Ezen túl is meg kell azonban jegyeznünk, hogy a következetes bírói gyakorlat alapján a bíróságok ilyen büntetést mérlegelés alapján kizárólag az emberölés büntettének súlyosabban minősülő esetei miatt szabnak ki, feltéve, hogy az emberölés büntette több okból is súlyosabban minősül.

5 A Bűnözés és igazságszolgáltatás 2005-2013 című kiadvány adatai alapján. Az adatokat közzétette a Legfőbb Ügyészség Budapest, 2014-ben. (<http://www.mklu.hu/repository/mkudok1751.pdf>) 2014. június 20.

településen milyen jelentős mértékben rombolja a közhangulatot. Az erőszakos bűncselekmények száma 2005 óta alapvetően stagnál. Az egyes erőszakos bűncselekményeknél persze észlelhető némi változás. Az emberölések száma kb. évi 350-ről 260-ra csökkent. Sajnálatos és témánk szempontjából különösen fontos adat, hogy a súlyosabban minősülő emberölés büntetvének esetköre viszont egyértelműen nőtt.⁶ Elgondolkodtató adat az is, hogy az emberölés büntetvének súlyosabban minősülő esetei az összes ismertté vált emberöléseknek a felét teszik ki.⁷ Ezt az egyébként is súlyos helyzetet még tovább fokozza, hogy az emberölés büntetvének súlyosabban minősülő eseteiben gyakran a bűncselekmény több okból is súlyosabban minősül, illetve az egyébként is kiemelkedő tárgyi súlyú bűncselekményhez további, azzal halmazatban lévő egyéb bűncselekmények is kapcsolódnak.⁸

Az életfogytig tartó szabadságvesztést a korábbi Btk. az 1978. évi IV. tv. hatálybalépése óta ismerte. 1999. március 1. előtt életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén meghatározott időtartamot a terheltnek feltétlenül le kellett töltenie, ennek letöltése után azonban – ha annak további feltételei fennálltak – megnyílt a lehetőség a feltételes szabadságra bocsátásra.⁹ Ez alól egyetlen kivétel volt: ha az elkövetőt ismétletlen életfogy-

6 Ezt a Legfőbb Ügyészség kimutatása mellett alátámasztja a bírói gyakorlat adatainak elemzése is. Így számos, a BH-ban megjelent eseti döntésen túl például a Debreceni Ítéletábrán végzett vizsgálat eredménye is, mely megállapította, hogy 2005. január 1. és 2010. április 16. között 80 súlyosabban minősülő emberöléses ügy érkezett a táblabíróságra. Az ilyen ügyek száma fokozatosan növekvő tendenciát mutatott. Nőtt a befejezett emberölések száma is, az ügyek kétharmadában a bűncselekmény halálos kimenetelű volt. Kevesebb volt a kísérleti szakban rekedt cselekmény, ráadásul a kísérleti szakban maradt cselekmények mindegyike befejezett kísérlet volt, ahol az elkövetőn kívül eső oknak volt köszönhető, hogy a halálos eredmény végül elmaradt. Balla Lajos: A büntetés kiszabási gyakorlat alakulása az emberölés miatt indult büntetőügyekben (<http://www.debreceniitotabla.hu/doc/bunteto/BuntetesKiszabasEmberolesMiatt.pdf>).

7 Így az emberöléseknek mintegy felét vagy előre kitervelten, illetve nyereségvágyból, aljas indokból vagy célból, különös kegyetlenséggel, (külföldi) hivatalos (közfeladatot) ellátó személy, vagy támogatója sérelmére, több ember sérelmére, több ember életét veszélyeztetve, különös visszaesőként, tizennegyedik életévét be nem töltött sértett sérelmére, védekezésre képtelen személy sérelmére, a bűncselekmény elhárítására idős koránál vagy fogyatékosságánál fogva korlátozottan képes személy sérelmére követik el. Vagyis a hazánkban elkövetett emberölések jelentős részének tárgyi súlya még a személy elleni erőszakos bűncselekmények magas tárgyi súlyt képviselő kategóriájában is kirívóan nagy.

8 Tipikusnak mondható például, hogy a nyereségvágyból elkövetett emberölés büntette más okból is súlyosabban minősül, pl.: több emberen elkövetett is, vagy különös kegyetlenség is megállapítható. Az élet elleni cselekményhez pedig gyakran más súlyos bűncselekmények is kapcsolódnak, így a lőfegyverrel vagy lőszerrel visszaélés, személyi szabadság megsértése, szexuális erőszak, magánlaksértés, kifosztás stb. Ezt a megállapítást számos jogeset alátámasztja, a teljesség igénye nélkül: BH1975. 495., BH1986. 214., BH2000. 189., BH1999. 147., BH1998. 209., BH1976. 292., BH1976. 192., BH2004. 353., BH2007. 179., BH1975. 394., BH2004. 346., BH1987. 189., BH1976. 134., BH1977. 255., BH2005. 416., Szegedi Ítéletábrla Bf.II.24/2003/11., Bf.II.49/2005/23., Fővárosi Ítéletábrla 2Bf.898/2005/46., 2Bf.1129/2005/35, és a B.0015903 (az ügy elektronikus nyilvántartási száma), Veszprém Megyei Bíróság B.451/2005/94, B.1214/2004/9., Debreceni Ítéletábrla Bf.I.42/2006/7., Bf.II.479/2007/65., Bf.I.212/2003/8.

9 Ez a kötelezően letöltendő tartam többször változott: a korábbi Btk. 47. § (4) bek., illetve a 47/A § (2) bek. szerint egy ideig ez legalább 20 év volt (1979–1993 között), majd 1993. május 15-től 15–25 év közötti tartamot jelölhetett meg a bíróság. 1997. szeptember 15-től szigorodott a rendelkezés azzal, hogy amennyiben a bíróság el nem évülő bűncselekmény miatt szabta ki az életfogytig tartó szabadságvesztést, úgy a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját 20–30 év között határozhatta meg, elévülő bűncselekmény esetén maradt a 15–25 éves tartam. 1999. március 1-től a bíróság meghatározta a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját, vagy annak lehetőségét kizárta. Ha nem zárta ki, úgy annak legkorábbi idejét legalább 20 évben, ha el nem évülő bűncselekmény miatt szabta ki, legalább 30 évben határozta meg. A hatályos 2012. évi C. törvény alapján a bíróság meghatározta a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját, vagy annak lehetőségét kizárja. Ha nem zárta ki, úgy annak legkorábbi idejét legalább 25 évben határozta meg, legfeljebb 40 évben.

tig tartó szabadságvesztésre ítélték. Ebben az esetben ugyanis nem volt feltételes szabadságra bocsátható.¹⁰

Az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés – mint ahogy a nevében is benne van – főszabály szerint életfogytig, tehát elvileg halálíg tart. Dogmatikai megközelítésből csak kivételesen és szigorú feltételek teljesítése esetén van lehetőség az elítélt feltételes szabadságra bocsátására. Vagyis az életfogytiglanra ítéltnek nincs alanyi joga arra, hogy meghatározott idő eltelte után szabaduljon. Általában azonban az a gyakorlat, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélet is meghatározott tartam letöltése után feltételes szabadságra bocsátják. A legelvetemültebb bűnözők is alappal számíthatnak arra, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésük ellenére előbb-utóbb kikerülnek a büntetés-végrehajtási intézetből. A halálbüntetés eltörlése, vagyis az Alkotmánybíróság 23/1990. (X. 31.) AB határozatának meghozatala előtt ennek a veszélye többnyire fel sem merült, mert az ilyen – kiemelkedő tárgyi súlyú bűncselekményt elkövető, személyében igen magas fokú társadalomra veszélyességet hordozó – elkövetőket halálra ítélték és kivégezték.¹¹ A halálbüntetés eltörlése után a magyar büntetőjog szankciórendszerében egyértelműen ür keletkezett, amit a „klasszikus életfogytiglan” vagyis a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét ki nem záró életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés nem volt képes betölteni. Ez komoly veszélyt jelentett, mivel a büntetőjog éppen a legelvetemültebb, a legveszélyesebb elkövetőkkel szemben vált – ha nem is eszköztelenné, de – képtelenné arra, hogy tetтарыныос büntetéssel reagáljon az elkövetett bűncselekményekre, és egyszer s mindenkorra megóvja a társadalmat a kiemelkedő tárgyi súlyú bűncselekményeket elkövetőktől. Megítélésem szerint ezzel az állam oldaláról alkotmányos mulasztás esete merült fel. Az akkor hatályban volt Alkotmány, az 1949. évi XX törvény alapján is köteles volt ugyanis az állam a területén tartózkodók életének, egészségének, testi épségének megóvását biztosítani. A kötelezettség pedig nem absztrakt és elvont, hanem nagyon is konkrét volt, olyannyira, hogy az állam hatékony védelmet volt köteles biztosítani. Ebből következik, hogy nem volt és jelenleg sem elégséges az Alkotmányban, illetve az Alaptörvényben ezeket a jogokat deklarálni, hanem az állam konkrét intézkedésekre, eszközök alkalmazására köteles annak érdekében, hogy ezek a jogok érvényesüljenek is. Ennek pedig jelen esetben egyik módja a hatékony bűnüldözés és igazságszolgáltatás. Az utóbbi viszont kellően szigorú büntetőtörvény nélkül eszköztelen, vagy rendszere nem kellően hatásos.

A halálbüntetés eltörlésével és az életfogytig tartó szabadságvesztés nem kielégítő szabályozásával általában éppen a több emberéletet gátlástalanul kioltó, aljas indokból, nyereségvágyból, különös kegyetlenséggel stb. módon – vagyis többszörösen is – súlyo-

10 Ez volt lényegében a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés első esete a magyar jogrendben, mely az 1978. évi IV. törvény 1993-as novelláris módosításával (1993. évi XVII. törvény) lépett életbe 1993. május 15-től. Ez lényegében a második életfogytiglanra ítélet esete volt. Sajátos volt abban is, hogy ez nem volt mérlegelhető, mert ha a bíróság ismételt életfogytig tartó szabadságvesztést szabott ki, úgy köteles volt megállapítani, hogy a terhelt nem bocsátható feltételes szabadságra.

11 Lásd pl.: Richter Richárd, Soós Lajos, Kovács Péter, Holhos Jánosné büntetőügyet.

sabban minősülő emberölés büntettét elkövetők cselekményeire nem volt képes adekvát választ adni a magyar büntetőjog.¹² Megjegyezzük, a korábbi és a jelenleg hatályos Btk. alapján is nem csak az emberölés súlyosabban minősülő esetei miatt lehet életfogytig tartó szabadságvesztést kiszabni, de a gyakorlatban szinte kizárólag csak – általában többszörösen is – súlyosabban minősülő emberölés büntette miatt szabják ki a bíróságok ezt a büntetést.¹³ Jelentős fokú aránytalanság is keletkezett a büntetőtörvény büntetési rendszerében, ebből következően pedig szükségszerűen a jogalkalmazásban is, mely széles körben sértette az állampolgárok természetes igazságérzetét is. Hiszen a laikus számára is észlelhető volt, hogy míg a legtöbb nem kiemelkedő tárgyi súlyú bűncselekményt elkövető tettarányos büntetése révén valóban megbűnhődik az általa elkövetett bűncselekményért, addig éppen a legnagyobb tárgyi súlyú, az élethez való jogot, mint jogtárgyat reparálhatatlanul sértő bűncselekményt elkövetők nem kellő súlyú és a prevenció célok elérésére kevésbé alkalmas büntetést kaptak.¹⁴

Ezt a helyzetet ismerte fel a jogalkotó és adta meg a szükséges, helyes és határozott álláspontom szerint jogállami keretek közé illeszkedő választ az 1978. évi IV. törvény (Btk.) életfogytiglanra vonatkozó rendelkezéseinek módosításával, mely 1999. március 1. napjával lépett hatályba: bevezette annak lehetőségét, hogy a bíróság az ítéletében életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés kiszabása esetén kizárja a terhelt feltételes szabadságra bocsátásának a lehetőségét. Ezen túli szigorításként pedig úgy rendelkezett, hogy amennyiben a bíróság a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét nem zárja ki, úgy a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját legalább 30 évben határozza meg, ha az elkövető el nem évülő bűncselekményt követett el – tipikusan ilyenek az emberölés büntettének súlyosabban minősülő esetei –, egyébként pedig legalább 20 évben.

Ezzel a jogalkotó orvosolta azt a súlyos helyzetet, hogy a büntetőjog a halálbüntetés eltörlése miatt képtelen volt megfelelő választ adni a társadalom legalapvetőbb értékeit súlyosan sértő bűncselekményekre. A tényleges életfogytiglan bevezetésével meggyőződésem szerint a halálbüntetéshez hasonló elrettentő erővel bíró, a társadalmat az elkövetőtől megóvó, a társadalom igazságérzetének is megfelelő, mégis a jogállami követelményeket figyelembe vevő szankciót teremtett. Helyesen ismerte fel a jogalkotó, hogy a magyarországi közállapotok, az erőszakos bűnözés keretében, különösen az élet elleni bűncselekmények elkövetése során sokszor tapasztalható extrémizmus, szélsőségeség, a szankció hosszútávon való megőrzését teszi indokolttá.

Erre is figyelemmel Magyarország Alaptörvényének I. cikk (1) bekezdésében rögzítette, hogy az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait tiszteletben kell tartani.

12 „A halálbüntetés kiiktatása már önmagában lényeges aránytalanságokat idézett elő a büntetőjogban, ezért az Alkotmánybíróság ezzel összefüggésben előírta, hogy felül kell vizsgálni az egész szankciórendszert.” (Orosz Balázs közlése Fundamentum. 1998. évi 4. szám 38. old.)

13 Folyamatosan változó, de mintegy 25-30 között szokott lenni azon bűncselekmények száma, melyek vagylagosan, tehát mérlegelés alapján életfogytig tartó szabadságvesztéssel is büntethetők.

14 Például széles körben ilyen vélemény alakult ki szakmai és laikus körökben is az 1990-es évek hírhedtté vált bűnügyeiben született büntetésekről, lásd pl: Donászi Aladár és társa, Magda Marinko, Balogh Lajos és társai ellen folyamatban volt büntető ügyekben született ítéleteket.

Védelmük az állam elsőrendű kötelezettsége. A (3) bekezdésben úgy rendelkezett, hogy alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható. A II. cikk szerint minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz. A III. cikk (1) bekezdése szerint senkit nem lehet kínzásnak, embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni, valamint szolgaságban tartani. Kardinalis kérdéseket szabályozott a IV. cikkben mely szerint: (1) mindenkinek joga van a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz. (2) Senkit nem lehet szabadságától másként, mint törvényben meghatározott okokból és törvényben meghatározott eljárás alapján megfosztani. Tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés csak szándékos, erőszakos bűncselekmény elkövetése miatt szabható ki.¹⁵

Ezzel egyértelművé tette a jogalkotó, hogy a szankciót a magyar jogrend büntető rendszere ultima ratiójának, végső, és a legindokoltabb esetekben alkalmazható intézményének, egyben az emberi jogok megóvása szempontjából értékes vívmányának tekinti, a társadalom legmagasabb szintű, hatékony védelme érdekében hosszú távon kívánja megtartani.

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának döntése alapján azonban Magyarország, mint a fenti egyezményt tiszteletben tartó, annak rendelkezéseit, és az egyezmény alapján ítélező bíróság döntéseit magára nézve kötelezőnek elismerő állam, a döntésből eredő kártérítési kötelezettségén túl, nemzetközi jogi kötelezettségéből adódóan jogalkotási lépéskényszerbe került. Vagyis jogrendszerét az egyezménnyel e körben is összhangba kell hoznia.

Érvek – ellenérvek

Az EJEB döntésében foglaltakon túl indokolt a szakmai sajtóban, illetve a jogtudomány képviselői között évek óta folyamatosan dúló szakmai viták során elhangzott érveknek a figyelembe vétele is a szankciót érintő, közeljövőben várható jogalkotás során.¹⁶ A

15 Az indokolásban rögzíti, hogy „a kínzás és az embertelen, megalázó bánásmód tilalma cikkhez hasonló szabályokat tartalmaznak az Emberi Jogok Európai Egyezményének 3-4. cikkei, amely szerint: Senkit nem lehet kínzásnak vagy embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni (3. cikk). A 4. cikk pedig a rabszolgaság, illetve kényszermunka tilalmát fogalmazza meg. A kínzás, kegyetlen, embertelen bánásmód alkotmányi szinten történő tilalmának magyarázata a mai európai demokráciákban alapvetően a középkori jellegű személyi büntetések alkalmazásának az elkerülése. A strasbourgi esetjogot áttekintve az Emberi Jogok Európai Egyezményének 3. cikkébe ütköző magtartások a következő fő típusokba sorolhatók: a büntetés-végrehajtási intézetekben alkalmazott testi fenyegetések; szervezetek, intézmények, ahol az intézmény jellege, rendje folytán nyílt alkalom a cikk megsértésére (ilyenek az elmeegógyintézetek vagy a büntetés-végrehajtási intézetek).” Megjegyezzük, hogy Magyarországon a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés nemzetközi szinten is elismerést kivívó, magas színvonalú végrehajtása révén ilyen jellegű jogsértés fel sem merülhet. Lásd: az Európa Tanács Kínzás, Embertelen vagy Megalázó Bánásmód vagy Büntetések Megelőzésére létrehozott Európai Bizottság (CPT) Magyarországon 2007. január 30. és február 1. közötti a Szegedi Fegyház és Börtönben tett látogatásáról készített jelentés.

16 A tanulmány készítésének időpontjában (2014. szeptember) még nem ismert, hogy Magyarország pontosan milyen módon kívánja jogrendszerét megfeleltetni az EJEB ítéletének, és összhangba hozni az egyezmény 3. cikkével. A sajtóból mindössze annyit tudni, hogy a kegyelemre vonatkozó rendelkezések módosítása merült fel, mint lehetséges megoldás.

tényleges életfogytiglan eltörlése mellett állást foglaló szerzők – meggyőződés szerint – nem ritkán logikailag hibás, téves következtetéseket tartalmazó, néha erősen érzelmi alapú érvekkel igyekeznek a közvéleményt meggyőzni álláspontjukról.

Az egyik leggyakrabban elhangzó érv a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés eltörlésére, hogy Európában a legtöbb ország büntetőjoga tényleges életfogytiglani szabadságvesztés szankciót nem ismer, sőt, a tendencia az, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztést is kezdik eltörölni, így nem ismernek határozatlan ideig tartó szabadságvesztést és általában a legsúlyosabb esetekben is 15 év után megnyílik a lehetőség a szabadulásra.¹⁷ Ebből az érvből önmagában azonban semmi sem következik. Lényegében az érv tartalmilag arról szól, hogy igazodjunk a többséghez, de, hogy miért, arról hallgat. Abból, hogy a többség ezt a gyakorlatot folytatja, még nem következik az, hogy ez a gyakorlat helyes. A mennyiség ugyanis nem von szükségszerűen maga után minőséget is, sőt. A büntetés ellenzői kritikátlanul közelítik meg ezt a gyakorlatot, mert fel sem teszik azt a kérdést, hogy mi van, ha a többség téved. Miért lenne ugyanis helyes egy olyan jogalkotási irányvonal, mely a társadalmat kiszolgáltatottá és védtelenné teszi a leggátlatlanabb, legelvetemültebb bűnözőkkel szemben. Hogyan érvényesülne a tettarányosság elve akkor, ha az lenne a gyakorlat, hogy a kiemelkedő élet elleni bűncselekményt elkövetők 15 év után szabadulnának, vagy ennek legalább az elvi esélye fennállna.

A legsúlyosabb élet elleni cselekményeket aszociális, deviáns, torzult személyiségű, sokszor személyiségzavaros egyének követik el. Számomra érthetetlen, hogy miért gondolják egyesek azt, hogy az ilyen – vagyis eleve beteg személyiségű, torz lelkű – emberek 15–25 év alatt olyan pozitív lelki és szemléletmódbeli változáson képesek keresztülmenni, melyek alkalmassá teszik őket az eredményes reszocializációra. Álláspontom szerint ennek semmi realitása nincs. Éppen ellenkezőleg. A büntetés-végrehajtási intézetek – mint totális intézmények – mesterséges, zárt világa még inkább torzítja a torz lelkű emberek személyiségét. Az ingerszegény környezetben elsivárosodnak, kiszámíthatatlanná válnak, képtelenek lesznek az önálló életvitelre, ami önmagában megkérdőjelezi a társadalomba való visszailleszkedésük sikerességét. Gyakorlati tapasztalok szerint 15 év fegyházban töltött idő után egy egészséges személyiség is csak igen nehezen tudna visszaillieszkedni a társadalomba, egy aszociális, korábban bűnözői életmódot folytató elítélttől pedig ez irreális elvárás. Kétségtelen tény, hogy a büntetés-végrehajtási dolgozók szakképzettek, az infrastrukturális feltételek általában megfelelőek, különösen a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést töltők körleteiben, azonban az elítéltek befogadó-készségének, az együttműködésének a hiánya miatt eredményes integrációjuk a társadalomba nem várható.

17 „A nemzetközi jog általában, de az egyes nemzetközi szerződések közvetlenül se nem tilalmazzák az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés kiszabását, se nem bátorítanak ilyen büntetés alkalmazására. (...) Az életfogytiglani büntetést olyan árnak tekintik, melyet a halálbüntetés eltörlése érdekében kell megfizetni, ez pedig hogyan is lehetne a nemzetközi jog ellenére?” Bán Tamás: A tényleges életfogytiglani büntetés és a nemzetközi emberi jogi egyezmények (Fundamentum 1998. évi 4. szám 120–121. old.)

A kriminológiai megfigyelések szerint általában a fiatalok bűnöznek, illetve a fiatalok bűnözése a legintenzívebb, különösen az erőszakos bűncselekmények körében. A legsúlyosabb élet elleni bűncselekményeket is általában húszas-harmincas éveikben járó személyek követik el. Miért lenne helyes ezeket az elkövetőket kb. 15–20 év után szabadláb-
ra helyezni, vagy akár ennek az elvi esélyét fenntartani, amikor életkoruk és egészségi állapotuk alapján még mindig vétőképeseek. Márpedig ismerjük be: tényleges életfogytiglan híján komoly esély lenne rá, hogy szabadulnak, egyszerűen azért, mert – bármennyire is döbbenetes hangzik – a büntetés-végrehajtási bíró jobb meggyőződése ellenére is idővel nemigen tudná milyen érvekkel mellőzni a feltételes szabadságra bocsátásukat. Ennek oka pedig az, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztést töltők, sőt, a határozott idejű, de hosszú tartamú büntetést töltők büntetésének a végrehajtása az esetek jelentős részében eseménytelen. Azonban naivítás lenne azt gondolni, hogy ennek az oka az eredményes végrehajtásban keresendő, hogy az elítélt pozitív ösztönzése, az elítélt személyiségében bekövetkezett kedvező fordulat, a korábbi elkövető-személyiséggel való szembe-
fordulás lenne ennek a magyarázata. Az esetek nagy részében erről ugyanis szó sincs. Az életvezetési hiányosságokkal, esetleg jellembeli fogyatékossgal küzdő, sokszor akarategyenge emberek számára a büntetés-végrehajtási intézet ingerszegény világa egyfajta inkubátor, mely megóvja őket az önálló életvezetés felelősségétől, kihívásaitól, egyben az ingergazdag szabad világ kísértéseitől. Éppen ezért az ilyen konstruált körülmények között való eseménytelen fogva tartásból megjavulásra, eredményes reszocializációra való messzemenő következtetéseket levonni súlyos szakmai hiba, egyoldalú és megalapozatlan döntéshez vezet.¹⁸ Egy szigorú életrendet megkövetelő, kikényszerítő rendben nem szükséges alapvető és pozitív irányú személyiségváltozás az intézeti szabályok és rend betartásához, különösen nem szükséges pedig a szabályokkal való lelki és érzelmi azonosulás. Az intézeti életbe való eredményes beilleszkedés sokszor sokkal inkább függ össze az elítélt börtönrutinjával és utilitarizmusával, mint a törvénytisztelő életmódra vonatkozó készség kialakulásával. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést töltők egyes esetekben tapasztalható kifogástalan intézetbeli magatartása álláspontom szerint sokszor a túlélési ösztönrel, a fogva tartott deprimáltságával, illetve a fegyintézet rendjéhez való hozzászokással függ össze, de nem a megjavulással.¹⁹ A reményvesztett, általánosan rossz hangulatú fogva tartott passzivitásba menekülhet, nincs energiája szembeszállni és küzdeni az intézet rendjével, ezért nem lázad, látszólag szabálykövetővé válik.²⁰ Ez maga után vonhatja, hogy fenyítésére egyáltalán nem, vagy nem számottevő esetben és nem súlyos

18 „Kérdés, hogy a börtön tekintélyelvű, merev és természetellenes korlátozó rezsimjéhez való konform magatartás kialakulása mennyiben tekinthető pozitív változásnak (...)” Huszár László: Alkalmazkodás – hosszúidős elítéltek börtön-adaptációja. (Börtönügyi Szemle 2005/2. szám 25. old.)

19 „(...) a fegyelmi statisztikák jelentős csökkenést mutattak, a szabadságvesztés töltésének előrehaladtával csökkent a fegyelmetlenségek száma.” Dr. Boros János: A hosszú tartamú szabadságvesztés hatása a fogva tartottak személyiségére. (Börtönügyi Szemle 2005/2. szám. 20. old.)

20 „Donald Clement e folyamatot börtönösödésnek, prizonizációnak nevezi, amikor a bekerülő fokozatosan magáév teszi a börtön formális, de főképpen informális szokásait. (...) E folyamatot a bevándorlók asszimilációjához hasonlítja.” Huszár László: Alkalmazkodás – hosszúidős elítéltek börtön-adaptációja. (Börtönügyi Szemle 2005/2. szám 21. old.)

fegyelmi vétségek miatt kerül sor. Viszont a fogva tartott látszólagosan együttműködő, fogva tartása eseménytelen. Ez pedig idővel jutalmazásához vezethet. A túlélési ösztön pedig – különösen igaz ez a hosszú időre ítéltettek esetében – a sokszor megjátszott, képmutató együttműködés irányába mozdítja el az elítéltet, aki felismeri, hogy a saját helyzetét teszi könnyebbé és elviselhetőbbé, ha az aktuális állapotát elfogadja, vagy legalább beletnyugszik, és igyekszik a körülményekhez képest a legjobb életfeltételeket kialakítani magának.²¹ Az elítélt belátja, hogy a rendszert megváltoztatni nem tudja, ezért a konfrontáció vállalásának nincs értelme, inkább minél több kedvezményt, előnyt próbál megszerezni magának. Magatartása konvencionálissá válik, konformista törekvések jellemzik majd a viselkedését, ezzel azonban korántsem jár szükségszerűen együtt a törvénytisztelő életmód készségének kialakulása, az legfeljebb csak pozitív hozadék lehet egyes elítéltteknél. Fennáll tehát a veszélye annak, hogy az együttműködés addig tart, amíg a felügyelet keze elér, vagyis ameddig a kontroll tart.²² Ilyen helyzetben ugyanis az együttműködést nem a belső meggyőződés váltja ki, hanem a haszonelvű szemlélet, annak vágya, hogy a körülményekből a lehető legjobbat hozza ki.²³ Ilyen életvezetésű elítélt esetében a feltételes szabadságra bocsátás megszünteti a szoros hatósági kontrollt, még akkor is, ha pártfogó felügyelet alá kerül. Szabaddal már nem kényszeríti rá senki a szigorú napirendet, a továbbiakban nem áll már egy totális intézmény korlátozó-elynyomó rezsimrendszere alatt, ezért kellő önkontroll hiányában semmi nem fojtja majd le a személy elleni erőszakos bűncselekményeket elkövetőkre jellemző agressziót, vagy nem ritkán meglévő erőszakos késztetéseket, bizarr fantáziákat, szadista ösztönöket. A továbbiakban ez már a saját szabad belátásától, akaratától függ majd. A kevés önuralommal rendelkező elítélt számára pedig visszatérve a szigorú felügyelet nélküli, ugyanakkor ingergazdag és szabad világba,

- 21 „A kutatások azt mutatják, hogy a hosszúidősek kevesebb fegyelmi vétséget követnek el. Különösen akkor igaz ez, ha a hosszúidősek vizsgálati csoportjában életfogytos rabok is szerepelnek. A hosszúidősek konform alkalmazkodásának az egyik legvalószínűbb magyarázata éppen az ítélet hosszában rejlik. Amíg ugyanis viszonylag rövid ideig a folytonos konfrontáció, a „balhé” követhető stratégia, hosszú éveken vagy évtizedeken keresztül olyan pszichés energiákat, én-erőt kíván, amely csak keveseknek adatik meg. Más szóval a rabok előbb-utóbb betörnek.” Huszár László: Alkalmazkodás – hosszúidős elítéltek börtön-adaptációja. (Börtönügyi Szemle 2005/2. szám. 25. old.)
- 22 „King és Elliot egy olyan oppurtunista csoportot is azonosított a fegyintézetekben, amely egyszerre élt a szorgoskodás és a jailling adaptációs stratégiájával, tehát egyszerre vett részt – mint mintarab – a formális rezsim által felkínált programokban és a rabok titkos üzelmeiben.” Huszár László: Alkalmazkodás – hosszúidős elítéltek börtön-adaptációja. (Börtönügyi Szemle 2005/2. szám. 24. old.)
- 23 Meg kell jegyeznünk, az intézet a feltételes szabadságra bocsátási kedvezménnyel kapcsolatos előterjesztésében az álláspontját nyilvánvalóan oly módon alakítja ki, hogy az elítélt jutalmazásain és fenyítésein túl egyfajta összehasonlítást is végez, ennek során az elítélt magatartását a többi fogvatartottéval veti össze. Ehhez képest lesz az elítélt együttműködő, vagy problémás fogvatartott az intézet szemében. Fegyintézetbe pedig, tudjuk, hogy kik kerülnek, így az elítélt kifogástalan magatartása is csak ebben a viszonyrendszerben, ilyen összehasonlítási alap mellett, ebben a szubkultúrában, a bűnelkövetői populációban lesz kiemelkedő és ezért minősítik kifogástalannak a magatartását. El tudjuk képzelni, hogy például a Szegei Fegyház és Börtönben milyen „kontrollcsoporttal” lehet a kedvezménnyel érintett elítélt intézetbeli magatartását összehasonlítani. Ez persze evidencia, de nem árt hangsúlyozni, főleg akkor, ha fennáll annak a veszélye, hogy az intézetbeli magatartásból egyesek messzemenő következtetéseket vonnak le a törvénytisztelő életmódra vonatkozó készségre, ebből következően pedig a feltételes szabadságra bocsátásra.

a megszokott szubkultúrájába, minden feltétel adott lesz ahhoz, hogy visszaessen.²⁴ Ennek kockázatát talán nem kellene a társadalomra telepíteni, vagy egyáltalán felvállalni.²⁵

Egy egyszerű felvetés: érdemes végignézni azoknak a büntetőügyeknek az aktáit, melyekben jogerősen tényleges életfogytiglani szabadságvesztést szabtak ki. Ki merné felelősséggel kijelenteni ezen cselekmények elkövetőiről, hogy megalapozottan feltehető: két-három évtized letöltése után a bűncselekményével szembenező, azt őszintén megbánó, törvénytisztelő életmód folytatására alkalmas emberként szabadulhatnának, illetve, hogy feltétlenül szükséges lenne ennek az elvi esélyét megadni azzal, hogy meg kellene vizsgálni indokolt-e feltételes szabadságra bocsátásuk. Az ilyen feltevéseknek semmilyen reális alapja nincs, felvetése is teljesen életszerűtlen.

Az inkriminált szankciót ellenzők további fontos érve a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés eltörlése mellett az, hogy az elérni kívánt célhoz képest ez a büntetés aránytalan alapjog-korlátozást, sőt attól való megfosztást jelent.²⁶ Az érv cinikus és tartahatatlan, ha figyelembe vesszük, hogy a büntetés célja a társadalom védelme érdekében annak megelőzése, hogy az elkövető, vagy más bűncselekményt kövessen el. A társadalom védelme alapvető szempont. Megítélésem szerint egyértelműen igazolható a személyi szabadsághoz való jog tényleges életfogytiglani szabadságvesztéssel való elvonása, ha az más embereknek az élethez való alapvető és elidegeníthetetlen jogának a megóvásához szükséges. Szükségessége pedig nyilvánvalóan fennáll azokban az esetekben, amikor a bíróságok tényleges életfogytiglant szabnak ki. Hiszen aki többszörösen is súlyosabban minősülő emberölés büntetettét követi el, annál megalapozottan kell tartani attól, hogy más emberek élethez való joga csak oly módon biztosítható, ha az ilyen kiemelkedő élet elleni

24 Ez lényegében egy sajátos fogvatartotti szubkultúra, az „alvó bűnözők” kategóriájára jellemző. Az elnevezés jól mutatja az ezen körbe tartozó elítéltek kétarcúságát. Azok a kaméleon típusú elítéltek tartoznak ide, akik általában visszaesők, de legalábbis bűnméltók, lényegében egész életükben bűnözői életvitelt folytattak, de az intézetbeli magatartásuk mindig példaértékű volt. Esetükben megtévesztő az intézetbeli viselkedés túlzott figyelembe vétele, illetve különösen veszélyes annak túlértékelése. Ezek az elítéltek a börtönrutinjukból is adódóan a totális intézmény rendjéhez könnyen és hamar igazodnak, ingerszegény környezetben folyamatos kontroll mellett az elvárásoknak megfelelő magatartást tanúsítanak. Azonban szabadulva, és a folyamatos kontroll alól kikerülve, melyet a pártfogó felügyelő sem tud megfelelően pótolni, visszatérve a bűnözői szubkultúrába, újabb bűncselekményeket követnek el.

25 Ennek veszélyét legfeljebb az mérsékelheti, ha a fogva tartás addig feltétlenül tart, amíg az elítélt fizikai, biológiai értelemben vétőképes. Tehát addig, amíg olyan fizikai kondícióban van, mely képessé teszi az erőszakos bűnözésre. Ismert olyan külföldi gyakorlat is, ahol a legveszélyesebb elkövetőket akkor bocsátják feltételes szabadságra, ha az elítélt fizikailag már képtelen a bűnözői életmód folytatására, pl.: végstádiumos fekvőbeteg, időskori létezés, elgyengülés tünetei az aktivizmust részéről kizárják stb.

26 „Egy alkotmányos jogállamban az államnak nincs és nem is lehet korlátlan büntetőhatalma. (...) A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés nemcsak egyszerűen korlátozza az elítélt személyes szabadságát, hanem teljes mértékben megszünteti azt!” Juhász Zoltán: Jog a reményhez (Fundamentum 1998. évi 4. szám 88-89. old.) A szerző tanulmányában a Német Szövetségi Alkotmánybíróság 1977-es határozatát is részletesen elemzi, melynek lényege szerint az emberi méltóság lényeges elemét érinti, ha az elítéltnak sem elvi esélye és reménye sincs a szabadulásra. A remény biztosítására a német alkotmánybírák szerint az elnöki kegyelem intézménye pedig nem elégséges, mert a jogkör gyakorlása diszkrécionális. Felvetéseivel kapcsolatban meg kell azonban jegyeznem, hogy a Német Szövetségi Alkotmánybíróságnak, illetve a volt NSZK alkotmányának Magyarországon nincs hatálya, ebből kifolyólag relevanciája sem. Ezért a német döntés csak egy érdekes külföldi esettanulmánynak tekinthető.

cselekményt elkövetőt véglegesen kirekesztik a társadalomból, vagyis a személyi szabadságtól véglegesen megfosztják.²⁷

Nem aránytalan egy bűnelkövető élete végéig tartó megfosztása személyi szabadságától, ha az más személyek – sokkal fontosabb – alkotmányos alapjogának, az élethez való jogának megóvása érdekében, továbbá a tetтарыosság elvének érvényesítése végett szükséges.²⁸ Gyakorlati szempontból különösen a bűnisméltés kiemelkedő veszélye miatt kell véglegesen izolálni ezeket az elkövetőket. Álláspontom szerint nem cáfolható az a megállapítás, hogy szabadon engedésük más emberek élethez való jogának a veszélyeztetése nélkül nem képzelhető el, kivéve, ha állapotuknál fogva fizikailag alkalmatlanok a bűnisméltésre. Márpedig tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés híján előbb-utóbb a büntetés-végrehajtási bíró a fent leírtak alapján – megfelelő eszközök, érvek hiányában – feltételes szabadságra bocsátja őket.²⁹ Az enyhe büntetések nyilvánvalóan alkalmatlanok a prevenciós célok elérésére, így nemhogy visszatartanának a bűnözéstől, hanem éppen ellenkezőleg, igazolják és egyben generálják azt. Kétségtelenül leegyszerűsítő megközelítés, ugyanakkor mégis nehezen cáfolható érv: annál jobb speciális prevenció nem létezik, mint a halálukig fogva tartani ezeket az elkövetőket. Ezzel a visszaesés kockázatát minimalizálhatjuk.

Meglátásom szerint a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés fenntartása mellett szóló legfontosabb érv dogmatikai: a fő büntetészkiszabási elv, annak vezérfonala, a tetтарыosság biztosítása. Elemi érdekek fűződnek ennek az elvnek minden körülmények között való, tehát feltétlen érvényesítéséhez. Ez a szélsőséges, extrém bűnözés, az élet elleni legsúlyosabb bűnesetek elkövetőinek felelősségre vonásánál különösen nem

27 Ezt az álláspontot erősíti számos, jelen tanulmányban megjelölt eseti döntés (BH) is, de dr. Balla Lajosnak a Debreceni Ítéletábla által 2005. január 1. és 2010. április 16. között elbírált 80 db súlyosabban minősülő emberölés büntettségével kapcsolatban végzett vizsgálatáról készült tanulmányban foglaltak is. Lásd: Balla Lajos: A büntetészkiszabási gyakorlat alakulása az emberölés miatt indult büntetőügyekben (<http://www.debreceniitlotabla.hu/doc/bunteto/BuntetesKiszabasEmberolesMiatt.pdf>).

28 Bán Tamás a tanulmányában ismerteteti az 1950-es Római Egyezmény alapján elbírált Kotalla vs Hollandia ügyet, melynek lényege, hogy a panaszost 1948-ban halálra ítélték, a büntetést 1951-ben életfogytig tartó szabadságvesztésre változtatták. A panaszos azt kifogásolta, hogy nincs jogi lehetősége arra, hogy a bíróságtól vagy más szervtől kérje azt, hogy ezt a döntést felülvizsgálják. Az Emberi Jogi Bizottság szerint célszerű lenne időnként felülvizsgálni a döntést, de az, hogy erre a holland jog nem ad lehetőséget, nem minősül kegyetlen, embertelen büntetésnek, mert ez nem vezethető le az egyezmény 3. cikkéből. Bán Tamás szerint a bizottság, illetve az EJEB esetjogából az következik, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés önmagában nem kegyetlen, vagy embertelen büntetés, nem ellentétes az egyezményrel az sem, ha az elítélt nem kezdeményezheti a döntés felülvizsgálatát. Ettől Bán Tamás szerint eltér a TÉSZ kérdése, az minőségileg több, mert ott a bíróság kifejezetten kizárja a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét, mely megítélése szerint ellentétes lehet az egyezménnyel. Ugyanis a hollandiai ügyben a hatóságok amikor arról tájékoztatták a panaszost, hogy nem bocsátják szabadon, azok nem végleges és megváltoztathatatlan nyilatkozatok voltak. Ebben az esetben az elítéltek a sorozatos elutasítás ellenére is fennmaradt a reménye a szabadulásra. Lásd: Bán Tamás: A tényleges életfogytiglani büntetés és a nemzetközi emberi jogi egyezmények. (Fundamentum 1998. évi 4. szám 123–124. old.)

29 Mivel indokolja meg a büntetés-végrehajtási bíró a végzését, melyben az elítéltet nem bocsátja feltételes szabadságra, ha az állapítható meg, hogy az elítélt intézetbeli magatartása kifogástalan, fenytítve nem, vagy csak jelentéktelen fegyelmi vétségek miatt volt, miközben számos esetben volt jutalmazva. Az elítélésre pedig már több évtizede került sor. Hiába lesz a büntetés-végrehajtási bíró emberismerete, szakmai tapasztalatai alapján azon a véleményen, hogy az elítélt büntetése valójában nem érte el a célját, az elítélt továbbra is veszélyt jelent a társadalomra, nem lesznek elég meggyőző és kellően igazolt érvei álláspontjának megfelelő döntés meghozatalára.

adható fel. Mindez önmagában is indokolja a szankciónak a fenntartását. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés súlyos jogkövetkezmenyt hordoz magában. Az elítélt nem szabadulhat. Ennek tudata áthatja a teljes büntetést, és ez önmagában jelentősen súlyosítja annak elviselését.³⁰ Néhány kirívó esetben csak a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés lehet tetтарыыos büntetés. Ezekben az esetekben a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét meghagyó életfogytig tartó szabadságvesztés egyszerűen enyhe büntetés lenne. Az elkövetett bűncselekménnyel arányban álló büntetés elve pedig nem adható fel, mert az igazságtalan büntetéshez vezet, hiszen az elkövető nem bűnhődik meg azért, amit tett. Bár sem a régi, sem az új Btk. nem szól erről, de azért ne legyünk álszentek. Ki kell mondani: a büntetés elsődleges célja a megtorlás. Ez persze nem szélsőséges, érzelmi alapú bosszúállást jelent, hanem szabályozott keretek között maradó, az elítélt emberi mivoltára is figyelemmel lévő határozott felelősségre vonást, mely ugyanakkor megfelel a kor követelményeinek és a társadalom igazságérzetének.

Hangzatos érv a tényleges életfogytiglan ellen, hogy ez a szankció olyan, mint egy lassú, elhúzódó kivégzés.³¹ Ez az állítás – álláspontom szerint – érzelmi alapú, ezért szakmai vitában nem alkalmazható, tudománytalan kijelentés, ráadásul egyszerűen nem igaz. Erős túlzás a határozatlan ideig tartó szabadságvesztést a halálbüntetéssel együtt említeni. Lassú, elhúzódó kivégzésnek a jogtörténetből ismert ókori, középkori halálbüntetések végrehajtásának súlyosított, ezáltal komoly és elhúzódó fájdalmat okozó, nem ritkán megalázó eseteit érthetjük, de az életfogytig tartó szabadságvesztést sohasem.

Gyakran hangzik el olyan érv a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés eltörlése mellett, hogy ez a büntetés „bizonyos emberiességi szempontokat” figyelmen kívül hagy, sérti az emberi méltóságot, és a szabadulás vonatkozásában „a reményhez való jogot”.³² Sajnálatos módon azonban, ezt a véleményt képviselők általánosságban nem részletezték, hogy egészen pontosan milyen emberiességi szempontokra gondoltak, illetve, hogy a tényleges életfogytiglan milyen módon sérti az emberi méltóságot. Miért része az emberi méltóságnak a szabadulás esélye, ha az elítélt szabadlábon képtelen emberhez méltó életet élni, illetve emberhez méltó módon viselkedni. A bűncselekményével ugyanis az elítélt pontosan ennek adta meggyőző bizonyítékát. Erős a gyanúm, hogy a szerzők véleményü-

30 Nem véletlen, hogy a TÉSZ-re ítélték kifejezetten irigykedve tekintenek azokra az életfogytig tartó szabadságvesztést töltő elítélttársaikra, akik ítéletük szerint legkorábban 40–45 év után feltételes szabadságra bocsáthatók. A büntetés-végrehajtási gyakorlati tapasztalatok, így Éles Éva bv. alezredesnek, a Szegedi Fegyház és Börtön pszichológusának közlése szerint is ez annak ellenére így van, hogy nincs igazán jelentős különbség a két büntetés között, ugyanis a TÉSZ is kb. ilyen tartamú fogva tartást jelenthet az esetek jelentős részében, figyelembe véve az elítéltek életkorát és várható élettartamát. Tehát a szabadulás elvi lehetőségének tudata komoly enyhítés lenne a TÉSZ-elítéltek számára. Kérdés, hogy ezt az enyhítést megérdemelnék-e.

31 A börtönszqlengben néha száraz guillotine-nak is hívják.

32 Ami az embertelen bánásmódot illeti, néhány példa: Az EJEБ 15707/10. Kovács István Gábor kontra Magyarország-ügyben kimondta, hogy megvalósítja a megalázó és embertelen bánásmód követelménye sérelmét, ha a fogva tartottat huzamosabb időn keresztül olyan zárkában tartják fogva, ahol az egy négyzetméterre eső alapterület nem éri el az Európa Tanács bizottsága által meghatározott mértéket (2012. január 17.). Az EJEБ 59214/11. a Kiss Borbála kontra Magyarország-ügyben kimondta, hogy a rendőri intézkedés során elszenvedett bizonyíthatóan súlyos sérülés megalapozhatja az embertelen, megalázó bánásmód követelménye sérelmét (2012. június 26.).

ket azért nem indokolták részletesebben, mert nem tudták. „Reményhez való jog” pedig nem létezik, ilyen alanyi jog a magyar jogrendszerben korábban sem létezett. Ilyet sem az 1949. évi XX. törvény, sem a jelenleg hatályos Alaptörvény nem nevesített. Annak pedig nem lehetünk hívei, hogy olyan rendelkezéseket magyarazzunk bele egyezményekbe, vagy jogszabályokba, melyek abból egyenes úton nem következnek, logikailag-nyelvtanilag egyértelműen nem vezethetők le azokból. Mert ez lényegében visszaélés lenne a jogszabály szövegével és a jogértelmezéssel, oly módon, hogy a jogalkalmazó látszólag a jogszabályt értelmezi, miközben ehelyett szabályt alkot. A remény mint fogalom és mint érzés, vagy valamilyen jövőbeli eseményhez való viszonyulás, jogon kívüli kategória, mint általában az érzelmek jelentős része. Nem vitásan hangzatos érv, de jogtudományi szempontból nem meggyőző. Reményhez való jog egyedül a német alkotmánybíróságnak egy 1977-es döntésében szerepel, ennek azonban Magyarországon nincs jelentősége.³³ Ilyen alanyi jogra való hivatkozás a Magyar László–Magyarország-ügyben született emberi jogi bírósági ítéletben sem olvasható.

Meggyőződésem szerint az emberi jogok, mint például a személyi szabadsághoz való jog, nem értelmezhetőek és nem védhetőek önmagukban, más emberek, vagy a társadalom jogaitól elkülönítetten, hanem ezeket a jogokat is mindig a közösség érdekeire vetítetten kell értelmezni, határait is a közösség érdekeivel összhangban kell kijelölni. Ugyanis minden alanyi jognak van társadalmi, közösségi célja, az alanyi jognak és az alanyi jog gyakorlásának is meg kell felelnie az adott jogosultság társadalmi céljainak is. A közösségi, társadalmi érdek pedig primátust és nagyobb védelmet kell hogy élvezzen, mint az egyéni jog és érdek, ez a társadalom fennmaradásának ugyanis alapja. Ha pedig adott esetben, adott körben az alanyi jog gyakorlása ellentétes lenne a társadalom céljaival, úgy a társadalom jogai és jogi érdekei kell hogy elismerést, elsőbbséget élvezzenek. Ebből kifolyólag, ha az emberi jogok (pl.: élethez való jog) védelme adott esetben bűncselekményt elkövető személy jogainak korlátozásával, vagy megvonásával érhető el, vagy egy alapvető társadalmi érdek (pl.: a tettarányosság elvének érvényre juttatásához fűződő társadalmi érdek) ezt megkívánja, akkor az egyén alanyi joga igenis korlátozható, indokolt esetben megvonható. Jelen esetben pontosan erről van szó. Az egyén jogainak védelme sohasem kaphat akkora hangsúlyt, hogy megelőzze a közösség jogait és érdekeit. Az egyéni jogkorlátozás, vagy jogmegvonás esetleges feleslegességének, vagy indokolatlanságának kockázatait pedig az egyénnek kell viselnie, különösen akkor, ha a jogkorlátozás, vagy megvonás oka az, hogy az egyén súlyos bűncselekményt követett el.

Meggyőződésem szerint Magyarország nagyfokú toleranciáról, emberiességről tett tanúbizonyságot azzal, hogy a többszörösen is súlyosabban minősülő emberölés büntettét elkövetők életét megkíméli, emberhez méltó, színvonalas körülmények között helyezi el és megfelelően képzett szakemberekre bizza őket.³⁴ Ennél nagyobb fokú emberiesség a

³³ A Német Szövetségi Alkotmánybíróság 45BVerfGE 187 (1977) számú döntése.

³⁴ Hogy ez mennyire így van, lásd: Az Igazságügyi és Rendészeti Miniszter válasza az Európa Tanács Kínzás, Embertelen vagy Megalázó Bánásmód vagy Büntetések Megelőzésére létrehozott Európai Bizottság (CPT) Magyarországon 2007. január 30. és február 1. közötti a Szegedi Fegyház és Börtönben tett látogatásáról készített

legveszélyesebb elkövetőkkel szemben nem indokolt és nem is lehetséges. Különösen, ha figyelembe vesszük azt, hogy az államnak alkotmányos kötelessége megóvni a területén tartózkodó személyek életét, testi épségét, méltóságát és egyéb jogait a bűncselekményektől, illetve ezek elkövetőitől. Hogyan fogja az állam az ilyen alkotmányos kötelességeit teljesíteni, ha nem lesznek meg hozzá a megfelelő eszközei, vagy ha e körben nem indokolt kockázatokat kell felvállalnia a szabadulás esélyének biztosításával?

Egyes kriminológusok szerint az elkövető teljes és végleges izolációja értelmetlenné teszi a Btk.-ban megfogalmazott büntetési célokat. Ez az érvelés számomra nehezen értelmezhető, sőt szakmaiatlan megállapításnak tűnik, mert szerintem a társadalom megóvása a veszélyes elkövetőktől, illetve a társadalom bűnözésre hajlamos, így potenciális bűnelkövető tagjainak a visszatartása bűncselekmény elkövetésétől nem értelmetlen tevékenység. Sőt, ez a büntető igazságszolgáltatásnak az elsődleges célja.³⁵

További érv, hogy az életfogytiglan, mint szankció nem egyformán sújtja a bűnelkövetőket. Hiszen sokkal súlyosabban érint egy húszas éveiben járó fiatal elítéltet, mint egy ötvenes éveiben járó. Ez kétségtelen, de ennek a kockázatát az elkövetőnek kell vállalnia, hiszen ő dönti el, hogy a húszas éveiben kezd el bűnözni, vagy idősebb korban, vagy esetleg soha.

Más érvelés szerint a prevenció szempontjából közömbös, hogy létezik-e tényleges életfogytiglani szabadságvesztés.³⁶ Szakmai körökben közhely, az elkövetők elsősorban a felelősségre vonás elkerülhetetlenségétől tartanak és nem a büntetés mértékétől, ugyanakkor mégiscsak kár lenne tagadni a várható büntetés nemének és mértékének a jelentőségét a prevenció szempontjából.³⁷ Mert kétségtelenül ez is egy fontos szempont az elkövetők számára, mind annak az eldöntésében, hogy követnek-e el bűncselekményt, mind abban, hogy ha igen, akkor milyen. Ez alól egyedül az indulati bűncselekmény elkövetője a kivétel. Ő nem mérlegeli sem a lelepleződési kockázatot, sem a várható felelősségre vonás súlyát.³⁸ Ismereteim szerint a jelenlegi mintegy 40 fő TÉSZ-elítélt között mindössze néhány van, aki ebbe a körbe tartozik.

Létezik olyan gyakorlatias érvelés is, miszerint a jogalkalmazói hiba sem zárható ki, így lehet, hogy ártatlanul ítélnék valakit tényleges életfogytiglanra. Ez azonban nem helytálló, logikailag egyértelműen hibás érvelés. Ugyanis, ha bírói tévedés miatt ítélnék el valakit ártatlanul, úgy nem az a helyes következtetés, hogy a tényleges életfogytiglani

jelentésre. (Forrás: www.irm.gov.hu). Továbbá a Szegedi Fegyház és Börtön Parancsnoka 31-100-48/2009. számú intézkedésének kivonata a HSR és a BSR körletek működéséről.

35 Lásd részletesen: Papp László: Elhúzódo kivégzés. Marad-e a tényleges életfogytig tartó büntetés? (De Jure. Jogászok magazinja. 2007. évi 2. szám. 20–25. old.)

36 Az adatok mást mutatnak: Magyarországon az emberölések száma a halálbüntetés eltörlése után megnőtt, majd az életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozásának folyamatos szigorítása mellett jelentősen csökkent. Hack Péter: Érvek a halálbüntetés mellett (HVG 2014. augusztus 9. 73. old.)

37 Éles Éva bv. alezredes, börtönpszichológus szerint a TÉSZ-elítéltek a büntetést halálbüntetésként fogják fel, a TÉSZ kimondásának súlya van. Az intézetbe nagyon fáradt, elkeseredett, szomorú fogva tartott érkezik. Azt, hogy sohasem szabadulhatnak, nem lehet feldolgozni, csak beletörödni.

38 „A büntetés legitimitását nem egyedül a visszatartó erő adja, hanem az is, hogy a társadalom igazságérzete és a jogi szankciók minél inkább egybeessenek.” Hack Péter: Érvek a halálbüntetés mellett (HVG 2014. augusztus 9. 73. old.).

büntetés rossz és ezért hatályon kívül kell helyezni az erre vonatkozó jogszabályt. A helyes következtetés ilyenkor az, hogy rendes, vagy rendkívüli jogorvoslattal kell kiküszöbölni az elkövetett hibát.³⁹

Közgazdasági jellegű érvelés is ismert a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés eltörlése mellett. Eszerint a büntetés végrehajtása rendkívül drága. Álláspontom szerint alapvető emberi jogok megóvásáról szóló diskurzusban a pénzügyi-gazdasági érvelések lényegtelenek, sőt méltatlanok. Az állam elsőrendű kötelessége a területén tartózkodók életének megóvása. Az élethez való jog hatásos védelme nem sérülhet költségvetési szempontok miatt, tehát a végrehajtás drágaságára vonatkozó érvek emberi jogi szempontból egyszerűen irrelevánsak.⁴⁰

Felmerültek végrehajtás-biztonsági érvek is, melyek lényege szerint a tényleges életfogytiglan végrehajtása komoly biztonsági kockázatokkal jár. Közismert érvelés szerint „a tényleges életfogytiglanra ítéltnek nincs vesztenivalója.” Ilyen gyakorlati problémák, másként fogalmazva végrehajtás-módszertani kérdések azonban nem befolyásolhatják, és nem határozhatják meg azt, hogy Magyarország büntetőjogában milyen szankció foglalhatja el a végső eszköz helyét. Egyébként a büntetés-végrehajtási szervezet kellően képzett, felkészült arra, hogy a szankciót biztonságosan végrehajtsa, a tárgyi–technikai–módszertani fejlesztések is folyamatosak. A gyakorlati tapasztalatok a biztonsági kockázatokkal kapcsolatos félelmeket nem támasztották alá, a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés-büntetések eddigi végrehajtása során rendkívüli események – két öngyilkosságot és egy komolytalan, előkészítési szakban lelepleződött szökési tervet leszámítva – nem történtek. Meggyőződésem, hogy ez nem a véletlen műve, hanem a magyar büntetés-végrehajtási szervek megfelelő felkészültségét igazolja.⁴¹ Mit tud ártani egy olyan elítélt, aki különleges biztonságú körleten, illetve zárkában van, IV-es biztonsági csoportban tölti a büntetését, és általában csak kéz-láb bilincsben hagyhatja el a zárkát? Amennyiben pedig az elítélt a büntetését nem ilyen biztonsági körülmények között tölti, az a büntetés-végrehajtási szerv döntése alapján történik, és ez az intézet egyéni kockázatfelmérése alapján lehetséges csak, ami nyilvánvalóan az intézet felelőssége. Az esetlegesen nem kellően szigorú őrzésből eredő rendkívüli helyzetek, mint büntetés-végrehajtási hibák, hiányosságok pedig nem képezhetnek elégséges érvet a szankció megszüntetésére. Ilyenkor ugyanis a helyes következtetés az, hogy megfelelő színvonalú kockázatfelmérés alapján kialakított szigorral kell a büntetést végrehajtani. Sajátos logikai hiba is tetten érhető a fenti érvelésben. Ugyanis a bűnismétlés kockázatát szándékozik kizárni a szabadulás esélye melletti érveléssel, miközben figyelmen kívül hagyja, hogy ez a kockázat szabadulás esetén is fennállna. A TÉSZ-t ellenzők szerint a feltételes szabadságra bocsátás lehetősé-

39 „Ez az érv tehát elsősorban a hibás ítélet elleni érv.” Hack Péter: Érvek a halálbüntetés mellett (HVG 2014. augusztus 9. 73. old.).

40 Az emberi jogi bíróság sem fogadja el olyan védekezést egy államtól, hogy azért nem védte meg a területén tartózkodók életét, mert nem volt a büntetés-végrehajtásra elég pénze.

41 Megjegyzem, Magyarországon az elmúlt években normál körleten büntetést töltő elítélt sem tudott a bv. intézetből megszökni, erre a legszigorúbb BSR/HSR illetve különleges biztonságú körleten elhelyezett TÉSZ-elítélteknek pedig végképp nem volt esélyük.

gét azért kell fenntartani, mert e nélkül az elítéltnak nincs vesztenivalója, és a végrehajtás alatt újabb súlyos bűncselekményt követhet el. Ez az érvelés azért is téves, mert ha az elítélt feltételes szabadságra bocsátásának elvi lehetőségét megadjuk, azzal együtt járhat az, hogy az elítélt tényleg szabadul, és benne van annak kockázata is, hogy szabadulva újabb súlyos bűncselekményt követ el. Ha viszont nem adja meg az állam a szabadulás elvi esélyét, akkor szerintük nagyobb a valószínűsége, hogy a büntetés végrehajtása alatt követ el újabb súlyos bűncselekményt. Vagyis akár van esély a szabadulásra, akár nincs, az újabb bűncselekmény elkövetésének esélye mindig fennáll. Mindazonáltal a végrehajtás alatt nehezebb újabb bűncselekményt elkövetni a fokozott biztonsági intézkedések, ellenőrzések miatt. Így a végrehajtás alatti újabb bűnelkövetésnek kisebb az esélye, mint a szabadulást követő bűnelkövetésnek. Ezért a bűnisméltés esélyének minimalizálása éppen a TÉSZ fenntartását indokolja.

Többen hangoztatják, hogy nem magát az életfogytiglani szabadságvesztést tartják alkotmányosan aggályosnak, hanem kizárólag a tényleges életfogytiglani szabadságvesztést. Álláspontjuk szerint a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét minden esetben fenn kellene tartani. Úgy gondolom, hogy ez az álláspont a fent leírtak alapján nem védhető. Nincs reálisan elfogadható alapja annak, hogy a feltételes szabadság lehetősége minden esetben fennmaradjon. Vannak esetek, amikor csak azt lehet indokolni, hogy miért ne legyen az elkövető feltételes szabadságra bocsátható. Ezekben az esetekben indokolt őt már az ítéletben kizárni a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből, és nem a sokszor eszköztelen büntetés-végrehajtási bíróra hárítani annak ódiáját, hogy egy élethez kioltó, aszociális, deviáns, a büntetés-végrehajtási intézet totális világában szocializálódott elítéltet milyen – adott esetben erőltetett, vagy talán túlságosan is kreatív – érvek mellett tudja a büntetés-végrehajtási intézet falai között tartani a társadalom védelme érdekében.

A szakirodalomban felmerült az a kérdés is, hogy életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés kiszabása esetén vajon az ítélet meghozatalakor előre meg lehet-e jósolni azt, hogy az elkövető évtizedek múlva is alkalmatlan lesz a társadalomba való visszatérésre, és erre való tekintettel megalapozottan ki lehet-e őt zárni – már az ítéletben – a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből. A válasz egyértelmű: igen. Éppen a terhelt által elkövetett bűncselekmény ad kellő alapot ahhoz, hogy előre, teljes biztonsággal kijelenthető legyen, hogy soha nem lesz alkalmas a reszocializációra. Ezek az emberek a cselekményükkel eleve kizárták magukat az emberi társadalomból. Igazán sosem voltak a kulturált emberi közösség tagjai, ezért reszocializációjuk fogalmilag kizárt. Ezen a ponton pedig ismét nyomatékosítani kell, elsősorban nem is a társadalomra való kiemelkedő veszélyesség, hanem a tettarányosság elve szól amellet, hogy az elkövetőnek haláláig bűnhődnie kell.

Felmerült egy olyan aggály a tényleges életfogytiglan, sőt a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét meghagyó életfogytiglani szabadságvesztés vonatkozásában, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés határozatlan időtartamú büntetés, így eleve magában hordja a bizonytalanságot. Jogállamban pedig elvárható lenne, hogy a jog, illetve jogi

előírás alapján hozott bírói ítélet ne hozzon létre, illetve ne konzerváljon bizonytalan helyzeteket. A büntetés határozatlanságából adódó bizonytalanság elvileg korrigálható, oly módon, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés kiváltására a határozott időtartamú szabadságvesztés maximumát jelentősen megemelnék pl. 100–150 évre. Ez biztosítaná annak lehetőségét, hogy a kiemelkedő tárgyi súlyú bűncselekményt elkövető személyt véglegesen kivonják a társadalomból (pl. azzal, hogy 100 évre ítélik). Ezzel tehát megszűnne a határozatlan ideig tartó szabadságvesztés és a belőle adódó bizonytalanság. Ugyanakkor mégsem lenne annak reális veszélye, hogy veszélyes elkövetők szabadlábra kerülnek, hiszen feltételeken sem szabadulhatnak soha, tekintettel a várható élettartamukra. Ugyanakkor ez a lényegében technikai módosítás valójában a TÉSZ burkolt átvételét jelentené, és éppen ezért kérdéses lenne, hogy kiállná-e az Emberi Jogok Európai Bíróságának próbáját.

Egy valós aggály azért van a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés intézményében, ez azonban nem emberi jogi és nem alkotmányossági aggály, nem függ össze a tettarányosság, és a szükségesség-arányosság kérdésével sem. Ennek lényege szerint amíg az elítélt a büntetését tölti, ami feltehetően évtizedekig tart, addig az ügye csak büntetőeljárás-jogi értelemben befejezett és lezárt, de végrehajtási szempontból nem az. A jogi környezet folyamatosan változik, az Alaptörvény is módosítható, ami végső soron oda vezethet, hogy az eredetileg jogerősen tényleges életfogytiglanra ítélt elkövető ügyét felülvizsgálják. Ez pedig a fentiek ismeretében nem elfogadható. Meggyőződésem, hogy rombolná a jogbiztonságot, a társadalom igazságérzetét, hátrányosan hatna a jogkövetésre és a társadalom jogba és az államba vetett bizalmára is, ha a jogerősen tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt ügyét felülvizsgálják, és a büntetéseket enyhítenék.

Ezek alapján a tettarányosság, a társadalom magas szintű védelme, a jogintézményekbe vetett bizalom megőrzése, a jogbiztonság, a jogtudat erősítése, a társadalom igazságérzetének érvényre juttatása a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés fenntartását indokolja.⁴²

Ugyanakkor egyértelműen a büntetés ellen szól, hogy az Emberi Jogok Európai Bírósága hazánkra kötelező jelleggel megállapította, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés az embertelen büntetés tilalmába, ennél fogva az egyezmény 3. cikkébe ütközik.

A Magyar László – Magyarország-ügy és annak következményei

A strasbourgi székhelyű Emberi Jogok Európai Bírósága Magyar László-Magyarország ügyben kimondta, hogy a magyar jogrend által alkalmazott tényleges életfogytig tartó

⁴² „Ha a többség számára a büntetési rendszer igazságtalan és morálisan elfogadhatatlan, az torzabb következményekkel jár, mint a halálbüntetés törvényes alkalmazása.” Hack Péter: Érvék a halálbüntetés mellett (HVG 2014. augusztus 9. 73. old.).

szabadságvesztés (TÉSZ) az 1950-ben Rómában aláírt, Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló egyezmény 3. cikkébe ütközik.

A panaszos Magyar László elítélt volt, akit mint többszörös visszaesőt nyereségvágyból, különös kegyetlenséggel több emberen elkövetett emberölés büntette, 19 rendbeli rablás büntette, 19 rendbeli személyi szabadság megsértése, 4 rendbeli testi sértés, 7 rendbeli magánlaksértés büntette és 3 rendbeli lopás büntette, illetve annak kísérlete miatt a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Bíróság, illetve a Debreceni Ítéltábla ítélt életfogytig tartó szabadságvesztésre azzal, hogy a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét kizárta.

A tényállás lényege szerint a panaszos és társai Magyarország keleti felében számos településen idős emberek otthonába jellemzően erőszak alkalmazásával behatoltak, a sértetteket megkötözték, kitartóan, és brutálisan bántalmazták őket mindaddig, amíg fel nem fedték, hogy értékeiket hol tartják. Ezt követően a panaszos és társai az értéktárgyakat, illetve a sértettek készpénzt magukhoz vették, a sértetteket megkötözve hátrahagyták. Három sértett belehalt a bántalmazásba, többen súlyosan megsérültek. A büntetőeljárás 2002-ben indult, a panaszost ekkor vették őrizetbe, majd helyezték előzetes letartóztatásba. Az eljárás 2010-ben fejeződött be, melynek oka az volt, hogy az elsőfokú, a panaszosra tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést kiszabó ítéletet a Debreceni Ítéltábla hatályon kívül helyezte és megismételt eljárást rendelt el az ügyben. A megismételt eljárásban az elsőfokú bíróság ismételten tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést szabott ki a panaszosra, a másodfokon eljáró Debreceni Ítéltábla a cselekmények minősítését részben megváltoztatta, azonban a panaszos büntetését helybenhagyta. Az ügyben felülvizsgálati eljárás is folyamatban volt, a Legfelsőbb Bíróság azonban a jogerős ítéleten nem változtatott.

A strasbourgi emberi jogi bíróság előtt folyamatban volt eljárás 2010. december 9. napján indult, abban a bíróság második kamarája járt el, hét fős kamarában, köztük a magyar Sajó András bíróval. Az emberi jogi bíróság 73593/10-es számú ítéletét 2014. május 20. napján hozták nyilvánosságra.⁴³ A döntés hat bíró egyetértésével, egy bíró különvéleménye mellett született meg. A panaszos Magyar László elítélt a Szegedi Fegyház és Börtönben tölti tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés büntetését, az eljárásban jogi képviselője útján képviseltette magát. A panasszal érintett magyar államot a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium illetékes képviselte. Az eljárásban kvázi beavatkozónak részt vett a Magyar Helsinki Bizottság is, a panaszos oldalán.⁴⁴

A panaszos az egyezmény több rendelkezésének megsértésére hivatkozással fordult az emberi jogi bírósághoz. Előadta, hogy büntetése embertelen büntetés, mely az egyezmény 3. cikkébe ütközik.⁴⁵ Álláspontja szerint büntetése de iure és de facto sem teszi

43 A tanulmány készítésének időpontjában a döntés magyar nyelven még nem volt elérhető, azonban az emberi jogi bíróság honlapján angol nyelven hozzáférhetővé tették az egyezmény 44. cikk 2. pontja szerint. Így a döntés eredeti, hiteles szövege alapján lehetőség nyílt annak tanulmányozására.

44 Erre lehetőséget adott az emberi jogi egyezmény 36. cikk (2) bekezdése, illetve a bíróság eljárási szabályainak 44. cikk (3) bekezdése.

45 Ezen túl hivatkozott arra is, hogy az eljárás ésszerűtlenül elhúzódott, a megismételt eljárásban eljáró bíró korábban annak a bírónak volt a gyakornoka, aki a hatályon kívül helyezett ítéletet hozta, továbbá a büntetés-végrehajtási intézetben kisméretű zárkában tartották foga és ellátása sem volt megfelelő.

lehetővé azt, hogy valaha is szabadulhasson. Hivatkozott a bíróság előtt korábban folyamatban volt Kafkaris-ügyre, és arra, hogy legfeljebb elnöki kegyelemmel szabadulhatna, azonban az ilyen döntés egyrészt a miniszter ellenjegyzéséhez kötött, másrészt a kegyelmezés joga tisztán politikai jellegű döntés, ennél fogva a döntést nem jogi szempontok alapján hozzák meg. Hozzátette, hogy a kegyelmi döntés előre nem látható, a kegyelmezési eljárás áttekinthetetlen, nem transzparens. Ráadásul sem a köztársasági elnök, sem a miniszter a döntését nem köteles indokolni, nem köteles számot adni arról, hogy a döntéshozatalban milyen szempontok vezérelték. Miután a kegyelmi eljárás politikai természetű, így a döntés jogon kívül esik, vagyis nem felel meg annak az emberi jogi bíróság esetjoga által kidolgozott elvárásnak, hogy de iure az elítéltnak lehetősége legyen a szabadulásra. Hivatkozott arra is, hogy Magyarországon még egy tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt sem szabadult elnöki kegyelemmel. Figyelemmel a magyarországi kegyelmezési gyakorlatra, álláspontja szerint megállapítható, hogy de facto sincs esélye arra, hogy valaha is szabaduljon. Hivatkozott arra, hogy megfosztották a remény jogától, mely pedig az ítélethozatal napjától megilletné. Mindezek alapján 65.000,- Euró nem vagyoni kártérítés, továbbá 6.350,- Euró perköltség megítélését kérte.

Magyarország képviselője ellenkérelmében visszautasította a panaszos valamennyi állítását, illetve érveit megalapozatlannak ítélte. Álláspontja szerint a magyar szabályozás, a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre vonatkozó, illetve a kapcsolódó jogszabályi rendelkezések mind jogilag, mind ténybelileg lehetőséget adnak az elítéltnak arra, hogy egyszer szabaduljon, a szabadulás reményéhez fűződő joga így nem sérült. Ennek alapján pedig a magyar szabályozás megfelel az emberi jogi bíróság esetjoga által kidolgozott szempontrendszernek, mert de iure és de facto is biztosítja a szabadulás esélyét. Ami a jogi szempontokat illeti, hivatkozott a köztársasági elnök által gyakorolható végrehajtási kegyelem intézményére, melynek alapján az elítélt bármikor, amikor kívánja, kegyelmi kérelmet terjeszthet elő a köztársasági elnöknél. Ami a magyar gyakorlatot illeti úgy érvelt, hogy abból, hogy Magyarországon még egyetlen tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt sem szabadult köztársasági elnöki kegyelemmel, nem következik, hogy de facto ne szabadulhatna a panaszos ilyen úton. Hivatkozott arra, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés intézménye még kifejezetten fiatal jogintézmény, rövid ideje van hatályban, így ilyen tényleges gyakorlat még nem várható el. Vagyis abból, hogy még senki nem szabadult az érintettek közül ilyen úton, nem következik, hogy később sem fog, vagy hogy de facto ne állna fenn az esélye annak, hogy az elnök később éljen e jogával. Rámutatott, hogy az elnöki kegyelem intézménye alapján minden egyes kegyelmi kérelmet kötelező felterjeszteni az elnökhöz, és minden egyes kegyelmi kérelmet egyedileg kell elbírálni. Az elbírálás során számos, nem csak jogi tényező figyelembe vehető, melyek hatással lehetnek a döntésre. Ennél fogva a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés sem feltétlenül tart az elítélt élete végéig, annak tartama csökkenthető, megváltoztatható. A panaszos pedig kevesebb, mint tíz éve tölti a büntetését, emiatt sem hivatkozhat alappal egyezményesítésre. Más elítélteknek is csak hosszú évek kitölté-

se után lesz reménye és reális esélye arra, hogy szabaduljanak. Ezért álláspontja szerint az elítéltet nem fosztották meg a reménytől, büntetése jogi alapon is, és ténylegesen is csökkenthető.

A Magyar Helsinki Bizottság mint harmadik fél álláspontja az volt, hogy a magyar szabályozás nem felel meg az emberi jogi egyezménynek, illetve a bíróság által kidolgozott esetjog szempontrendszerének. Az elnöki kegyelem intézménye ezeket nem teljesíti, mert a kedvezőtlen döntés indokait nem kell megadni, azok a szempontok, melyek a döntéshozókat vezették, nem ismertek sem a kérelmező, sem a közvélemény előtt, ezek ugyanis nem nyilvánosak. Az intézmény meglátása szerint nem biztosít valós, konkrét, reális reményt a szabadulásra. Hivatkozott a statisztikai adatokra is, melyek szerint nagyon kevesen részesülnek elnöki kegyelemben, ráadásul az elnöki kegyelem érvényességéhez szükséges, hogy azt a miniszter ellenjegyezze. Nem minden esetben fordult elő, hogy az illetékes miniszter ezt megtette, főleg a politikailag érzékeny ügyekben. Hivatkozott a német alkotmánybíróság döntésére, melyben kimondták, hogy csak az az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés alkotmányos, ahol az elítéltnak reális lehetősége, reménye van a szabadulásra, az elnöki kegyelem ennek biztosítására pedig nem alkalmas.⁴⁶ Hivatkozott az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának állásfoglalására is, miszerint meg kell adni az elítélteknek a szabadulás, a társadalomba való visszatérés esélyét, beleértve az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéleteket is.⁴⁷

Az emberi jogi bíróság rögzítette, hogy az ügy vizsgálata az 1978. évi IV. törvény (régi Btk.) 1999. március 1. napja óta hatályban volt 47/A. §-át, vagyis az életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozását, a 2012. január 1. napja óta hatályos új Alaptörvény 9. cikk (4) bekezdésének g) pontját, vagyis az elnöki kegyelem szabályait, továbbá az 1998. évi XIX. tv. (Be.) kegyelmi eljárásra vonatkozó rendelkezéseit foglalta magába. Ezen felül a bíróság vizsgálta a vonatkozó nemzetközi, európai jog szabályait, intézményeit, és a bíróság esetjogát.⁴⁸

Az emberi jogi bíróság megállapította, hogy az egyezmény releváns rendelkezése a 3. cikkben írt szabály, mely szerint senkit sem lehet kínzásnak, vagy embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni. A bíróság a panaszosnak erre való hivatkozását elfogadhatónak találta, és megállapította, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés magyarországi szabályozása ellentétes ezzel a cikkel, ezért a jogsértés fennáll.

Hivatkozása szerint általában véve az emberi jogi bíróság hatáskörén kívül esik egy-egy ország speciális büntetőjogi rendszerének vizsgálata, így adott esetben egy konkrét

46 A Német Szövetségi Alkotmánybíróság 45BVerfGE 187 (1977) számú döntése. Megjegyzem, véleményem szerint egy magyar állampolgár és a magyar állam közt egy nemzetközi bíróságon folyó perben a német alkotmánybíróság döntésére hivatkozni kifejezetten demagóg érvelés, miután a német alkotmány Magyarországon sohasem volt hatályban, az annak alapján a külföldi alkotmánybíróság által levont következtetések mind az egyezmény, mind a magyar jog szempontjából irrelevánsak.

47 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága Rec (2003) 22. § 4. a, Rec (2003) 23, § 2.

48 Így mindenekelőtt figyelemmel volt a bíróság az 1950-es Római Egyezmény rendelkezéseire, különösen a 3. cikk előírásaira, és több, az esetjogot formáló emberi jogi bírósági döntésre, így a Kafkaris v. Cyprus, a Vinter and Others v. the United Kingdom, Dickson v. the United Kingdom döntésre, de megemlítette a Törköly v. Hungary esetet is.

ítélet, illetve a feltételes szabadságra bocsátásra vonatkozó rendelkezések vizsgálata is. Erre tekintettel nincs hatásköre a bíróságnak arra sem, hogy meghatározza, hogy egy-egy bűncselekménynél mi az elfogadható, helyes tartama a szabadságvesztés-büntetésnek. A szerződő államok szabadok abban, hogy életfogytig tartó szabadságvesztést tartsanak hatályban felnőtt korú elkövetőkre olyan súlyos bűncselekmények elkövetése miatt, mint az emberölés. Hangsúlyozta, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés önmagában nem ellentétes az egyezmény 3. cikkével, vagy más rendelkezésével, és nem tilalmazott. Azonban az olyan életfogytig tartó szabadságvesztés, mely nem csökkenthető, az egyezmény 3. cikkének hatálya alá tartozik. A bíróság alapvetően kétféle szempont alapján vizsgálta meg a büntetést.

Először is, hogy *de iure* és *de facto* csökkenthető-e a büntetés. Ugyanis az olyan büntetés, mely ezek alapján csökkenthető, nem tartozik az egyezmény 3. cikke alá. Elismerte, hogy az egyezmény alapján az államoknak kötelességük megvédeni a társadalmat az erőszakos bűnözéstől, és az egyezmény nem tiltja azt, hogy az államokban a súlyos bűncselekményt elkövető személyeket határozatlan idejű szabadságvesztésre ítéljék, amennyiben ez szükséges a társadalom védelme érdekében. Újabb bűncselekmény elkövetésének megelőzése ugyanis az egyik alapvető funkciója a szabadságvesztés-büntetésnek. Ennek alapján az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték mindaddig büntetés-végrehajtási intézetben tarthatók, amíg veszélyt jelentenek a társadalomra.

Másodszor: megállapította, hogy az egyezmény 3. cikke alapján a büntetésnek elvileg csökkenthetőnek kell lennie. A nemzeti jognak lehetőséget kell adnia a döntés későbbi felülvizsgálatára, meghatározott idő elteltével, és meghatározott feltételek teljesítése esetén lehetőséget kell biztosítani a társadalomba való visszatérésre. Ez arra kötelezi a szerződő államokat, hogy vegyék figyelembe az elítélt személyiségének változásait és mindazt, amit tett a rehabilitációja érdekében, ami oda vezethet, hogy a továbbiakban már nem lesz büntetőjogi ok a büntetés folytatására. Ugyanakkor az emberi jogi bíróságnak nincs hatásköre arra, hogy meghatározza, hogy mikor szükséges ezt a felülvizsgálatot – a magyar büntető anyagi jogi és büntetés-végrehajtási jogi terminológia szempontjából helyesen fogalmazva a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségére irányuló eljárást – lefolytatni.

Fentiekből pedig levonta azt a következtetést, hogy amennyiben a nemzeti jog nem biztosít lehetőséget a döntés későbbi felülbírálatára, úgy az életfogytig tartó szabadságvesztésre vonatkozó előírása figyelmen kívül hagyja az egyezmény 3. cikkét.⁴⁹

Ezért az államnak meg kell határoznia, hogy mit kell tennie az elítéltnek annak érdekében, hogy a rehabilitációjához maga is hozzájáruljon, erre irányuló mechanizmust kell életbe léptetni, mely a rehabilitáció elvein alapul, és előkészíti a szabadulást. Az elítéltet tájékoztatni kell arról, hogy mit kell tennie annak érdekében, hogy szabadulhasson, milyen feltételek mellett és mikor bírálják felül az ügyét. Következésképpen, amelyek

49 „It follows from this conclusion that, where domestic law does not provide for the possibility of such a review, a whole life sentence will not measure up to the standards of Article 3 of the Convention.” (ECHR judgement 10.)

nemzeti jog nem biztosítja annak lehetőségét, illetve nem ismer olyan mechanizmust, mely a büntetés felülbírálatát lehetővé tenné, inkompatibilis az egyezmény 3. cikkével.

Nem fogadta el a magyar államnak az elnöki kegyelem, mint megfelelő intézményre való hivatkozását, mert sem a köztársasági elnöknek, sem az ellenjegyző miniszternek a döntését nem kell indokolnia, nem kell megadnia az okokat, melyek a döntésre készítették. Ezen felül pedig a magyar jog a kegyelmezés szempontrendszerét nem adja meg, semmilyen konkrét iránymutatást nem jelöl meg arra, hogy milyen feltételek teljesítése esetén nyerhető el a kedvező döntés, illetve, hogy milyen tényezőket vesznek e körben számításba. Ezért a bíróság nem volt meggyőződve arról, hogy a kegyelmezés jogköre önmagában és a gyakorlata alapján biztosítja az elítéltek számára, hogy tudomást szerezzenek arról, hogy milyen feltételek teljesítése esetén szabadulhatnak, és e célból mit kell tenniük. A bíróság álláspontja szerint a szabályozás nem garantálja, hogy az elítélt rehabilitációja érdekében tett erőfeszítéseit, és változásait valóban figyelembe veszik a döntésnél.

A magyar állam Törköly v. Hungary-ügyre való hivatkozását nem fogadta el, bár ebben az ügyben az elnöki kegyelem intézménye is szóba került mint lehetséges alternatíva a szabadulásra, azonban ez az ügy jelen üggyel nem vethető össze, mert abban az elítélt nem tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést töltött. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéses ügyekben az emberi jogi bíróság nagyobb szigorral jár el, és magasabb követelményeket támaszt.

Ezért a bíróság megállapította az egyezmény 3. cikkének megsértését azzal a megjegyzéssel, hogy ez a döntés nem jelenti azt és nem értelmezhető úgy, hogy a panaszost szabadulásra jogosítaná fel.⁵⁰

Az emberi jogi bíróság a 3. cikk megsértése vonatkozásában elegendőnek látta a jogsértés megállapítását, tehát e cikk megsértése miatt kártérítést nem ítelt meg a panaszosnak. Azonban az egyezmény 46. cikke alapján a szerződő államot, vagyis Magyarországot felhívta arra, hogy az ítéletben kifejtettek rá nézve kötelezőek, így a jogrendszere korrekcióját az egyezmény és az ítélet szellemiségének megfelelően, amint lehetséges, el kell végeznie.⁵¹

Kritikai megközelítésből az emberi jogi bíróság döntése fogyatékoságának azt tartom, hogy teljesen figyelmen kívül hagyta, meg sem említette a tettarányosság elvét. Döntésének vezérfonala egyrészt az, hogy megítélése szerint a büntetés egyedüli célja a prevenció, ezért ha ezt már sikerült elérni, úgy az elítélt szabadítható, nincs a továbbiak-

50 Ezen túl a bíróság megállapította az egyezmény 6. cikk 1. pontjának a megsértését is, melynek lényege, hogy a panaszos ellen folyamatban volt eljárás ésszerűtlenül elhúzódott. Ezért a jogsértésért a panaszosnak 2.000,- Euró nem vagyoni kártérítést, továbbá 4.150 Euró perköltséget is megítélt. A panaszos egyéb egyezményesértésre való hivatkozásait – mint azt, hogy az eljáró bíró nem volt pártatlan, mert a korábban ítéletet hozó bíróval kapcsolatban állt, illetve az elhelyezés és fogvatartás körülményeire való hivatkozást – elutasította, azzal, hogy az egyezmény megsértése nem volt megállapítható.

51 Paul Lemmens, az ítélethez különvéleményt adó bíró egyetértett az egyezmény 3. és 6. cikk 1 pontja megsértésének megállapításával, ugyanakkor a többségi véleménytől eltérően arra az álláspontra helyezkedett, hogy nem csak a 3. cikk, de a 6. cikk 1. pontja alapján sem kellett volna nem vagyoni kártérítést megítélni a panaszosnak. Az elítéltet ugyanis számos súlyos bűncselekmény miatt ítélték el, erre a körülményre figyelemmel pedig semmilyen kártérítés nem érdemes.

ban törvényes ok a fogva tartására. Másik szempontja az volt, hogy az esetjoga alapján kell, hogy legyen esély arra, hogy a büntetés csökkenthető legyen, kell hogy legyen elvi lehetőség a szabadulásra. A tetтарыosság számára egyáltalán nem volt fontos, fel sem tette a kérdést, hogy a panaszos esetében mi lenne az arányos büntetés. Tulajdonképpen megkerülte ezt a kérdést, amikor arra hivatkozott, hogy a büntetőjog rendszerének kialakítása, a büntetések és a helyes büntetési tartamok meghatározása a nemzeti jog feladata, az emberi jogi bíróság csak nagyon szűk körben vizsgálódhat. Kissé kényelmes megközelítésnek és elnagyolt döntésnek érzem, ha az emberi jogi bíróság ilyen kardinális szempontot meg sem vizsgál, lényegében eljárásjogi (joghatósági, hatásköri) érvekre hivatkozással figyelmen kívül hagy, miközben a tetтарыosság elve az ügyben felmerült jogkérdés központi és immanens eleme, annak szerves része.

Míndezek ellenére is határozott álláspontom, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés intézménye korrigálható oly módon, hogy az intézmény lényege sem vész el teljesen, a tetтарыosság elve is csak kisebb mértékben sérül, és a módosított intézmény kielégíti az emberi jogi egyezmény, és az annak alapján a bíróság által kialakított esetjog szempontrendszerét is.⁵²

A TÉSZ jövője

Röviden vizsgáljuk meg, mit fogad el, és mit vár el az emberi jogi bíróság a nemzeti szabályozástól: elismeri a nemzeti állam büntető hatalmát, azt kiemelten fontos jogkörnek ítéli meg a társadalom védelme érdekében. Rögzítette, hogy az egyezmény alapján az állam alapvető kötelessége a társadalom védelme, különösen a súlyos, erőszakos bűncselekményektől köteles a területén tartózkodókat megóvni. Megállapította, hogy nemzetállami hatáskör a büntető hatalom intézményeinek, szabályainak kialakítása, beleértve a büntetési nemeket, és a szabadságvesztés büntetés tartamát, illetve a tételkereteket is. Deklarálta, hogy nem ellentétes az egyezménnyel a határozatlan ideig tartó szabadságvesztés, ebből következően nem ellentétes vele az életfogytig tartó szabadságvesztés sem. Azt sem kifogásolta, ha konkrét esetben az állam az elítélt veszélyessége miatt az elítélt életé végéig büntetés-végrehajtási intézetben tartja.

Ugyanakkor megköveteli, hogy a jogrendszert olyan szabályozással kell kialakítani, mely bizonyos tartam elteltével, és bizonyos feltételek teljesítése esetén biztosítja a szabadulás esélyét (de iure megközelítés). Másrészt a jogi szabályozástól függetlenül is megköveteli, hogy ténylegesen is legyen esély a szabadulásra (de facto megközelítés). Vagyis legyen olyan gyakorlat, mely ennek lehetőségét megadja. Elképzelhető ugyanis, hogy olyan jogi szabályozás van hatályban, mely a szabadulás elvi esélyét megadja, de ennek

52 Figyelembe kell venni azt is, hogy a TÉSZ esetleges teljes elvetése, megszüntetése súlyosan ártana a jogbiztonságnak, rombolná a társadalom jogtudatát, és igazságérzetét is, ami hátrányosan hatna a jogkövetésre is. Ezért az intézmény stabilitását biztosítani kell.

egyáltalán nincs gyakorlata, vagyis az elítélt a szabályozás ellenére nem szabadulhat. De lehetséges az is, hogy a rendelkezések a szabadulás esélyét biztosító előírásokat nem tartalmazzanak, de a következetes gyakorlat mégis az, hogy idővel, bizonyos feltételek teljesítésével az elítéltnak valós esélye, reménye lesz a szabadulásra. (lásd: a law in books – law in action jogszociológiai megfigyelések eredményeit).

Megállapította a bíróság azt is, hogy a valóban halálíg tartó fogvatartásnak az lehet csak az elfogadható oka, ha az elítélt haláláig veszélyt jelent a társadalomra, vagyis nem változott, nem javult meg, a büntetése nem érte el a prevenció célját, ezt azonban formalizált eljárásban rendszeresen vizsgálni kell.

Az emberi jogi bíróság fenti elvárásai meggyőződésem szerint a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés fenntartásával, annak korrekciójával megvalósíthatók. Az elnöki kegyelmezési eljárás kötelező előírásával, meghatározva annak időpontját – melyet legalább ötven év kitöltését követően lenne indokolt lefolytatni –, illetve jogszabályban meghatározva az elnöki döntés és miniszteri ellenjegyzés szempontjait, melyek így hozzáférhetőek és világosak lennének. Mindezt kiegészítené, hogy a döntésről indokolt határozatot kellene hozni. Az elnöki jogkör a továbbiakban is természetesen diszkrecionális jogkör maradna, vagyis az elnök belátásától függne a kegyelem gyakorlása, vagy annak mellőzése. Ez azonban nem jelentené azt, hogy mindenféle szempontrendszer nélkül döntené.

A kegyelem lehetőségének megvizsgálását hivatalból legalább ötven év szabadságvesztés kitöltését követően lenne indokolt elvégezni. Ennek oka, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés mellett szóló legfontosabb érv a tetтарыnyosság elvének következetes érvényesítése. Ötven év már olyan extrém hosszú idő, melynek kitöltésével a tetтарыnyosság elve kevésbé sérül, ha az elítéltet szabadítják. Ebben az esetben a büntetés nem lesz persze ténylegesen halálíg tartó, így a tetтарыnyosság elve valamelyest feltétlenül sérül, azonban a büntetés kirívóan hosszú, embert próbáló tartama ezt a sérelmet nagyrészt ellensúlyozza. Ennél előbbi tartam kitöltése utáni kötelező vizsgálata viszont nem lenne elfogadható, mert az a tetтарыnyosság elvének feladását jelentené, annak ellenére is, hogy a kegyelmi eljárás nem von maga után szükségszerűen szabadítást, csak annak esélyét teremti meg. Nem beszélve arról, hogy a jelenlegi szabályok szerint, ha életfogytig tartó szabadságvesztést szabnak ki, amennyiben a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét nem zárják ki, a kötelezően kitöltendő tartamot 25-40 évben határozzák meg. Figyelemmel a 40 éves felső határra, a tényleges életfogytig tartó büntetésnek, ha adott esetben nem tart tényleg az élet végéig, úgy legalább a 40 éves felső határt jelentősen meg kell haladnia. Különbösen értelmetlen lenne a feltételes szabadság lehetőségét ki nem záró életfogytig tartó szabadságvesztéstől való különválasztása.

A döntéshozatalnál a letöltött tartamon túl egyetlen szempont figyelembe vétele javasolt: az elítélt esetében a bűnismétlés veszélye egyértelműen kizárható legyen. Az elítélt pozitív irányú változása, az életvezetésében bekövetkezett alapvető és kedvező fordulat, kifogástalan intézettel magatartása és a készség kinyilvánítása a törvényszéki életmódra még nem lenne elégséges, ezen túl az is szükséges lenne, hogy objektív körülmény

fennállta konkrétan kizárja a bűnismétlés veszélyét. Ilyen lehet az elítélt agg kora, súlyos fogyatékosága, tartós, a fizikai állapotot jelentősen romboló betegsége stb.⁵³ Ennek fennálltát az ötven év leteltével kötelezően lefolytatandó kegyelmi eljárásban a köztársasági elnök köteles lenne vizsgálni. Csak akkor gyakorolhatja kegyelmet, ha a bűnismétlés veszélyének objektív okból fennálló hiányát állapítaná meg. De ebben az esetben sem lenne köteles megadni azt, miután a jogköre diszkrecionális. A kedvező döntés feltételeit az ellenjegyző miniszternek is ellenőriznie kellene. Ha annak hiányát állapítaná meg, úgy az ellenjegyzést köteles lenne megtagadni. A miniszter az ellenjegyzéssel a kegyelmet jóváhagyná, és ezzel a miniszter felelősséget vállalna azért, hogy a kegyelem feltételei fennállnak (meghatározott tartam kitöltése és a bűnismétlés veszélyének hiánya).

Mind a köztársasági elnök, mind a miniszter döntését határozatba kellene foglalni, és részletes indokolással ellátni. A határozatnak egyéniesítettnek kellene lennie, számot adva abban a konkrét ügyben a döntéshozót vezető szempontokról, okokról, a körülményekről, arról, hogy mit állapított meg, mit fogadott el, mit vetett el és miért. Értelemszerűen sem az elnök, sem a miniszter határozata ellen sem lenne helye jogorvoslatnak, ez kegyelmi eljárásban ugyanis fogalmilag kizárt. A határozatot az elítéltnak, védőjének, illetve a kegyelmi kérelem előterjesztőjének, továbbá az alapügyben eljáró bíróságnak, a fogva tartó büntetés-végrehajtási intézetnek kellene kézbesíteni. Elutasító döntés esetén ötévente kötelező lenne a kegyelmi eljárást megismételni. Vagyis az eljárás ötven év letöltése után hivatalból indulna meg, kedvezőtlen döntés esetén ötévente hivatalból kötelezően újabb eljárás indulna, melyet a büntetés-végrehajtási szervezet előterjesztéssel kezdeményezne. Az ötven év letelte előtt is és után is az elítélt és védője, közeli hozzátartozója saját jogán is kezdeményezhetné a kegyelmi eljárást, melyet az arra jogosult kérelmére is le kellene folytatni, ahogy eddig is volt. A kegyelmi kérelemdömping elkerülése végett célszerű lenne megfontolni, hogy kérelemre indult eljárás esetében a határozathozatal mellőzhető, vagy érdemi indokolás nélkül elutasítható lenne, ha a korábban előterjesztett kegyelmi kérelem óta legalább egy év nem telt el, és a kérelmező lényeges körülményváltozásra nem hivatkozik. Garanciális érdekből a kegyelem feltételes is lehetne, utóbb megvonható lenne, ha később beigazolódná, hogy megadásának a feltételei nem álltak fenn. Ebben az esetben a miniszter javaslatára az elnök lenne jogosult a kegyelmi döntés visszavonására.

A TÉSZ-büntetés jövője bizonyos ideig egyértelműen biztosított, hiszen az Alaptörvény megvédi ezt a szankciót. Ettől függetlenül is úgy látom, hogy az EJEB döntése feltétlen jogalkotói választ követel, vagyis nemzetközi jogi kötelezettségből eredően jogalkotási kényszer áll fenn. Magyarország, mint az egyezmény részes állama az általa is aláírt nemzetközi jogi egyezménnyel nem mehet szembe, attól eltérő, azzal ellentétes jogrendszer, joggyakorlatot nem tarthat fenn, nem engedheti meg, hogy az állami szervei az egyezmény tételes rendelkezéseivel, illetve az egyezmény szövegéből konkrétan nyelvtá-

53 Így pl.: egy mozgásképtelen, ágyhoz kötött, teljes ellátásra szoruló, gyógyíthatatlan, véglegesen leépült elítélt esetében a bűnismétlés veszélye – különösen a súlyos erőszakos bűncselekmények tekintetében – gyakorlatilag kizárható.

ni-logikai úton levezethető elvekkel szembemenjenek. Az Emberi Jogok Európai Bíróságának jogerős döntése kész helyzet elé állítja Magyarországot abban az értelemben, hogy belső jogalkotási szükségességet teremt. A döntéssel egyet lehet érteni, és azt vitatni is lehet, ettől függetlenül azonban a bíróság döntésének megfelelően a jogrendszer korrekcióját el kell végezni.

Értelemszerűen olyan megoldásra van szükség, mely kimeríti az EJEB elvárásait, de a magyar társadalom érdekeinek is megfelel. Tehát nem elfogadható a jogintézmény teljes elvetése, a nemzetközi elvárásokat a magyar társadalmi érdekekkel összhangba lehet és kell hozni. A TÉSZ intézményének védelmét az Alaptörvény biztosítja, az Alaptörvény stabilitása alkalmas arra, hogy a szankció sokáig a magyar büntetőjog része legyen.

A kegyelmi eljárásra vonatkozó fenti javaslatok megfelelnek a külföldi mintáknak is, külföldön is ismert olyan gyakorlat, miszerint az elítélt csak akkor szabadulhat, ha fizikai állapota alapján vétőképtelen, így a bűnismétlés veszélye az elítélt egészségügyi (mentális, fizikai) állapota alapján nem állna már fenn.

Mindezek alapján a TÉSZ-elítélt ügyének kötelező elbírálását nem lenne célszerű bírósági hatáskörbe utalni. Ennek oka, hogy a bíróság az ítélt dolog erejével ítélté tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre a terheltet, ennek utóbb kötelező bírósági felülvizsgálata inkoherenciát teremtene a rendszerben, logikai és dogmatikai hiba beépítését jelentené. Hiszen, amit egyszer bíróság jogerősen eldöntött, azt utóbb felül nem bírálhatja, ahhoz mind a bíróság, mind a felek kötve vannak. Rendkívüli jogorvoslat (pl.: felülvizsgálat) pedig csak rendkívüli és kivételes lehet a jellegéből adódóan, tehát egy bizonyos idő elteltével kötelezően alkalmazandó és általános jellegű rendkívüli jogorvoslat fogalmilag kizárt. Már csak amiatt is, mert a rendkívüli jogorvoslat jogsérelem orvoslására irányul, márpedig a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéltés önmagában még nem az. Ezért a kérdés utóbbi megvizsgálását bíróságon kívüli szervezethez célszerű telepíteni. Kérdés, hogy ennyi módosítással van-e egyáltalán értelme a TÉSZ-t fenntartani. A leírtak alapján álláspontom szerint igen, van. A büntetés módosításokkal való fenntartása azon túl, hogy a tettarányosság legalább részbeni megtartásához, a társadalom védelméhez szükséges, üzenetértékű is egyben a társadalom számára, és elvi kérdés is.

Persze az EJEB döntésnek való látszólagos megfelelés technikai módosítással is elérhető lenne átmeneti időre, a fent leírtak szerint, a határozott tartamú szabadságvesztés felső határának többszörösére emelésével. Ez azonban csak elvi lehetőség, gyakorlati megvalósítása nem lenne elfogadható, mert feltehetően szembemenne az egyezmény és a bírósági döntés szellemiségével.

Összefoglalva: a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés a szükséges módosításokkal alkotmányos, emberességi és a nemzetközi elvárásoknak megfelelő, a jogállami keretek közé illeszkedő büntetésként való továbbélése valószínűsíthető. Fenntartása a továbbiakban is feltétlenül indokolt az elkövetett bűncselekménnyel arányos büntetés elvének az érvényesítése és a társadalom védelme érdekében. Fenntartása indokolt a társadalom igazságérzete, jogtudatának erősítése, jogintézményekbe vetett bizalmának erő-

sítése érdekében is. Tényleges életfogytiglani szabadságvesztés-büntetés nélkül a magyar büntetőjog a legveszélyesebb elkövetőkkel szemben hagyná a társadalmat megfelelő szintű védelem nélkül. A szankció megszüntetése súlyos űrt keletkeztetne a büntetőjog rendszerében, ezt az űrt valamilyen más szankciónak kellene kitöltenie, kérdés, lenne-e ilyen.⁵⁴ A végső eszköz szerepét betöltő, szigorú szankció hiányában viszont a büntetőjog a 90-es évek elejének szintjére fejlődne vissza.

54 Ebben az esetben feltétlenül el kellene törölni azt a szabályt, miszerint a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét ki nem záró életfogytig tartó szabadságvesztésnél a bíróság a feltételes szabadságra bocsátáshoz szükséges kötelező tartamot 40 évnél hosszabb tartamban nem határozhatja meg.

Felhasznált irodalom

- Antal Szilvia – Nagy László Tibor – Solt Ágnes:** Az életfogytig tartó szabadságvesztés empirikus vizsgálata (Kriminológiai Tanulmányok 46. Szerk: Virág György OKRI Budapest, 2009. 54–94. old.)
- Balla Lajos:** A büntetés-kiszabási gyakorlat alakulása az emberölés miatt indult büntetőügyekben (<http://www.debreceeniuletotabla.hu/doc/bunteto/BuntetesKiszabasEmberolesMiatt.pdf>)
- Bán Tamás:** A tényleges életfogytiglani büntetés és a nemzetközi emberi jogi egyezmények (Fundamentum 1998. évi 4. szám 119–127. old.)
- Bedő Iván:** Megáll a tész – mi történik a tényleges életfogytiglanosokkal? (HVG 2013. április 20.)
- Boros János:** A hosszú tartamú szabadságvesztés hatása a fogvatartottak személyiségére (Börtönügyi Szemle 2005. évi 2. szám 19–24. old.)
- Bűnözés és igazságszolgáltatás 2005–2013. Közvetteszi a Legfőbb Ügyészség Budapest, 2014. (<http://www.mklu.hu/repository/mkudok1751.pdf>) 2014. június 20.
- Case of Laszlo Magyar v. Hungary Judgement. European Court of Human Rights Application No. 73593/10 Strasbourg 20 May 2014 ([http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-144109#{„itemid”:\[„001-144109”\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-144109#{„itemid”:[„001-144109”]}))
- Csóti András:** A magyar börtönügy új kihívása: a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés (Börtönügyi Szemle 2005. évi 2. szám 25–28. old.)
- Garami Lajos:** Élő halottak? A tényleges életfogytiglani szabadságvesztés végrehajtásának fő problémái (Börtönügyi Szemle, 1999. június 2. szám 56-63. old.)
- Hack Péter:** Érvek a halálbüntetés mellett (HVG 2014. augusztus 9.)
- Huszár László:** Alkalmazkodás – hosszúidős elítéltek börtön-adaptációja (Börtönügyi Szemle 2005. évi 2. szám 21–33. old.)
- Juhász Gábor:** Szabadságvesztés? Jogsértő a tényleges életfogytiglan (HVG 2013. július 20.)
- Juhász Zoltán:** Jog a reményhez (Fundamentum 1998. évi 4. szám 88–91. old.)
- Konferencia a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésről (www.helsinki.hu)
- Lassan hozzáfoghatunk a tényleges életfogytiglani büntetés ellenzők ligájának megalapításához (Fundamentum 1998. évi 4. szám 33–38. old.)
- Papp László:** Elhúzódó kivégzés. Marad-e a tényleges életfogytig tartó büntetés? (De Jure, jogászok magazinja, 2007. évi 2. szám. 20–25. old.)
- Polgár András:** Az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés jogintézménye, jellege, sajátosságai, végrehajtása (Büntetőjogi Tanulmányok XI. MTA VEAB Veszprém, 2010 217–265. old.)
- Polgár András:** Egy szankció védelmében (Bűnügyi Szemle 2009/4. szám 39–44. old.)
- A Helsinki Bizottságnak az Alkotmánybírósághoz szóló indítványa jogszabály megsemmisítésére (www.helsinki.hu)
- Az Igazságügyi és Rendészeti Miniszter válasza az Európa Tanács Kínzás, Embertelen vagy Megalázó Bánásmód vagy Büntetések Megelőzésére létrehozott Európai Bizottság (CPT) Magyarországon 2007. január 30. és február 1. közötti a Szegedi Fegyház és Börtönben tett látogatásáról készített jelentésre. (Forrás: www.irm.gov.hu)

Szegedi Fegyház és Börtön Parancsnoka 31-100-48/2009. számú intézkedésének kivonata a HSR és a BSR körletek működéséről

Wirth Zsuzsanna: Ellenük követtem el szörnyű tetteim – kegyetlen gyilkosok vallomásai www.origo.hu 2012. 07. 16.

Elévülhet a jogbiztonság? Gondolatok a 16/2014. (V. 22.) AB határozatról

E rövid munka a 2/2013. Büntető jogegységi határozat kapcsán lefolytatott – közérdekű munka büntetésre, és a pénzbüntetésre vonatkozó – elévülést megállapító határozatok felülvizsgálatára irányuló indítványokkal összefüggésben felmerült alkotmányossági aggályokat ismerteti, illetve az ezekkel összefüggésben kezdeményezett alkotmánybíróági eljárást mutatja be, hangsúlyozva, hogy ez kizárólag a szerző véleményét tükrözi.

Az elévülés felülvizsgálatával kapcsolatos eljárások kiindulópontját, a 2013. június 24. napján elfogadott 2/2013. Büntető jogegységi határozat jelentette. Ezzel kívánt a Kúria – a 2010. május 1. napjával módosult – Btk. 67. § (2) bekezdése gyakorlati alkalmazása során felmerült, különböző értelmezések között egységet teremteni.² A határozat indokolása szerint kétféle gyakorlat alakult ki a jogszabályváltozást követően is folyó elévülési idők értelmezése kapcsán. Az egyik, a korábbi három éves elévülési szabályt alkalmazta – jellemzően a Btk. 2. §-ára történt hivatkozással –, a másik pedig az új jogszabály szerinti öt éves elévülési idővel számolt. A Kúria az utóbbi álláspontot fogadta el, kimondta, hogy a 2010. május 01. napja előtt jogerősen kiszabott, és eddig az időpontig el nem évült büntetések elévülési ideje öt év.

Az indokolás szerint, mivel a módosító törvény nem tartalmaz átmeneti rendelkezést, ezért az elévülés vizsgálata időpontjában hatályos jogszabályokat kell alkalmazni. Az 1975. évi 5. törvényerejű rendelet (Btké.) 6. § (1) bekezdése alapján (A Btk.-nak a büntetés elévülésére vonatkozó rendelkezéseit (67-68. §) a hatálybalépése előtt jogerősen kiszabott büntetésre is alkalmazni kell.) a Kúria álláspontja szerint, a Btk. hatályba lépésekor irányadó szabályokat kell alkalmazni az újabb módosítás esetén is, amennyiben a módosító jogszabály nem tartalmaz átmeneti rendelkezést. (Ezzel ellentétes álláspontra helyezkedett a Legfelsőbb Bíróság az 1/2011. (VI. 1.) Büntető jogegységi határozatban, a kényszergyógykezelésre vonatkozó szabályok 2010. május 1. napján bekövetkezett módosulása kapcsán.)³

1 dr. Tóth Péter bírósági titkár, Veszprémi Törvényszék

2 A 2009. LXXX. törvény (továbbiakban: módosító törvény) 22.§-a, a Btk. 67.§ (2) bekezdését 2010. május 01. napjától úgy módosította, hogy a közérdekű munka, illetve a pénzbüntetés tekintetében meghatározott – három éves – elévülési időt öt évre felemelte.

3 Az 1/2011. (VI.1.) BJT indokolásában a LFB kimondta, hogy „(...) a törvényhozó a 2009. évi LXXX. törvény 25. §-ával kapcsolatosan a törvény hatályba lépésével egyidejűleg nem alkotott átmeneti rendelkezést. Erre tekintettel nincs törvényes alapja a módosított Btk. 74. § (3) bekezdése visszaható hatálya kimondásának, és annak a 2010. május 1. előtti elrendelt kényszergyógykezelések felülvizsgálata során történő alkalmazásának.”

A határozat kihirdetését követően egy vidéki bíró felvetette, hogy mi legyen a sorsa azoknak – a határozat szerint helytelen gyakorlat alapján – elévültnek minősített büntetéseknek, amelyek az öt éves elévülési idővel számolva, a kihirdetés idején még végrehajthatók lennének.

Erről a kérdésről a határozat nem rendelkezett, azonban 2013 augusztusában kötelező jelleggel, valamennyi törvényszék bv. csoportja részére előírták a „törvénysértő” határozatoknak a Be. különleges eljárásokra vonatkozó szabályai szerinti felülvizsgálatát, és a korábbi döntés hatályon kívül helyezése mellett a végrehajtás folytatásának elrendelését.

A következő lépésben megindult az érintett határozatok azonosítása, összegyűjtése. A beszerzett elévülést megállapító határozatok, a Megyei Kormányhivatal Igazságügyi Szolgálat aktái, valamint a bv. csoport saját iratai alapján, a Megyei Főügyészség a 2/2013. Büntető jogegységi határozat, valamint az EBH 2008.1855.⁴ alapján az elévülést megállapító jogerős határozatok felülvizsgálatát indítványozta.

A felülvizsgálattal érintett határozatok tekintetében, a Veszprémi Törvényszék Bv. Csoportja, a 2011. évi CLI. törvény az Alkotmánybíróságról 37. § (2) bekezdése alapján⁵, a jogegységi határozat Alaptörvénnyel való összhangjának vizsgálatát kezdeményezte az Alkotmánybíróságnál, és annak megsemmisítését javasolta. (Hasonló kezdeményezést nyújtott be a Tatabányai Törvényszék, valamint a Fővárosi Törvényszék Bv. Csoportja is.)

A kezdeményezés szerint a jogegységi határozat, az Alaptörvény több pontját is sértheti. A kezdeményezésben az Alaptörvény alapvetés B) cikk (1) bekezdés és Q) cikk (2) bekezdés, másrészt a Szabadság és felelősség I. cikk (1) és (2) bekezdései, II. cikk, XV. cikk (1) bekezdés sérelmének lehetőségét vetette fel.⁶

(A területi korlátokra tekintettel, csak a kezdeményezés lényegesebb, főbb pontjai kerülnek ismertetésre.)

A határozat a jogbiztonság, ezen keresztül a jogállamiság Alaptörvénybe foglalt követelményébe ütközhet, az elítélt vonatkozásában pedig sértheti az alapvető emberi jogait,

4 [EBH2008_1855](#): A büntetés végrehajtásának kizártságát megállapító végzésnek nincs alaki és anyagi jogereje, ezért utóbb felmerült új tények esetén a bíróság e határozatát – indítványra vagy hivatalból eljárva – megváltoztathatja (1978. évi IV. törvény 66. §; 1998. évi XIX. törvény 347. §, 437. §, 588. §).

5 [2011_CLI_törvény_37.§_2\)bekezdés](#): „Az Alkotmánybíróság utólagos normakontroll eljárásban, bírói kezdeményezés alapján folytatott egyedi normakontroll eljárásban, alkotmányjogi panasz alapján, vagy nemzetközi szerződésbe ütközés vizsgálata során felülvizsgálja a közjogi szervezetszabályozó eszközöknek, valamint az Alaptörvény 25. cikk (3) bekezdésében meghatározott jogegységi határozatoknak az Alaptörvénnyel, illetve nemzetközi szerződéssel való összhangját. Az indítványozókra, az eljárásra és a jogkövetkezményekre a jogszabályok felülvizsgálatára vonatkozó szabályokat kell alkalmazni.”

6 Alapvetés: B) cikk (1) Magyarország független, demokratikus jogállam. Q) cikk (2) Magyarország nemzetközi jogi kötelezettségeinek teljesítése érdekében biztosítja a nemzetközi jog és a magyar jog összhangját. Szabadság és felelősség: I. cikk (1): AZ EMBER sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait tiszteletben kell tartani. Védelmük az állam elsődrendű kötelezettsége. (2): Magyarország elismeri az ember alapvető egyéni és közösségi jogait. II. cikk: Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg. XV. cikk (1) A törvény előtt mindenki egyenlő. Minden ember jogképes.

az emberi méltóságot, az egyenlő bánásmód, valamint a törvény előtti egyenlőség követelményét.

A jogbiztonsággal kapcsolatos aggály abból fakad, hogy az érintett ügyekben az első fokon eljáró bíróságok jogerősen megállapították – elévülés miatt – a büntetés végrehajthatóságának kizártságát. A jogegységi határozat a jogerős határozatok megváltoztatására, a büntetés végrehajtásának folytatására – visszamenőleges hatállyal – teremt jogalapot, hiszen az a 2010. május 1. napját megelőzően elkövetett cselekmények miatt kiszabott, jogerős büntetések vonatkozásában alkalmazandó.

Ezen felül a jogbiztonság, jogállamiság kérdését is érintő – a büntethetőség elévülésére vonatkozó – korábbi AB határozatokban⁷ kifejtett feltételrendszer érvényesülését sem látta biztosítottnak.

Ugyanis a kezdeményezésben foglalt álláspont szerint, a büntethetőség, illetve a büntetés elévülésére vonatkozó szabályoknak – tekintettel arra, hogy az érintett gyanúsított, vádlott, illetve elítélt alapvető emberi jogait érinti, érintheti – azonos alkotmányossági kritériumoknak kell megfelelniük.

Sajnálatos módon az e körben kifejtett érvelést az Alkotmánybíróság érdemben nem vizsgálta, megelégedett annak deklarálásával, hogy „(...) Igaz ugyan, hogy a büntetések végrehajthatóságának általános elévülési ideje az új szabályok szerint kettő évvel hosszabb, ez azonban nem érinti a már megállapított büntetőjogi felelősséget és magát a büntetést sem súlyosítja vagy módosítja. Így a jogegységi határozat az elkövetők büntetőjogi helyzetét nem érinti. Az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdésében elismert nullum crimen sine lege és nulla poena sine lege elvek mind a hazai, mind pedig a nemzetközi jogi felfogás szerint is elsődlegesen a jogerősen megállapított büntetőjogi felelősség és a büntetés tekintetében nyújtanak védelmet a visszaható hatályú jogalkotással és jogalkalmazással szemben. A büntetések végrehajtásának rendszere, illetve a büntetések kikényszerítése már nem vonható az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdésének védelmi körébe. Ennek megfelelően a jogegységi határozat nem sérti a visszaható hatályú büntetőjogi jogalkotás és jogalkalmazás tilalmát sem (...)”⁸

Az Alaptörvény vonatkozó rendelkezései alapján kétségtelen, hogy a büntetés végrehajtása körébe tartozó szabályok a nullum crimen sine lege, és a nulla poena sine lege szabályaihoz hasonló önálló, nevesített alaptörvényi védelemben nem részesülnek. Ezt azonban a kezdeményezés nem is állította.

7 9/1992. (I.30.) AB határozat: „A jogbiztonság az állam – s elsősorban a jogalkotó – kötelességévé teszi annak biztosítását, hogy a jog egésze, egyes részterületei és az egyes jogszabályok is világosak, egyértelműek, működésüket tekintve kiszámíthatóak és előreláthatóak legyenek a norma címzettjei számára. Vagyis a jogbiztonság nem csupán az egyes normák egyértelműségét követeli meg, de az egyes jogintézmények működésének kiszámíthatóságát is.”

11/1992. (III. 5.) AB határozat: „Az elévülés intézménye nem nyújt garanciát arra, hogy a büntethetőség előre meghatározott időn belül valóban megszűnik, azt azonban biztosítja, hogy az elévülési idő számításának szabályai ne változzanak az elkövető terhére az elévülési idő folyása alatt. Ez következik abból, hogy az állam büntető hatalmának az elbíráláskor is ugyanazon korlátok között kell maradnia, mint az elkövetéskor.”

8 16/2014. (V.22.) AB határozat (45)

Álláspontom szerint éppen ezért a kezdeményezés vonatkozó részét, valamennyi a jogbiztonságra (jogállamra), a jogalkotásra, és a jogalkalmazásra vonatkozó alaptörvényi rendelkezés együttes figyelembevételével kellett volna elbírálni.

Ez következik az Alkotmánybíróság korábbi gyakorlatából is, mely szerint, „A jogállamiság elve azonban, ezekhez a konkrét alkotmányos szabályokhoz képest nem kiegészítő, másodlagos szabály, s nem pusztán deklaráció, hanem önálló alkotmányjogi norma, aminek sérelme önmagában is megalapozza valamely jogszabály alkotmányellenességét. Az Alkotmánybíróság gyakorlatában a jogbiztonság szorosan a jogállamiság alkotmányjogi elvéhez kapcsolódik.”⁹

Az elévülési idő meghosszabbítása kapcsán, az érintett elítéltek egymáshoz viszonyított helyzetében is indokolatlan különbségek keletkezhetnek.

Az e körben előadottakat is elutasította az Alkotmánybíróság, álláspontjuk szerint „(...) a jogegységi határozat egy objektív és semleges körülmény figyelembevételével értelmezi a Módtv.-t. Jelen esetben nincs szó tehát arról, hogy a jogegységi határozat az elítéltek azonos sérelmét is előidéző eltérő szabályokat állapítana meg, vagy a szabályokat értelmezné. Ezen kívül a jogegységi határozatban képviselt jogértelmezés nem a személyek megváltozhatatlan tulajdonsága szerint különböztet. A kifogásolt jogegységi határozat ugyanis egy objektív körülményt tart szem előtt és nem tesz különbséget azok között, akikre kiszabott közérdekű munka vagy pénzbüntetés végrehajthatóságának elévülési ideje 2010. május elsején még folyik, így sem a jogegyenlőség elvének sérelme, sem hátrányos különbségtétel nem állapítható meg.”¹⁰

A fentiek ellenére úgy gondolom, hogy a határozat sértheti az egyenlő bánásmód követelményét.

„A jogegyenlőség lényege, hogy az állam, mint közhatalom, s mint jogalkotó köteles egyenlő elbánást biztosítani a területén tartózkodó minden személy számára. Ebben az összefüggésben nem tehet különbséget közöttük faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerint.”¹¹

Önmagában a jogegységi határozat valóban nem tesz különbséget az elítéltek között, azonban az azonos helyzetben lévő elítéltek között indokolatlan különbségeket eredményez.

Ugyanis – a jogegységi határozatra tekintettel –, amennyiben az elévülést félbeszakító utolsó hatósági intézkedésre – ami jellemzően az elítélttel szemben kibocsátott belföldi elfogatóparancs – 2007. május 1. napja előtt került sor, az elévülési idő három év, amennyiben később, akkor öt év. Ebből következően előfordulhat, hogy az azonos időpontban, ugyanolyan bűncselekményt elkövető, azonos mértékű büntetésben részesült elítéltek

9 11/1192. (III. 5.) AB határozat IV.

10 16/2014. (V. 22.) AB határozat (49)

11 61/1992. (XI. 20.) AB határozat 3.

tekintetében – a végrehajtás során eljáró szerv „gyorsaságától”, vagy a postai út sajátosságaitól függően – az egyikükkel szemben két évvel tovább tarthat a büntetés végrehajtása.

Az AB határozat alapján tehát, a büntetés végrehajtása körébe tartozó jogszabály tekintetében – a nevesített alaptörvényi védelem hiányára tekintettel – nem kell figyelembe venni a visszaható hatályú jogalkotás, illetve jogalkalmazás tilalmát.

Hallgat az Alkotmánybíróság ugyanakkor arról, hogy a védelmi körön kívül eső jogszabályok megváltozása kapcsán milyen feltételeknek kell teljesülnie ahhoz, hogy a változás az Alaptörvénynek megfeleljen.

Ellentmondásosnak érzem, hogy az Alkotmánybíróság a büntethetőséget kizáró ok körébe tartozó elévülés kapcsán több AB határozatban lényeges garanciákat, korlátokat állít fel a jogbiztonság érdekében, mind a jogalkotás, mind a jogalkalmazás tekintetében, ugyanakkor a büntetés végrehajtását kizáró okok körébe tartozó elévülésnél – a fentiek alapján – nem.

Véleményem szerint a büntetés végrehajtására alkotott jogszabályokra vonatkoztatva is meg kell teremteni, illetve be kell tartani azokat az alkotmányos garanciákat, amelyek alapján az eljárás egésze – a nyomozástól a büntetés végrehajtásáig – megfelelhet azoknak a kritériumoknak, amik egy demokratikus jogállamtól elvárhatóak.

Hiába érvényesülnek ugyanis az Alaptörvényben rögzített jogi garanciák az alapeljárásban, ha a büntetés végrehajtása során időbeli korlát nélkül, pusztán jogértelmezés útján, akadálytalanul lehet az elítéltek helyzetét alapjogi szinten érintő szabályokat létrehozni.

Bár az Alkotmánybíróság elutasította a kezdeményezéseket, megjegyzendő, hogy a tizenöt fős testületből hatan a határozat megsemmisítése mellett foglaltak állást, az új elévülési szabály visszaható hatályú alkalmazása miatt, a jogbiztonság, jogállamiság sérelmére tekintettel.

A felülvizsgálattal kapcsolatban, az ügyek érdemi eldöntését érintő kérdéseken túl, eljárásjogi problémák is felmerülnek. A főügyészségi indítvány – eljárásjogi szempontból – alapját képező EBH.2008.1855. megjelenése óta ugyanis a vonatkozó eljárási szabályok jelentősen megváltoztak. A büntetés végrehajtását kizáró okok megállapítására, a büntetést kiszabó elsőfokú bíróság helyett – 2013. július 1. napjától – a bv. bíró rendelkezik hatáskörrel. Ráadásul az illetékesség a büntetés végrehajtása során eljáró bv. csoport, illetve igazságügyi hivatal székhelye szerint változik.

A kezdeményezés elutasítását követően, tehát minden „akadály” elhárult a határozatok érdemi felülvizsgálata elől. Az eljárások végső kimenetele még nem ismert, azonban a jelenlegi állás szerint a bv. bíró fogja a járásbírói határozatok felülvizsgálatát elvégezni, és azok hatályon kívül helyezése mellett, a büntetés végrehajtásának folytatását elrendelni.

Kérdés, hogy ez az eljárás mennyiben felel meg a demokratikus jogállammal szemben az Alaptörvényben, illetve a nemzetközi szerződésekben meghatározott kritériumoknak...

SZÜCSNÉ NÉMETH-CSÓKA TÍMEA¹

Menteni, akit még lehet: a pártfogó felügyelet szerepének jelentőségéről

I. Bevezető gondolatok

„Legyenek hasznosak a bűnözők büntetései. Egy akasztott ember sem mire sem jó – egy közmunkára ítélt ember egyrészt hasznot hajt hazájának, másrészt eleven például szolgál.”

(Kerecsi Klára)

Jelen tanulmány a hazai pártfogó felügyelet intézkedésének a bemutatására vállalkozik, mely fontos jogintézmény napjainkban minden fejlett államban széles körűen elismert és egyre nagyobb jelentőségre tesz szert.

A megvalósított igazságügyi reformok eredményeként a pártfogók egy olyan komplex igazságügyi tevékenységet látnak el, mely magában foglalja a terheltről „mintegy szakértőként” készítendő - mind a nyomozói, ügyészi vagy bírósági döntéshez nélkülözhetetlen segítséget nyújtó – környezettanulmányt, pártfogó felügyelői véleményt, a pártfogó felügyelet és a közérdekű munka végrehajtását, az utógondozói és a közvetítői tevékenységet (mediációt).

A pártfogó felügyelet szerepének a növekvése az alternatív szankciók és az intézkedések bevezetésének és fejlődésének köszönhető.

Az Európa Unió tagállamaiban és hazánkban is számtalan problémával szembesülnek a bűnmegelőzés és a büntetések végrehajtása során, nevezetesen például azzal, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek túlterheltek, az elítéltek eltartása igen költséges. Ezekre a kihívásokra az alternatív szankciók alkalmazási körének bővítésével próbálnak megoldást találni, hogy a bűnelkövetés okozta ártalmak kezelésére fordított kiadások csökkenjenek. Az Európa Tanács Ajánlása szerint: a közösségi szankciók olyan „büntetések és intézkedések, amelyek az elkövetőt nem szakítják ki a közösségből, de különböző feltételek vagy kötelezettségek előírása révén szabadságkorlátozó elemeket tartalmaznak, és amelyeket egy erre feljogosított szervezet hajt végre. Az alternatív szankciók tehát a közösségben végrehajtott és különböző szintű szabadságkorlátozással kombinált felügyeletet jelentenek, amely a reintegrációhoz szükséges támogatást is nyújtja az elkövetőnek.”²

1 Szücsné Németh-Csóka Tímea bírósági titkár, Győri Járásbíróság

2 Wirth Károly: A pártfogó felügyelői szolgálat tevékenysége, időszerű kérdései

IN: Emlékkönyv Losonczy István professzor halálának 25. évfordulójára. Szerk.: Gál, Kóhalmi Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar, 2005. 347. o.

Az alternatív szankciók is a társadalom védelmét szolgálják, céljuk a bűnismétlés megelőzése. A szabadságelvonással nem járó szankciókat a támogatás és a kontroll eszközeinek keveredése jellemzi, ugyanis minden alternatív szankció mögött ott áll a szabadság elvesztésének a valós lehetősége, azaz ha az elítélt a feltételeket nem teljesíti, átváltoztathatók szabadságvesztésre, vagy egyéb jogkövetkezmények is alkalmazhatók. A szabadságelvonással nem járó büntetőjogi jogkövetkezmények igazi előnye, hogy alkalmazásuk humánusabb, ésszerűbb és sokkal olcsóbb, mint a szabadságvesztés büntetés végrehajtása.

A bebörtönzés megfosztja ugyan az elkövetőt szabadságától, de csökkenti a felelősségét is, ugyanis nem kell szembe néznie azzal, amit elkövetett, továbbá cselekményének a sértettre gyakorolt hatásával, de nem szembesül a sértettnek vagy a közösségnek nyújtandó kompenzáció követelményével sem. Ezzel szemben a szabadságelvonással nem járó szankciók végrehajtása, a sértettnek nyújtandó kártérítés, a köz javára végzett munka a „szemtől-szembe” felelősséget erősíti, ezáltal „megfoghatóvá” válik az a személy vagy közösség, akiknek az elkövető felelősséggel tartozik.³

Az ítélkezési gyakorlat tapasztalatai alapján kijelenthetjük, hogy a pártfogással meg erősített alternatív szankciók alkalmazása által nő az elítélt esélye arra, hogy társadalmi és családi kapcsolatait megőrizhesse, azok ne szakadjanak meg, ne essen ki a munkaerőpiacról, ezáltal csökkenjen a bűnismétlés kockázata.

II. A pártfogó felügyelet előzményei, történeti fejlődése

A pártfogó felügyelet intézményének hosszú időre visszanyúló történeti hagyományai vannak.

Már a legrégebbi időkben kialakultak a pártfogó felügyelet működésének intézményeszerű biztosításának kísérletei a fogvatartottak érdekében. A pártfogás igénye történetileg messze megelőzte jogintézményként való megformálását.

„A római jog több intézményében fellelhető a rászorulóknak segítségének igénye, ám ebből a korból inkább elnevezésbeli, mint tartalmi örökséget kaptunk. Így például a felszabadított rabszolgák, a libertinusok korábbi uraiktól, patrónusuktól nevet, lakhelyet és örök nyughelyet kaptak.”⁴

A szakirodalom a patronázs, majd a pártfogói munka közvetlen előzményeként az őskereszténység korszakában elterjedt börtönlátogatást és a rabok támogatását, segítségét tekinti. Az elítéltek gyámolítása kezdetben a szegénygondozás keretében valósult meg akként, hogy ruhával, étellel látták el őket. Az elítéltek támogatásának kezdetleges formája volt az is, hogy szokássá vált, hogy alamizsnagyűjtés céljából a városok főterére vitték őket, és a befolyt összeget ellátásukra fordították

3 Kerezsi Klára: A pártfogás dilemmája: kontroll vagy segítő kapcsolat, *Esély*, 37. évf. 1990/5. szám, 53-65.o

4 Finkey Ferenc: Patronázs munka és a Fiatalkorúak Felügyelő Hatósága, *Magyar Jogi Szemle*, 24. évf., 1943/1. szám 4. o.

Az őskereszténység korától kezdődően a halálra szánt hitsorsosok látogatását a szervező egyház hivatalosan, illetve intézményesen rendszeresítette. Az elítéltek gondozására a 325-ben tartott niceai zsinat egy külön szervezetet létesített *procuratores pauperum* – „szegények gondozója” – néven, ami a mai pártfogó tisztviselő előképe. Cyprián ókori karthagói püspök Máté evangéliumának rendelete szerint a diakónusoknak kötelezettségévé tette, hogy gondját viseljék az elítélteknek és lelki támogatást, segítséget nyújtsanak a számukra.⁵

A pártfogó gondolat uralkodó koreszmévé emelése a 18. század végétől megindult börtönreformálási mozgalom eredménye.⁶ Ennek magyarázata abban rejlik, hogy az ókori és a középkori büntetési rendszerek a legsúlyosabb, élet elvételét is eredményező jogkövetkezmenyt, vagyis a halálbüntetést rendes büntetésnek tekintették. A középkorban rendszeresen alkalmazott halálbüntetések, testi büntetések nem tették szükségessé a pártfogást, utógondozást. A pártfogó felügyelet csak a modern szabadságvesztés-büntetés létrejöttével és egyre gyakorivá váló kiszabásával juthatott jelentőséghez.

Hosszú ideig nem különültek el a speciálisan gyermek- vagy fiatalkorúakkal foglalkozó szervezetek, múltjuk e tekintetben összefonódik, a felnőtt korúak pártfogásával. Ahhoz ugyanis, hogy a fiatal korosztállyal eltérően - és kiemelten - foglalkozzanak, mind a társadalom, mind a jogpolitika gondolkodásmódjának meg kellett változnia - ennek ideje azonban erősen függött az adott társadalom gazdasági, szociális viszonyaitól, társadalmi berendezésétől.

A nyomorban élő, züllés veszélyének kitett gyermekek, fiatalok felkarolására a XVI. századtól kezdődik meg. Ekkor alakultak intézetek, árvaházak, fenyítő- és javítóházak. A javítóintézetek igazi elődjeként az Amszterdamban 1595-ben megnyitott fenyítőházat tartják számon, mert ide a csavargókon kívül, tisztességes családból származó, ám tévútra tévedt gyermekeket is befogadtak, de 1557-ben, Londonban létesült az első dologház a szegények, csavargók, koldusok számára.⁷

Az 1703-ban Rómában, XI. Kelemen pápa megalapította a San Michele-intézetet, ami már kifejezetten fiatalkorúak megjavítására vállalkozott.

A börtönreformálási mozgalom teremtette meg a rabsegélyező egyleteket, a különböző nevű börtönügyi társaságokat, amelyek céljai, elvei nagy hasonlóságot mutatnak a mai pártfogó szolgálat céljaival és elveivel. A legrégebbi rabsegélyező egyesületet az amerikai Wistar kezdeményezésére, 1776-ban Philadelphiában alapították. Európában az első ilyen egyesület Dániában, Odensee városában alakult 1797-ben.⁸

A pártfogói tevékenység kialakulása

A pártfogó gondolat megerősödését és kiteljesedését az angol progresszív börtönrendszer végleges kialakulása alapozta meg. A pártfogó tevékenység fokozatos kiépülése

5 Dr. Nagy Ferenc: Az utógondozás-pártfogó felügyelet hazai fejlődéséről (történeti és elméleti áttekintés). Szerk. Szűk László, Utógondozás-pártfogó felügyelet, Tanulmánykötet 10., IM. Budapest, 1985. 31.o.

6 Dr. Nagy Ferenc: Az utógondozás-pártfogó felügyelet...i.m. 31.o.

7 Finkey Ferenc: Patronázs munka...i.m. 9. o.

8 Dr. Nagy Ferenc: Az utógondozás-pártfogó felügyelet...i.m. 31.o.

egyrészt a progresszív rendszerrel bevezetett feltételes szabadon bocsátás gyakorivá válásának, másrészt az ún. probation-rendszernek köszönhető, ami tulajdonképpen a feltételes elítélést jelentette. Az Egyesült Államokban, Massachusetts államban, az 1880-as években alkalmazták először az ún. probationt, ami mérföldkő volt a pártfogó szolgálat kialakulásának folyamatában. A probation intézménye lényegét úgy foglalhatjuk össze, hogy a bíróság a kisebb súlyú bűncselekmény miatt elé állított bűnelkövetőt, ha az erre hivatott pártfogó tisztviselőnek az elkövető egyéniségéről, előéletéről, életkörülményeiről adott jelentése alapján büntetés nélkül is megjavíthatónak vélte, a büntetés helyett bizonyos időre egy pártfogó felügyelete mellett szabadlábbon hagyta. A próbaidő alatt tanúsítandó magaviseletétől tette függővé, hogy az elkövetett bűncselekményért tényleg kiszabja-e a törvényes büntetést, vagy azt teljesen mellőzi.⁹ Megállapíthatjuk, hogy a pártfogó tisztviselő (probation officer) fogalma előbb létrejött, mint maga a jogintézmény és annak törvényi szabályozása. A pártfogás először Angliában lett nem csupán társadalmi, hanem állami feladat.

A pártfogói tevékenység hazai története

*„A pártfogó elnevezés Angyal Pál javaslatára honosodott meg a magyar jogrendszerben.”*¹⁰ Magyarországon az 1795-ös tervezet volt az első lépés a felvilágosodás eszméit is tükröző korszerű Btk. és büntetési rendszer megalkotására. Ez a javaslat tette meg az első kísérletet a magyar börtönügy emberiséssé tételére, korszerűbb büntetési rendszer megalkotására.

1839-ben Lugossy József fegyencóvó egyesület alapítását hirdette meg, de gondolatai azonban túl koraiak voltak Magyarországon és csak 1867-ben a kiegyezés és konszolidáció idején éledtek újjá az ilyen jellegű törekvések. Ekkor lépett előtérbe igazából az ún. rabsegélyezés eszméje, aminek köszönhetően 1873-ban megalakult az első magyar rabsegélyező egyesület. 1907-ben, Pécsen volt az Első Országos Rabsegélyező Kongresszus, amely egy országos szerv, az Országos Patronage-Tanács felállításáról határozott.¹¹

A rabsegélyezésről az 1878. évi V. tc., a Csemegi kódex 27. §-a szólt először, amely alapján *„a pénzbüntetések összege az elbocsátott szegény elítéltek segélyezésére és a fiatal elítéltek számára javító intézetek felállítására és fenntartására volt fordítandó. Ez a törvényi lehetőség azonban tíz évig sem állt fenn. 1887-re az összeg a negyedére csökkent, majd 1921-ben teljesen megszűnt.”*¹² Átmeneti otthont, „menházat” első ízben a budapesti -1884-től-, majd a pécsi rabsegélyező egyesület működtetett, ahol a szabadultak számára lakhatást és ellátást is biztosítottak.

A fiatalkorúak vonatkozásában a pártfogó felügyelet első törvényi szabályozása az 1908. évi XXVI. tc.-ben, azaz az I. Büntető Novellában található, mely Balogh Jenő nevéhez fűződik, hiszen az ő javaslata lett az alapja a háromszori átdolgozás után beterjesztett,

9 Dr. Nagy Ferenc: Az utógondozás-pártfogó felügyelet...i.m. 32-33.o.

10 Illés Tiborné: A hivatásos pártfogók utógondozói tevékenysége, Börtönügyi Szemle, 18. évf. 1999/2. szám 69.o.

11 Dr. Nagy Ferenc: Az utógondozás-pártfogó felügyelet...i.m. 34-36.o.

12 Dr. Nagy Ferenc: Az utógondozás-pártfogó felügyelet...i.m. 40.o.

s végül törvénnyé lett I. Novellának. Ez a jogszabály Balogh indítványára a fiatakorúak ügyével és a feltételes elítéléssel foglalkozott.¹³ E törvénycikk három esetben rendelkezett a fiatakorúak speciális felügyeletéről. A *próbára bocsátás, a javítóintézetből történő kísérleti kihelyezés és a feltételes szabadon bocsátás eseteiben* kötelezővé tette a fiatakorúak magaviseletének állandó felügyeletét.

A Novella szerint a próbára bocsátás esetén a fiatal felügyeletével megbízható volt törvényes képviselője, de ha erkölcsi fejlődése azt kívánta meg, rábízható volt egy gyermekvédő egyesületre, menhelyre vagy más hivatalra is. A szűken értelmezett utógondozási esetekben, így a javító intézetből való kísérleti kihelyezésnél és a feltételes szabadon bocsátásnál szigorúbb volt a felügyelet, arról az elbocsátó intézet igazgatója gyermekvédő egyesületek vagy erre a célra szervezett hivatalok útján gondoskodott. A Novella ezen rendelkezéseinek végrehajtására kiadott igazságügy miniszteri rendelet pedig kétféle pártfogót ismert, nevezetesen a társadalmi pártfogókat, akiket gyermekvédő egyesületek tagjai közül toboroztak és a hivatásos pártfogókat, azaz a pártfogó tisztviselőket.¹⁴

A fiatalok terheltek egyéniségére és életviszonyaira vonatkozó adatok beszerzésében, a fiatalok terheltek felügyeletében, elhelyezésében és gondozásában a bíróságnak pártfogók segítettek.

Azon bíróságok mellé, amelyeknél erre a fiatalok terheltek nagyobb számánál vagy egyéb oknál fogva szükség volt, a pártfogói tennivalók ellátására az igazságügy-miniszter, hivatásos pártfogót nevezett ki. A fiatalok felügyelő hatóságát is a novella hívta életre. 1913-ban megtörtént a fiatalok bíróságának felállítása. Erre az időszakra a jogászok és az egész társadalom gondolkodása megváltozott, hiszen a társadalmi jólétkonyság a fiatalok, a gyermekek és a züllött környezetben élők gondozását is felvállalta.

Az első világháború a patronázs szervezeteket is a háború szolgálatába állította, ekként a feladatkör kibővült a sebesültek ápolásával és gyámolításával, valamint a hadsegélyezéssel.

A Patronázs Szövetségek Magyarországi Egyesülete 1933-ban alakult meg, melynek lendületét a második világháború törte meg.

A szocializmus idején az utógondozás hanyatlásnak indult, ami odáig vezetett, hogy 1950-re szinte teljesen megszűnt. A gondoskodásból a szabadulást megelőző beszélgetések, ételmeztetés és ruhatámogatás maradt meg.

A Büntetés-végrehajtási Szabályzat kiadásáról rendelkező 1.105/1954. (XII.17.) számú Minisztertanácsi határozat rögzítette, hogy a szabadlábra helyezett foglalkoztatásáról gondoskodni kell.

A pártfogás újjáéledése az 1960-as években történt meg, ugyanis ekkorra dőlt meg az a kommunista ideológia, ami szerint a kapitalista társadalmi viszonyok felszámolása a

13 Beliznay Kinga-Horváth Attila-Kabódi Csaba-Király Tibor-Lőrincz József-Máthé Gábor-Révész T. Mihály-Zlinszky János: Magyar Jogtörténet, Szerk: Mezey Barna, Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 303.o.

14 Dávid Ferenc: A pártfogó felügyelet a gyakorlatban, Magyar Jog, 15. évf., 1968/12. szám, 728.o.

bűnözés visszaszorítását eredményezi. Ezen felismerés először az utógondozás, majd a pártfogó felügyelet szükségességének elismeréséhez vezetett.

Az első, kifejezetten utógondozásról rendelkező jogszabály az 55/1960. Kormányrendelet volt, ami szintén a szabadultak munkába állítását szabályozta, melyet a tanácsok hatáskörébe utalt, de hiányossága az volt, hogy nem írt elő magatartási szabályokat és nem rendelkezett a szabadultak ellenőrzéséről, felügyeletéről sem.

A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyve, az 1961. évi V. törvény is tartalmazta a pártfogó felügyeletet. Az I. Büntető Novella által szabályozott eseteket a 100. §-a kibővítette a *javító nevelő munka és a felfüggesztett szabadságvesztés eseteivel*, melyek kizárólag csak fiatalokúakra vonatkozóan bírtak kötelező jelleggel.

A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvényben szabályozott pártfogó felügyelet közvetlen előzményét az 1975. évi 20. tvr.-ben megjelenő pártfogó felügyelet jelentti. A Btk. továbbfejlesztette és széles körben jelentőséghez jutó intézménnyé formálta. Az utógondozás állami összefogásának feladatát a bíróságokhoz utalta, és a felnőtt korúak hivatásos pártfogói hálózatát is létrehozta.¹⁵ A bíróság pártfogó felügyeletét rendelte el annak a szabadságvesztésből szabaduló személynek, akit szigorított őrizetből bocsátottak el, aki kitiltás hatálya alatt állt, vagy akivel szemben az újabb bűnelkövetés megelőzése érdekében kötelező magatartási szabályok előírására és felügyeletre volt szükség.

III. A pártfogó szolgálat helye a hatályos szabályozásban

A pártfogó felügyelet a Büntető Törvénykönyvben meghatározott sajátos, kétarcú intézkedés,¹⁶ amelynek sajátossága, hogy önállóan nem, csupán a törvényben meghatározott más jogkövetkezménnyel együttesen alkalmazható. A szankció hatékonyságát szolgáló intézkedés, melyben a törvény egyesítette mindazon eseteket, amelyekben a szabadlábban lévő elkövetőnek a bűnismétlés megelőzése és a társadalomba való beilleszkedése érdekében ellenőrzésre és irányításra van szüksége.¹⁷

A pártfogó felügyelet az elkövető jogait is jelentős mértékben korlátozhatja, ezért érezhető joghátrányt jelent. A pártfogó felügyeli, de ugyanakkor pártfogolja is a rábízott személyt, ekként a segítségnyújtás és felügyelet eszközei egy kézben vannak.

A pártfogó felügyelet végrehajtása során a pártfogó felügyelő a pártfogolt ellenőrzésével és irányításával elősegíti annak megakadályozását, hogy a pártfogolt ismételt bűncselekményt kövessen el, továbbá segítséget nyújt a társadalmi beilleszkedéséhez, az ehhez szükséges szociális készségek kialakításához és a feltételek megteremtéséhez, közreműködik a sértettek érdekeinek érvényesülésében.¹⁸

15 Kerezi Klára: A hazai pártfogó szolgálatok átalakítás. *Belügyi Szemle* 2002. 2-3. sz. 188.o.

16 Belovics Ervin, Gellér Balázs, Nagy Ferenc, Tóth Mihály: *Büntetőjog I.*, lektor: Busch Béla, Lap-és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2012. 447.o.

17 Györgyi Kálmán: *Büntetések és Intézkedések, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1984. 390.o.*

18 A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL törvény (továbbiakban: Bv. Kódex) 310.§

Az elkövető ellenőrzése és irányítása, illetve segítése és támogatása nem célja az intézkedésnek, hanem a kívánt cél elérésének az eszköze. A pártfogó felügyelet a speciálprevenzív célt egyrészt a bűnelkövető ellenőrzésével, felügyeletével szolgálja, másrészt a pártfogolt segítségével és támogatásával. Tehát a biztonsági, felügyeleti, valamint reszocializációs, segítségi vonások elválaszthatatlan ötvözete, komplexitása kell, hogy érvényesüljön.¹⁹

A pártfogó felügyelet alkalmazhatóságának esetei

A 2012. évi C. törvény (továbbiakban: Btk.) külön pontokba szedve egyértelműen határozza meg a pártfogó felügyelet alkalmazásának kötelező és fakultatív eseteit. Közös vonás mindkét esetben, hogy a joghátrány realizálása az elkövető szabad élet viszonyai között tanúsított magatartásának a függvénye, tehát egyféle feltételes helyzet alakul ki a törvényben meghatározott idő elteltéig. Ha az elkövető a feltételeknek nem felel meg, annak az a következménye, hogy a joghátrány realizálódik.

I.

A Btk. 69.§ (1) bekezdéséből a pártfogó felügyeletnek azon esetei rajzolódnak ki, amikor annak elrendelése az ügyész, illetve a bíróság mérlegelésén múlik. Nevezetesen a törvény lehetővé teszi az alkalmazhatóságát *a vádemelés elhalasztása és a feltételes szabadság tartamára, szabadságvesztés felfüggesztése, valamint a próbára bocsátás próbaidejére, továbbá az új intézkedési nem, a jóvátételi munka előírása mellett is* (közérdekű munka mellett továbbra sem rendelhető el).

A fenti esetkörökben az elrendelés általános feltétele, hogy az elkövető rendszeres figyelemmel kísérése a pártfogó felügyelet alatt indokolt legyen.

A vádemelés elhalasztására az ügyész jogosult, így az ilyen esetben az ügyész mérlegel, a többi esetben pedig az eljáró bíró mérlegelésétől függ, lehetővé téve számára, hogy már az ítélet meghozatalakor elrendelje az elkövető pártfogó felügyeletét, akár közvetlenül az ítélelhozatal követő időre, akár a későbbi esetleges feltételes szabadságra bocsátás esetére. Az elkövetett bűncselekmény, az elkövető személyi körülményei és környezetének gondos áttanulmányozása alapján kell állást foglalni abban a kérdésben, hogy szükséges-e a terhelt magatartásának pártfogó általi kontrollja.

Néhány példa a bírói gyakorlatból:

A kifogásolható életvezetésű fiatal felnőttel szemben a garázdaság és a könnyű testi sértés vétsége miatt kiszabott, végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztés mellett indokolt a pártfogó felügyelet elrendelése (BH 1990.409), úgyszintén az alkoholista életvezetésű vádlottal szemben kiszabott, végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztés mellett (BH 2011. 301.).

¹⁹ Dr. Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog...i.m. 518.o.

A pártfogó felügyelet különösen hatékonynak bizonyul továbbá a tartási kötelezettség elmulasztásának vétsége miatt próbára bocsátott, vagy felfüggesztett szabadságvesztésre ítélt esetében is. Ugyanis a pártfogó segítheti az elítéltet a munkahelykeresésben, aki tehát így rendszeres jövedelemhez jut és a gyermektartásdíj befizetésére képessé válik. Vagyis a büntetés az intézkedéssel együtt éri el az igazi hatását.

A kiskorú veszélyeztetése miatt elrendelt pártfogó felügyelet is hatékony, sikeres az esetek többségében. A pártfogónak lehetősége nyílik arra, hogy pártfogoltja értékrendszerében, etikai normáiban pozitív módosulást hozzon létre, aminek köszönhetően megváltozik pártfogoltja magatartása és életvitele.

Felfüggesztett szabadságvesztés kiszabása esetén a másodfokú bíróság részéről a pártfogó felügyelet elrendelése nem ütközik a súlyosítási tilalomba. (BH 1985. 339.)

II.

A Btk. 69.§ (2) bekezdése a pártfogó felügyelet kötelező eseteit tartalmazza, kimondva azt, hogy pártfogó felügyelet alatt áll az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt, akit abból feltételes szabadságra bocsátottak, valamint a visszaeső a felfüggesztett szabadságvesztés próbaideje és a szabadságvesztésből történő feltételes szabadságra bocsátás tartama alatt.

A Be. 567.§ (1) bekezdése alapján a bíróság a pártfogó felügyelet elrendeléséről utólag határoz, ha erről a jogerős ítélet nem rendelkezett, vagy a szabadságvesztés végrehajtását kegyelemből próbaidőre felfüggesztették, és az elítélt visszaeső.

A pártfogó felügyelet időtartama

A pártfogó felügyelet tartama szabadságvesztés esetén a feltételes szabadság tartamával, illetve a felfüggesztés próbaidejével, próbára bocsátás esetén annak próbaidejével, vádemelés elhalasztása esetén a vádemelés elhalasztásának tartamával azonos, de legfeljebb öt év lehet, míg életfogytig tartó szabadságvesztésből engedélyezett feltételes szabadság esetén legfeljebb tizenöt év. A jóvátételi munka előírása mellett elrendelt pártfogó felügyelet addig tart, amíg a jóvátételi munka végzésére kötelezett a jóvátételi munka elvégzését nem igazolja, de legfeljebb egy évig.

A Btk. a pártfogó felügyelet mérlegelően alapuló, fakultatív eseteiben lehetővé teszi a pártfogó felügyelet időtartamának a lerövidítését, idő előtti megszüntetését, ha annak szükségessége már nem áll fenn. Ennek feltétele, a pártfogó felügyelet fele résznek, de legalább egy évnek eltelte, továbbá, hogy a pártfogó felügyelő javaslatot tegyen annak megszüntetésére.

A pártfogó felügyelet kezdete:

A pártfogó felügyelet próbára bocsátás és szabadságvesztés végrehajtásának felfüggesztése esetén, vagy jóvátételi munka elrendelése mellett a pártfogó felügyeletet elrende-

lő határozat jogerőre emelkedésével, feltételes szabadságra bocsátás esetén a szabadságvesztésből való szabadulás napjával kezdődik.²⁰

A pártfogó felügyelet megszűnik, ha

- a tartama letelt,
- a büntetés-végrehajtási bíró a pártfogó felügyelői javaslat alapján megszünteti,
- a próbára bocsátást vagy a feltételes szabadságot megszüntetik, vagy a felfüggesztett szabadságvesztést végre kell hajtani,
- ha a pártfogolt a jóvátételi munka elvégzését egy éven belül megfelelően igazolja,
- a pártfogó felügyelet tartama alatt a pártfogolton szabadságvesztés büntetést vesznek foganatba.²¹

A pártfogó felügyelet tartalma

A pártfogó felügyelet tartalmát, lényegét, funkcionálását, s egyben hatékonyságát a magatartási szabályok adják.²²

A magatartási szabály nem önálló jogintézmény, csak a pártfogó felügyelet elrendelése esetén, annak végrehajtásával kapcsolatban funkcionál, s éppen ezért, mivel nincsen önállósága, minden esetben osztozik a pártfogó felügyelet jogi sorsában, vagyis csak addig él, megszegésének addig lehetnek következményei, ameddig a pártfogó felügyelet hatályban van.²³

A magatartási szabályok jogi természetéről, lényegéről szólva ki kell emelni szankcionáló, joghátrányt is magukba foglaló jellegüket, mert ez jelenti bennük elsősorban a büntetőjogi elemet. A pártfogolt legfontosabb kötelezettsége az előírt magatartási szabályok megtartása, a pártfogóé pedig a magatartási szabályok betartásának ellenőrzése.

A magatartási szabályok a pártfogó felügyelet elrendelésével lépnek életbe, és azonnal megjelennek e viselkedési előírások megszegésének, illetve súlyos megszegésének esetére kilátásba helyezett szankciók is. Azonban nemcsak tiltanak és köteleznek a magatartási szabályok, hanem segítséssel és támogatással is szolgálják a kitűzött büntetőjogi célt.²⁴

A magatartási szabályok csoportosítása

A magatartási szabályok egy része jogszabályban meghatározott, de a jogszabály lehetőséget ad arra is, hogy az ügyész, illetve a bíró az ügy és a terhelt körülményeihez igazodva, a pártfogó által számon kérhető, külön magatartási szabályt határozzon meg. Ennek megfelelően két típusú magatartási szabályt különböztethetünk meg.

20 Bv.Kódex 312. § (1) bekezdés

21 Bv. Kódex. 312.§ (3) bekezdés

22 Dr Tóth István: A pártfogó felügyelet magatartási szabályainak jogi természetéről, a büntetőjogi rendszerben elfoglalt helyéről, Szerk.: Szűk László, Utó gondozás-pártfogó felügyelet, Tanulmánykötet 10., IM.Tudományos és Tájékoztatósi Főosztály kiadánya, Budapest, 1985. 157.o.

23 Dr. Tóth István: A pártfogó felügyelet...i.m. 159.o.

24 Dr. Tóth István: A pártfogó felügyelet...i.m. 162.o.

I.

Az első csoportba az általános magatartási szabályok tartoznak, melyek minden pártfogoltra kötelezőek, így azokat értelemszerűen minden pártfogó felügyelet alatt állónak be kell tartania.

A Btk. 71.§ (1) bekezdése szerint a pártfogolt általános magatartási szabályként köteles:

- *a jogszabályban és a határozatban előírt magatartási szabályokat megtartani,*
- *a pártfogó felügyelővel rendszeres kapcsolatot tartani, és*
- *a pártfogó felügyelő részére az ellenőrzéshez szükséges felvilágosítást megadni.*

A Btk. mellett a Bv. Kódex 313.§ (1) bekezdése rögzíti a pártfogolt elítélt kötelezettségeit.

II.

A pártfogó felügyelet eredményességét növelheti a külön magatartási szabályok előírásának lehetősége, ugyanis szükség lehet, hogy a bíróság, illetve a vádemelés elhalasztása esetén az ügyész a pártfogolt személyiségét, családi körülményeit, egészségügyi állapotát, szenvedély betegségét figyelembe véve, mérlegelés alapján külön magatartási szabályokat állapítson meg. A külön magatartási szabályok bűnismétlési kockázatok célzott kezelését segítik elő az egyes elkövetők esetében, azaz egyéniesítést tesznek lehetővé.

A Btk. 71.§ (2) bekezdés szerint a bíróság, illetve az ügyész elrendelheti, hogy a pártfogolt

- *a bűncselekmény elkövetésében részt vett, meghatározott személlyel ne tartson kapcsolatot,*
- *a bűncselekmény sértettjétől, illetőleg annak lakásától, munkahelyétől vagy attól a nevelési-oktatási intézménytől, ahová a sértett jár, tartsa távol magát,*
- *meghatározott jellegű nyilvános helyeket és nyilvános rendezvényeket, meghatározott közterületeket ne látogasson,*
- *nyilvános helyen ne fogyasszon szeszes italt,*
- *meghatározott helyen és időközönként, meghatározott szervnél vagy személynél jelentkezzen,*
- *vegye fel a kapcsolatot az állami foglalkoztató szervvel, vagy a helyi önkormányzatnál közfoglalkoztatásra jelentkezzen,*
- *meghatározott tanulmányokat folytasson,*
- *beleegyezése esetén - meghatározott gyógykezelésnek vagy gyógyító eljárásnak vesse alá magát,*
- *vegyen részt a pártfogó felügyelő által szervezett csoportos foglalkoztatáson vagy a Pártfogó Felügyelői Szolgálat közösségi foglalkoztatójának programja szerinti más foglalkoztatáson.*

A Btk. nem taxatív felsorolást ad, vagyis a bíróság, az ügyész a felsorolt külön magatartási szabályokon kívül más magatartási szabályokat is előírhat, különös tekintettel a

bűncselekmény jellegére, az okozott kárra és az elkövető társadalmi beilleszkedése esélyeinek növelésére.

Alapvető követelmény, hogy a szabály legyen szigorú, de ugyanakkor a pártfogoltat ne kényszerítse lehetetlen feladatra. További fontos követelmény, hogy a tiltó szabályokat ne általánosan, hanem testre szabottan fogalmazzák meg. Szem előtt kell tartani, hogy csak olyan magatartási szabály írható elő, amely összhangban áll a pártfogó felügyelet céljával. Kerülni kell a megtorló, zaklató jellegű szabályok alkalmazását, hiszen fontos szempont a magatartási szabályok betarthatóságának ellenőrzése. A Bv. Kódex lehetőséget ad a külön magatartási szabályok megváltoztatására irányuló eljárásra is. A pártfogó felügyelő ellenőrzés során tapasztaltak alapján hivatalból, a rendőrség vagy az elítélt kérelme alapján tehet javaslatot a külön magatartási szabályok megváltoztatásának indítványozására az ügyésznek.

A bírói gyakorlatból:

A pártfogó felügyelet általános érvényű magatartási szabályait a határozat rendelkező részében nem kell megjelölni, hanem csupán a bíróság által meghatározott külön magatartási szabályokat. (BH 1980.329)

A bírósági határozatban előírt szabályoknál arra kell törekedni, hogy azok világosak, félreérthetetlenek, teljesíthetők legyenek. Másfelől nem lehetnek túlságosan általános természetűek sem, pl. helytelen azt előírni, hogy a pártfogolt tartózkodjék bűncselekmény vagy szabálysértés elkövetésétől. Az ilyen magatartásokhoz ugyanis a törvény - a bíróság rendelkezése nélkül is - a felelősségre vonás következményét fűzi. Nem lehet magatartási szabályként olyan tilalmat előírni, amely a törvényben büntetésként szerepel. Ezért annak előírása, hogy az elkövető járművet nem vezethet, törvénysértő. (BH 1978. 367.)

A bíróság külön magatartási szabályként olyan kötelezettséget sem állapíthat meg, amelyre kötelezés a polgári bíróság hatáskörébe tartozik. Így törvénysértő a lakásból kiköltözésre kötelezés, mert ez a lakáshasználati jog megvonását jelenti. (BH 1984.184)

A pártfogó felügyelet szabályainak megszegése

A pártfogó felügyelet szabályait két módon sértheti meg a terhelt:

- *ha megszegi az előírt magatartási szabályokat,*
- *ha újabb bűncselekményt követ el.*

A bírói gyakorlat szerint a pártfogó felügyelet szabályai súlyos megszegésének tekinthető az, ha a pártfogolt a jelentkezési, illetve a bejelentési kötelezettségének nem tesz eleget. Ezen túl súlyos szabályszegésnek tekinthető a pártfogó felügyelet alatt szándékos bűncselekmény, és jellegétől függően szándékos szabálysértés elkövetése, illetve ilyen cselekmény miatti eljárás megindulása.

A magatartási szabályokat súlyosan megszegő, a pártfogó felügyelettel tudatosan szembehelyezkedő elítélteknél jogszabályban megfogalmazott kötelezettsége a pártfogó-

nak az ügyészséget tájékoztatni a történekről. A végső döntést nem a pártfogó felügyelő hozza meg, hanem az első fokon eljáró bíróság, vagy a büntetés-végrehajtási bíró, illetőleg vádemelés elhalasztásánál az ügyész.

A magatartási szabályok megszegése eredményezheti:

- a feltételes szabadság megszüntetését,
- a próbára bocsátás próbaidejének legfeljebb egy évvel való meghosszabbítását, súlyos megszegése pedig a próbára bocsátás megszüntetését és büntetés kiszabását,
- a felfüggesztett szabadságvesztés végrehajtását
- vagy vádemelést.

A bírói gyakorlatból:

A feltételes szabadság megszüntetésének van helye, ha a pártfogó felügyelet alá helyezett elítelt a magatartási szabályok megszegésével újból italozó életmódot folytat (BH 1980. 229.), úgyszintén ha életvitelének vizsgálata alapján, vagy ha a magatartási szabályszegés súlya alapján az a következtetés vonható le, hogy a büntetés célja nem érhető el a szabadságvesztés hátralévő részének végrehajtása nélkül. (BH. 1980. 271. és 1981. 130.)

Ugyanakkor nem kerülhet sor a feltételes szabadság megszüntetésére, ha a pártfogó felügyelettel kapcsolatos magatartási szabályokat az elítelt kóros elmeállapotában szegte meg. (BH 1986. 171.)

Ha a pártfogó felügyelet magatartási szabályainak a megszegése nem bizonyul olyan súlyúnak, hogy a feltételes szabadságot megszüntetnék, az ideiglenes fogamatba vétel folytán a büntetés-végrehajtási intézetben töltött időt a szabadságvesztés tartamába be kell számítani. (BH 1991.379.)

A pártfogó felügyelet magatartási szabályainak súlyos megszegése valósul meg és ezért a felfüggesztett szabadságvesztés végrehajtását kell elrendelni, ha az elítelt teljesen kivonja magát a pártfogó felügyelet alól és még jelentkezési kötelezettségének sem tesz eleget. (BH 1981. 307.)

A pártfogó felügyelet lejártának közeli időpontja nem szolgálhat alapul a magatartási szabályok súlyos megsértése esetén a felfüggesztett szabadságvesztés végrehajtására irányuló ügyészi indítvány elutasítására. (BH 1990. 410.)

Az ítéletben a pártfogó felügyelet magatartási szabályaként előírt alkoholelvonó kezelés nem teljesítése és a pártfogó idézésével szembeni sorozatos engedetlenség, a kapcsolattartás ellehetetlenítése a pártfogó felügyelet magatartási szabályainak súlyos megszegését valósítja meg, és megalapozza a próbaidőre felfüggesztett szabadságvesztés ez okból történő utólagos elrendelését. (BH 2000. 336.)

Nem tekinthető azonban a pártfogó felügyelet szabályai súlyos megszegésének, ha a pártfogolt a meghallgatásokon nem jelenik meg ugyan, de a pártfogó felügyelőt időről időre tájékoztatja az életkörülményeiben bekövetkezett változásokról. (BH 2007. 180.)

IV. A pártfogó felügyelet végrehajtása

A pártfogó felügyeletet a pártfogolt lakóhelye szerint illetékes fővárosi, megyei igazságügyi szolgálat pártfogó felügyelője hajtja végre.²⁵

A pártfogó felügyelők igazságügyi alkalmazottak, jogviszonyukat a 1997. évi LXVIII. törvény szabályozza. Pártfogó felügyelőnek egyetemi szintű jogász, okleveles közigazgatási szakértő, pszichológus, szociálpolitikus, szociológus vagy teológus, egyetemi vagy főiskolai szintű pedagógus, vagy szociális munkás, főiskolai szintű gyógypedagógus, igazgatásszervező vagy szociálpedagógus, felsőfokú képesítéssel és szakirányú továbbképzési szakon szerzett - így különösen addiktológiai konzulens, gyermek- és ifjúságvédelmi tanácsadó, mentálhigiénés - szakképesítéssel rendelkező személy nevezhető ki.

A pártfogó munkájának a sajátossága, hogy folyamatosan két irányban halad: büntet és segít egyszerre. Vagyis a pártfogók célja az, hogy az elkövető bűnhődjön és megbánja, amit tett. Emellett azonban segítenek is, mégpedig abban, hogy a pártfogolt a jövőben ne kövessen el bűncselekményt. Vagyis mentik, akit még lehet. A pártfogó felügyelet helyes alkalmazásával tudatosan az elkövetőben, hogy amit tett, az bűn, és csakis rajta múlik, hogy képes-e a továbbiakban helyes úton járni. Gyakori probléma azonban az, hogy a pártfogolt nem ismeri fel a pártfogó segíteni akarását, csupán az ellenőrző szerepét. Mindez arra vezethető vissza, hogy a büntetőeljárás egész menete azt „üzeni” az elkövetőnek, hogy a bűncselekményért meg kell fizetni. Pedig a pártfogó felügyelet célja nem azonosítandó a büntetőeljárás céljával. Ennek tudatosítása a pártfogók feladata, de ők rendszerint az elutasítás falaiba ütköznek. Ennek oka az, hogy a pártfogó szociális munkás, illetve pedagógus mivoltával a pártfogolt nincs tisztában, sőt sokan azt, hiszik, hogy a pártfogó felügyeletet rendőri szerv látja el, s így annak egyetlen feladata az ellenőrzés és a szankcionálás. Mindezekre vezethető vissza, hogy a pártfogolt az esetek többségében nem is engedi, hogy a pártfogó segítsen. Az ellenőrzés alóli kibúvás bevett módszere, hogy a pártfogolt hamis laccímet ad meg.²⁶

Szintén problémát okoz, hogy a védők védenecik számára az esetek zömében perbeszédükben alternatív büntetésre tesznek indítványt, de nem magyarázzák el részletesen, hogy ezek pontosan mit jelentenek. Ennek pedig az a következménye, hogy a terheltek az alternatív büntetést, annak szabályait nem veszik komolyan, csupán örülnek, hogy nem szabadságelvonással járó szankcióra ítélték őket.

A pártfogó felügyelet végrehajtásában a rendőrség is közreműködik. Ennek keretében a rendőrség teljesíti a pártfogó felügyelői szolgálat megkereséseit, ellenőrzi egyes külön magatartási szabályok megtartását, ezek megszegése esetén jelentését megküldi a pártfogó felügyelői szolgálatnak, javasolhatja a pártfogó felügyelői szolgálatnak az előírt külön

25 A pártfogó felügyelői szolgálat tevékenységéről szóló 8/2013. (VI. 29.) KIM rendelet 39.§ (1) bekezdés

26 Dr. Parti Katalin: A nők pártfogó felügyeletének és utógondozásának a végrehajtásáról, Kriminológiai Tanulmányok XXXVII, Szerkesztő: dr. Irk Ferenc, Országos Kriminológiai és Kriminológiai Intézet, Budapest 2000., 149.o.

magatartási szabályok módosításának kezdeményezését, tájékoztatja a pártfogó felügyelői szolgálatot a pártfogolt ellenőrzése során szerzett tapasztalatairól.²⁷

A pártfogó felügyelet eredményes végrehajtása érdekében a pártfogó felügyelői szolgálat együttműködik az egészségügyi, a gyermekvédelmi és a szociális ellátást, támogatást vagy szolgáltatást nyújtó szervezetekkel, szervezetekkel is.

A pártfogó felügyelet végrehajtása során a pártfogó felügyelő feladata különösen:

- *annak ellenőrzése és rendszeres figyelemmel kísérése, hogy a pártfogolt megtartja-e a külön magatartási szabályokat, eleget tesz-e az előírt kötelezettségeknek, továbbá hogy milyen viselkedést tanúsít a munkahelyén vagy az oktatási intézményben, illetve a lakóhelyén,*
- *a pártfogolt rendszeres beszámoltatása életkörülményeiről és életviteléről,*
- *segítség nyújtása a pártfogolt számára a társadalomba való beilleszkedéshez, a bűnisméltés elkerüléséhez, melynek keretében a pártfogó felügyelő tanácsot ad a pártfogolt iskolai, munkahelyi, egészségi, szociális és egyéb problémái megoldásához, az ehhez szükséges támogatások igénybevételéhez, valamint szükség esetén a bűnisméltés valószínűségének csökkentése, az integrációs esély növelése érdekében közbenjár a pártfogolt életvezetési problémáinak rendezésével összefüggő ügyekben.*
- *indokolt esetben a pártfogolt segélyben részesítése.*²⁸

A pártfogó felügyelő a pártfogó felügyeletet egyéni pártfogó felügyelői terv alapján hajtja végre.

A pártfogó felügyelői terv tartalmazza a bűncselekmény elkövetéséhez vezető okok, a bűnisméltés vonatkozásában fennálló, a terheltet veszélyeztető körülmények kockázatelemzésen vagy kockázatértékelésen alapuló megnevezését, valamint a megszüntetésükhöz szükséges teendőket, így különösen:

- a pártfogolt kötelezettségeit
- a pártfogó felügyelő feladatait
- azoknak az intézményeknek, személyeknek a megnevezését, akiknek a segítségét a terv megvalósításához célszerű igénybe venni.

A végrehajtást követően a pártfogó felügyelő a tervben foglaltak megvalósulásáról rövid összefoglalást készít.²⁹

A pártfogók segítői eszközei

Közvélemény kutatások tapasztalatai alapján az szűrhető le, hogy az átlagemberek nem ismerik a pártfogók lehetőségeit, munkarendszereit és ezért az esetek zömében elutasítják, vagy haszontalannak minősítik ezen intézkedést.

27 Bv. Kódex 310.§ (4) bekezdés

28 A pártfogó felügyelői szolgálat tevékenységéről szóló 8/2013. (VI. 29.) KIM rendelet 40-41.§

29 A pártfogó felügyelői szolgálat tevékenységéről szóló 8/2013. (VI. 29.) KIM rendelet 44.§

Rendszeresen fogalmazódik meg a pártfogó felügyeletet hatálya alatt állókban a következő kérdés:

Miben segítheti őt egy pártfogó?

- A pártfogó közreműködik a munkahely felkutatásában, munkaügyi központhoz irányítja pártfogoltját, vagy újságok álláshirdetéseiből ajánl elhelyezkedési lehetőségeket.
- Tanfolyamok elvégzésére buzdítja a pártfogoltat, tájékoztatja az igénybe vehető szociális és egyéb kedvezmények lehetőségeiről.
- Befejezetlen tanulmányok folytatására motivál.
- A pártfogoltat tájékoztatja a számára nyitva álló lehetőségekről és azok igénybe vételéhez segítséget nyújt. Például: rokkantsítás kezdeményezése, nyomtatványok, adó, tb. kártya beszerzése stb.
- A pártfogó a családi konfliktusok, problémák rendezéséhez is tanácsot nyújt.
- Lelki segély szolgáltatást lát el, mentális segítséget is nyújthat.
- Szakorvost javasolhat a pártfogolt számára.
- Felveszi a kapcsolatot a kezelőorvossal.³⁰

A pártfogói munka eredményei

A pártfogó felügyelői munka nehézsége abban is rejlik, hogy a pártfogónak minden emberrel meg kell találnia a közös hangot, ki kell deríteni, hogy milyen volt a pártfogoltja gyermekkorá, családi élete. Vagyis fel kell kutatnia azokat a tényezőket, amelyek a bűnelkövetéshez vezettek. Ha a pártfogó a pártfogoltja bizalmába férkőzik és bensőséges kapcsolat alakul ki közöttük, akkor tud csak segíteni. Ezt a nehéz, embert próbáló tevékenységet csak elhivatottsággal lehet végezni. A pártfogó felügyelet akkor igazán sikeres, hatásos, ha a pártfogoltak a felügyelet letelte után is jelentkeznek azokkal a problémáikkal, melyeket nem tudnak önmaguk megoldani. Az ilyen pártfogoltak számára a pártfogó második „apává”, illetve „anyává” válik, és gyakran családi rendezvényekre, például ballagásra, esküvőre is meghívják.

Eredményes a pártfogói munka:

- *ha a pártfogolt folytatja a megkezdett tanulmányait,*
- *ha az elítéltet visszafogja a családja,*
- *ha a terhelt rendezi kapcsolatait,*
- *ha a pártfogolt segítségükkel munkát, lakhatási lehetőséget talál,*
- *ha az elkövetőnek csökken a visszaesési kockázata.*

30 Lukáts Ákosné és Jáger István: A büntetés hatása a pártfogó szemével, Büntetőjogi Tanulmányok 1999, Szerk.: Kahler Frigyes, 34. o.

Legnagyobb esély a változásra az első bűncselekményesek esetében, és a fiataloké, illetve a fiatal felnőtt elkövetők esetében van. A legkisebb esély a sikeres munkára a 20-30 éves kriminális karrierrel rendelkező szabadulóknál van.

A pártfogónak feladata ellátása során a következő jellemzőkkel kell rendelkeznie:

- ismerje a szakmai, etikai szabályokat,
- legyen toleráns, empátias attitűddel rendelkezzen,
- legyen segítőkész, vagyis segítse pártfogoltját jogai érvényesítésében.

V. A fiatalok pártfogó felügyeletére vonatkozó speciális szabályok

A fiatalok büntető-igazságszolgáltatásában a pártfogó felügyelet jelentősége kiemelkedő. A fiatalok terheltek támogatása nélkülözhetetlen, esetükben a bűnözői szemlélet még nagy eséllyel kiküszöbölhető, erkölcsiségük, magatartásuk, életvitelük a legtöbb esetben megváltoztatható, ezért segíteni, motiválni kell őket, hogy helyes irányba fejlődjenek, több bűncselekményt ne kövessenek el, törvénytisztelő felnőtt állampolgárokra váljanak.

A büntetőjogi törvények kezdetben nem tettek különbséget a felnőtt korúak és a fiatalabb bűnelkövetők között a felelősség alapja és a felelősség mértéke tekintetében. Az eltérő szabályozás igénye először a XIX. században az Egyesült Államokban fogalmazódott meg. Tudományosan igazolt az a tény, hogy a felnőtté válás olyan folyamat, melynek különböző szakaszaiban az embert eltérő biológiai, értelmi, érzelmi fejlettség jellemzi. Bizonyított az is, hogy a fiatalok bio-pszichikai érettsége nem feltétlenül párosul társadalmi érettséggel. Cselekményeiket többnyire impulzívan követik el, magatartásuk tudatos reagálására kevésbé képesek. A büntetőintézetekben jöttek rá először, hogy az elítéltek biopszichikai fejlettségük alapján jelentősen különböznek, ezért a büntetés-végrehajtás során el kell őket különíteni egymástól.

A hatályos szabályok alapján „*fiatalok az, aki a bűncselekmény elkövetésekor tizenkettedik életévét betöltötte, de a tizennyolcadikat nem.*”

A fiatalok terhelte a törvény kötelező rendelkezése folytán, mindig pártfogó felügyelet alatt áll az alábbi esetekben:

- vádemelés elhalasztása,
- próbára bocsátás,
- jóvátételi munka,
- javítóintézetből történő ideiglenes elbocsátás,
- szabadságvesztés végrehajtásának felfüggesztése,
- feltételes szabadságra bocsátás.

A felnőtt korúaktól eltérően a fiatalok tekintetében ezen intézkedés alkalmazását a Btk.119.§-a nem teszi függővé a jogalkalmazó mérlegelésétől, hanem a pártfogó felügye-

let a törvény értelmében minden esetben kötelező. Ekként a bíróság a határozata rendelkező részében a fenti esetekben nem elrendeli, hanem csupán megállapítja, hogy a fiatalkorú terhelt pártfogó felügyelet alatt áll.

Az általános és a külön magatartási szabályok a fiatalkorúakra is irányadóak. Ha a fiatalkorú a magatartási szabályokat megszegi, vizsgálnia kell, hogy a szabályszegés milyen okokra vezethető vissza, a fiatalkorú milyen mértékben felelős a magatartási szabályok megtartásáért. A bírói gyakorlat szerint a próbára bocsátás határideje meghosszabbításának van helye, ha a fiatalkorú a próbára bocsátás tartamára előírt magatartási szabályokat nem tartotta meg, ugyanakkor azonban javítóintézeti nevelés alkalmazása vagy büntetés kiszabása nem indokolt. (BH 1977.470.)

A fiatalkorúak esetében is a fő cél a fiatal helyes irányú fejlődésének biztosítása és a társadalom erkölcsi rendjébe való visszaillesztés. A fiatalkorúak pártfogása során - mivel erkölcsiségük, magatartásuk, életvitelük a legtöbb esetben megváltoztatható - a nevelő hatású intézkedéseket, eljárásokat kell előtérbe helyezni.

A pártfogók fő feladatai és nehézségei a fiatalkorú elítélt esetén

A pártfogó feladata kiemelten a fiatalkorú személyiségtorzulásának korrigálása, a szülők nevelési tevékenységének támogatása vagy megváltoztatása, a családtagok érzelmi viszonyulásainak befolyásolása, a fiatal tudatos életalakításának elősegítése.³¹

További alapvető feladatok Szitha Zsuzsa szerint:

- Rendszeres kapcsolat a fiatalkorúak bíróságával. A gyakorlat ugyanis azt igazolta, hogy amikor a pártfogó a tárgyaláson jelen van, akkor a fiatalkorúval kiépítendő kapcsolata sokkal jobb lehet, mint azokban az esetekben, amikor csak a tárgyalás után hónapokkal később találkoznak először.
- Szoros kapcsolat a fiatalkorúak ügyészével is. Nagyon fontos, hogy a fiatalkorú személyi körülményeiről, életútjáról minden esetben tájékoztatni tudja az ügyészséget.
- A fiatalkorúak börtönéből, fogházából és javítóintézetekből kikerülő fiatalkorúak körülményeinek szabadulás előtti előzetes feltérképezése. Cél, hogy a fiatalkorút szabad életbe történő kilépésekor is segítsék, fogják a kezét, mivel ez a legnehezebb időszak, a visszaesés szempontjából is a legveszélyesebb.
- A fiatalkorú elkövetők és elítéltek részére programok szervezése, elsősorban az általános iskola befejezésére, a bűncselekmény feldolgozására, okainak felderítésére, munkahely keresésére, szabadidő helyes eltöltésére.
- Együttműködés a gyermekvédelem szerveivel, társhatóságaival.³²

31 Dr. Treiber Ottóné: Adalékok a pártfogó felügyelethez, Rendészeti Szemle, 29. évf., 1991/2. szám, 76-77.o.

32 Szitha Zsuzsa: A fiatalkorúak pártfogó felügyeletéről, Család, Gyermek, Ifjúság, 1993/1-2. szám, 16-18. o.

A fiatalkorú bűnelkövetőkkel történő foglalkozás legjellemzőbb nehézségei:

- a tanköteles korú fiatalok igazolatlan iskolai hiányzásai,
- a fiatalok hasznos szabadidő eltöltési szokásainak hiánya,
- a fiatalok motiválatlansága, jövőkép-nélküliség,
- a szükséges támogató szülői háttér hiánya, a családi funkciózavarok, felnőtt devianciák fiatalokra gyakorolt hatása,
- tudatmódosító szerek használata.³³

A fiatalkorúak pártfogó felügyeletének végrehajtására vonatkozó speciális szabályok

A fiatalkorúak pártfogó felügyeletét az erre külön kijelölt fiatalkorúak pártfogó felügyelője hajtja végre. A pártfogó felügyelet végrehajtásában a gyermekjóléti szolgálat is közreműködhet.

A javítóintézetből történő ideiglenes elbocsátás esetén a pártfogó felügyelet az elbocsátás napjával kezdődik.

A pártfogó felügyelet akkor is megszűnik, ha a bíróság az ideiglenes elbocsátást megszünteti vagy a pártfogolt az ideiglenes elbocsátás tartama alatt a huszonegyedik életévét betölti.³⁴

VI. A pártfogó felügyelői szolgálat szervezeti bemutatása és egyéb tevékenységeinek vázlatos áttekintése

Az Igazságügyi Hivatal 2014. október 1. napján a Közigazgatási és Igazságügyi Hivatalból történt kiválással jött létre. A Hivatal jogi segítségnyújtással, áldozatsegítéssel, kárpótlással és egyes – nem büntetés-végrehajtással összefüggő – pártfogó felügyelettel kapcsolatos feladatokat lát el. Feladata továbbá a fővárosi és megyei kormányhivatalok szakigazgatási szerveiként működő fővárosi, megyei igazságügyi szolgálatok szakmai irányítása és egységes jogalkalmazásuk elősegítése. Emellett tudományos kutatói tevékenységgel segíti az Igazságügyi Minisztérium jogszabály-előkészítési feladatainak ellátását a miniszter felkérése alapján, valamint támogatja a jogi szakvizsgabizottság és a Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft. tevékenységét.

A jogi segítségnyújtással, az áldozatsegítéssel kapcsolatos igazságügyi igazgatási, valamint közigazgatási hatósági ügyekben bizonyos kivételekkel első fokon az igazságügyi szolgálat, másodfokon az Igazságügyi Hivatal jár el. A büntetés-végrehajtással összefüggő pártfogó felügyelői feladatok kivételével a pártfogó felügyelői tevékenységgel

³³ A gyermekkorú és fiatalkorú bűnelkövetés helyzete, valamint bűnmegelőzési tevékenység értékelése Győr-Moson-Sopron Megyében 2013. „egyeztető értekezlet” Előadó: Hegyi Ákos pártfogó felügyelő, osztályvezető

³⁴ BV. Kódex 315.§

kapcsolatos ügyekben az igazságügyi szolgálat, bizonyos esetekben pedig az Igazságügyi Hivatal jár el.³⁵

Győr-Moson-Sopron megyében a győri központi hivatalon kívül Sopronban, Csornán és Mosonmagyaróváron található a szolgálatnak telephelye. Téten havi egy alkalommal kihelyezett ügyfelfogadást tart az áldozatsegítő és a jogi segítségnyújtó osztály.

A szervezeti felépítést a következő ábra szemlélteti:

Igazságügyi Minisztérium

Megyei/fővárosi Kormányhivatalok igazságügyi szolgálatai	Igazságügyi Hivatal (szakmai irányítás)
– <i>Áldozatsegítő Osztály</i>	– <i>Áldozatsegítő Osztály</i>
– <i>Jogi Segítségnyújtó Osztály</i>	– <i>Jogi Segítségnyújtó Osztály</i>
– <i>Pártfogó Felügyelői Osztály</i>	– <i>Pártfogó Felügyelői Osztály</i>
	– <i>Kárpótlási Osztály</i>
	– <i>TÁMOP iroda</i>

A pártfogó felügyelői szolgálat törzsfeladata továbbra is a pártfogó felügyelet végrehajtása, de tevékenységei az elmúlt években egyre bővültek, napjainkban rendkívül sokoldalú, szerteágazó feladathalmaz az, amit egy pártfogónak teljesítenie kell.

Pártfogó felügyelői vélemény

A szakértői igényességgel készített vélemény a teljes körű szociális diagnózis felállításával és a kezelés tekintetében megfogalmazott javaslatokkal segíti a döntéshozatalt. A pártfogók 2003. július 1. napjától készítik megkeresés alapján ilyen véleményt, amennyiben annak beszerzését az ügyész és a bíróság elrendeli.

A pártfogó felügyelői véleményre vonatkozó alapvető rendelkezéseket a Be. 114/A.§, míg tartalmi elemeinek és elkészítésének általános szabályait a 8/2013. (VI. 29.) KIM rendelet tartalmazza.

Jelentősége:

- „– *A pártfogó felügyelői vélemény alkalmazásával lehetővé válik, hogy a pártfogó és a pártfogolt között már az eljárás korai szakaszában létrejöjjön a kapcsolat.*
- *A büntetéskiszabás előkészítésében - kvázi szakértői vélemény keretében - hasznosulhatnak azok az ismeretek, melyet az ügyész a diverziós eszközök alkalmazásánál, és a bíróság az alternatív szankciók mérlegelése során figyelembe vehet.*

35 kih.gov.hu/partfogo-felugyeloi-szolgalat

– *Megjelenik a pártfogói munkában az Európai Unió elvárásainak megfelelően a sértett érdekeinek támogatása a jóvátételben, a kárenyhítésben való közreműködésben.*³⁶

A pártfogó felügyelő javaslatot tehet a terhelttel szemben egyedi magatartási szabály elrendelésére, különböző kezelő vagy megelőző programokon való részvételre. Ha az ügyész vagy a bíró elrendeli, vizsgálni kell azt is, hogy az elkövető hajlandó-e a sértett számára anyagi vagy más jóvátételt nyújtani, azt a sértett elfogadja-e, ennek alapján az ügy közvetítői eljárásra utalása javasolható-e.

A pártfogó felügyelői vélemény beszerzését törvény kötelezővé teheti. Ilyen eset például, hogy ha az ügyész a vádemelés elhalasztása mellett magatartási szabályok megállapítását vagy kötelezettség előírását látja szükségesnek, pártfogó felügyelői véleményt szerez be.³⁷

A Bv. Kódex számos esetben teszi lehetővé pártfogó felügyelői vélemény beszerezhetőségét a büntetés-végrehajtási bíró számára pl. feltételes szabadságra irányuló eljárás stb. során.

A pártfogó felügyelői vélemény nem csorbíthatja a bírói függetlenséget, a bíró diszcrecionális jogkörét, ugyanis a benne foglaltak nem kötik a bíróságot a döntése során. Eljárásjogilag a szakértői véleménnyel esik azonos megítélés alá.

Környezettanulmány

Korábban – 2003. július 1-jét megelőzően – a büntetőeljárásban a rendőrség által készített környezettanulmányt használták fel. Az igazságügyi reformok eredményeként a környezettanulmányt immár - a nyomozóhatóság, az ügyész vagy a bíróság elrendelésére - a pártfogó felügyelők készítik el. A pártfogó a környezettanulmány megalkotásakor is mintegy szakértő működik, az eredményes pártfogó felügyelethez nagy segítséget nyújthat, hiszen számos problémát tud felszínre hozni, ekként megoldani még a pártfogó felügyelet kezdeti időszakában.³⁸

A fiatalok elleni büntetőeljárásban a környezettanulmány bizonyítási eszköz, beszerzése kötelező. A környezettanulmány elkészítéséhez a pártfogó felügyelő megtekintti a terhelt lakóhelyét, szükség esetén iskolai, munkahelyi véleményt is beszeréz, meghallgatja a fiatalok terhelte törvényes képviselőjét, információt kér a gyermekjóléti szolgálattól, gyermekvédelmi gondoskodás esetén a fiatalok befogadó intézményétől. A környezettanulmány a terhelt életviszonyaira és életvitelére jellemző tényeket és körülményeket írja le, tartalmazza a családi és lakhatási körülményeire, baráti és kisközösségi kapcsolataira, szabadidő-eltöltési szokásaira, egészségügyi állapotára, szenvedélybetegségére, iskolai végzettségére, szaktudására, tanulmányai folytatására, munkahelyére, foglal-

36 Wirth Károly: A pártfogó felügyelői szolgálat...i.m. 352. o.

37 Büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 224.§ (1) bekezdés

38 Farkas Gyula: Néhány kérdés a pártfogó felügyelet szabályainak gyakorlati alkalmazásáról, Bírak Lapja, 4. évf., 1994/1. szám 114-118.o.

kozására, munkatapasztalatára, munkaerő-piaci helyzetére, jövedelmére, vagyonára vonatkozó információkat.³⁹

A környezettanulmány speciális eseteként emelhetjük ki, hogy felnőttkorú terhelte vonatkozólag a pártfogó felügyelő a büntetés-végrehajtási intézet megkeresésére készít környezettanulmányt a szabadságvesztés végrehajtása félbeszakításának indokoltságának ellenőrzése érdekében, továbbá a kegyelmi eljárás során, valamint a fiatalkorú terhelte esetében felkészítő részlegbe történő befogadáskor.

Közérdekű munka büntetés végrehajtása

A közérdekű munka büntetés végrehajtásának szervezési és ellenőrzési feladatait a pártfogó felügyelők látják el, ekként feladatuk a lehetséges munkahelyek felkutatása, azok együttműködésbe vonása, a büntetés letöltésének szervezése, valamint a végrehajtás folyamatos ellenőrzése.

Közvetítői tevékenység

2007. január 1. napjától a büntetőügyekben, 2014. január 1. napjától szabálysértési ügyekben alkalmazható a közvetítői eljárás, amelyben erre a feladatra külön képzett pártfogó felügyelők járnak el mediátorként.

Megelőző pártfogás

(2015. január 1. napjától)

Az egyes törvényeknek a gyermekek védelme érdekében történő módosításáról szóló 2013. évi CCXLV. törvény 11.§-a „*A megelőző pártfogás elrendelése*” címmel a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvényt, és a Be. 114/A.§-át módosította.

A módosításhoz készült indokolás szerint „*a megelőző pártfogás, mint bevezetendő jogintézmény célja a szocializáció elősegítése, a bűnismétlés megelőzése, minél korábbi szakaszban. A jelenlegi helyzetben az alapproblémát egyrészt az jelenti, hogy az elhúzódo büntetőeljárások során a fiatalkorú terheltek nem kapják meg a szükséges segítséget és támogatást a visszaesés megakadályozása, a társadalomba való beilleszkedés érdekében, másrészt az, hogy a gyermekkorú elkövetőkkel sem tud adekvát módon foglalkozni a gyermekjóléti alap- és szakellátás. Ezekre kell megoldást találni a megelőző pártfogás intézményével. A gyermekkorúak esetében a pártfogó felügyelethez hasonló jellegű eszközök alkalmazására, több terület szakemberei által lehetővé váló szorosabb ellenőrzésre és felügyeletre jelenleg nincs lehetőség a gyermekvédelemben, főként megfelelő szakértelem hiányában. Költséghatékony megoldás, ha ezt a pártfogó felügyelői szolgáltatnál meglévő szakértelmet - a gyermek- és fiatalkorúnak a bűnözői életpályáról való eltérítése érdekében - hasznosítjuk a védelembé vételi eljárásban.*”

39 A pártfogó felügyelői szolgálat tevékenységéről szóló 8/2013. (VI. 29.) KIM rendelet 15.§

Tartalmilag

- kötelezi a gyermeket vagy fiatalkorút és a szülőt vagy más törvényes képviselőt a megelőző pártfogó felügyelővel való együttműködésre,
- a megelőző pártfogó felügyelővel az általa meghatározott időközönként történő személyes találkozásra és a megállapított magatartási szabályok betartására,
- a magatartási szabályok kiterjedhetnek különösen annak meghatározására, hogy a megelőző pártfogás alatt álló
 - kivel tarthat kapcsolatot,
 - hol és milyen tevékenységgel töltheti a szabadidejét,
 - életvezetése szempontjából milyen változtatások indokoltak és ezek megvalósulásához milyen feladatokat kell kitérni.⁴⁰

A megelőző pártfogás keretében a gyámhatóság a pártfogó felügyelői szolgálatnál kezdeményezheti a külön jogszabályban meghatározott viselkedéskorrekciós esetkezelési módszerek alkalmazását.

A büntetés-végrehajtási intézetben végzett munka, az un. börtönpártfogás

A pártfogói felügyelői szolgálatnak nemcsak a szabadságvesztés kiállása esetén vannak feladatai. A pártfogó felügyelőnek lehetőleg már a szabadságvesztés büntetés utolsó szakaszában kapcsolatba kell kerülnie az elítélttel, és egyénre szabott programot kell számára kidolgoznia. A büntetés-végrehajtási intézetben az elítéltet a szabad életre fel kell készíteni a társadalomba való visszailleszkedés érdekében, de a befogadó környezetet is gondozásba kell venni az elítélt lehetőség szerinti visszafogadása érdekében. Az elítéltnak meg kell tudnia, hogy milyen körülmények várják szabadlábra helyezése után. Ha az elítélt magánelzárást tölt, a pártfogóval ennek ellenére is jogosult a kapcsolattartásra.

VII. Utógondozás, mint a pártfogó egyik részfeladata

A XIX. század közepén kezdődött Magyarországon az utógondozás intézményének kialakulása. Egyletek, patronázsmiessziók jelentek meg, és önkéntes társadalmi szervezetként próbáltak segíteni a rászoruló szabadultaknak.⁴¹ Az 50-es, és 60-as években az utógondozás a büntetés-végrehajtási intézetek és a tanácsok hatáskörébe tartozott. Ez elsősorban a munkába állást és a szociális segélyezést jelentett. Emellett az ellenőrzés a rendőrség feladata volt. Az utógondozásnak ez a rendszere nem funkcionált elég hatékonyan. Ezt felismerve született meg **1975-ben a 20. számú tvr.**, amely a szabadságvesztésből szabadultak utógondozásáról rendelkezett. Így 1976. január elsejétől a bíróságok feladata lett az utógondozás, az ellenőrzés, a felügyelet összefogása. A megyei bíróságon hivatásos

40 A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. tv. (továbbiakban: Gyvt.) 68/D.§ (6) bekezdés

41 Herczeg József: A pártfogó és az utógondozás az elítélt szemszögéből, Börtönügyi Szemle, 17. évf., 1998/1. szám, 9. o.

pártfogói szervezet jött létre, jogászokból, pedagógusokból, pszichológusokból. A jogszabály így fogalmazta meg az új jogintézmény célját: „*az utógondozás célja, hogy segítse a szabadságvesztésből szabadultaknak a társadalomba való beilleszkedését és megteremtse az ehhez szükséges szociális feltételeket.*”

Az 1978. évi IV. törvény változásokat hozott. Elsősorban azzal, hogy a pártfogó felügyelet, ami az utógondozásban fejlődött ki, különvált attól, és a büntető törvénykönyvben az intézkedések között kapott helyett.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy az elítéltek nem ismerik eléggé az utógondozói rendszert, legtöbben ugyanis a pártfogó felügyelettel azonosítják, ezért jórészt elutasítják. Az önként segítséget kérők főként a volt pártfogoltak köréből kerülnek ki, akik már személyesen is megismerték az intézményt és a pártfogót.⁴²

A pártfogó felügyelet és az utógondozás elhatárolása

A mindennapi életben gyakran előfordul, hogy a két intézményt azonosítják, összekeverik egymással. Többen szinonim szavakként használják az utógondozást és a pártfogó felügyeletet. Azonban a pártfogó felügyelet nem azonosítható a Bv. Kódex-ben szabályozott elítelti utógondozással, bár kétségtelen a rokonság közöttük. Hasonlóság bennük az „utólagosság», hisz alkalmazásukra a bűncselekmény elkövetése után kerülhet sor, s mindkét esetben büntetőjogi jogkövetkezmény érvényesítése nyomán. Legfőbb céljuk is azonos: a bűnisméltés megelőzése.

Fő különbség, hogy míg az utógondozás esetében a büntetés-végrehajtási jogviszony már megszűnt, addig a pártfogó felügyelet esetében fennáll. További alapvető különbség az, hogy amíg a büntetőjogi intézkedésként szabályozott pártfogó felügyelet tartalmi eleme a pártfogolt ellenőrzése és irányítása mellett a segítségnyújtás, addig az utógondozás lényege a szabadságvesztésből szabadult személy támogatása abban, hogy a társadalomba beilleszkedjék. A pártfogó felügyeletet a bíróság illetve az ügyész határozattal rendeli el, az utógondozás igénybevétele önkéntes, a szabadult kérelmére történik. Továbbá a pártfogoltat magatartási szabályok terhelik, melyek megszegése következményekkel jár, de az utógondozásnál ilyen nincs. Tehát az utógondozás pártfogás, felügyelet nélkül. Fontos kiemelni, hogy a pártfogó felügyelet alatt állókat is megilletik mindazon jogok, amelyek az utógondozottakat.

Az utógondozás, mint a pártfogó egyik részfeladata

Az utógondozás nem tartalmaz büntető elemeket, csak segít. A benne való részvétel nem kötelező, az elítelt tehát valószínűleg akkor fordul az intézményhez, ha úgy látja, hogy számára meg tudja adni a megfelelő segítséget.⁴³ A pártfogó felügyelők tanácsadás és tájékoztatás formájában segítséget tudnak nyújtani munkahely, szociális segélyek,

42 Illés Tiborné: Pártfogandók a pártfogók is, Börtönügyi Szemle, 15. évf., 1996/1. szám, 79. o.

43 Illés Tiborné: A hivatásos pártfogók... i.m. 70. o.

iskolák, tanfolyamok, családi problémák, krízishelyzetek, egyedi problémák, hivatalos levelek, kérvények, önéletrajz megírásában.

Az utógondozás egyszerre szolgál szociális és bűnmegelőzési célokat is, mivel a visszaesés fő oka a fenti viszonyok rendezetlensége és a kilátástalanság érzése, amelyben a pártfogó az utógondozott közreműködése mellett változtatni képes.

VIII. Záró gondolatok

A gyakorlat azt mutatja, hogy a pártfogó felügyeletre szükség van és a jövőben még inkább szükség lesz, hiszen nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a pártfogó felügyelet szociális és bűnmegelőzési szerep betöltésére egyaránt alkalmas intézkedés. A pártfogói szolgálat eredményességéhez nyitott, toleráns társadalmi közösségre van szükség. Végül érdekességként kiemelném, hogy már napja is van a „szakmának”. Az 1/2006. (IK 7.) IRM utasítás Budapesten, 1905. szeptember 3. napján megnyílt VII. Nemzetközi Börtönügyi Kongresszus tiszteletére szeptember 3. napját a Pártfogás napjává nyilvánította.⁴⁴

A tanulmányt Bacon szavaival zárom: *„Minden dologban, különösen a nehezebbekben, nem várható el, hogy valaki egyszerre vessen és arasson, hanem szükséges egy várakozási idő, hogy azok fokozatosan megérhessenek”*

44 Itt fogalmazódott meg először nemzetközi szinten a szabadságelvonással nem járó, alternatív büntetések és az azokat végrehajtó szervezet jelentősége

Felhasznált irodalom

- Wirth Károly: A pártfogó felügyelői szolgálat tevékenysége, időszerű kérdései Emlékkönyv Losonczy István professzor halálának 25. évfordulójára, Szerk.: Gál, Kóhalmi, Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar, 2005.
- Kerezi Klára: A pártfogás dilemmája: kontroll vagy segítő kapcsolat, *Esély*, 37. évf., 1990/5. szám
- Kerezi Klára: A hazai pártfogó szolgálatok átalakítása, *Belügyi Szemle*, 2002/2-3. szám
- Finkey Ferenc: Patronázs munka és a Fiatalkorúak Felügyelő Hatósága, *Magyar Jogi Szemle*, 24. évf., 1943/1. szám
- Dr. Nagy Ferenc: Az utógondozás-pártfogó felügyelet hazai fejlődéséről (történeti és elméleti áttekintés), Szerk.: Szűk László, *Utógondozás-pártfogó felügyelet, Tanulmánykötet 10., IM. Tudományos és Tájékoztatási Főosztály kiadványa*, Budapest, 1985.
- Illés Tiborné: A hivatásos pártfogók utógondozói tevékenysége, *Börtönügyi Szemle*, 18. évf., 1999/2. szám
- Illés Tiborné: Pártolandók a pártfogók is, *Börtönügyi Szemle*, 15. évf., 1996/1. szám
- Beliznay Kinga- Horváth Attila- Kabódi Csaba - Király Tibor - Lörinz József - Máthé Gábor- Révész T. Mihály - Zlinszky János: *Magyar Jogtörténet*, Szerk.: Mezey Barna, Osiris Kiadó, Budapest, 2000.
- Dávid Ferenc: A pártfogó felügyelet a gyakorlatban, *Magyar Jog*, 15.évf., 1968/2. szám
- Belovics Ervin, Gellér Balázs, Nagy Ferenc, Tóth Mihály: *Büntetőjog I.*, lektor: Busch Béla, Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2012.
- Györgyi Kálmán: *Büntetések és intézkedések*, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1984.
- Dr. Tóth István: A pártfogó felügyelet szabályainak jogi természetéről, a büntetőjogi rendszerében elfoglalt helyéről, Szerk.: Szűk László, *Utógondozás-pártfogó felügyelet, Tanulmánykötet 10., IM. Tudományos és Tájékoztatási Főosztály kiadványa*, Budapest, 1985.
- Lukáts Ákosné és Jáger István: A büntetés hatása a pártfogó szemével, *Büntetőjogi Tanulmányok*, 1999., Szerkesztő: Kahler Frigyes, MTA Veszprémi Területi Bizottsága
- Dr. Parti Katalin: A nők pártfogó felügyeletének és utógondozásának végrehajtásáról, *Kriminológiai Tanulmányok XXXVII.*, Országos Kriminológiai és Kriminalisztikai Intézet, Budapest 2000., Szerkesztő: dr. Irk Ferenc
- Dr. Treiber Ottóné: Adalékok a pártfogó felügyelethez, *Rendészeti Szemle*, 29. évf., 1991/2. szám
- Szitha Zsuzsa: A fiatalok pártfogó felügyeletéről, *Család, Gyermekek, Ifjúság*, 1993/1-2. szám
- Farkas Gyula: A felnőtt korúak pártfogó felügyeletéről, *Bírák Lapja*, 3. évf. 1993/1. szám
- Farkas Gyula: Néhány kérdés a pártfogó felügyelet szabályainak gyakorlati alkalmazásáról, *Bírák Lapja*, 4. évf. 1994/1. szám
- Herzeg József: A pártfogó és az utógondozás az elítélt szemszögéből, *Börtönügyi Szemle*, 17. évf., 1998/1. szám

BÓTOR SZABOLCS¹

Az orvhalászat jogi következményei

Bevezetés

A 2013. július 1. napján hatályba lépett 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről 246. §-a egy teljesen új törvényi tényállást tartalmaz, amely az 1978. évi IV. törvényben, az ún. „régí” Btk-ban még nem szerepelt. Ez az új bűncselekmény az ún. orvhalászat.

Dolgozatomban megkíséreltem „körbejárni” ezt a vadonatúj bűncselekményt, történeti előzményeit, korábbi jogi szabályozását, az új bűncselekmény jellemzőit, más bűncselekményekkel való kapcsolatát és az esetlegesen felmerülő jogi problémákat.

Az orvhalászat elbírálása a 2012. évi C. törvény hatályba lépése előtt

Az ún. orvhalászatot Magyarországon, de a Föld más országaiban is régóta tiltották, szabályozták, büntették. Utoljára az ősközösségi társadalomban lehetett szinte korlátlanul halászni a folyókban, tavakban, tengerekben, amikor az emberi közösségek gyűjtögetésből, halászatból, vadászatból éltek, a természet kincsei kiapadhatatlan forrásnak tűntek. Már abban az időben is lehettek persze viták az emberi csoportok, törzsek között a halászattal kapcsolatosan – ki halászhat egy vízterületen –, de a magántulajdon megjelenéséig nagyobb konfliktusok nem lehettek ebben a témakörben.

Az államok létrejöttével, az osztály társadalmak kialakulásával, földek, erdők, vizek tulajdoni szempontú felosztásával azonban megszűnt a „szabad” halászat. Minden vízterület „valakié” lett: uralkodóé, földesuraké, az uralkodó osztály tagjaié, stb..., akik szigorúan büntették, ha arra nem jogosult halászott a tavaikban, folyókban. Ezen tevékenység már az ókorban, középkorban is büntetendő cselekmény volt és – hasonlóan az orvvadászathoz – néha elrettentő büntetéseket is kiszabtak az „elkövetőkkel” szemben. Tettük lopásnak minősült, tolvajnak tartották őket, tettükért lakolniuk kellett.

Így működött ez Magyarországon is, jaj volt annak, aki – engedély és beleegyezés nélkül – halászott a király vagy a nemesek halastavain, folyóin.

A modern időkben aztán rendkívül részletesen, törvényben szabályozták a halászatot, horgászatot, de továbbra is lopásnak minősült az engedély nélküli „orv” halászat.

1 dr. Bótor Szabolcs csoportvezető bíró, Veszprémi Törvényszék

1888-ban született meg a halászatról szóló 1888. évi XIX. törvénycikk.

Ezt követte az 1925. évi XLIII. törvénycikk, amely módosította az 1888. évi XIX. törvénycikket, és már rendkívül részletesen szabályozta a halászatot és foglalkozott az engedély nélküli halászzalattal és annak jogi következményeivel is.

Az 1925. évi XLIII. törvénycikk 19. §-a szerint aki zárt vízből (1888. évi XIX. tc. 13. §) vagy zárt víz módjára halászható vízből (jelen törvény 5. §) a halászatra jogosítottnak engedélye nélkül fog halat, a lopásról szóló törvényes rendelkezések szerint büntetendő. Ugyanezen törvénycikk 20. §-a szerint amennyiben e cselekmény súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esik, kihágást követ el és 1 200 000 koronáig terjedő pénzbüntetéssel büntetendő:

- a) aki anélkül halászik, hogy saját részére, vagy segédjei, vagy munkásai részére halász-jegyet váltott volna;
- b) aki más névre szóló vagy olyan halász-jeggyel halászik, melynek érvényessége megszűnt;
- c) aki halász-jegyét használatra másnak adja át;
- d) aki hamisított halász-jeggyel halászik vagy halásztat.

A jogszabály büntette azt a személyt is, aki:

- a) halász-jegyét halászat közben nem tartja magánál;
- b) aki halász-jegyét az ellenőrzésre jogosult személynek a felszólítása ellenére meg nem mutatja (21. §).

Az 1888. évi XIX. törvénycikk, illetve az 1925. évi XLIII. törvénycikk továbbiakban általam nem részletezett rendelkezései – hasonlóképpen a jelenkori szabályozáshoz – büntetik bizonyos tiltott halászati eszközök, módszerek használatát: „amennyiben a cselekmény súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esik, kihágást követ el és egy hónapig terjedhető elzárással, valamint 800 000 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntethető:

- a) aki kábító, mérgező vagy robbantó szerrel halászik, vagy az ily szereket másnak halászat céljára megveszi vagy eladja, vagy az így megölt halat a vízből kifogja, vagy áruba bocsátja... stb. (22. §)”.

Az 1978. évi IV. törvény rendelkezései az orvhalászzalattal kapcsolatosan

Az 1925. évi XLIII. törvény szabályozásának további részletezését, valamint a jogtárgyra vonatkozó elkövetkező jogfejlődés elemzését mellőzve az 1978. évi IV. törvény ún. „régit” Btk. szabályozására térnék át, amely alapján az elmúlt évtizedekben a magyar bírák ítélték az ún. „orvhalászzalattal” kapcsolatos ügyekben, még ha pontosan nem is így hívták a vádlottak által jogilag ténylegesen megvalósított cselekményt.

Hasonlóképpen a korábbi szabályozáshoz az 1978. évi IV. törvény is alapvetően lopás (Btk. 316. §) bűncselekménye miatt rendelte büntetni az orvhalászokat. Az orvhalászat tárgyai, a halak nem minősültek ugyanis ún. uratlan dolognak. Nem voltak uratlannak tekinthetők az őrizetlenül hagyott, az elhanyagolt, elveszett vagy eltévedt dolgok, feltéve, hogy ezeknek hatalomba kerítésére a reális lehetőség fennállt. Nem uratlanok általában a természet kincsei (lásd Ptk. 128. §, 168. §, valamint a vadászatra, illetve halászatra vonatkozó rendelkezések) stb.

Az 1978. évi IV. törvény hatályba lépését követően is tulajdonképpen folytatódott az a tendencia, hogy az orvhalászatot lopásnak tekintette a joggyakorlat.

Orvhalásznak minősül, aki a halászatról és horgászatról szóló 1997. évi XLI. törvény által tiltott halfogási eszközzel, vagy módon halászik, vagy horgászik.

Kijegecesedett az az álláspont, miszerint a vadak, továbbá a folyó vizekben és a természetes tavakban élő halak, valamint más hasznos vízi állatok az állam tulajdonában vannak. A vadászterületen elejtett, elfogott, illetőleg elhullott vad a vadászatra jogosult, a nem jogosult által elfogott hal, valamint más hasznos vízi állat a halászatra jogosult tulajdonába kerül (Ptk. 128. §). A halakra és más vízi állatokra tehát a lopás elkövethető volt (1978. évi IV. törvény 316. §).

Természetesen már az 1978. évi IV. törvény hatálya alatt is felmerültek a cselekmény elbírálásával kapcsolatosan ún. halmazati problémák, ugyanis az orvhalász magatartásával nem csupán a lopás bűncselekményét, de más bűncselekményeket is megvalósít(hatott).

Ezen, az orvhalász által megvalósított lopás mellett megvalósuló cselekmények lehetnek, pl. az 1978. évi IV. törvény 266/B. § szerinti állatkinzás; a 280. § szerinti környezetkárosítás; a 281. § szerinti természetkárosítás.

Az 1978. évi IV. törvény 266/B. § (2) bekezdés szerint az (1) bekezdés szerint büntendő, aki..... a halászatról szóló törvény által tiltott halfogási eszközzel, vagy módon halászik, vagy horgászik. Nyilvánvaló, hogy ha az orvhalász tiltott halfogási eszközzel, vagy módon halászott, akkor a lopás mellett az állatkinzás bűncselekményét is megvalósította.

A „régii” Btk. 266/B. § (2) bekezdés tehát az állatkinzás speciális eseteként szabályozta, ha valaki úgy folytatott halászatot, vagy orvhalászatot, hogy tiltott eszköz, vagy mód alkalmazása során az állatnak fizikai fájdalmat okozott.

Az állatkinzás vétségét valósította meg, aki a halászatról és a horgászatról szóló 1997. évi XLI. tv. által tilalmazott módon olyan halcsapdákat használt, amelyek a halak fulladását vagy pusztulásához vezető sérülés okozását idézte elő, veszélyeztetve ezáltal a halállományt és károsítva annak élőhelyét. A bűncselekmény a veszélyhelyzet kialakulásával befejezetté vált, a pusztulás vagy az élőhely károsodás tényleges bekövetkezése nem volt tényállási elem.

Az orvhalász tevékenységét olyan helyen is kifejtette, ahol magatartásával a környezetet, természetet is veszélyeztethette, károsíthatta, akár úgy, hogy védett növényeket,

növénytársulásokat, vagy védett állatokat, pl. halakat, kagylókat, stb. rongált meg, pusztított el másodlagosan tevékenységével. Ezért az orvhalászati tevékenység nem csupán lopást, állatkínzást, de extrém esetben pl. különleges nagy hálók alkalmazásával, vagy tiltott halászati eszközökkel akár más bűncselekményt is megvalósíthatott (1978. évi IV. törvény szerinti környezetkárosítás, vagy 1978. évi IV. törvény 281. § szerinti természetkárosítás), még ha szándéka ezen cselekmények elkövetésére csak eshetőlegesen terjedt ki, vagy csupán gondatlanul járt el.

Az 1978. évi IV. törvény alapján kialakult joggyakorlat szerint a természetkárosítás és lopás alaki halmazatban állhatott, pl. ha a lopás fokozottan védett növény, vagy állat megsemmisítésével és eltulajdonításával történt (BH. 1984/305.). A természetkárosítás az állatkínzással is halmazatban állt.

Még hatályban volt az 1978. évi IV. törvény, amikor az országgyűlés megalkotta az 1997. évi XLI. törvényt a halászatról és horgászatról.

Ezen jogszabály értelmező rendelkezései határozták meg a „hal”, „halászat”, „horgászat”, stb. fogalmait, mely fogalmak alapvető jelentőségűek voltak az orvhalászati cselekmények elbírálásakor. A 2. § a, pontja szerint a hal a „halak” állatrendszertani osztályba tartozó állatfaj. A halra vonatkozó rendelkezéseket – a törvényben meghatározott esetekben – alkalmazni kell a haltáplálék-szervezetre, a rákra, a békára, a kagylóra, a piócára, valamint ezek egyedfejlődési alakzataira is (a továbbiakban együtt: más hasznos vízi állat).

A 2. § b., pontja szerint a halászat a hálnak megengedett módon és eszközzel halászati vízterületen történő fogása – ide értve a horgászatot is –, illetve gyűjtése, továbbá a hal tenyésztése, tartása és telepítése, valamint a hal és élőhelyének védelmét szolgáló tevékenység.

A 2. § c., pontja szerint a horgászat a halászati vízterületen a hálnak horgász eszközzel (készséggel), vagy a csalihalnak 1 m² -nél nem nagyobb emelőhálóval való fogása.

Az 1997. évi XLI. törvény sorolja fel a legális, szabályszerű halászat előfeltételeit, továbbá a tiltott halászati eszközöket és módokat.

A bírák 2013. július 1. előtt tehát az 1978. évi IV. törvény, az 1997. évi XLI. törvény rendelkezései és a kialakult bírói gyakorlat alapján bírálták el az orvhalászattal kapcsolatos cselekményeket.

Egy Veszprém megyében megtörtént, orvhalászattal kapcsolatos jogeset, melyet az 1978. évi IV. törvény alapján bíráltak el

A Tapolcai Városi Bíróság 2011. április 5. napján kelt elsőfokú ítéletében J. L. I. r. vádlottat bűnösnek mondta ki lopás büntetésében (Btk. 316. § (1) (4) bekezdés a., pont), mint társtettést, állatkínzás vétségében (Btk. 266/B. § (2) bekezdés), mint társtettést és jogtalan elsajátítás vétségében (Btk. 325. § (1) bekezdés), T. I. II. r. vádlottat lopás bűn-

tettében (Btk. 316. § (1) (4) bekezdés a., pont), mint társtettést, állatkínzás vétségében (Btk. 266/B. § (2) bekezdés), mint társtettést és magánokirat-hamisítás vétségében (Btk. 276. §), és ezért I. r. J. L. vádlottat halmazati büntetésül 1 év 2 hónap börtönbüntetésre, mint főbüntetésre és 1 év közügyektől eltiltásra, mint mellékbüntetésre, II. r. T. I. vádlottat halmazati büntetésül 1 év börtönbüntetésre, mint főbüntetésre és 1 év közügyektől eltiltásra, mint mellékbüntetésre ítélte. A bíróság egyetemlegesen kötelezte vádlottakat, hogy az ítélet jogerőre emelkedésétől számított 30 napon belül fizessenek meg a Balatoni Halgazdálkodási Nonprofit Zrt. magánfél részére 208 125 Ft tőkeösszeget és annak kamatait, egyebekben egyéb törvényes útra utasította a polgári jogi igényt. A Balatoni Vízi Rendszeti Rk. által lefoglalt és a bűncselekmény elkövetéséhez felhasznált bűnjeleket, pl. horgászbotot, horgászeszközöket, horgokat, halászhalót, vitorlás-kishajót, valamint hajómotort elkobozni rendelte. Továbbá egyetemlegesen kötelezte vádlottakat 477.967 Ft bünygi költség megfizetésére külön felhívásra az állam javára.

Az irányadó **tényállás 1.) pontja szerint** I. r. J. L. és II. r. T. I. vádlottak ismeretségi kapcsolatban álltak egymással. Elhatározták, hogy 2009. december 2. napján horgászni fognak a Balatonon. Ennek érdekében december 2. napján a délutáni órákban az I. r. vádlott által tulajdonolt és használt vitorlás hajóval a szigligeti öböl térségébe hajóztak az I. r. vádlott ingatlana előli partrészről elindulva.

A vádlottak szabályos horgászatba kezdtek, melynek során II. r. vádlott 1 db 0,9 kg-os süllőt fogott ki szabályosan. Ezt követően II. r. vádlott sikertelenül próbálkozott halfogással: két alkalommal harcsát akasztott, azonban azokat kifogni nem tudta, mivel a nagyobb méretű halak II. r. vádlott horgászalkésztségének zsinórját elszakították. Ezt követően vádlottak szabálytalan horgászmodszere tértek át: legalább egy alkalommal a II. r. vádlott által fogott harcsát úgy húzták ki a vitorlás hajóhoz, hogy a harcsa fárosztása közben I. r. vádlott a nála lévő horgászfelszereléssel tiltott módon megfogta a halat úgy, hogy a horgászszinór végén lévő hármashorgot nagy erővel beakasztotta a halba és úgy sikerült kivennie a halat. Emellett legfeljebb 11 alkalommal úgy fogták ki a vádlottak közösen a halakat, hogy testükbe kívülről hármashorgot akasztottak. Vádlottak így összesen 12 db, összesen 333 kg súlyú, 541 125 Ft értékű harcsát zsákmányoltak. Vádlottak 18.00 óra körüli időben felhagytak ezen tevékenységükkel és I. r. vádlott kikötőjéhez közlekedtek vitorlással. Vádlottak közlekedésére felfigyelt a rendőrhatalóság, mivel nem a jogszabályoknak megfelelő pozíció fényeket használták, ezért a kikötést követően H. F. rendőr-főhadnagy és a Balatoni Halászati Nonprofit Zrt. halőre, G. J. tanú ellenőrzésük alá vonták a vádlottakat.

A rendőrök akkor érkeztek a helyszínre, amikor a vádlottak egy talicskában megkísérelték feljuttatni az első, nagy méretű harcsát. A rendőrök ezen a harcsán sérülést nem tapasztaltak, de amikor a vitorlás hajóhoz lementek, egyrészt a stégen fekvő harcsán, illetve a vitorlás hajóban lévő harcsákon olyan sérüléseket tapasztaltak, amelyek arra utaltak számukra, hogy tiltott horgászati módszerrel, ún. „gereblyézéssel” fogták ki a halakat. Ezért a hatóság emberei folytatták a vádlottak ellenőrzését. Az intézkedés során

az is megállapítást nyert, hogy az első harcsa másik oldalán is tiltott tevékenységből származó sérülések találhatók.

Az intézkedés során I. r. vádlott és H. F. rendőr között konfliktushelyzet alakult ki, amely miatt I. r. vádlottal szemben büntetőeljárás indult hivatalos személy elleni erőszak büntette miatt a Keszthelyi Városi Bíróságon.

A rendőrhatóság a halakat a helyszínen lefoglalta, majd azok elszállításra kerültek a BH Zrt. keszthelyi telepére, ahol megmérték és csökkentett értékben hasznosították azokat.

A 2.) pont szerint a nyomozó hatóság 2009. december 2. napján I. r. vádlottnál az esti órákban házkutatást tartott lakóhelyén, melynek során a lakóház legalsó szintjén lefoglalásra került 6 db 159 000 Ft értékű halászháló:

- 1 db 110 m hosszú, 1 m magas, 7×7 cm szembőségű,
- 1 db 200 m hosszú, 1,5 m magas, 6×6 cm szembőségű,
- 1 db 110 m hosszú, 1 m magas, 4×4 cm szembőségű,
- 1 db 100 m hosszú, 1,5 m magas, 8×8 cm szembőségű,
- 1 db 200 m hosszú, 2 m magas, 11,5×11,5 cm szembőségű,
- 1 db 270 m hosszú, 1,5 m magas, 5,5×5,5 cm szembőségű.

A bíróság megállapítása szerint I. r. vádlott ezen halászhálókat ismeretlen körülmények között a lefoglalást megelőzően igen rövid idővel a Balaton vízterületén megszerezte és otthonába vitte. Ugyanakkor I. r. vádlott tudatában volt a halászháló idegen dolgot jelentő mivoltának és ennek ellenére az illetékes hatóságot nem értesítette az ingóságok kapcsán. Az eljárás során a vádlott által használt kishajó és motorja, illetve I. r. vádlott tulajdonát képező horgászszerszámok is lefoglalásra kerültek.

A 3.) tényállási pont szerint II. r. vádlott a horgászat során 2009. december 2. napján, a délutáni órákban a fogási naplójába több valótlan bejegyzést tett: annak ellenére, hogy 2009. november 30. napján nem fogott harcsát, oda 3 db harcsafogást bejegyzett, 2009. december 1-jén sem horgászott, mégis bejegyezte 3 db harcsa kifogását, illetve bejegyezte 2009. december 2. napján 2 db harcsafogást. II. r. vádlott ezen magatartást annak érdekében tanúsította, hogy a vitorlášhajóban található harcsák származását igazolni tudja. II. r. vádlott annak ellenére eszközölte ezen bejegyzéseket, hogy tudatában volt annak, hogy sem november 30-án, sem december 1-jén nem horgászott és harcsát sem fogott, illetve 2009. december 2-án jogellenes módszerrel 3 db harcsát fogott.

A bíróság a tényállást, illetve a vádlottak bűnösségét a vádlottak tagadásával szemben a rendelkezésre álló bizonyítékok: bűnjelek, tanúvallomások, szakértői vélemények, stb. mérlegelésével állapította meg.

A Veszprém Megyei Bíróság, mint másodfokú bíróság 2011. szeptember 19. napján meghozott 2. Bf. 586/2011/4.sz. határozatában a Tapolcai Városi Bíróság elsőfokú ítéletét – a tényállás csekély hányada és néhány jelentéktelen kérdés vonatkozásában – részben módosította, megváltoztatta, a fő kérdések – bűnösség, minősítés, büntetés – tekintetében azonban helybenhagyta.

**Az orvhalászat szabályozása
a 2012. évi C. törvényben**

A 2012. évi C. tv. „forradalmasította” az orvhalászat bírói elbírálását, hiszen külön törvényi tényállást iktatott be a jogalkotó ezen cselekmények elbírálására: az ún. „új” Btk. 246. §-át, az orvhalászat tényállását.

Ezen törvényi tényállás szerint: „aki

- a) jogosulatlanul halászhálóval vagy más halászati eszközzel – a horgászatot kivéve – halfogásra irányuló tevékenységet végez,
 - b) külön jogszabályban meghatározott tiltott eszközzel, tiltott módon, vagy kémleleti területen halfogásra irányuló tevékenységet végez,
- vétség miatt 2 évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

A 2012. évi C. tv. 2013. július 1. napjától lépett hatályba, tehát ettől az időponttól kezdődően elkövetett orvhalászattal kapcsolatos cselekmények már nem lopásnak minősülnek, hanem orvhalászatnak, és a konkrét esettől függően az elkövető még más bűncselekményeket is megvalósíthat, amelyeket még a későbbiekben részletezek. Az orvhalászat és a lopás halmazatban történő elbírálása egyébiránt ezt követően sem kizárt. Az új törvényi tényállás, az orvhalászat jogi tárgya a szabályozott halászati tevékenység védelme. A tényállás általános alanyt tartalmaz, azt bárki elkövetheti. Az elkövetési magatartások mindegyike kizárólag aktív, tevőleges magatartással valósítható meg. Az orvhalászat elkövetési magatartásait a tényállás két pontban sorolja fel:

az „a.)” pont szerint büntetendő, aki jogosulatlanul halászhálóval, vagy más halászati eszközzel – a horgászatot kivéve – halfogásra irányuló tevékenységet végez. Az a.) pont helyes értelmezéséhez tudnunk kell, hogy mi minősül horgászatnak, s mi halászatnak, hiszen csak halászatnak minősülő tevékenységgel lehet ezt a bűncselekményt elkövetni, a büntetőjogi védelem kizárólag halászhálóval vagy más halászati eszközzel folytatott orvhalászatra terjed ki, a horgászat nem értendő ezen fogalomba.

A horgászat és halászat fogalmának elhatárolásában a 2013. évi CII. tv. a halgazdálkodásról és a hal védelméről nyújt segítséget. Ezen jogszabály kiegészíti az 1997. évben megalkotott halászati törvényt (1997. évi XLI. tv., ún. Hhtv.). Ezen új törvény a Hhtv. alapjaiból kiindulva, de azok gyökeres átalakításával kívánta megteremteni egy, a kor követelményeinek jobban megfelelő halgazdálkodási szabályozás alapját. Több – jelen dolgozat témájával közvetlenül kapcsolatban nem álló – célján kívül deklarálja, hogy a jogszabály korlátozni, egyben átláthatóvá és szabályozottá kívánja tenni a természetes vízi halászatot, ezen kívül a természetes vizekben fogott halak piacát is ellenőrizhetővé akarja tenni, ami segíti az illegális halfogások elleni küzdelmet. Összhangot kíván a törvény teremteni a halgazdálkodást jelentősen érintő változó, vagy új jogszabályokkal, így különösen a Büntető és Polgári Törvénykönyvvel. Az orvhalászat elbírálásakor a bírónak tehát nem csupán a 2012. évi C. tv. rendelkezéseit kell ismernie, hanem behatóan kell tanulmányoznia a 2013. évi CII. tv. rendelkezéseit is. Visszatérve az előbbi gondolatra a

2013. évi CII. tv. pontosan meghatározza a halászattal, horgászattal kapcsolatos fogalmakat, így a halászat és horgászat fogalmát is.

A 2013. évi CII. tv. értelmező rendelkezései 2. § 8. pontja tartalmazza a halászat fogalmát, mely szerint halászat: „a hálnak, vagy más hasznos víziállatnak megengedett módon és eszközzel halgazdálkodási vízterületen történő rekreációs vagy kereskedelmi célú, illetve ökológiai célú, szelektív fogása, továbbá gyűjtése, ide nem értve a horgászatot”. A 2. § 16. pontja szerint horgászat rekreációs célból a halgazdálkodási vízterületen hálnak megengedett módon és horgászalkésztséggel (horgászbot, horgászszinór, csalihal, legfeljebb három horog) vagy a csalihalnak egy m²-nél nem nagyobb emelőhálójával való fogása.

A 2012. évi C. tv. 246. § (orvhalászat) első elkövetési magatartása csak halászati tevékenységgel követhető el, horgászattal nem, és a fentiek alapján kimondható, hogy a halászat minden olyan hal kifogására irányuló tevékenység, ami nem minősül horgászatnak.

Az elkövetően jogosulatlanul kell halfogásra irányuló tevékenységet végeznie. Kérdés, mi minősül jogosulatlan halfogásra irányuló tevékenységnek. Nyilván, amikor az elkövető nem rendelkezik a halászathoz szükséges engedélyekkel. Azt, hogy milyen engedélyek szükségesek, szintén a 2013. évi CII. tv. tartalmazza: a 12. cím a halfogásra jogosító okmányok elnevezést viseli. A 13. cím a területi jegy címet kapta. A 2013. évi CII. tv. 37. §–44. § tartalmazzák a horgászatra, illetőleg halászatra vonatkozó előírt engedélyek megnevezéseit. A jogszerű halászathoz a törvény előírásai szerint halászati engedély, állami horgászjegy, fogási napló, területi jegy szükséges. Ha valakinek ez nincsen birtokában és halászhalóval vagy más halászati eszközzel halászik: megvalósítja a 2012. évi C. tv. 246. § szerinti orvhalászat bűncselekményét.

A 2012. évi C. tv. 246. § b., pontja szerinti elkövetési magatartás pedig, amikor az elkövető külön jogszabályban meghatározott tiltott eszközzel, tiltott módon, valamint kéméleti területen végez halfogásra irányuló tevékenységet.

A tilalmazott halfogási eszközöket, módokat taxatíve sorolja fel a 2013. évi CII. tv. 46. § (4) bekezdése a-j) pontok között.

A tiltott halfogási eszközök és módok közül az ún. „gereblyézést” részletezném, hiszen ez egy rendkívül elterjedt orvhalászati módszer, a dolgozatomban korábban leírt konkrét esetben is az elkövetők ezen tiltott halfogási módszert alkalmazták. A 2013. évi CII. tv. 2. § 4. pontja szerint: „a gereblyezés a hálnak nem a táplálkozási viselkedésére alapozottan és a szájnylásán kívüli más testrészébe akasztott horoggal történő zsákmányul ejtésére irányuló módszer”.

Ha az elkövető tiltott eszközökkel, vagy módon végez halfogásra irányuló tevékenységet, megvalósítja a bűncselekményt.

Az elkövetési magatartás kapcsán szólni kell még az ún. kéméleti területekről is, amelyek olyan vízterületek (pl. a halak ívó, illetve vermelőhelyei), amelyeken tilos a halászat. Az, hogy mely vízterület minősül kéméleti területnek, a Kormányhivatalok Földművelésügyi Igazgatósága jelöli ki az adott vízterületen. Azt, hogy az orvhalászat

valóban kíméleti területen történt-e, a bírónak az adott vízterületre vonatkozó konkrét rendelkezések figyelembe vételével kell eldöntenie.

Végezetül számba vettem, hogy az ún. orvhalászattal kapcsolatos cselekmények vonatkozásában mely egyéb bűncselekmények valósulhatnak meg, természetesen a teljesség igénye nélkül: a 2012. évi C. tv. 241. § szerinti környezetkárosítás előfordulhat a jövőben halmazatban az orvhalászattal, hiszen ezen tevékenység során sérülhet a vízi élővilág, amely a környezetkárosítás „elkövetési tárgya” is. (a föld, a levegő, a víz, az élővilág és ezek összetevői)

A halászat során olyan halat is zsákmányolhat valaki, amely fokozottan védett, vagy védett, vagy az Európai Unióban is területvédelmi szempontból jelentős, ezáltal akár a természetkárosítást is elkövetheti (Btk. 242. §). A fokozottan védett, illetve védett állatok, halak listáját a 13/2001. (V. 9.) KÖM rendelet, illetve azok mellékletei sorolják fel, tartalmazzák. Hasonlóképpen a részben közös védett jogi tárgyra figyelemmel a Btk. 242. § szerinti természetkárosítást is megvalósíthatja az elkövető, ha pl. hálója használata során védett terület, vagy védett élő szervezetek életközösségének élőhelyét is rombolja.

A 2012. évi C. tv. 244. § szerinti állatkínzás bűncselekménye a 246. § (2) bekezdés b., pont szerinti elkövetési magatartás fennforgása esetén halmazatban állhat az orvhalászattal. A halak ugyanis gerinces állatok és ha az elkövető az orvhalászat során tiltott eszközökkel és módon halászik, a halaknak is különös szenvedést, egészségkárosodást, pusztulását okozhatja.

Természetesen az orvhalászattal kapcsolatos bűnesetek, bűncselekmények egységes jogi elbírálásának kialakulásához több év is szükséges lehet, ezen idő alatt azonban nyilvánvalóan ki fog alakulni azon bírói gyakorlat, amely alapján a jövőben a bíróságok, a bírák a hasonló orvhalászattal kapcsolatos büntető ügyeket kezelik.

Irodalomjegyzék

1. 1888. évi XIX. törvénycikk a halászatról
2. 1925. évi XLIII. törvénycikk
3. 1978. évi IV. tv. A Büntető Törvénykönyvről
4. 1997. évi XLI. tv. (Hhtv.)
5. 2012. évi C. tv. A Büntető Törvénykönyvről
6. 2013. évi CII. tv. A halgazdálkodásról és a hal védelméről
7. Tihanyi Dániel: Az orvhalászat egyes kérdéseiről. *Ügyészek Lapja* 2013/6.
8. Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz. Szerkesztette: Karsai Krisztián Complex Kiadó Budapest, 2013.
9. 13/2001. (V.9.) KÖM. rendelet
10. Magyar Büntetőjog, Kommentár a gyakorlat számára. Harmadik kiadás. Szerkesztő: Kónya István
11. A Büntető Törvénykönyv Magyarázata. Második kötet. Közgazdasági és jogi Könyvkiadó Budapest, 1986.
12. Dr. Belovics Ervin, dr. Molnár Gábor, Dr. Sinka Pál Büntetőjog – Különös Rész. HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2001.
13. Bodgál – Bodrogi – Erdősy – Fonyó – Gál – Gáspár – Kovács – Pintér – Weber: Magyar Büntetőjog Különös Rész
14. Legfelsőbb Bíróság BH. 2009/137. számú jogeset
15. Legfelsőbb Bíróság BH. 1984/305. számú jogeset
16. Tapolcai Városi Bíróság 2.B. 160/2010/60. számú ítélete, Veszprém Megyei Bíróság 2. Bf. 586/2011/4. számú ítélete

III.

Büntető eljárásjog

HAVASINÉ KULCSÁR PETRA¹

A gyermekközpontú igazságszolgáltatás

Bevezető

A gyermekközpontú igazságszolgáltatás olyan igazságszolgáltatási rendszer, amely biztosítja a gyermekek jogainak, érdekeinek tiszteletben tartását és hatékony érvényesítését, egyben védelmét a gyermekek részvételével folyó bírósági eljárásokban. Azért tartom fontosnak foglalkozni ezzel a témával, mert a tágabb értelemben vett magyar igazságszolgáltatási rendszerben is megindultak azon elméleti és gyakorlati folyamatok, melyek elengedhetetlen feltételei nem csak nemzetközi kötelezettségek hazai implementálásának, hanem előremutatóak a gyermekkorúak hatékony védelme tekintetében is.

A gyermekközpontú igazságszolgáltatás alapját képező joganyagok

A gyermek fogalmának meghatározásakor *Az Egyesült Nemzetek Szervezetének a gyermekek jogairól szóló, New Yorkban 1989. november 20. napján kelt Egyezménye* 1. cikkét indokolt alapul venni, figyelemmel arra, hogy ez a nemzetközi jogi dokumentum Magyarországra nézve is kötelező érvényű. Az 1. cikk értelmében „gyermek minden 18. életévét be nem töltött személy”, kivéve, ha a rá alkalmazandó jogszabályok értelmezésében nagykorúságát már korábban eléri.

Ehhez a nemzetközi szintű szabályhoz képest hazánk büntetőjoga – a fenti normát is alapul véve – differenciáltabban határozza meg az életkor szerepét a büntetőjogi felelősség szempontjából. A régi Btk. (1978. évi IV. törvény) alapkoncepciójához képest a jelenleg hatályos Btk. pedig még tovább cizellálta a gyermekkor-fiatalkor fogalmát, amely a gyermekpszichológiát is figyelembe véve többszörösen aggályos. A büntetőjogban és a kriminológiában *főszabályként* gyermeknek azt nevezzük, aki a 14. életévét még nem töltötte be, ezért a *Büntető Törvénykönyv (2012. évi C. törvény)* 16. §-ának megfelelően vele szemben büntethetőséget kizáró ok áll fenn. Az életkornak a büntetőjogi felelősségre vonhatóság szempontjából kiemelkedő jelentősége van. A hatályos büntető törvény – folytatva a régi Btk. gondolatmenetét – tulajdonképpen azt vélelmezi, hogy a főszabály szerint 14. életévét be nem töltött személy általában véve még nem ismeri fel cselekménye társadalomra veszélyességét, ugyanakkor tény, hogy egy ennyi idős gyermek már tudja azt, hogy amit tesz, az tilos, még ha ezt nem is a törvénybe ütközés szintjén értelmezi. A törvényben leírt korhatár meghatározásának alapja az, hogy a gyermekek döntő többsége

¹ dr. Havasiné dr. Kulcsár Petra bírósági titkár, Győri Járásbíróság

ebben az életkorban fejezi be az általános iskolát, ilyenkor már megfelelő tudással, erkölcsi értékeléssel, tapasztalattal kell rendelkezniük. Ezért húzta meg a jogalkotó ennél az életkornál a határt, mert egy 14. életévét betöltött fiatakorú az esetek nagy részében képes felismerni cselekménye súlyát, így vele szemben a felelősségre vonás már megfelelő preventív hatást érhet el a későbbiekre nézve. Alkotmányjogi szempontból – a nemzetközi joggal összhangban – a gyermek olyan kiskorú, aki a 18. életévét nem töltötte be és házasságot sem kötött, tehát a személyiségének formálódása a 18. életév eléréséig zajlik, amely emiatt különleges védelmet igényel. Ezért jelent problémát a 2012. évi C. törvény (új Btk.) 16. §-a, amely szerint „nem büntethető, aki a büntetendő cselekmény elkövetésekor a 14. életévét nem töltötte be, kivéve, az emberölés [új Btk. 160. § (1)-(2) bek.], az erős felindulásban elkövetett emberölés [új Btk. 161.§], a testi sértés [új Btk. 164. § (8) bek.], a rablás [új Btk. 365. § (1)-(4) bek.] és a kifosztás [új Btk. 366. § (2)-(3) bek.] elkövetőjét, ha a bűncselekmény elkövetésekor a tizenkettedik életévét betöltötte, és az elkövetéskor rendelkezett a bűncselekmény következményeihez szükséges belátással.”

A Btk. 105. § (1) bekezdése a büntethetőséget kizáró okok között főszabályként meghatározott 14. életévhez képest már azt rögzíti, hogy fiatakorú az, aki a bűncselekmény elkövetésekor a tizenkettedik életévét betöltötte, de a tizennyolcadikat még nem.

Tény az, hogy a 14., különösképpen pedig a 12. életévét még be nem töltött személy nem feltétlenül ismeri fel cselekménye társadalomra veszélyességét, ezért kell ennél az életkornál meghúzni a büntetőjogi felelősségre vonhatóság határát, azonban ez nem jelenti egyúttal azt is, hogy a 12. életévét be nem töltött személyek nem követnek el bűncselekményeket. Ezért is van különös jelentősége annak, hogy a kriminológia és a pszichológia kellő figyelmet szenteljen ennek a korosztálynak, hiszen a megelőzés sikere esetén a leendő generációk bűnözésének gátat tudnak szabni.

Míg tehát vádlottként nem, tanúként ugyanakkor szerepelhet a gyermekkorú személy a bíróság előtt.

A helyzet kezelésének kereteit az alábbi dokumentumok jelölik ki:

- **56/2013. (II.14.) OBHE határozat**, amellyel az Országos Bírósági Hivatal Elnöke létrehozta a Gyermekközpontú Igazságszolgáltatás Munkacsoportot.
- *Az Európai Bizottság ütemterve*
- *Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága által 2010 őszén elfogadott Gyermekbarát Igazságszolgáltatásról szóló Iránymutatás.*

A gyermekközpontú igazságszolgáltatás projekt megvalósulása

A gyermekközpontú igazságszolgáltatás célja és jelentősége:

Magyarország Kormánya 2012-ben hirdette meg a Gyermekközpontú Igazságszolgáltatás évét.² A gyermekjogi ombudsmanként eljáró alapvető jogok biztosa a

² Forrás: A JB Projektfüzetek – Gyermekközpontú Igazságszolgáltatás, Gyermekjogi projekt (2013/1. kötet)

2012. évi projekt munkája középpontjába – illeszkedve az Unió gyermekjogi tematikájához – a gyermekbarát igazságszolgáltatás kérdéseit helyezte. Ebben az esztendőben az Országos Bírósági Hivatal is csatlakozott a Kormány programjához, amely programot a 2013-as évben is folytatta a Hivatal és azóta is kiemelten foglalkozik a gyermekközpontú igazságszolgáltatás feltétel rendszerének megteremtésével. Ennek érdekében hozta létre az 56/2013. (II.14.) OBHE határozatával az Országos Bírósági Hivatal a Gyermekközpontú Igazságszolgáltatás Munkacsoportot.³

A gyermekek több módon is kapcsolatba kerülhetnek az igazságszolgáltatással:⁴

Terheltként: a hatályos Btk. szerint a 14. életévét, míg egyes bűncselekmények esetén a 12. életévét betöltött személyek büntethetők. A fiatalok büntetőjoga foglalkozik a helyzetükkel. *Sértettként:* a gyermekközpontú igazságszolgáltatás program fő célszemélye az eljárásban sértettként szereplő gyermek. Ezen túlmenően szerepelhetnek *tanúként, az ügyben érdekelt személyként,* valamint megismerkedhetnek az igazságszolgáltatással *oktatás* keretében. Ez utóbbi azt jelenti, hogy az iskolai tanterven belül fakultatív jelleggel bíróság-látogatáson vesznek részt a gyermekek.

A program elnevezése azért gyermekközpontú és nem gyermekbarát, mert a bíróság, amely pártatlan igazságszolgáltatási szerepet tölt be, nem lehet a tanú, a terhelt, vagy a sértett barátja. Ugyanakkor a gyermekek egészséges fejlődése prioritást jelent, és ezt akár az eljárás többi résztvevője jogainak korlátozásával is érvényre kell juttatni. A gyermekközpontú (child-focus) igazságszolgáltatás lényege ezeknek a prioritásoknak a felismerése és figyelembe vétele.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága 1999-ben két, Egyesült Királyság elleni ügyben úgy ítélte meg, hogy alapvető fontosságú a gyermekkorú vádlott cselekményével kapcsolatos eljárás során, hogy „teljes mértékben figyelembe vegyék az életkorát, érettségének mértékét, valamint szellemi és érzelmi fejlettségét, és elő kell mozdítani, hogy megértse az eljárást, és ténylegesen részt vegyen abban.”⁵

A gyermekközpontú igazságszolgáltatás alapelvei⁶ a megfelelő hangnem; a gyermek által érthető nyelv használata; a gyermekek előzetes tájékoztatása az eljárás menetéről, szereplőiről, és a gyermek jogairól; az eljárási formalitások mellőzése; a gyermekeket befolyásoló tényezők kizárása.

Az OBH Munkacsoportjának tevékenysége során különös hangsúlyt kap a kiskorúak ügyeivel foglalkozó szakemberek speciális képzése, értve ezalatt a nyomozó hatóságot, a bíróságot és az ügyészséget is. A munkacsoport a vizsgálatai alapján célul tűzte ki, hogy a szakemberek rendelkezzenek az ilyen speciális eljárásokban szükséges pszichológiai, gyermekpszichológiai ismeretekkel, kihallgatási technikákkal, a gyermekvédelem eszköztárával.

3 Forrás: www.birosag.hu (2015. január 4.)

4 Forrás: A Gyermek-központú Igazságszolgáltatás Bírósági Konceptiója (OBH, 2012.)

5 Forrás: A JB Projekt Füzetek – Gyermekközpontú Igazságszolgáltatás, gyermekjogi projekt (2013/1. kötet) – Thomas Hammarberg: A gyermekközpontú igazságszolgáltatásról.

6 Forrás: A Gyermek-központú Igazságszolgáltatás Bírósági Konceptiója (OBH, 2012.)

A projekthez kapcsolódóan lefolytatott kiemelt vizsgálatok:⁷

1. Mediáció és más alternatív konfliktuskezelés hazai alkalmazása a gyermeki jogok vonatkozásában (AJB 2986/2012. számú jelentés):

Magyarországon a Büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (Be.) 2006-os módosításával vált lehetővé a mediáció alkalmazása a büntetőeljárás során, bizonyos korlátokkal: Személy elleni, közlekedési, illetve vagyon elleni, 5 évi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő bűncselekmény miatt indult büntetőeljárásban a közvetítői eljárás igénybevétele esetén az ügyész vagy a bíróság az eljárást felfüggesztheti. A mediáció 2006-os bevezetése óta sikerrel alkalmazott eljárás, évente több mint 3000 esetben zárult eredménnyel, többségében felnőtt elkövetők esetén, a fiatalok aránya mindössze 12%.

A büntetőügyekben alkalmazott közvetítői eljárás célja, hogy az elkövető szembesüljön tettének következményeivel, valamint, hogy a bűncselekménnyel okozott károk mérséklődjenek az elkövető és a megsértett közösség közötti közvetítéssel. Ez a fiatalok elkövetők esetén különösen fontos, ezért a közvetítés alkalmazhatóságára lehetőség van az egyéb elkövetők esetén általánosan meghatározottnál súlyosabban büntetendő cselekmények vonatkozásában is (a felső korlát 5 év).

A büntetőeljárásban alkalmazott mediációs eljárások részletes szabályait a büntetőügyekben alkalmazható közvetítői tevékenységről szóló 2006. évi CXXIII. törvény szabályozza. A Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium Igazságügyi Szolgálat (KIMISZ) létrehozta a mediációs eljárás – módszertani útmutatót és képzési anyagot is magában foglaló – sztenderdjét.

A mediációs feladatok ellátására kizárólag a képzési feltételeknek eleget tevő pártfogó felügyelők és a KIMISZ-szel szerződéses jogviszonyban álló ügyvédek jelölhetők ki.

2. Gyermekbarát igazságszolgáltatás – gyermekjogok az eljárásokban (AJB 2324/2012. számú jelentés):

A büntethetőségi korhatár leszállításával kapcsolatos aggályok és észrevételek a fiatalok külön bíróságainak szükségessége kérdésében:

A gyermekkor fogalmával és jogszabályi háttérével kapcsolatosan már fentebb kifejtettek túlmenően említést érdemelnek az alsó korhatár meghatározásával kapcsolatosan felmerülő problémák. A büntetőjogi felelősségi alsó korhatár meghatározására történetileg 2 szabályozási technika alakult ki: az egyik szerint nem szükséges meghatározni a gyermeki kor végét valamely életkor megjelölésével, míg a másik szerint a törvény pontosan meghatározza azt az életkort, amely alatt a büntetőjogi felelősségre vonásra nem kerülhet sor. A jogi következmények tekintetében is kétféle megoldást találni: az egyik szerint az alsó korhatárnál fiatalabb gyermek ellen a tényállásszerű magatartása miatt sem büntető, sem más felelősség megállapítására irányuló eljárás nem indítható. A másik szerint a cselekmény jellegére tekintettel az eljárást ugyan megindítják, ugyanakkor a

7 Forrás: AJB Projektfüzetek – Gyermekközpontú Igazságszolgáltatás, Gyermekjogi projekt (2013/1. kötet)

büntetőjogi felelősséget nem állapítják meg, hanem védelmi célú intézkedésre kerülhet sor alternatív vagy kötelező erővel.

A büntethetőség alsó korhatárának meghatározásával kapcsolatban az európai államok gyakorlata nem egységes. Azonban az ENSZ Gyermekjogi Egyezményéből az a szemlélet következik, hogy a gyermekközpontú igazságszolgáltatás célja – a gyermek érdekeit szem előtt tartva – a nevelés, a segítség, a társadalmi visszailleszkedés. Ennek megfelelően a szabadság elvonása csak végső eszközként, és a lehető legrövidebb ideig alkalmazható. Az Európa Tanács Gyermekbarát Igazságszolgáltatásról szóló 2010-ben elfogadott Iránymutatása szerint speciális bírósági, eljárási és intézményrendszer felállítására van szükség a törvénnyel összeütközésbe kerülő gyermekek esetén. A gyermekek bírósági meghallgatásának, várokozatásának idejére is szükséges a gyermekbarát környezet biztosítása.

A szabálysértési elzárás kérdésével kapcsolatos visszasságok:

A 2012. április 15-étől hatályos új szabálysértési törvény (Szabs. tv.) 27. § (1) bekezdése továbbra is tartalmazza, hogy a szabálysértési törvény alkalmazásában fiatakorúnak minősül az, aki a szabálysértés elkövetésekor a 14. életévét betöltötte, de a tizennyolcadikat még nem. A 27.§ (2) bekezdése kimondja, hogy a szabálysértési elzárás leghosszabb tartama fiatakorú esetén – a maximális 60 nappal szemben – legfeljebb 30 nap, halmazati büntetés esetén 45 nap lehet.

A 18 év alatti személyek szabálysértés miatti elzárásának, illetve szabálysértési őrizetbe vételének lehetősége ellentmond a Gyermekjogi Egyezményben lefektetett és Magyarországra is kötelező erejű alapelvnek. Az egyik alapelv, hogy fiatakorúval szemben szabadságelvonással járó szankciót csak végső esetben lehet alkalmazni. A másik alapelv a fokozatosság elve, amely szerint nem lehet kisebb súlyú deliktumért (szabálysértésért) rögtön a legsúlyosabb szankciót (szabadságelvonást) alkalmazni. A harmadik alapelv a nevelés elve, eszerint a fiatakorú személyek esetében az egész eljárás során a nevelés céljának kell érvényesülnie.

3. Nemzetközi kötelezettségeink végrehajtása a gyermekbarát igazságszolgáltatáshoz kapcsolódóan (AJB 3070/2012. számú jelentés):

Az ET Iránymutatás úgy határozza meg a gyermekbarát igazságszolgáltatást, hogy az „egy olyan igazságszolgáltatási rendszer, amely garantálja, tiszteletben tartja, és hatékonyan érvényre juttatja valamennyi gyermeki jogot az elérhető legmagasabb színvonalon, az alábbiakban rögzített alapelvek szem előtt tartásával és a gyermek fejlettségének, érettségi fokának és az ügy körülményeinek figyelembevételével. Így a gyermekbarát igazságszolgáltatás jellemzői, különösen az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés, a gyermek életkorának megfelelő, gyors, az emberi méltóságot tiszteletben tartó, a gyermeki jogokat elismerő és figyelembe vevő rendszer, melyben érvényre jut a gyermek joga az eljárásban való részvételle, az eljárás megértésére, magán- és családi életének tiszteletben tartására és a méltóságra.”

Az ENSZ Irányelvek és az Európa Tanács ajánlásai is megfogalmazzák, hogy komplex, szakmaközi szemlélet szükséges a gyermek- és fiatalkori problémás viselkedés kezeléséhez. A büntető igazságszolgáltatás csak az egyik fontos eleme annak az összetett rendszernek, amelyben a problémát kezelni lehet. A büntető igazságszolgáltatás mellett ugyanolyan fontos az egészségügyi, a nevelési, a szociális és jóléti szolgálatok együttműködése.

Az ET Iránymutatás előírja az igazságszolgáltatási szervek és más hatóságok részére a gyermekek korának és érettségének megfelelő tájékoztatást az eljárás kezdetén és annak folyamán végig. A civilszervezetek és egyes javítóintézeti jelzések szerint a bírósági eljárásokban adott tájékoztatások a legtöbbször nem a gyermek- és fiatalkorúak életkorának figyelembevételével történnek. A tájékoztatás formális, nem győződnek meg az eljáró személyek arról, hogy a gyermekek valóban megértették-e a tájékoztatást. A megfelelő tájékoztatás biztosításához elengedhetetlen a szakemberek továbbképzése. Az elmúlt időszakban a legújabb módosításoknak köszönhetően már központi nyomtatványok állnak a bíróság rendelkezésére mind büntető, mind pedig polgári ügyszakban. Ezen nyomtatványok kifejezetten a fiatalok nyelvezetén fogalmazva készültek, ezeket alkalmazza a bíróság például idézésük, értesítésük esetén.

Az ET Iránymutatás szintén előírja a különböző eljárásokban az érintett gyermek magánéletének és személyes adatainak védelmét. Tehát – különösen a sajtóban – semmilyen információt vagy személyes adatot nem lehet közzétenni vagy nyilvánosságra hozni, amelyből közvetlenül vagy közvetve megállapítható a gyermek személyazonossága. A hatályos szabályok értelmében a sajtó tájékoztatáshoz való joga együtt kell, hogy megvalósuljon a személyes adatok védelméhez fűződő joggal.

A gyermekpszichiátriai és gyermekpszichológiai ellátás hiányosságaira utal, hogy a gyermek meghallgatására vonatkozóan jelenleg nincs olyan útmutató vagy képzés, amely az igazságszolgáltatásban tevékenykedő szakemberek számára tájékoztatást adna, hogy hogyan kell egy gyermeket a legfőbb érdekeinek szem előtt tartásával sikeresen meghallgatni. A gyermek érdekeinek szem előtt tartásával történő kihallgatás sikerességét ugyan nem befolyásolja, azonban a törvény által adott lehetőségek összefoglalását adja meg a jogalkalmazók számára a 68. BKv. a 14. életévét be nem töltött személy tanúkénti kihallgatásának törvényi lehetőségéről. Eszerint tárgyalásra nem idézhető tanúként és tárgyaláson nem hallgatható ki az annak időpontjában 14. életévét be nem töltött személy, függetlenül attól, hogy a nyomozási bíró kihallgatta-e vagy sem (Be. 280.§ (1) bek., 280.§ (2) bek.). Az ilyen személy kihallgatására a perbíróság által kiküldött vagy megkeresett bíró útján van törvényi lehetőség (Be. 304. §); illetve megtörténhet a kihallgatása a perbíróság által zártcélú távközlő hálózat útján tartott tárgyaláson is (Be. 244/A.§-244/D.§). A 14. életévét be nem töltött személyt a nyomozó hatóság akkor idézheti és hallgathatja ki, ha az ilyen személy vallomásától várható bizonyíték mással nem pótolható (Be. 86.§ (1) bek.) és az ügyész a nyomozási bíró általi kihallgatásra még nem tett indítványt vagy tett, de azt a nyomozási bíró elutasította. Ha a 14. életévét be nem töltött személy idézésének nincs

törvényi akadály, akkor az idézésével együtt a gondozót és a törvényes képviselőt is egyidejűleg idézni kell.

Az ET Iránymutatás szerint az államoknak szorgalmazniuk kell a bírói út elkerülését, a gyermekek esetében a rehabilitációt. A fiatalkorúak esetében a mediáció kiterjesztése a szabálysértésekre hatékonyan hozzájárulna a fiatalkorúak társadalomba való visszailleszkedéséhez, valamint gyorsítaná az eljárásokat, csökkentené a bírák leterheltségét, továbbá hozzájárulna a sértett kárának gyors megtérüléséhez is.

Az ET Iránymutatás fontos elvként rögzíti a gyermek véleménynyilvánításhoz, meghallgatáshoz való jogát is. Előírja a gyermekek életkorának megfelelő, úgynevezett gyermekbarát nyelv használatát, a gyermekbarát környezet biztosítását, a gyermekbarát kérdézési technikák alkalmazását, a minél kevesebb alkalommal történő meghallgatást, és a meghallgatást végző szakemberek képzését.

Az ET Iránymutatás szintén hangsúlyozza az indokolatlan késedelem elkerülésének fontosságát minden gyermeket érintő eljárás során.

A gyermekek jogainak érvényesülnie kell a bírósági végrehajtási eljárások tekintetében is. A gyermekbarát végrehajtás biztosításához elengedhetetlen a szakemberek képzése, továbbképzése a gyermek lélektani, szociológiai jellemzőivel kapcsolatban.

Az ET Iránymutatás szerint biztosítani kell a bűncselekmények áldozatainak az egészségügyi szolgáltatást, a szociális és terápiás programokat, és erről haladéktalanul tájékoztatni kell a gyermekeket és gondozókat. A gyermekbarát áldozatsegítés biztosításához elengedhetetlen az áldozatsegítő szolgálatok munkatársainak továbbképzése.

Az ET Iránymutatás előírja, hogy szükség van a gyermekbarát igazságszolgáltatásra vonatkozó jogalkotás, joggyakorlat rendszeres felülvizsgálatára és kiértékelésére.

4. A fiatalkori bűnelkövetésről és a bűnmegelőzéssel kapcsolatos ombudsmani vizsgálatról (AJB 2485/2012. számú jelentés):

A vizsgálat a szabálysértést és a bűncselekményt elkövető gyermekek és fiatalok sorsának alakulásával, az elkövetőkkel kapcsolatos gyermekvédelmi tevékenység hatékonyságával foglalkozik. Az ombudsman több szervet is megkeresett az adatgyűjtés során, többek között a Legfőbb Ügyészséget is. Ez utóbbi tájékoztatása szerint Győr-Moson-Sopron Megyében az a gyakorlat, hogy a rendőri szabálysértési hatóságok a gyermekkorúak által elkövetett szabálysértések esetén az ügy lényegét tartalmazó, írásba foglalt jelentést megküldik a gyermekjóléti központnak, a jegyzői gyámhatóságnak. A gyámhatóságok a megszüntető határozatokat mérlegelés nélkül jelzéseként kezelik, valamint minden, a gyermekkorúakat érintő jelzés nyomán védelembé vételi eljárást indítanak. Győr-Moson-Sopron megyében a szociális és gyámhivatal tapasztalatai szerint a rendőrség, a pártfogó felügyelői szolgálat és a gyermekjóléti szolgálatok együttműködése jónak mondható. A munkatársak közös programokban vesznek részt. Van úgynevezett „Ifjúságvédelmi portyaszolgálat”. Ennek során a rendőrség a gyermekjóléti szolgálat családgondozójával, valamint a pártfogó felügyelővel közösen járja

azokat a területeket, ahol tetten érhető a fiatalok iskolakerülése, és megelőzhető az áldozattá válás.

5. A gyermekeket érintő eljárásokban részt vevő „hivatásos személyek” felkészültsége, képzettsége (AJB 2614/2012. számú jelentés):

A gyermekbarát eljárás tartalma többet jelent annál, hogy adott hatóság vagy intézmény teljesíti-e a jogszabályokban előírt kötelezettségeit a munkája során, továbbá biztosított-e a gyermek számára a jogszabályokban előírt jogok érvényesülése. Gyermekbarát módon eljárni annyit jelent, hogy az intézményekre háruló kötelezettségeket és a gyermekek számára biztosított jogokat a gyermekek életkorának, fizikai, mentális, és lelki állapotának megfelelő módon kell érvényesíteni.

A gyermeki jogokkal, gyermekbarát eljárásokkal, eltérő kulturális háttérű gyermekekkel kapcsolatos, továbbá esélyegyenlőségi, nemzetiségi jogi, ügyintézési kultúra fejlesztésére vonatkozó képzés, valamint az alkalmasságot mérő vizsga követelménye a gyermekeket érintő eljárásokban részt vevő szakemberekkel szemben alapvető fontosságú a gyermeki jogok maradéktalan érvényesülése szempontjából.

6. Az alapvető jogok biztosának a szabadságvesztésből szabadultak társadalmi (re)integrációjáról szóló vizsgálata (AJB 2987/2012. számú jelentés):

A gyermek, az alapjogok alanya oldalán az életkorából adódó hátrányokat az állam oldaláról az az intézményvédelmi kötelezettség egyenlíti ki, hogy az államnak aktívan kell cselekednie a gyermekek alapvető jogainak előmozdítása, illetve érvényesülése érdekében. Tehát az állam alkotmányos kötelezettségeiből fakad a szabaduló fogvatartottak társadalomba való visszailleszkedésének elősegítése. A szabaduló fogvatartottak segítségre szorulnak a prizonizációs ártalmak, az elzárás miatti szellemi-anyagi hátrányok, a társadalmi előítéletek miatt. A statisztikai adatok és a kutatási eredmények szerint a visszaesők bűnözése szorosan összefügg a fiatalkorban elkövetett bűncselekményekkel, a bűnözői pályafutás gyakran a fiatal- vagy gyermekkorban elkezdődik. Természetesen a visszaesők magatartását nem egy, hanem három alapvető tényező együttesen befolyásolja: 1. a személyiség, a pszichés sajátosságok, 2. a biológiai adottságok és sajátosságok, 3. a környezeti tényezők, társadalmi viszonyok. A visszaesés okait ezek kölcsönhatásában kell keresni. Az első bűncselekmény elkövetése sokszor a bűnöző életmód megalapozója lesz, a fiatalkorban elkezdődő bűnözői karrier pedig később már nem vagy csak nagyon nehezen fordítható vissza.

A reintegrációval kapcsolatos követelmények a nemzetközi emberi jogi dokumentumokban is megjelennek. Az ENSZ Gyermekjogi Egyezmény 40. cikke úgy rendelkezik, hogy „a részes államok elismerik a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított, vádolt vagy abban bűnösnek nyilvánított gyermeknek olyan bánásmódhoz való jogát, amely figyelembe veszi a társadalomba való beilleszkedése és abban építő jellegű részvétele elősegítésének szükségességét.” Ennek a cikknek következetes érvényre juttatása érdekében dolgoz-

ta ki az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága 2007-ben a 10. számú Általános Észrevételeit, amelyben felszólítja a részes államokat, hogy dolgozzanak ki az Egyezmény szellemiségeivel megegyező, átfogó igazságszolgáltatási rendszert a fiatalok számára, ebben pedig kiemelt helyet kapjon a fiatalok bűnmegelőzésének kérdése, valamint az alternatív intézkedések előtérbe helyezése. Előnyben kell részesíteni a megelőző programokat az eredményes (re)szocializáció érdekében. Ez igényli a családot, a kisközösséget, a kortárs csoportokat, az iskolákat, a munka világához köthető intézmények bevonását is.

A büntetés célja kapcsán a Bizottság kiemeli, hogy a jogsértésre adott válasznak a cselekmény súlya és körülményei mellett arányban kell állnia a gyermek korával, körülményeivel és szükségleteivel, emellett pedig figyelembe kell venni a társadalom érdekeit. A Pekingi Szabályok⁸ szerint az elsődleges prevenció körében olyan társadalmi feltételeket kell kialakítani, amely biztosítja a fiatalok anyagi és szellemi jólétét. A megfelelő szocializáció pedig a minimumra csökkentheti a bűnelkövetést és a fiatalok igazságszolgáltatási rendszerének beavatkozását, így csökkentve az ártalmat, amit a beavatkozás okozhat.

Az Európa Tanács 2010 őszén elfogadott Gyermekbarát Igazságszolgáltatásról szóló Iránymutatása kimondja, hogy biztosítani kell az olyan programokhoz való hozzáférést, amelyek a gyermekeket előre felkészítik a közösségbe való visszatérésre, ezen túlmenően teljes figyelmet kell fordítani a lelki és fizikai szükségleteikre, a családi kapcsolataikra, a lakhatásra, az oktatásra, a foglalkoztatásra, és a társadalmi-gazdasági helyzetükre.

Az alapjogi biztos megkeresésére a Legfőbb Ügyészség a válaszában kiemelte, hogy a fiatalok elítéltek feltételes szabadságra bocsátása, javítóintézetből történő ideiglenes elbocsátása során az életkori sajátosságokhoz igazodóan a büntetés-végrehajtási bíró meghatározza, hogy az elítélt képessége szerint folytassa a tanulmányait, rendszeresen járjon iskolába; tartsa be az oktatási intézmény házirendjét; korábbi büntétszámaival ne tartson kapcsolatot; szülői felügyelet nélkül ne látogasson szórakozóhelyeket; vegyen részt konfliktuskezelő tréningeken.

Felmerült az igény az ún. előzetes pártfogói rendszerre, tekintettel arra, hogy a gyermekként bünt elkövetők később gyakran válnak fiatalkori bűnelkövetővé. Ennek megelőzésében hatékonyan tudnának közreműködni a pártfogók. A problémát viszont az okozza, hogy a fiatalok terhelt krízishelyzetei a gyermekvédelem rendszerén belül várnának megoldásra, amelyre viszont a gyermekvédelem nem mindig képes.

Az Országos Kriminológiai Intézet arra irányította a figyelmet, hogy két fiatalok bűnelkövetői körrel lehet beszélni: az egyikbe tartoznak az ún. „egyszeri elkövetők”, míg a másik körbe tartoznak azok, akik már gyermekkorban is sorozatos kriminális magatartást tanúsítanak. Az első körrel kapcsolatosan a pártfogó felügyelői rendszer jól működik. A másik kör, amelyikben az elkövetők előbb vagy utóbb a klasszikus igazságszolgáltatással

8 Az Egyesült Nemzetek Szervezetének „pekingi szabályai” (1985) alakították ki a fiatalok hatékony igazságszolgáltatási rendszerének elvi kereteit. Ebben rögzítették, hogy a fiatalok esetén a tisztán büntető jellegű intézkedéseket el kell kerülni.

találják szembe magukat. A klasszikus büntető igazságszolgáltatás jellegénél fogva alkalmazatlan a gyermekvédelem hiányosságainak pótlására, ezért az ilyen bűnelkövetők többszörös gyermekvédelmi támogatásra szorulnának, ezt viszont nem tudja a rendszer hatékonyan biztosítani. Tehát a gyermekek pártfogó felügyeletére ebben az esetben mutatkozik igény.

Az OBH Munkacsoportjának tevékenysége a gyermekközpontú igazságszolgáltatás megvalósításáért ⁹

A gyermekközpontú igazságszolgáltatás elnevezésű program során az OBH Munkacsoportjának részvétele mellett megvalósítandó feladatok:

A bírák képzési rendszerének kidolgozása a kiskorúakat érintő eljárásokban történő magas színvonalú ítélkezés céljából. A bírák magas színvonalú és időszerű ítélkezését az Országos Bírósági Hivatal a képzési rendszer fejlesztésével kívánja elérni. A Magyar Igazságügyi Akadémia ezt a célt hivatott szolgálni, amelynek szervezetét, működését, és kötelezően ellátandó feladatait a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény (Bszi.) szabályozza. Az Akadémia az Országos Bírósági Hivatal önálló szervezeti egysége.

Az eljárásokban érintett kiskorúak részére szóló *tájékoztatások fejlesztésében való közreműködés*, összhangban a nemzetközi kötelezettségvállalásokkal. Ennek a célkitűzésnek az egyik megvalósulása a fentebb már említett új, központilag elérhető bírósági nyomtatványok rendszeresítése.

Infrastrukturális fejlesztések szorgalmazása, különös tekintettel a gyermekmehhallgató szobákra. Jelenleg szinte valamennyi bíróságon kialakításra kerültek a barátságos környezetben történő meghallgatást lehetővé tevő gyermekmehhallgató szobák.

A családjogi és büntetőjogi joggyakorlat tapasztalataira figyelemmel *javaslattétel jogalkotás kezdeményezésére*.

Együttműködés a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium által koordinált társasági kormányzati munkacsoporttal, valamint az Országos Bírósági Hivatal keretein belül működő Mediációs Munkacsoporttal,

Az év során kiemelt figyelemben részesülő egyes, a gyermekek helyzetét, jogait érintő kérdéskörökkel kapcsolatos *saját vélemény, javaslatok megfogalmazása*.

A gyermekmehhallgató szobák ¹⁰

A gyermekmehhallgató szobák kialakításának célja, hogy a nyomozó hatóság, valamint a bíróság a 14. életévét be nem töltött személy meghallgatását olyan környezetben

⁹ Forrás: www.birosag.hu (OBH Munkacsoport tevékenysége, 2015. január 4.).

¹⁰ Forrás: www.birosag.hu (gyermekközpontú igazságszolgáltatás-OBH munkacsoport-bírósági meghallgató szobák, 2015. január 4.)

foganatosítsa, ahol biztosítható, hogy az eljárási cselekmény a gyermekkorú viszonylagos kíméletével, a gyermek mindenképp felett álló érdekét szem előtt tartva valósuljon meg.

Az ilyen tanúk esetében a gyermek mindenképp felett álló érdeke azt jelenti, hogy az ügyben eljáró szakemberek az eljárás természetéből adódó lehetőségekhez képest megóvják a gyermeket az ilyen eljárásból szükségszerűen következő ártalmaktól. Ennek egyik eszköze a gyermek életkori sajátosságaihoz igazodó igényeknek megfelelő környezet megteremtése. Ezért a szoba kialakításának, berendezésének, felszereltségének a gyermek lelki és fizikai biztonságát kell szolgálnia. A gyermekmehhallgató szobákat fel kell szerelni kép- és hangfelvétel készítésére alkalmas technikai eszközökkel, amelynek célja többek között, hogy a gyermek meghallgatására az egész büntetőeljárás során egyszer kerüljön sor. A felvétel ugyanis bizonyítási eszköz, így később – az eljárási szabályoknak, illetve a kiskorú személyhez fűződő jogainak szem előtt tartásával – a tárgyaláson is felhasználható, ezzel pedig elkerülhető, hogy ismételten kitegyük a gyermekkorú tanút a megterhelő eljárásnak. Különösen akkor van nagy jelentősége ennek, ha a meghallgató gyermek egyben az ügy sértettje is, hiszen ez már önmagában véve a gyermek számára megrázkódtató, a felvétel készítésével mérsékelhető az események ismételt átélése.

A nyomozó hatóságok előtti eljárásban a gyermekmehhallgató szobák létesítéséről már külön jogszabály is rendelkezik [32/2011. (XI. 18.) KIM rendelet]. A személyi feltételek kapcsán általános gyakorlat az, hogy a büntetőeljárás nyomozati szakaszában nyomozóként, vizsgálóként ugyanaz a személy jár el, így általában biztosított az, hogy többszöri meghallgatás esetén ugyanaz a személy hallgassa meg a gyermekkorút, fiatalkorút. Ez a nyomozó vagy vizsgáló kellő empátiával rendelkező rendőr, akinek pedagógiai végzettsége van. Amennyiben lehetséges, törekedni kell az eljárás során történő egyszerű meghallgatásra. A tárgyi feltételek körében a nyomozó hatóságoknál létesítendő gyermekmehhallgató szobák kialakításáról szóló 32/2011. (XI. 18.) KIM rendelet 1. § (5)-(6) bekezdései kimondják, hogy a Budapesti Rendőr-főkapitányságnak és a megyei rendőr-főkapitányságoknak az illetékességi területükön legalább egy gyermekmehhallgató szoba kialakítását biztosítaniuk kell. Ha a büntetőeljárás során megalapozottan feltehető, hogy a gyermekkorú tárgyaláson történő kihallgatása a fejlődését károsan befolyásolná, a nyomozó hatóság – a gyermekmehhallgató szoba egyidejű rendelkezésre bocsátásával – a gyermekkorú nyomozási bíró általi kihallgatását kezdeményezi az ügyésznél.

Összegzés

Végezetül helyi sajátosággént említem meg, hogy Győrben a bíróságon és a rendőrségen is kialakításra kerültek a gyermekmehhallgató szobák. Ezen kívül egyszerűsített, magyarázó jellegű nyomtatványok kerültek bevezetésre. A szakemberek is folyamatosan képzéseken, továbbképzéseken vesznek részt a magas szintű felkészültség érdekében.

Hozzá kell azonban tennem, hogy kétségtelen előnye in túl a gyakorlatban sajnos problémák és visszasságok is adódnak a gyermekmeghallgató szobák bevezetésével kapcsolatban. Olyan negatív tapasztalatról is beszámoltak már más bíróságról, hogy a gyermeknek a bírósági meghallgató szobában történt tartózkodása után pár nappal a szülők azzal fordultak a bírósághoz, hogy a gyermekükön sérülések nyomait fedezték fel, amely sérülések a bírósági meghallgató szobában keletkeztek. A bíróságoknak a gyermekmeghallgató szobák kialakításával kapcsolatban a jövőre nézve valószínűleg arra is fel kell készülniük, hogy esetenként kárigényekkel lépnek fel a hozzátartozók.

Kérdésként merül fel, hogy – az európai irányokhoz alkalmazkodva – mennyire lehet célravezető a gyermeknek a plüssállatokkal, illetve különböző játékokkal és könyvekkel gazdagon felszerelt szobában történő meghallgatása, hiszen ilyen körülmények között nem feltétlenül a kérdések kötik le elsősorban a gyermek figyelmét. Elképzelhető, hogy egyes esetekben a gyermek saját környezetében történő meghallgatása eredményesebb, mint a játékokkal túlszűfolt, ugyanakkor mégis hivatalos környezetben lefolytatott meghallgatás.

Dolgozatomat dr. Ignéczi Hajnalka, klinikai és mentálhigiénés szakpszichológus gondolataival zárnam, amely szerint a gyermekkorúak esetében „a valóság néha se nem több, se nem kevesebb, egyszerűen MÁS...”

A következő oldalakon a Győri Törvényszéken kialakított meghallgató szobáról láthatnak képeket.

Bíróság vagy egyezség? Vizsgálódások a mediáció tárgykörében

Mottó:

„Mind a konfliktus, mind a békülés a természetes emberi lét részei és ehhez hozzátartoznak mindazok a korlátok is, amelyek minden egyénre jellemzőek.”

Freddie Strasser – Paul Randolph

1. Bevezetés

„A mediáció lényege abban áll, hogy képes a feleket egymás felé fordítani, nem úgy, hogy szabályokat kényszerít rájuk, hanem segít megteremteni kapcsolatuk újszerű és közös felfogását, melynek révén megváltozik a két fél egymáshoz való viszonyulása.”²

Riskin 1994-ben e szavakkal jellemezte a mediációt, az alternatív vitarendezési módok (röviden: AVR) egyik formáját. A mediáció latin eredetű szó, jelentése: közvetítés. A mediációs (azaz a közvetítői) eljárás törvényi szintű szabályozása Magyarországon 2002-ben született meg, így a gyakorlatban történő bevezetése és alkalmazása, illetve szélesebb körben történő ismertté válása csak az elmúlt években kezdődött el. A külföldi tapasztalatok alapján azonban leszögezhető, hogy a konfliktusok megoldásának olyan módszeréről van szó, amely a bírósági eljárásokhoz képest számtalan előnnyel rendelkezik, és szélesebb körben való elterjedése a bíróságok tehermentesítésének hatékony eszközül szolgálhat.

Dolgozatom központi témája a közvetítői eljárás, ezen belül egy viszonylag új terület, a börtönmediáció legfontosabb jellemzőinek bemutatása, ugyanakkor fontosnak tartom a történeti előzmények és a nemzetközi összefüggések felvázolását is. A téma feldolgozásában a magyar és a külföldi szakirodalom is nagy segítséget jelentett számomra.

2. Az alternatív vitarendezési módokról

Az alternatív vitarendezés (azaz az AVR) átfogó fogalom; olyan eljárásokat jelent, amelyek alternatívát nyújtanak a bírósági eljárás mellett, illetve lehetőséget nyújtanak a

¹ dr. Badics Judit jogász – Győr-Moson-Sopron Megyei Kormányhivatal Győri Járási Hivatala Okmányirodai Osztály

² STRASSER, Freddie – RANDOLPH, Paul: Mediáció. A konfliktusmegoldás lélektani aspektusai, Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest, 2008, 78. oldal

bíróági eljárás elkerülésére. Az AVR a modern jogfejlődés terméke, maga a békéltetés azonban évszázadokra nyúlik vissza.

2.1. Az alternatív vitarendezés történetéről

Az idők során a különféle törzsi és más etnikai vagy kulturális csoportok között, Afrikától Európán át Ázsiáig, Közép-és Dél-Amerikától Japánig, mindig is igénybe vették a család vagy közösség bölcs öregjeit, hogy békítő szerepet vállaljanak a konfliktushelyzetekben. Kínában már kb. 2500 évvel ezelőtt megjelentek az alternatív vitarendezési módok (pl. választottbíráskodás, mediáció) gyökerei. Az egymást követő uralkodói dinasztiákban a mediáció volt a konfliktusmegoldás egyik legfőbb eszköze. „Éles” jogviták helyett ugyanis az érdekellentéteket egyezséggel próbálták rendezni. Ennek filozófiai hátterét a harmóniára, az egyszerű megoldásokra törekvő konfucionizmus és taoizmus adta.

A feljegyzések szerint a mediációt a 19. században alkalmazták először eszközként nemzetközi konfliktusok megoldásában, pl. 1825-ben Nagy-Britannia közvetített Portugália és Brazília között, vagy a Vatikán (XII. Leo pápa) Németország és Spanyolország között. Valójában a mai nemzetközi diplomáciai tevékenység zöme is mediációként fogható fel.³

Az 1950-es években az Egyesült Államokban kezdték meg az AVR elméleti megalapozását. A későbbiekben Európában is egyre nagyobb figyelem és érdeklődés követte az alternatív vitarendezés gondolatát. Ennek egyik oka az volt, hogy a társadalomtudósok egyre gyakrabban hívták fel a figyelmet a bírósági rendszer korlátaira. A vitás ügyek alternatív rendezésének jelentősége ezenkívül azért is megnőtt, mert az érintettek számára könnyebb hozzáférést biztosít a joghoz.

Az Európai Unió országaiban ma is sok vita folyik a használhatóság területeiről és hatóköréről. 2002-ben Brüsszelben dolgozták ki a „Zöld könyv” elnevezésű vitairatot. Ez a polgári jog és a kereskedelmi jog területén alkalmazható alternatív eljárásokról szól. Lehetőséget biztosít arra, hogy a széles nyilvánosság számára ismertebbé váljék az AVR, világosabb képet adjon a tagországok és a Közösség szintjén az e területen indított kezdeményezésekről és munkálatokról.

2.2. Az alternatív vitarendezés formái

Az alternatív vitarendezésnek számtalan változata alakult ki. Ezeket a következő szempontok szerint csoportosíthatjuk: ⁴

³ Uo. 75. oldal

⁴ DR. BARINKAI Zsuzsanna, DR. BÁRTFAI Judit, DR. DÓSA Ágnes, DR. GULYÁS Kálmán, DR. HERCZOG Mária, DR. HORVÁTH Éva, DR. KUTACS Mária, LOVAS Zsuzsanna (szerk.: SÁRINÉ dr. Simkó Ágnes): A mediáció – A közvetítői tevékenység. HVG Orac Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2003.

- *A döntést meghozó személye, pozíciója:*
Vannak olyan eljárások, amelyekben a felek a döntést másra bízzák; más esetekben a vitázó felek saját maguk döntenek; van olyan is, ahol csak a felek jogosultak döntést hozni, a közvetítő csak moderál, illetve segíti a megbeszélés menetét.
- *Van-e a döntésnek kötelező hatálya:*
Országoként eltérő gyakorlat alakult ki pl. abban a kérdésben, hogy a bíróság jóváhagyja, vagy csak egy lehetőségként mérlegeli a megállapodást (pl. válási, láthatási ügyek).
- *Szakértő megbízása:*
A szakértői vélemény bizonyos esetekben csak a bírósági eljárás alapjául szolgál, más esetekben viszont kötelező érvényű lehet.
- *Kamarák, különféle egyesületek közvetítői tevékenysége:*
Pl. ipar- és kereskedelmi kamarák, különféle egyesületek közvetítői tevékenysége bíróságon kívüli konfliktusok megoldásában. Ezek egyfelől a vállalkozó és szolgáltatók, másfelől az ügyfelek között zajlanak. Különösen elterjedt gépkocsi meghibásodásából, javításából adódó vita esetén; a megállapított tényálláshoz több országban kötve vannak a felek a bírósági eljárás során.
- *Mediáció:*
Egy pártatlan harmadik fél segíti a feleket az érdekeiknek megfelelő és mindkét fél számára elfogadható megállapodás létrehozásában. A cél az, hogy a felek maguk hozzák meg a döntést, amelyet magukra nézve kötelező érvényűnek tekintenek. Vannak olyan közvetítői módszerek (pl. tettes-áldozat mediáció), ahol nem egyenrangú felek vitáznak, hanem a jóvátétel, a megbékélés, a kompenzáció a folyamat lényege. Ez a mediáció egyik válfaja.

Az új évezredben Európa-szerte kísérleti programok indultak annak feltérképezésére, hogy a bíróságok számára milyen jelentőséggel bír az alternatív vitakezelés. Nagy kérdés például, hogy képes-e enyhíteni a bíróságok terhein, csökkenti-e az igazságszolgáltatás, illetve a felek költségeit. Úgy gondolom, hogy e módszerek térnyerésével és fejlődésével egyidejűleg sok hasonló kérdésre igenlő válasz születhet.

3. A mediáció és a bírósági eljárás összevetése

Ahhoz, hogy tisztán láthassuk, miért is válik, illetőleg válhat egyre elterjedtebbé az alternatív vitarendezés (elsősorban a mediáció) alkalmazása a bírósági eljáráshoz képest, először is érdemes megvizsgálunk ez utóbbi hátrányait.⁵

5 DR. BARINKAI Zsuzsanna, DR. BÁRTFAI Judit, DR. DÓSA Ágnes, DR. GULYÁS Kálmán, DR. HERCZOG Mária, DR. HORVÁTH Éva, DR. KUTACS Mária, LOVAS Zsuzsanna (szerk.: SÁRINÉ dr. Simkó Ágnes): A mediáció – A közvetítői tevékenység. HVG Orac Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2003.

- A bíróságok túlterheltsége, valamint az egymással szemben álló feleknek az eljárás elhúzódását célzó taktikája miatt a peres eljárás sok esetben hosszadalmas, akár évekig is elhúzódhat.
- A felek számára gyakran túlságosan nagyok a költségek.
- Az ítélet sok esetben végrehajthatatlan.
- Az egyik fél mindig a vesztes, a másik pedig a nyertes pozíciójában van, de akár mindkét fél érezheti úgy, hogy veszített a bíróság előtti eljárásban.
- A vélt vagy valóságos sérelmek továbbra is fennmaradnak, fennmaradhatnak, sőt a peres eljárásban akár tovább is éleződhet az ellentét a felek között. A peres eljárás többnyire nem oldja meg, legfeljebb kezeli, illetve kezelni próbálja a problémát.
- A feleknek bizonyítaniuk kell tényállításaikat. Sokszor az egyes állítások bizonyításához tanú meghallgatására is szükség lehet, és ez is még jobban elmélyítheti az ellentétet a felek között, illetve ronthatja a felek más emberekhez fűződő viszonyait is. Gyakran előfordul ez családjogi jogviták esetén, ahol tanú lehet akár egy-egy rokon, munkatárs, barát is (pl. gyermek elhelyezési ügyekben).
- A peres eljárásban (lévén kontradiktórius eljárás) nem mindig áll annyi idő rendelkezésre, amely a konfliktushelyzet feloldását lehetővé tenné.
- Ha „cselekvőképtelen” személyek vesznek részt a vitában, a vitás ügy lezárásának kimenetelét illetően az ellenőrzés kikerül a döntési jogkörükből.

3.1. A közvetítői eljárás előnyei

A bírósági (illetőleg a választottbírósági) eljáráshoz képest a közvetítői eljárás lényeges ismérvei a következők: ⁶

- A közvetítés során csak a felek állnak egymással szemben.
- A felek önként, együttes akaratukból kezdeményezik.
- A közvetítőt a felek választják. Megjegyzendő, hogy az eljáró tanács megválasztásának joga a feleket a választottbírósági eljárásban is megilleti.
- A felek együttes akarat elhatározása alakítja a közvetítés menetét a közvetítő által ismertetett módszerek alapján.
- A közvetítői eljárás célja az, hogy a felek közösen oldják meg a konfliktust, adott esetben a jogszabályok rendelkezéseitől eltérően.
- A megegyezés tartalmát a felek határozzák meg.
- A felek saját felelősségükre döntenek valamennyi kérdésben.
- A közvetítő nem dönt, csak hozzásegíti a feleket a megállapodás létrehozásához.
- A felek közötti viszony a jövőbeni kapcsolat szempontjából is javulhat.
- Az eljárás költségei a rövidebb időtartam és a bírósági eljárás költségeinek (illeték stb.) hiánya miatt lényegesen olcsóbbá tehetik az eljárást.

6 Uo.

- Az eredményesen záruló közvetítői eljárás mindkét fél számára azt sugallja, hogy a vitát nyerő pozícióban zárta le.

Összefoglalóan kiemelhetjük tehát, hogy a közvetítői eljárás gyorsabb, olcsóbb és egyben a felekre váró döntési mechanizmusokban rejlő módja a viták rendezésének. Ez pedig vitathatatlanul megalapozza egyre szélesebb körben történő elterjedését.

4. A mediáció mibenlétéről és a mediátor tevékenységéről

Freddie Strasser és Paul Randolph szerint a mediációnak három alapvető eleme van:⁷

1. Konszenzuson alapul.
2. Magánjellegű és bizalmas.
3. A mediáció nem jogok és kötelezettségek, hanem az igények és érdekek mentén működik.

A pereskedéssel szemben, amely azzal foglalkozik, hogy „mi történt a múltban, miért történt, és kinek a hibájából történt”,⁸ a mediáció a jövőbe tekint. Arra ösztönzi a feleket, hogy átértékeljék a vitában elérendő céljaikat és terveiket úgy, hogy vizsgálják felül jelenlegi és jövőbeni igényeiket és érdekeiket. A közvetítés gyakorlatilag a vita kulturált megoldásának lehetősége. A felek között a közvetítés során kialakult kapcsolat lehetővé teheti, hogy a megegyezést követően is fennmaradjon a közöttük már létrejött, egymásra odafigyelő és egymást megértő viszony.

A mediátor, vagyis a közvetítő legfontosabb feladata az, hogy fékezze a felek közötti indulatokat, megakadályozza a viták kiéleződését és próbálja irányítani a felek megbeszéléseit. Arra kell törekednie, hogy a felek tárják fel igényeiket, tisztázzák azokat a tényeket, körülményeket, amelyek a konfliktus kiéleződéséhez, egyáltalán kialakulásához vezettek; képessé váljanak arra, hogy a vitás ügy megoldásával összefüggő elvárásaikat ismertessék és értékeljék is. A felek szabadon elmondhatják érzéseiket, ötleteiket, észrevételeiket, egyezkedhetnek, tárgyalhatnak, problémáikat, konfliktusaikat bizalmasan, az önként vállalt eljárás kereteiben vitathatják meg. Fontos, hogy végighallgassák egymást, megismerjék a másik fél érveit, ezáltal lehetővé válhat, hogy elemezzék a másik fél által elmondottakat. Ez elősegíti azt, hogy a felek közösen tudjanak javaslatot tenni a mindkettőjük számára elfogadható megoldás kidolgozására. Fontos kiemelni, hogy a megállapodás eltérő jogokat és kötelezettségeket is megállapíthat, mint amelyek a feleket a vitás ügy bírósági eljárásban történő tárgyalása során megilletnék. A közvetítés ugyanis nem a jogokra és kötelezettségekre, hanem az érdekekre és szükségletekre összpontosít.

A közvetítő az eljárás során nem adhat olyan tanácsot, amely veszélyezteti saját pártatlan pozícióját, és nem is dönthet a vitás ügyben. Ő csak segíti a feleket a megoldás

7 STRASSER, Freddie – RANDOLPH, Paul: Mediáció. A konfliktusmegoldás lélektani aspektusai; Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest, 2008, 78-79. oldal

8 Uo. 79. oldal

megtalálásában. Az egyes megbeszéléseken tájékoztathatja a feleket az ügyhöz kapcsolódó joganyagról, szakmai tényekről, ismeretekről, vagy más szavakkal fel is választhatja egyik vagy másik fél álláspontját. Az érintett fél észrevételeit, javaslatait illetve a félnek az ügyben kialakított álláspontját azonban mindenképpen objektíven, befolyásmentesen kell ismertetnie. A közvetítő nem folytat le bizonyítást, nem kötelezi a feleket valamilyen magatartás tanúsítására, vagy cselekmény elvégzésére, csupán közvetíti az egyezség létrejöttét.

Ha a közvetítés sikerrel jár, ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy a felek megegyezése alapján létrejövő – lehetőség szerint írásban rögzített – megállapodással zárul. Innentől kezdve a megállapodásban foglaltak végrehajtása csak a felekre tartozik. Mivel önként vállalták, általában be is tartják az abban foglaltakat. Ezért az ilyen megállapodás eredményesebb a bírósági eljárásban hozott határozatoknál. Ahogyan korábban is említettem, az eredményesen záruló közvetítői eljárás mindkét fél számára azt sugallja, hogy a vitát nyerő pozícióban zárta le.

4.1. A mediáció válfajai

A mediációnak két válfaja létezik: a segítő és a kiértékelő típus.⁹ A segítő formát minimalistának (Palmer and Roberts, 1988), vagy nem beavatkozóknak (Boullé and Nestic, 2001) szokták nevezni. Ez a fajta mediáció arra szorítkozik, hogy segítsen a feleknek kommunikálni és tárgyalni egymással, annak érdekében, hogy valamilyen egyetértésre jussanak.

A kiértékelő mód ennél célratörőbb és beavatkozóbb. Ahogyan az elnevezése is mutatja, a feleknek kiértékelést is nyújt. Ha a felek kiértékelő mediátort választanak, vagy olyan személyt, aki a vitatott kérdés szakértője, ezzel burkoltan elfogadják annak szakértelmét. Azt várják tőle, hogy szakmai tapasztalataira hagyatkozva adjon támpontot, vagy mutasson irányt a konfliktus megoldásában. Weckstein szerint „az értékelést, különösen azt, amelyik jóslatokba bocsátkozik, csak akkor vegyük elő, mint végső eszközt, ha a segítő módszerek kudarcot vallanak.”¹⁰ Ekkor ugyanis fennáll a veszélye annak, hogy a mediátor feladja saját semlegességét, és így már nem képes pártatlanul folytatni a közvetítői szerepet.

A mediációban alkalmazott tárgyalást elvi alapú tárgyalásnak nevezzük, szemben a jogászok által alkalmazott ún. pozicionális vagy stratégiai tárgyalással. A kétféle tárgyalás közötti különbségre Roger Fisher és William Wry hívta fel először a figyelmet 1981-ben, *Eljutni az igenhez (Getting to yes)* című művében.¹¹ Ebben arra biztatják a tárgyaló feleket, hogy válásszák le az embert a problémáról, összpontosítsanak inkább az érdekekre, mint a pozícióra, találjanak a kölcsönös nyereséghez vezető utakat, és ragaszkodjanak

9 Uo. 81. oldal

10 Uo. 83. oldal

11 Uo. 85. oldal

az objektív kritériumok használatához. E tanácsokat ma is érdemes szem előtt tartaniuk mindazoknak, akik eredményes mediációra törekednek!

4.2. A mediációs eljárás modelljei

Nacsády Péter két fő modellt¹² ismertet a mediációs eljárás keretében:

- a francia és
- az amerikai mediációt.

A francia mediációs eljárásban a rendőri szervek megküldik az aktát az ügyésznek, aki helyett, hogy elrendelné a nyomozást, mediátornak utalhatja át az ügyet, feltéve, hogy:

- az ügy egyszerű megítélésű
- a terhelt beismerte a cselekmény elkövetését
- nem bűnismétlő
- az elkövetés véletlenszerű
- a nevelő hatást várhatóan a közvetítői eljárás is biztosítja.

Franciaországban két olyan szervezet létezik, amely hivatalosan mediációval foglalkozik: a Prado, amely fiatalokkal és felnőttekkel foglalkozó egyházi szervezet, és az AReSCJ, a magiszterek és ügyvédek által létrehozott tanácsadó szervezet.

A mediáció eredményeképpen kerül sor az ún. reparációra, „amelynek során a terhelt a kár megtérítésén felül bizonyos tevékenységet végez”¹³, amely a büntetőjogi szankciót helyettesíti. A reparációnak két módja létezik, a direkt és az indirekt. Direkt reparáció esetén „a sértett elfogadja, hogy a terhelt kifejezetten neki szolgáltatson”¹⁴ (pl. a terhelt maga javítja meg az általa megrongált kerítést). Indirekt reparációról akkor beszélünk, ha a terhelt más, közhasznú tevékenységet végez (pl. hétfévente önkéntes munkát vállal).

Jóval nagyobb szerepe van a rendőrségnek az amerikai típusú mediációban, amelyben a laikus bírák is fellépnek. Az amerikai modell két fő formája a kics csoportos és a nagycsoportos mediáció. Előbbi a felek és a mediátor külön tevékenységén, míg utóbbi együttes tevékenységükön alapul, azaz ebben az esetben a mediátor a felekkel és tanácsadóikkal együttesen találkozik, és így kísérli meg az egyezségkötést. A kics csoportos mediációra csak akkor kerül sor, ha szükséges a felekkel való külön-külön egyeztetés is. A felek megegyezéséről jegyzőkönyvet készítenek, amit meg kell küldeni a hatóságoknak is. Ha sikertelen az egyeztetés, arról is jegyzőkönyv készül, amelyet szintén eljuttatnak a hatóságoknak.

12 HERKE Csongor: A sértett-terhelt mediáció szerepe a bűnmegelőzésben, Interneten: www.pecshor.hu/periodika/2003/herke.pdf (letöltés ideje: 2012.03.18.), 103-104. oldal

13 Uo. 103. oldal

14 Uo. 103. oldal

5. A mediáció technikái

A mediációs technikákat többféle szempont szerint csoportosíthatjuk¹⁵.

Általánosabb értelemben, a technikák jellege szerint léteznek:

- a) facilitív technikák
- b) kommunikációs technikák
- c) az érzelmek kezelése, újrafogalmazás
- d) megállapodási opciók generálása.

A facilitív technikák lényege, hogy a mediátor „az ülés megszervezésén túl szót ad a feleknek, betartat bizonyos szabályokat, időnként összefoglal, és ráirányítja a figyelmet szükségletekre, érdekekre.”¹⁶

A kommunikációs technikák alkalmazásakor a mediátor feladata az egész eljárás során, hogy javítsa, előmozdítsa a felek kommunikációját, és kezelje a kommunikációs elakadásokat. Ilyennek tekinthető a kérdezőtechnika és a „hallgatástechnika” (aktív hallgatás)¹⁷.

Az érzelmek kezelésének csoportjába tartoznak a „szükségletek és érdekek feltárási technikái”¹⁸ (semlegesbe fordítás, parafrázis).

Megállapodási opciók generálása esetén a mediátor – az érzelmi szükségletek feltárása, megtárgyalása után – rátér a megállapodás kidolgozására. Konszenzusépítő technikákat alkalmaz, ezek közül legismertebb az ötletroham, a brainstorming technikája. A feleket az opciók generálása ahhoz segíti hozzá, hogy „kreatív, minden érdeküknek megfelelő döntési lehetőségek birtokában tudják meghatározni a vitájuk kimenetelét szolgáló megállapodás tartalmát.”¹⁹

Az alkalmazás szükségessé alapján kétféle mediációs technikát különböztethetünk meg. Az egyik csoportba a mediáció általános technikái tartoznak, amelyek minden mediációban elő kell, hogy forduljanak, függetlenül az ügy bonyolultságától. Ezek azok a technikák, „melyektől a mediáció több lesz, mint egy puszta egyezkedés”²⁰. Ide tartozik²¹:

- a) kérdés, kérdezőtechnika (zárt és nyitott kérdések)
- b) parafrázis
- c) semlegesbe fordítás
- d) szemkontaktus versus jegyzetelés (döntő jelentőségű)
- e) összefoglalás
- f) elismerés
- g) realitáskontroll.

15 KERTÉSZ Tibor: Mediáció a gyakorlatban. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2010, 82-94. oldal

16 Uo. 82. oldal

17 Uo. 82. oldal

18 Uo. 82. oldal

19 Uo. 82. oldal

20 Uo. 82. oldal

21 Uo. 94. oldal

A másik csoportot a mediáció speciális technikái alkotják. Ezeket nem mindig, csak a nélkülözhetetlen esetekben alkalmazzák, egyszerűbb esetekben nem, mert az akár nevetségessé is teheti az eljárást a felek számára. A speciális technikák a következők²²:

- a) különtárgyalás
- b) csend
- c) tesztelés
- d) visszacsatolás
- e) ventilálás
- f) tükrözés
- g) „storytelling” (történetmesélés).

Miután az előzőekben felvázoltam a mediáció legfontosabb elméleti sajátosságait, a következő pontban rátérek arra a kérdésre, hogy milyen speciális jellemzői és formái vannak a büntetőjogi mediációnak.

6. A büntetőjogi mediáció

6.1. A büntetőjogi mediáció formái

A büntetőjogi mediációnak – a tradicionális igazságszolgáltatáshoz való viszonya alapján – három formáját különböztethetjük meg: az integratív, az alternatív és a kiegészítő modellt²³.

Az integratív modell esetében a büntetőeljárás ugyan megindul, az ügy azonban átmenetileg kilép onnan oly módon, hogy az arra feljogosított szerv mediációra küldi, amely csak jogszabály által megengedett esetekben lehetséges. Ezt követően tovább folytatódik a büntetőeljárás, ahol a már lefolytatott mediáció eredménye is felhasználható.

Az alternatív modell eltereli az ügyet az igazságszolgáltatásból, az esetek meghatározott körében alternatívát nyújt ahhoz képest. A büntetőeljárás lefolytatására ugyanis csak abban az esetben kerül sor, ha a mediáció nem jár eredménnyel.

A kiegészítő modellt az áldozat és a tettes speciális érdekeire egyaránt tekintettel van. E modell alkalmazása esetén kiegészítő eljárásként kerül sor a mediáció lefolytatására, amelynek eredménye nincs hatással az esetleges büntetőeljárásra. A mediációnak ez a formája azért hatásos, mert lehetőséget teremt az emberi kapcsolatok rendezésére is.

6.2. Alapelvek

A büntetőjogi mediációnak – a mediáció egyéb válfajaihoz képest – speciális alapelve²⁴ vannak. A legfontosabbak a következők:

22 Uo. 94. oldal

23 Gyulavári Ágnes előadásai alapján.

24 Uo.

- *Az önkéntesség elve:*
ez az alapelv ugyan minden egyes közvetítői eljárásban nagy hangsúlyt kell, hogy kapjon, büntető ügyekben azonban plusz értelmet is nyer. Nem szabad ugyanis a mediációhoz való hozzájárulást tisztességtelen eszközökkel kizsarolni. Biztosítani kell továbbá, hogy a tettes és a sértett mint egyenrangú felek vegyenek részt az eljárásban, függetlenül attól, hogy végül a tettesnek kell elégtételt nyújtania.
- A mediátort ugyan büntető ügyekben is *titoktartási kötelezettség* terheli minden olyan tény vagy adatot illetően, amelyről közvetítői tevékenységével összefüggésben szerzett tudomást, e szabály alól azonban van egy kivétel: ha a közvetítő a büntető ügyben lefolytatott közvetítői eljárás során más súlyos bűncselekmény elkövetéséről szerez tudomást, köteles azt az illetékes szervnek jelezni. Ebben az esetben tehát a titoktartási kötelezettség jelzési kötelezettségbe fordul át.
- *Az általános hozzáférhetőség elve:*
Olyan alkotmányos alapjogokat (pl. egyenlő bánásmód követelménye) is érintő elvről van szó, melynek lényege, hogy az ország egész területén hozzáférhető legyen a büntetőjogi mediáció (azaz ne fordulhasson elő olyan eset, hogy az ország egyik területén lehetőség van az igénybevételére, másik területén viszont nem). Magyarországon – bár a jogszabályi feltételek adottak – sok helyen ma még nem ismerik a büntetőjogi mediációban rejlő lehetőségeket, ezért ez az alapelv hazánkban egyelőre nem érvényesül maradéktalanul.
- *Az autonómia elve:*
A büntetőjogi mediáció esetében relatív autonómia érvényesül. A büntetőeljárásból ugyan csak átmenetileg lép ki az ügy (majd a mediációt követően oda vissza is tér), a közvetítői eljárásnak azonban a büntetőeljárástól teljesen függetlenül kell zajlania. A mediátor elméletileg semmiféle olyan kommunikációt nem folytathat a hivatalos eljárásban résztvevő szervekkel, amely a közvetítői eljárás menetét, illetőleg végeredményét befolyásolná, és instrukciókat sem kaphat tőlük.

7. A börtönmediáció lehetősége

Az első évek tapasztalatai szerint a három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő cselekmények körében alkalmazzák leginkább a mediációt, a súlyosabb, akár öt éves szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmények esetében csak kivételesen kerül rá sor, ami azért problematikus, mert az elkövető és a sértett közötti közvetítői eljárás utoljára az elsőfokú eljárás során alkalmazható, később – így a büntetés-végrehajtás során – már nem.

„A resztoratív igazságszolgáltatás alap gondolata az elkövető, az áldozat és a közösség közötti kiegyezésre/megbékélésre való törekvés és a reintegráció elősegítése.”²⁵ A mediá-

25 BARABÁS A. Tünde: A mediáció lehetőségei a büntetés-végrehajtásban Kriminológiai Tanulmányok 48. kötet (Szerk.: Virág György), OKRI, Budapest, 2011, 100. oldal

ció eszköze lehet annak is, hogy később az elkövető visszailleszkedjék a közösségbe, hogy ismét „a társadalom hasznos tagjának érezhesse magát.”²⁶ Véleményem szerint ez ismét egy olyan fontos előnye a mediációnak, amelyet más létező eljárás sem helyettesíteni, sem pótolni nem tud, hiszen a büntetés-végrehajtás jelenlegi keretei között épp ellenkező irányba hat, és inkább az elítélt szegregációját, mintsem reintegrációját vonja maga után.

A konfliktusrendezés ezen felül további előnyökkel is jár²⁷:

1. több biztonságot nyújt a társadalomnak,
2. kevesebb költséggel jár,
3. a sértett válaszokat kap kérdéseire,
4. az elkövető önuralmat tanul,
5. előtérbe kerül a felek pszichikai és társadalmi integrációja,
6. az elkövető és az áldozat a beszélgetések során elkezdik feldolgozni az eseményeket.

Kimmet Edgar és Tim Nevell²⁸ az angliai és a walesi börtönökben vizsgálta a resztoratív módszerek alkalmazásának lehetőségeit, korlátait. Vizsgálódásuk során alapvetően kétféle börtöntípust különböztettek meg: a korlátozó, büntető és a reformszemléletű intézményt. Utóbbi célja az elítéltekkel való munka, törekvés a problémák megoldására és a reintegráció elősegítése. Ezekben az intézményekben tiszteletben tartják az emberi méltóságot, segítenek a raboknak abban, hogy jóvátegyék az általuk okozott kárt. Igyekeznek olyan légkört teremteni, amely segíti a fogvatartottakat a sikeres reintegrációban.

Ezzel szemben a büntető börtön célja az, hogy kizárja, viszontsértse, netán megalázza az elítéltet. Uralkodó a „korlátozó és stigmatizáló kontroll, a szeretett személyektől való szeparálás”²⁹. Ez a bánásmód növelheti a raboknál a későbbi visszaesés valószínűségét. Valójában tiszta formában egyik intézménytípus sem létezik, inkább az a jellemző, hogy együtt jelennek meg a zárt intézményekben ezek a tényezők. Így van ez Magyarországon is.

Tipikus probléma a börtönökön belül az erőszak megjelenése. A verekedések, támadások előfordulása tekintetében nagy különbség van a büntetés-végrehajtási intézmények között, de mindenhol érvényes tétel, hogy az erőszak aláássa a kiegyensúlyozott működést. Ezen a ponton merül fel a börtönbeli békés vitarendezés, azaz az elkövető-elkövető mediáció lehetősége és szükségessége.

Az utóbbi években több európai országban is kísérletek zajlottak arra vonatkozóan, hogyan lehetne megvalósítani a resztoratív igazságszolgáltatást a börtönfalakon belül. Németországban, Belgiumban és Nagy-Britanniában jelentős eredményeket értek el. Sikeressége miatt kiemelendő a belga modell, amellyel a következő pontban részletesebben foglalkozom.

26 Uo. 100. oldal

27 Uo. 101. oldal

28 Uo. 101. oldal

29 Uo. 101. oldal

7.1. Belgium: a resztoratív börtön modellje

1998 és 2000 között hat belga börtönben³⁰ indítottak programot annak feltérképezésére, hogy mennyire hatékony a helyreállító igazságszolgáltatás a büntetés-végrehajtás szakaszában, és milyen lehetőségeket rejt magában. A pozitív eredményeknek köszönhetően a programot kiterjesztették valamennyi belgiumi börtönre, melynek célja a resztoratív jellegű fogvatartási rendszer kiépítése lett. Ennek során minden érintett intézményben kialakították az úgynevezett Restorative Justice (RJ) tanácsadói feladatkört.

A program részeként – a személyzetet is bevonva – felkészítő képzéseket tartottak, tájékoztatták a közvéleményt és az áldozatokat az eljárás sajátosságairól. Olyan programokat szerveztek az elítélteknek, „amelyeken megismerhették, hogyan vállalhatnak felelősséget tetteikért”³¹, szembesítve őket azzal, milyen károk érhették áldozataikat, és megmutatták számukra, hogy van lehetőség a jóvátételre.

Egy 2000. október 4-én kiadott körlevél keretbe foglalta az RJ tanácsadók feladatait, a megvalósításra vonatkozóan azonban nem tartalmazott információkat, amely kezdeti nehézségeket okozott számukra, hiszen korábban nem létezett gyakorlat arra vonatkozóan, miként lehet a resztoratív szempontokat a börtönön belül érvényesíteni. A tanácsadók első fontos feladata az volt, hogy felvilágosítsák az embereket, és közelebb hozzák a társadalomhoz a helyreállító igazságszolgáltatás szemléletmódját. Az új program sikerességében sokan kételkedtek, hiszen a reform a már korábban kialakult rendszert és a börtönök sajátos kultúráját is fenyegette, amely szükséges ahhoz, hogy a mindennapi élet biztonságosan működjön. A kezdeti sikerek ellenére ezért történtek változások is a módszerben.

2008-ban megszűnt az RJ tanácsadók szerepe, de a börtönökben – a vezetőség tagjaként – továbbra is van „a resztoratív igazságszolgáltatás alkalmazásáért felelős személy”³²

Ha a gyakorlatot nézzük, börtönkörnyezetben ezidáig szinte kizárólag súlyos bűncselekmények esetén került sor mediácóra, igaz, a tapasztalatok azt mutatják, hogy ezek eredményesek, és a felek is igénylik.

7.2. Pro és kontra érvek

Véleményem szerint akár a tettesi, akár a sértetti oldalról közelítjük meg a kérdést, olyan nyomós érveket³³ hozhatunk fel a börtönmediáció mellett, amely mind hazai, mind nemzetközi szinten indokolttá teszi, hogy többet és alaposabban foglalkozzunk a kérdéssel, és azzal, hogy miként lehetne a gyakorlatban is sikeresen alkalmazni a módszert – alapul véve a sikeres belga modellt is.

A börtönmediáció mellett felhozható egyik legfontosabb érv az, hogy az ítékezés és a büntetés önmagában nem oldja fel teljes egészében azokat a feszültségeket, amelyek a sértettben keletkeztek, és „az elkövető elítélése nem jelent egyet azzal, hogy maga is elítéli, megbánja tettét.”³⁴ Éppen ezért az ítékezés és a büntetés-végrehajtás – bár rövid-

30 Uo. 107-111. oldal

31 Uo. 107. oldal

32 Uo. 108. oldal

33 Uo. 111-112. oldal

34 Uo. 112. oldal

távon megoldja a kérdést azáltal, hogy átmenetileg „kivonja a forgalomból” az elkövetőt – a preventív céloknak azonban nem képes maradéktalanul eleget tenni. Hosszú távú hatásai éppen ezért kérdésesek, és gyakran inkább szegregációt, bűnisméltést, illetve további bűnelkövetést, mintsem az újabb elkövetéstől való visszatartást szolgálja és eredményezi.

A börtönmediáció azonban sokkal inkább eredményezheti a cselekmény tettes általi megbánását, az áldozat részére történő jóvátételt (pl. bocsánatkérés formájában), hosszú távú hatásként pedig hozzájárulhat ahhoz, hogy az elítélt megváltozzon, az áldozat megbocsásson, képes legyen feldolgozni a történetet, és nem kizárt az utólagos helyreállítás sem a sértetti oldalon.

A teljességhez hozzátartozik, hogy a börtönmediációnak is lehetnek hátrányai – így az, hogy csak jóval a bűncselekmény elkövetése után kerülhet rá sor, sokkal hosszabb és megerőltetőbb minden érintettnek, több energiát és anyagi eszközt igényel, mint az ítélet előtti mediáció, és a kimenetele is kétséges lehet –, ám az eredmény elkövetőkre és áldozatra gyakorolt hosszabb távú hatásait tekintve személy szerint sokkal inkább hasznos, mintsem káros intézménynek tekintem. Ezért, ha a mediáció szélesebb körben történő alkalmazásáról van szó, amellett érvelek, hogy a büntetés-végrehajtásban is sokkal inkább előtérbe kell helyezni a resztoratív szempontokat, és a megtorló szemlélet helyett a helyreállításra kell a hangsúlyt helyezni. Természetesen a jelenlegi magyarországi börtönhelyzetet tekintve, nem várom, hogy néhány éven belül gyökeres változás történik, de annyit bizonyosnak tartok, hogy a szakembereknek is érdemes lenne sokkal többet és mélyebben foglalkozni a kérdéssel, hogy idővel jogszabályi szinten is szabályozást nyerjen a mediáció ezen – ma még európai szinten is speciálisnak tekinthető – válfaja. Ezzel lehetőség nyílna arra, hogy tettes és áldozat intézményes és a jog által szabályozott keretek között ne a büntetőeljárás során kapjon utoljára lehetőséget arra, hogy megbékéljen egymással.

7.3. A börtönmediáció lehetősége Magyarországon

A börtönmediációval összefüggésben felmerült bennem az a felvetés, hogy Magyarországon is érdemes lenne kísérleti programokat indítani a resztoratív igazságszolgáltatás jegyében.

Arról, hogy milyen lehetőségek vannak a resztoratív szempontok érvényesítésére (pl. a börtönmediáció bevezetésére) Magyarországon, Szurdi Beátát, a Győr-Moson-Sopron Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet büntetés-végrehajtási osztályvezetőjét kérdeztem.

1. Milyen szerepet játszanak a Győr-Moson Sopron Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben a resztoratív szempontok, és indultak-e olyan programok, amelyek az elítéltek társadalmi reintegrációját hivatottak elősegíteni?

Szurdi Beáta: – A 2008-as évtől kezdődően veszünk részt resztoratív jellegű programokban, ennek lényege, hogy önként jelentkező fogvatartottak ellenszolgáltatás nélkül, közvetett módon (nem közvetlenül a sértettek részére) civil szervezetek, oktatási intézmé-

nyek részére nyújtanak segítséget, ajánlják fel munkájukat. Ennek során óvodákban kerítést festettek, játszóteret újítottak fel, iskolában tornatermet festettek, halottak napja előtt temetőben, gyermeknap előtt állatkertben végeztek parkgondozást, fát ültettek illetve szemetet szedtek a Püspökerdőben stb.

2. *Milyen előnyökkel jár ez a program az elítéltek, a résztvevő partnerek, illetve a bv. intézetek számára?*

Szurdi Beáta: – A program rendkívül népszerű. A fogvatartottak számára nyilvánvalóan több szempontból, egyrészt maga a jóvátétel, az altruizmus, az önzetlen segítség kedvezően hat személyiségfejlődésükre, másrészt változatosságot jelent a szabadságvesztés egyhangú mindennapjaiban, lehetőséget biztosít, hogy a négy fal közül kimozduljanak, illetve kedvezően befolyásolja a bv. intézeten belüli magatartásuk megítélését (fokozatváltás, feltételes szabadságra bocsátás előterjesztések).

A partnerek számára szintén kedvező, hiszen az önkéntes munkával jelentős költségeket takaríthatnak meg, elegendő a munkavégzéshez szükséges nyersanyagokat beszerezni és nem kell munkadíjjal kalkulálniuk.

A bv. intézet számára is előnyös, javítja társadalmi megítélésüket, elősegíti a nyitottság elvének teljesülését.

3. *Terveznek újabb programokat, illetve azt, hogy folytatják a már megkezdetteket?*

Szurdi Beáta: – Mára elértük, hogy a program („Megbántam, jóvátennem”) önjáróvá vált, az intézetünket rendszeresen keresik meg oktatási intézmények, szervezetek, igénylik a fogvatartottak munkavégzését, szinte akár minden hétre lenne tennivaló. Intézetünk profilkja illetve leterheltsége azonban nem teszi lehetővé a folyamatos jóvátételi programok bonyolítását.

4. *Belgiumban kísérleti jelleggel programot indítottak a börtönmediáció bevezetésére. Hallott-e a börtönmediáció lehetőségeiről?*

Szurdi Beáta: – Börtönmediáció lehetőségéről természetesen hallottam, kísérleti jelleggel működik is a program pl. a Balassagyarmati Fegyház és Börtönben több éve, olyan szakemberek bevonásával pl. mint Negrea Viidia és Fellegi Borbála.

5. *Véleménye szerint a magyar bv. intézetekben (elsősorban a győriben) megvannak-e az ehhez szükséges személyi és tárgyi feltételek (pl. megfelelő helyiség, felügyelő személyzet stb.)?*

Szurdi Beáta: – Tárgyi feltételeknek talán könnyebben meg lehetne felelni, ám sajnos a magyar büntetés-végrehajtásban még mindig a militarista szemlélet az uralkodó, amelyre egyfelől természetesen szükség van, ám ezzel együtt hiányoznak a rendszerből azok a segítő szakemberek (pszichológusok, szociális munkások), akik ezt a folyamatot (is) kellő szakértelemmel, megfelelő terápiával támogatnák meg. Tovább nehezíti a programok sikerességét a túlzott bürokrácia is, amely minden állami intézménynél tapasztalható (az adminisztratív feladatok értékes időt vonnak el a személyes esetkezeléstől).

6. *Véleménye szerint egy ilyen program hatékonyan hozzájárulna-e az elítéltek reintegrációjához?*

Szurdi Beáta: – Megfelelően előkészített és végrehajtott programok esetében nagyobb az esély a sikeres reintegrációra, ám ez nem csak ezen múlik, magának a társadalomnak is befogadóbbnak kellene lennie.

Köszönöm szépen a válaszokat, és az értékes információkat!

7.3.1. Börtönmediáció Balassagyarmaton és Tökölön

A Surzdi Beátával készített interjú után kíváncsi voltam arra, pontosan milyen program zajlott a Balassagyarmati Fegyház és Börtönben. Internetes forrásokból számos információt sikerült megtudnom ezzel kapcsolatban.

2011. november végén zárult le az a Magyarországon egyedülálló kutatási program,³⁵ amelynek keretében két büntetés-végrehajtási intézetben is vizsgálták a börtönmediációban rejlő lehetőségeket.

Az Európai Unió Criminal Justice programjának nyertes pályázójaként a Balassagyarmati Fegyház és Börtönben és a tököli fiataalkorúak börtönében az OKRI (Országos Kriminológiai Intézet) és a Foresee Kutatócsoport vezetésével egy nemzetközi team vizsgálta a resztoratív igazságszolgáltatás hatékonyságát. A program neve MEREPS (Mediation and Restorative Justice in Prison Settings – Mediáció és helyreállító igazságszolgáltatás a büntetés-végrehajtásban).

A projekt nyitánya előtti sajtótájékoztatón Barabás Tünde kriminológus, az OKRI osztályvezetője a programmal kapcsolatban a következőket hangsúlyozta:

„A személyes találkozás és a szembesülés a sértett fájdalmaival – például belgiumi tapasztalatok szerint – nagyon jó hatással lehet az elkövetőre. Segítheti abban, hogy a szabadulás után ne kövessen el újabb bűncselekményt, s a környezete ne rekessze ki. De a mediációnak a sértett szempontjából is van jelentősége – egészíti ki az elhangzottakat a kriminológus –, hiszen az áldozatok sokszor válaszokat, magyarázatot keresnek arra, miért, hogyan lettek áldozatok, és nem anyagi jellegű segítséget, hanem az elkövető bocsánatkérését, megbánását igénylik elsősorban. A bírósági ítélet után ugyanis épp a legfontosabb kérdésre nem kaphatnak választ: miért éppen velem történt, megtörténhet-e újra? E válaszok hiánya félelmet, szorongást kelt, amit a találkozás az elkövetővel – természetesen szakképzett mediátor közreműködésével és alapos felkészülés után – jelentősen tompíthat.”³⁶

Barabás Tünde ugyanazokra a szempontokat emelte tehát ki, amelyet a börtönmediáció vizsgálatakor korábban magam is hangsúlyoztam, ráirányítva a figyelmet az elítélt-sértett közötti kommunikáció és esetleges megbékélés fontosságára és az elérhető előnyökre.

35 Börtönmediációs program Balassagyarmaton, <http://magyarnarancs.hu/lelek/megbeszelo-77918> (letöltés ideje: 2014.04.10.)

36 Uo.

A programra fordított idő egyelőre kevésnek bizonyult ahhoz, hogy „kívülről” érkező sértettet is bevonjanak a szakemberek (bár 2011-es források szerint előkészületben már több kapcsolatfelvétel is volt),³⁷ de ahogyan Barabás Tünde utalt rá, ennek elsősorban adatvédelmi okai voltak, az elítélteknek kellett volna ugyanis kezdeményezniük az elsőfokú bíróságtól a sértetti adatok kiadását a kapcsolatfelvételhez. A procedura azonban elhúzódott, így ezt a kérdést a rendelkezésre álló idő alatt nem sikerült megoldani.³⁸ A program azonban mindezek ellenére eredményesnek bizonyult, mert kiderült, hogy az elítéltek jelentős része hajlandó lenne alávetni magát a mediációnak annak érdekében, hogy kibéküljön áldozatával.

Fellegi Borbála, a Foresee Kutatócsoport ügyvezetője kifejtette, hogy alapelvek tekintették ugyan a sértettek és elkövetők azonos szintű bevonását, ezt azonban nem sikerült kivitelezni, így végül a kutatás „*a zárkakonfliktusokra és az elítéltek családi kapcsolatainak helyreállítására fókuszált.*”³⁹

A Balassagyarmati Fegyház és Börtön parancsnoka, Budai István szerint „*főképpen azért csatlakoztak a kísérleti programhoz, mert szeretnék, ha az elítéltek lelkiismerete felébredne. Másrészt meg kell adni a lehetőséget az áldozatoknak – vagy halállal végződő bűncselekménynél a hozzátartozóknak –, hogy választ kapjanak olyan kérdéseikre, amelyeket a büntetőeljárások nem tudnak megválaszolni. A három éve zajló kísérletben már kiválasztották azokat a büntetés-végrehajtási dolgozókat az intézményben, akik részt vehetnek börtönmediációs eljárásokban, fel is készítették őket a feladatra.*”⁴⁰

Kutatásaim során kiderült tehát, hogy Magyarországon is indítottak kísérleti jelleggel börtönmediációs programot. A tapasztalatok alapján személyes véleményem az, hogy hazánkban is működőképes lehet a projekt, illetve a resztoratív igazságszolgáltatási szempontok érvényesítése, bár kétségtelen, hogy országos szintű bevezetése – elsősorban a Szurdi Beáta által említett tényezők miatt – egyelőre távoli elképzelésnek tűnik.

Véleményem szerint a közeljövőben a zárkakonfliktusok mediálására kell helyezni a hangsúlyt, hiszen a korábban említett program eredménye is azt mutatja, hogy ezen a területen érhető el elsődlegesen sikerek Magyarországon.

A börtönmediációra irányuló további kutatások középpontjába a családtag sérelmére elkövetett bűncselekményeket kellene helyezni, meggyőződésem ugyanis, hogy őket sokkal egyszerűbb és esélyesebb bevonni a programokba, és az elítélttel való kibékülésük is jóval valószínűbb, mint más sértettek esetében. Utóbbiak számára ugyanis olyan költségekkel járhat a mediáció, amelyet az elszenvedett sérelmekre tekintettel nem biztos, hogy vállalnának. Megoldás lehet egy mediációs alap létrehozása, ennek megvalósítása azonban ma még távoli elképzelésnek tűnik.

Addig azonban, amíg a börtönmediáció szélesebb körben történő alkalmazásához nem állnak fenn a szükséges személyi és tárgyi feltételek, továbbra is ki kell aknázni a

37 Börtönmediáció Magyarországon, foresee.hu/mediatar/getviewclickedownload/352/ (letöltés ideje: 2014.04.12.)

38 Börtönmediációs program Balassagyarmaton, i.m.

39 Uo.

40 Börtönmediáció Magyarországon: foresee.hu/mediatar/getviewclickedownload/352/

jóvátételi programokban rejlő lehetőségeket, amelyek – ahogyan azt Szurdi Beáta is hangsúlyozta - nemcsak az elítéltek, de a partnerek és a büntetés-végrehajtási intézetek számára is komoly előnyöket biztosítanak.

8. Nemzetközi kitekintés

Miután megvizsgáltam a börtönmediációban rejlő lehetőségeket, dolgozatom utolsó fejezetében rátérek arra, miként szabályozzák a közvetítői eljárást Ausztriában, a Cseh Köztársaságban, és Finnországban⁴¹.

8.1. Ausztria

Ausztriában már az 1980-as évek óta léteznek mediációs programok. Kialakulásuk elsősorban annak köszönhető, hogy az áldozati szempontok egyre nagyobb jelentőséget kaptak a büntetőeljárásban. A mediáció formálisan elsőként az 1988-as, fiatalkorúakat érintő büntetőjogi szabályozásban jelent meg, 1999-ben pedig elfogadásra került a mediáció felnőttkorúakra vonatkozó szabályozása is.

A 2000-től hatályos jogszabály a mediációt egyéb elterelési, azaz diverziós lehetőségekkel (a közérdekű munkával, a pénzbüntetéssel és a próbaidővel) együttesen szabályozza. A mediációban felnőtt- és fiatalkorúak egyaránt részt vehetnek. Az indítványozás feltétele, hogy a közvetítői eljárás alapjául szolgáló bűncselekmény ne legyen 5 évi szabadságvesztésnél szigorúbban büntethető. (E kategóriába sorolható többek között a súlyos testi sértés és a rablás is.) További feltételként szerepel az eset tiszta tényállása, felelősségvállalás a gyanúsított részéről, valamint jóvátételi szándékának megléte, elsősorban a kár megtérítése és a cselekményhez vezető okok megszüntetése felé. Halált okozó cselekmény – Magyarországhoz hasonlóan - Ausztriában sem mediálható.

A mediáció indítványozására az ügyészi és bírói szakban van lehetőség. Indítványozás esetén az ügyész a szociális szolgálatot értesíti, amely ezt követően felveszi a kapcsolatot az elkövetővel. Az áldozat akkor kerül bevonásra, ha részt akar venni a folyamatban. Mediáció esetén az ügyész felkérésére a közvetítő kapcsolatba lép a felekkel, tájékoztatja őket jogaikról, a támogatók részvételének lehetőségéről, a jogi garanciákról, a kimeneteli lehetőségekről, az önkéntes hozzájárulás szükségességéről, és segíti a megállapodás folyamatát. Ügyészi indítványozás esetén a mediációt a Neustart Egyesület (korábban Pártfogói és Szociális Munkás Egyesület) Mediációs Osztálya végzi. E szervezet az Igazságügyi Minisztérium által finanszírozott autonóm szervezet, önálló vezetési és ellenőrzési osztállyal. Központjuk Bécsben van, és összesen 15 regionális irodájuk van országszerte.

41 FELLEGI Borbála: A mediáció nemzetközi szabályozása. Néhány európai modell, 2007. www.fellegi.hu/files/Nemzetkoziszab_modellek.doc (letöltés ideje: 2012.03.06.)

Bírói esetküldésre akkor van lehetőség, ha az ügyész és a felek korábban ezt nem indítványozták. Feltétel, hogy a felek indítványozását a bíró jóváhagyja.

A mediátori feladatokat a Pártfogói Törvény tartalmazza. A közvetítő feladata az, hogy segítse a feleket a folyamatban, egyensúlyban tartsa érdekeiket, tájékoztassa őket az eljárás céljáról, menetéről és következményeiről, feltárja a terhelt felelősségvállalásának és jóvátételi szándékának mértékét, valamint biztosítsa a folyamat jogszerűségét és válaszoljon a felmerülő kérdésekre.

A mediátori tevékenységhez általában szociális munkás végzettség szükséges. Emellett jogász vagy pszichológiai diploma szintén elfogadott, amennyiben a jelentkező rendelkezik gyakorlati tapasztalatokkal a szociális munka területén. A mediátori tevékenységhez egy 3-4 évig tartó képzés szükséges, mely alap- és továbbképzésből áll. A képzés elméleti és gyakorlati módszerekkel adja át a mediátori tevékenységhez szükséges alapismereteket, valamint a büntetőügyi mediációra vonatkozó speciális ismereteket.

8.2. Cseh Köztársaság

A cseh mediációs modell jogszabályi alapját a 2000-ben elfogadott és 2001-ben hatályba lépett Törvény a Pártfogói és Mediációs Tevékenységről alkotja. E jogszabálynak köszönhetően alakult meg a Pártfogói és Mediációs Szolgálat (PMS). A mediációs eljárás fő célja az elkövető közösségi integrációja, az áldozat részvételének elősegítése az eljárásban, valamint a közösség védelme. A közvetítés a büntetőeljárás minden szakaszában elérhető vádemelést megelőzően és az ítélethozatal pontjáig, mind fiatal- mind felnőttkorú elkövetők számára. Egyrészt diverziós eszközként alkalmazható az ügyész vagy a bíró indítványozására, másrészt a bírói ítélethozatalnál játszhat szerepet. Szabadságvesztéssel nem járó büntető intézkedések során lehetőség van a mediációra a végrehajtási szakasz alatt is a kár megtérítése vagy rehabilitáció céljából.

A Cseh Köztársaságban az esetküldések nagy része a bíróságokról vagy az ügyészségről érkezik, 18%-ban a felek igénylik, 12%-ban a rendőrség. Az ügyészségnek vagy bíróságnak minden ügy megkezdését jóvá kell hagynia. A megállapodás sikeressége esetén az ügyész vagy bíró diverziót vagy alternatív szankciót alkalmazhat.

A mediációt elsődlegesen az Igazságügyi Minisztérium alá tartozó, állami költségvetésű Pártfogói és Mediációs Szolgálat (PMS) végzi. Bár más civil szervezetek is végezhetnek mediációt (pl. a Pártfogói és Mediációs Egyesület elnevezésű civil szervezet), ez azonban a gyakorlatban kevésbé jellemző.

8.3. Finnország

Finnországban 1983 óta működnek mediációs programok. Ezeket korábban túlnyomó többségben a helyi önkormányzatok finanszírozták.

A finnországi mediáció jogszabályi háttérét a 2006-tól hatályos, 2005. évi 1015-ös törvény alkotja, mely a büntetőügyekben és egyes polgári ügyekben alkalmazható mediációt szabályozza. A mediáció felnőtt- és fiatalkorú elkövetők esetében egyaránt alkal-

mazható. Ezalól egyetlen kivétel van: ha az áldozat olyan kiskorú, aki speciális védelemre szorul a bűncselekmény jellege vagy a sértett kora miatt.

Az előzőkből következően a törvényi szabályozás tárgyi, személyi korlátozás nélkül kimondja, hogy minden esetet el lehet küldeni mediációra, amelyet természete és a „sértett-elkövető kapcsolata alapján”⁴² alkalmasnak talál a mediációs szolgálat, és nem esik a fenti kivétel alá. A közvetítői eljárás rendőri, ügyészi és bírói eljárás mellett is alkalmazható. A törvény az eljárás bármelyik szakaszában lehetővé teszi megindítását.

A mediációt olyan irodák nyújtják, melyek kimondottan e szolgáltatásra specializálódtak. Főállású mediátori tevékenység végzéséhez felsőfokú végzettséggel kell rendelkezni valamely kapcsolódó területről (pl. szociális munka). Mediátorok egyéb szakterületről is érkehetnek, amennyiben megfelelő képzéssel, készségekkel és gyakorlati tapasztalatokkal rendelkeznek a mediáció és a szupervízió terén. A mediátori tevékenységhez szükséges egy min. 30 órás, országosan egységes rendszerű mediációs alapképzés elvégzése. A főállású stáb mellett különböző társadalmi háttérből érkezett önkéntesek is dolgoznak, akik párban mediálnak. Az önkéntesség feltétele min. 5 eset kezelése évente.

A mediációt igényelheti a terhelt, a sértett, a rendőrség, az ügyészség vagy más egyéb hatóság. Kiskorú esetén a törvényes képviselő is igényelheti a szolgáltatást. Ha a bűncselekmény erőszakos jellegű, csak a rendőrség és az ügyészség indítványozhat közvetítést. Ha a bűncselekmény alkalmas a mediációra, a rendőrségnek és az ügyészségnek kötelező a feleket (kiskorú esetén a törvényes képviselőt) tájékoztatni a mediáció lehetőségéről.

A törvény alapján a mediátor kötelezettsége, hogy a találkozót megszervezze, mindvégig pártatlan maradjon, segítse a feleket, hogy egymással elfogadható megállapodást kössenek a kár mentális és anyagi helyrehozataláról, informálja a feleket az elérhető jogi és egyéb szolgáltatásokról, elkészítse a megállapodást, valamint jelentést készít a szolgálat felé. A mediációs eljárás során kötelező a felek személyes részvétele. Támogató személyek jelenléte megengedett, ha ez nem veszélyezteti a folyamat eredményességét.

Ha a felek visszavonják beleegyezésüket, vagy az nem egyértelműen önkéntes hozzájárulás volt, esetleg valamelyik fél nem érti meg a mediáció lényegét, vagy az egy kiskorú érdekeivel ellentétes, a mediációt meg kell szakítani.

A mediációs szolgálatokat titoktartás kötelezi. A mediátorok nem használhatóak fel semmilyen bizonyítási eljárásnál, kivéve, ha ez valamilyen megalapozott ok miatt szükséges. A felek sem hivatkozhatnak a mediáció során elhangzott információkra (pl. bírósági tárgyaláson), kivéve, ha erről közösen megállapodnak.

42 FELLEGI Borbála: A mediáció nemzetközi szabályozása. Néhány európai modell, 2007 www.fellegi.hu/files/Nemzetkozisab_modellek.doc (letöltés ideje: 2012.03.06.)

9. Végkövetkeztetés

„Minden problémára van ezerféle megoldás. A megoldás kreativitás kérdése.”⁴³ A jogviták jelentős részében ma már lehetőségünk van rá, hogy olyan módszert válasszunk, amely – a peres eljárással ellentétben - valóban megoldja, és nem csupán kezeli/kezelné próbálja a problémát. Az általam bemutatott mediációs típusú eljárás is ilyen, ezért úgy gondolom, hogy rövid időn belül Magyarországon is egyre ismertebbé és elterjedtebbé válhat. A mediáció esetleges térnyerése természetesen nem jelenti azt, hogy a jövőben nem lesznek többé konfliktusok - hiszen „már önmagában az a körülmény, hogy a világunk vagyunk, magában hordja a köztünk és a többi ember közötti konfliktus lehetőségét”⁴⁴ -, a fentiekben megfogalmazott sajátosságok miatt azonban meggyőződésem, hogy olyan módszerről van szó, amely hozzájárulhat családok egyben tartásához, emberi kapcsolatok rendezéséhez, a bűnelkövetők általi jóvátétel elterjedéséhez, de akár a bíróságok tehermentesítéséhez, az igazságszolgáltatás, illetve a felek költségeinek csökkentéséhez is.

A mediáció egy „facilitált”⁴⁵ tárgyalási forma, „ahol a felelősséget a folyamat feletti kontrollért egy harmadik bevont fél vállalja fel, azonban a döntéshozatalra a felek szabad akaratából kerül sor.”⁴⁶ Az eljárás biztosítja, hogy a felek valóban kontrollálhassák a folyamatot, képviselhetik érdekeiket és „kölsönös előnyöket érthessenek el.”⁴⁷ A felek új megoldásokat kereshetnek, kompetensnek érezhetik magukat saját ügyükben, felelősséget vállalhatnak az általuk meghozott döntés, megállapodás betartásáért. Ráébrednek, hogy „a döntés kulcsa az ő kezükben van, az ő joguk és egyúttal lehetőségük”⁴⁸, hogy éljenek vele. Az eddigi tényekből pedig arra következtethetünk, hogy a mediációnak jelentős preventív hatása is van.⁴⁹

Személyes véleményem az, hogy a mediáció, mint alternatív vitarendezési mód a jövőben jóval nagyobb visszhangot kell, hogy kapjon. Javaslatom szerint különböző fórumokon (a sajtón, médián keresztül is) fel kell hívni az emberek figyelmét a módszer előnyeire, hiszen ha csak a jogi szempontokat (mint például a bíróságok tehermentesítését) nézzük is, már akkor is olyan nyomós érveket hozhatunk fel alkalmazása mellett, amelyek miatt érdemes és kell is foglalkozni azzal, hogy megismertessük a társadalommal a benne rejlő lehetőségeket. Biztos vagyok ugyanis abban, hogy a mediáció térnyerésével a sokszor a bíróságok előtt végződő konfliktusok nagyobb hányada zárulhatna kézfogással, és

43 T. K. Swisher; forrás: Gazdasági mediáció (üzleti mediáció) http://www.eandh.hu/gazdasagi_mediacio/gazdasagi_uzleti_mediacio.html (letöltés ideje: 2012. 03. 25.)

44 STRASSER, Freddie – RANDOLPH, Paul: Mediáció. *A konfliktusmegoldás lélektani aspektusai*; Nyitott Könyvműhely Kiadó; Budapest, 2008, 38. oldal

45 SZEKERES Diána: Az alternatív konfliktuskezelés művészete: a mediáció történetének bemutatása. In: Büntetőjogi Tanulmányok XII., MTA Veszprémi Területi Bizottsága, Veszprém, 2011, 295. oldal

46 Uo. 295. oldal

47 Uo. 295. oldal

48 Uo. 295-296. oldal

49 VIGH József: A kárhelyreállító igazságszolgáltatás eszközei a hazai büntető igazságszolgáltatás rendszerében. *Jogelméleti Szemle*, 2003/2. szám. Interneten: http://jesz.ajk.elte.hu/vigh14.html#_ftn1 (letöltés ideje: 2012. 03. 18.)

valódi, mindkét fél számára elfogadható megoldással, a bűnelkövetőket pedig a szegregáció helyett hatékonyan indíthatná el a célként kitűzött reintegráció útján.

BIBLIOGRÁFIA

Felhasznált irodalom

- ARADI Csilla: *Medi(t)áció. A büntetőügyekben alkalmazható közvetítői eljárás ismertségének és elismertségének problémaköre*. Diplomamunka, Széchenyi István Egyetem Állam-és Jogtudományi Kar, Győr, 2012.
- BARABÁS Andrea Tünde: *A mediáció lehetőségei a büntetés-végrehajtásban*; Kriminológiai Tanulmányok 48. kötet (Szerk.: Virág György), OKRI, Budapest, 2011., 98-114. oldal
- DR. BARINKAI Zsuzsanna, DR. BÁRTFAI Judit, DR. DÓSA Ágnes, DR. GULYÁS Kálmán, DR. HERCZOG Mária, DR. HORVÁTH Éva, DR. KUTACS Mária, LOVAS Zsuzsanna (szerk.: SÁRINÉ dr. Simkó Ágnes): *A mediáció – A közvetítői tevékenység*. HVG Orac Lap-és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2003.
- DR. OZOLI Ágnes: *Mediáció polgári ügyekben*, Budapest, 2007.
www.europatársasag.hu/.../2007%20okt%20mediacio%20polgari%20cikkem.doc
(letöltés ideje: 2012. 03. 06.)
- FELLEGI Borbála: *A mediáció nemzetközi szabályozása. Néhány európai modell*, 2007.
www.fellegi.hu/files/Nemzetkoziszab_modellek.doc (letöltés ideje: 2012.03.06.)
- HERKE Csongor: *A sértett-terhelt mediáció szerepe a bűnmegelőzésben*;
Interneten: www.pecshor.hu/periodika/2003/herke.pdf (letöltés ideje: 2012. 03. 18.)
- KERTÉSZ Tibor: *Mediáció a gyakorlatban*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2010
- KERTÉSZ Tibor: *A büntetőügyekben alkalmazható közvetítői tevékenység gyakorlata és módszertani kérdései. Válogatott esettanulmányok*; Fresh Art Design Kft.; Budapest, 2008
http://bunmegelozes.easyhosting.hu/dok/b_ugyek_mediacio_esettanulmanyok.pdf
(2012. 03. 06.)
- SZEKERES Diána: *Az alternatív konfliktuskezelés művészete: a mediáció történetének bemutatása, alkalmazás a büntetőjog területén*. In: Büntetőjogi Tanulmányok XII., MTA Veszprémi Területi Bizottsága, Veszprém, 2011.
- STRASSER, Freddie – RANDOLPH, Paul: *Mediáció. A konfliktusmegoldás lélektani aspektusai*; Nyitott Könyvműhely Kiadó; Budapest, 2008.
- VIGH József: *A kárhelyreállító igazságszolgáltatás eszközei a hazai büntető igazságszolgáltatás rendszerében*; Jogelméleti Szemle 2003/2. szám
Interneten: http://jesz.ajk.elte.hu/vigh14.html#_ftn1 (letöltés ideje: 2012. 03. 18.)

Szóbeli forrás

Dr. Gyulavári Ágnes előadásai az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Karán (2008)

Szurdi Beáta, a Győr-Moson-Sopron Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet büntetés-végrehajtási osztályvezetőjének szívélyes szóbeli közlése

Internetes források

Börtönmediáció Magyarországon

foresee.hu/mediatar/getviewclickedownload/352/ (letöltés ideje: 2014. 04. 12.)

Börtönmediációs program Balassagyarmaton

<http://magyarnarancs.hu/lelek/megbeszelo-77918> (letöltés ideje: 2014. 04. 10.)

Gazdasági mediáció (üzleti mediáció)

http://www.eandh.hu/gazdasagi_mediacio/gazdasagi_uzleti_mediacio.html (letöltés ideje: 2012. 03. 25.)

Háttéranyag a büntető ügyekben alkalmazható közvetítői eljárás gyakorlatáról (2007) összesített

http://www.kimisz.gov.hu/data/cms12679/stat_20071231_osszesített.pdf (letöltés ideje: 2012. 03. 18.)

IRM Igazságügyi Hivatal – Alacsony a közvetítői eljárások száma, de 90 százalékuk sikeres

<http://www.jogiforum.hu/hirek/18559> (letöltés ideje: 2012. 03. 18.)

Közlemény az OIT június 7-ei üléséről, 2010

http://www.birosag.hu/engine.aspx?page=birosag_search (letöltés ideje: 2012. 03. 29.)

Okiratok, papírok, bűnjelek

A büntetőeljárás során lefoglalt hamis, illetve hamisított okiratokkal kapcsolatos szabályok, különös tekintettel az elkobzásra

A bűnjelkezelésre vonatkozó és a büntetőeljárásban alkalmazandó, ám járulékos jellegű eljárési szabályokat a lefoglalás és a büntetőeljárás során lefoglalt dolgok kezelésének, nyilvántartásának, előzetes értékesítésének és megsemmisítésének szabályairól, valamint az elkobzás végrehajtásáról szóló 11/2003. (V. 8.) IM-BM-PM együttes rendelet tartalmazza.

A jogszabály a lefoglalás eljárásjogi szabályai mellett, az elkobzás végrehajtásának általános és különös szabályait is felöleli, így a Btk. és a Be. rendelkezésein túl e jogszabályt is ismernünk és alkalmaznunk kell a büntetőeljárás során.

Dolgozatom a büntetőeljárás alatt lefoglalt hamis okiratokkal kapcsolatos anyagi, és eljárásjogi szabályozást kívánja bemutatni.

Általánosságban elmondható, hogy a hatályos szabályozással kapcsolatban esetleg felmerülő hiányosságokat hajlamosak vagyunk bizonyos szempontból technikai jellegű kérdésként kezelni, azonban e téma álláspontom szerint ezen messze túlmutató problémaként is megközelíthető és bizonyos szempontból kezelendő is.

Dolgozatom célja annak bemutatása, hogy az elkobzás alkalmazása, és az elkobzás végrehajtásával kapcsolatosan felmerülő kérdések, esetleges problémák anyagi és eljárásjogi szempontból is relevánsak lehetnek. Céloom továbbá rámutatni arra is, hogy a vonatkozó szabályok ismeretén és alkalmazásán túl a büntetőeljárás hatékonysága néhol megkérdőjelezhető, hogy az elfogadott és alkalmazhatónak vélt szabályozást, gyakorlatot bizonyos esetekben felülírja a célszerűség és a hatékonyság, a költségtakarékosság, sőt további olyan szempontok is, mint például az oktatás fejlesztése, vagy akár a bűnüldözés előremozdítása is.

I. Hatályos szabályozás

A büntetőügyben lefoglalt és elkobzott hamis okiratokra vonatkozó szabályozás körében röviden ismertetem a Be. és a Btk. egyes szabályait, továbbá a bűnjelkezelésre vonatkozó, a témakört érintő egyéb szabályokat.

¹ dr. Széles-Bajkó Ágnes bírósági titkár, Győri Törvényszék

A Büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvényben (Be.) a 151-158. §-ok szabályozzák a lefoglalást. A lefoglalás általános célján túl e §-okban felsorolást találunk a büntetőeljárás során lefoglalható dolgok köréről, illetve az erre vonatkozó eljárási szabályok is e helyen kerültek feltüntetésre. Eszerint a lefoglalás célja az, hogy a büntetőeljárás későbbi szakaszában biztosított legyen, hogy a lefoglalt bizonyítékok rendelkezésre álljanak, azok bizonyítékként felhasználhatóak legyenek, továbbá ilyen eset fordul elő akkor is, ha a cselekménnyel összefüggésben elközásnak lehet helye, valamint amennyiben a dolog birtoklása jogszabályba ütközik, ezért ennek biztosítása céljából e dolgok szintén lefoglalhatóak. Annak érdekében, hogy az ily módon meglelt dolgokkal kapcsolatos jogszabályi lehetőségekkel, kötelezettségekkel élni tudjanak a hatóságok, szükséges ezeknek az eredetben való biztosítása. Ezt az eredetben való biztosítást célozza tulajdonképpen a lefoglalás intézménye okiratok esetében is.

Fontos rámutatni, hogy a lefoglalandó dolgok körét általánosságban az eljárási törvény határozza meg, míg a konkrétumokat illetően a Btk., illetve egyéb jogszabályok is tartalmaznak rendelkezéseket.

A dolgozatom témájaként megjelenő hamis okiratokra szűkítve az ismertetést előrebocsátom, hogy e tárgyak a büntetőeljárásban sok esetben tárgyi bizonyítási eszközként jelennek meg, mely fogalmat a Be. 115. §-a definiálja, és olyan tárgyban, vagy dologban határozza meg ennek lényegét, amely *a bizonyítandó tény bizonyítására bármilyen formában alkalmas lehet*. Az általános megfogalmazáson túl példálózó csoportosításra is utal a jogszabály (nyomhordozók, azok a tárgyak, amelyek a bűncselekmény útján jöttek létre, a bűncselekmény elkövetésének eszközei, azon tárgyak, amelyre a bűncselekményt elkövették). Általánosságban elmondható azonban, hogy a bizonyításra alkalmas tárgyak, tárgyi dolgok sajátja, hogy külső vagy belső tulajdonságaiknál fogva az azokat ért ráhatások nyomait őrzik. E megközelítéssel az okiratok is a tárgyi bizonyítási eszközök csoportjába tartoznának, azonban a bennük rejlő bizonyítékok sajátossága bizonyos speciális esetekben nem a dolog anyagi mibenlétéhez, hanem a bennük rögzített adatok tartalmához kapcsolódik. Ez az indoka annak, hogy a tárgyi bizonyítási eszközöktől elkülönített szabályozást is nyernek a büntetőeljárásban abban az esetben, amennyiben a bizonyítás körében nem az okirati jelleg, hanem az adat tartalmához kapcsolódik a bizonyítandó tény.

A tárgyi bizonyítási eszközök jelentősége azonban minden esetben a bennük rejlő bizonyíték objektív természetéből és annak reprodukálhatóságából fakad, mely szakszerű őrzést és tárolást feltételez.

Visszatérve a fentebb példálózó felsorolásként megjelölt bizonyítékok egy csoportjához, azok egy elemét képezi azon tárgyak köre, melyek a bűncselekmény produktumai, azaz azon tárgyak, melyek a bűncselekmény útján jöttek létre. Ilyen például a hamis pénz és a meghamisított okirat is, mely dolgok előzőleg nem, illetve egészen pontosan más formában, más dologi minőségként léteztek és pont e változás az, mely lehetővé teszi bizonyítékként történő felhasználásukat.

A büntetőeljárás törvény tehát további szabályozást is tartalmaz az okiratok körére, és kimondja, hogy az okirat eredendően valamely tény, adat valóságának, esemény megtörténtének, vagy nyilatkozat megtételének bizonyítására készül, vagy arra alkalmas. Fontos kiemelni, hogy az okirat ebből a megközelítésből különbözik a tárgyi bizonyítási eszközök körében a Be. 115. § (2) bekezdésében megemlített irattól, amely a bűncselekmény nyomait hordozza tartalmában, akár állagában is.

A bizonyításra alkalmas okiratok mind közokiratok, mind magánokiratok lehetnek, a Be. nem tartalmaz külön szabályozást az okiratok meghatározott körére, e két fajta okiratnak a büntetőeljárásban azonos a megítélése és szabályozása. A későbbiekben azonban látni fogjuk, korántsem mindegy, hogy a büntetőeljárásban témánk szempontjából látszólag hamis közokirat, esetleg magánokirat szerepel, sőt az sem, hogy az teljes hamis, esetleg hamisított okirat, azonban a szabályozás ilyen fajta differenciálást már nem tartalmaz, bár indokolt lenne.

Áttérve kis időre az anyagi szabályozásra, az elkobzás alá eső dolgok körét a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (Btk.) szabályozza, mely szövegezés az 1978. évi IV. törvény idején is ugyanez volt. A hatályos Btk. 72. § (1) bekezdése szerint kötelezően elkobzás alá eső dolgok:

- amelyet a bűncselekmény elkövetéséhez eszközül használtak, vagy arra szántak,
- amelynek a birtoklása a közbiztonságot veszélyezteti,
- amely a bűncselekmény elkövetése útján jött létre,
- amelyre a bűncselekményt elkövették.

A Btk. kommentár (HVG Orac) rögzíti, az elkobzást a bűncselekmény megvalósulása esetén el kell rendelni, és a törvény által meghatározott feltételek fennállása esetén akkor is alkalmazni lehet, és egyben kell is, ha az a cselekmény tényállásszerű és veszélyes a társadalomra, azonban az elkövető büntethetőséget kizáró, vagy megszüntető ok, illetve akadály miatt nem vonható felelősségre. A törvény az elkobzás biztonsági, az újabb bűncselekmények elkövetésének megelőzését célzó jellegét, és az elkobzás alkalmazását azon dolgok körére szűkíti, melyek a bűncselekmény elkövetéséhez szorosan kapcsolódnak – azaz a bűncselekmény eszköze, a bűncselekmény elkövetése útján létrejött dolog, az elkövetés tárgya, pl. a sajtótermék, amelyben a bűncselekmény megvalósul – és elvonásuk nem vagyoni értékük miatt is indokolt lehet. Az elkobzás kötelező eseteit a Btk. tartalmazza, így például el kell kobozni a bűncselekmény eszközét, továbbá el kell kobozni a bűncselekmény elkövetése útján létrejött dologot, vagyis más kifejezéssel a bűncselekmény produktumát. A bűncselekmény elkövetése útján létrejött dologt azonban meg kell különböztetni attól a dologtól, amelyre nézve a bűncselekményt elkövették.

A Btk. kommentár szerint ilyen dolog mindaz, amely az elkövetésig nem létezett, például az elkövető által készített „teljes hamisítvány” közokirat, a természetett, előállított kábítószer, illetve az utánzott hamis pénz is. E vonatkozásban azonban kétséget kizáróan

megállapítható, hogy az elkobzás alkalmazása a fenti feltételek megvalósulása esetén kötelező jellegű, az nem mérlegelést megengedő kérdés.

Az eljárési szabályok szerint az elkobzás különleges jellegét alátámasztó szabályozás, hogy azt csak a bíróság alkalmazhatja, azonban amennyiben a büntetőeljárás nem jut túl a nyomozási szakon, alkalmazására a Be. 569. §-a szerinti különleges eljárásban is lehetőség van. Ha pedig például a bíróság szünteti meg a büntetőeljárást a tárgyalás előkészítésének szakaszában, bizonyítást nem vehet fel, ezért az elkobzás feltételeinek tisztázása érdekében ugyancsak az 569. §-a szerinti különleges eljárást kell lefolytatnia. Az elkobzás sajátos jellegére rámutat az is, hogy az elkobzás törvénysértő elrendelése különleges eljárásban nem orvosolható, olyan dolog elkobzása esetén, mely a Btk. vonatkozó rendelkezései alá nem vonható, az anyagi jogszabály megsértésével alkalmazott törvénysértő intézkedés csak felülvizsgálati eljárás során küszöbölhető ki.

Visszatérve a lefoglalás szabályaihoz, a Be. 154. §-a a lefoglalás végrehajtásával kapcsolatos rendelkezéseket tartalmazza. A lefoglaláskor lényegében az azt végrehajtó hatóság a lefoglalt tárgyat a tulajdonos, birtokos rendelkezési köréből kivonja és letétbe helyezi. A lefoglalás vonatkozásában a jogszabály külön kiemeli, hogy annak végrehajtása során úgy kell eljárni, hogy a lefoglalt dolog megőrzése során változatlanul maradjon, arról a bűncselekmény esetleges nyomai el ne tűnjenek, a lefoglalt dolgot kicserélni ne lehessen, és azonossága könnyen megállapítható legyen.

A törvény ugyan tartalmaz szabályozást olyan esetekre is, amikor már a vádirat benyújtását megelőzően sor kerül előzetes elkobzásra - Be. 156. § (5) bekezdése -, azonban e rendelkezés az okiratok körében nem merülhet fel, hiszen kizárólag olyan esetekben kerülhet erre sor, amikor az elkobzás alá eső tárgyak veszélyes mivolta az, ami arra indította a jogalkotót, hogy a vádirat benyújtását megelőzően is lehetőség legyen az elkobzás kimondására. Például olyan esetekben, amikor a nyomozó hatóság ekként mentesül a hosszú időn keresztül tartó felesleges tárolás kötelezettségétől.

Rátérve a lefoglalás és az elkobzás általános és különös eljárési szabályait magában foglaló 11/2003 (V. 8.) IM-BM-PM együttes rendelet rendelkezéseire, kiemelem, hogy a jogszabály első részében kizárólag a lefoglalásra vonatkozó általános szabályokat, majd a jogszabály második részében az elkobzás általános szabályait, míg harmadik részében a lefoglalás és az elkobzás különös szabályait tartalmazza. Figyelemmel arra, hogy dolgozatomban az okirati bizonyítékokra vonatkozó szabályozásra koncentrálok, e szabályok vizsgálatát kizárólag az okiratokat érintő rendelkezések ismertetésére korlátozom.

Az együttes rendelet 1. § (1) bekezdése kimondja: azt a bűnjelet, mely az eljárás során a bizonyítás eszközeül szolgál, valamint amelyet az eljárás során azonosítani, megvizsgálni, valamint megtekinteni szükséges, továbbá például a bűnjelként lefoglalt okiratot, a nyomozó hatóság, az ügyész vagy a bíróság tárgyletétbe helyezi, és azt 24 órán belül, vagy legkésőbb a lefoglalást követő első munkanapon át kell adni a bűnjelkezelőnek.

A (2) bekezdés kimondja, hogy a hatóság a bűnjelként lefoglalt okmányt – ha a 88. §-ban foglaltak alkalmazásának nincs helye – az ügyirathoz csatolja és ott kezeli.

A lefoglalás és az elkobzás különös szabályait taglaló harmadik részben egyes bűnjeltípusokra bontva szabályozza a jogszabály a követendő eljárási rendet. Kiemelendő, hogy a szabályozás különösen részletes értékpapír, hamis pénz, pénzhelyettesítő fizetési eszköz és e dolgokkal egy csoportba tartozó bűnjelek esetén, pl. a 69. § (1) bekezdésében foglaltak szerint a büntetőeljárás során lefoglalt pénzt a MNB részére át kell adni szakértői vizsgálat elvégzése céljából, ezen túl meghatározza a jogszabály, hogy a hamis pénz kezelését és őrzését is az MNB végzi. A (2) bekezdés szerint a már elkobzott hamis pénzt a MNB-nak, míg a hamis zárjegyet a NAV-nak, a hamis értékpapírt az azt kiállító szervnek, míg a hamis bélyeget a Magyar Posta Zrt.-nek kell megküldeni. Lőfegyver, lőszer és haditechnikai eszköz elkobzásánál a Magyar Honvédség vagyonkezelésében lévő eszközök esetén azokat, illetve azok tartozékait, alkatrészeit, a harcanyagokat és azok alkotóelemeit a Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnokság parancsnoka által kijelölt katonai szervezetnek, egyéb elkobzott lőfegyvert és lőszer pedig a területileg illetékes rendőr-főkapitányságnak, vagy a Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézetnek elismervény ellenében térítésmentesen kell átadni.

Az okiratokra vonatkozólag a jogszabály azonban elég szűkös szabályozást alkalmaz, mindössze általánosságban rögzíti a 87. §, hogy a hatóság a jogosult által át nem vett közokiratot a kiállító hatóságnak küldi meg, az ilyen magánokiratot pedig megsemmisítheti. Nyilvánvaló, hogy e rendelkezés nem vonatkozik a hamis, illetve a hamisított okiratokra. Az okiratok szűkebb körére, az okmányokra vonatkozóan külön rendelkezést tartalmaz a jogszabály, azonban e szabályozás sem teljes.

A 88. § (4) bekezdése alapján a bűnjelként, bűnjelre vonatkozó okmányként, továbbá a hatósági jelzéseként lefoglalt eredeti dolgot a büntető ügyben eljáró hatóság az eljárás befejezése után a kiállító hatóság részére küldi meg, mellékelve a határozat egy példányát. Úti okmányok esetén azt a hatóság a vonatkozó nemzetközi egyezmények, vagy a Külügyminisztérium Konzuli Főosztályának tájékoztatása alapján a kiállító hatóságnak küldi meg. Nyilvánvaló, hogy mindkét szabályozás kizárólag a hamisított okmányokra vonatkozhat, teljes hamis okirat esetén ezek alkalmazására nincs lehetőség.

Védett természeti, kulturális, és kriminalisztikai értékek elkobzása esetén szűk körben a jogszabály lehetőséget ad arra, hogy az elkobzott, illetve az állam tulajdonába kerülő bűnjel, amely a bűnüldözési és kriminalisztikai oktatáshoz, kiállításához, tudományos feldolgozáshoz felhasználható, az arra jogosult hatóság rendelkezése szerint a Rendőrmúzeumban, a Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézetben, illetve a Budapesti Orvosszakértői Intézetben kell elhelyezni a védett kulturális javak kivételével (95. § (1) bekezdés.), ezen túl még abban az esetben is, amennyiben a bűnjel annak bűnügyi jellegzetességeire tekintettel a Rendőrmúzeum, vagy a Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet maga kéri.

Az ismertetett szabályok alapján elmondható, teljes hamis köz- és magánokiratok esetén a jogszabályi háttér a kötelező lefoglalás, és az ezt követő elkobzás kimondásán túl más lehetőséget nem engedve egyetlen végső, mintegy automatikus megoldásként a bűnfelelő megsemmisítésére szűkíti a jogalkalmazó lehetőségeit.

II. Néhány jogeset

A nyomozás során lefoglalt okiratok kezelése vonatkozásában fennálló anomáliára az alábbi jogesetek ismertetésével kívánok rámutatni:

1. A Soproni Járásbíróság előtt magánokirat-hamisítás vétsége miatt folyamatban volt büntetőügyben (*Bpk.154/2014. számú ügy*) az illetékes ügyészség indítványozta, hogy a bíróság utólagos elkobzásra irányuló tárgyi eljárásban a nyomozás során lefoglalt és a nyomozati iratokhoz csatolt hamis buszbérletet kobozza el az 1978. évi IV. törvény 77. § (1) bekezdés d.) pontja alapján.

A bíróság az ügyészi indítvány ellenére - tárgyalás mellőzésével hozott végzésével - az ügyészi indítványt elutasította, majd e döntését az ügyész tárgyalás tartására irányuló kérelme előterjesztését követően fenntartotta, mely döntéssel szemben az ügyész fellebbezéssel élt. A bíróság végzésében a 11/2003. (V.8.) IM-BM-PM együttes rendelet 1. § (1), és (2) bekezdésére hivatkozással kiemelte, hogy a bűncselekmény elkövetése útján létrejött hamis buszbérlet megsemmisítését megkerülve, annak iratokhoz történő csatolását rendelte el, figyelemmel arra, hogy az okiratnak a büntetőeljárás szempontjából fontosabb és erősebb jellege, hogy az tárgyi bizonyíték az eljárásban, és az esetleges későbbi, rendkívüli jogorvoslat során is eredetben megőrizhető, megvizsgálható legyen, míg elkobzás során azt reprodukálni nem lehetne.

A bíróság végzésével szemben az ügyész fellebbezést jelentett be, az 1978. évi IV. törvény 77. § (1) bekezdés c.) pontjára és (2) bekezdésére hivatkozással és hangsúlyozta, a hatályos Btk. taxatív meghatározza, hogy bűncselekmény elkövetése esetén mely dolgok kell elkobozni, a hatályos szabályozás alapján a felsorolt dolgok elkobzása kötelező, bírói mérlegelést nem tűrő. Rámutatott továbbá arra, hogy a bíróság által hivatkozott 11/2003 (V.8.) IM-BM-IM együttes rendelet 1. § (1)-(2) bekezdései a lefoglalás és a büntetőeljárás során lefoglalt dolgok kezelésének, nyilvántartásának, előzetes értékesítésének, és megsemmisítésének szabályairól, valamint az elkobzás végrehajtásáról rendelkeznek. Arról azonban, hogy mit kell elkobozni, a Btk. tartalmaz rendelkezést, míg a lefoglalásra vonatkozó szabályokat a büntetőeljárás törvény tartalmazza.

A Megyei Főügyészség a fellebbezésben foglaltakat fenntartotta. A Törvényszék a járásbíróság végzését megváltoztatta, és az iratok között elfekvő hamis buszbérlet elkobzását rendelte el. Végzésének indokolásában rámutatott arra, hogy az elsőfokú bíróság indokolása téves, az általa hivatkozott 11/ 2003 IM-PM-BM együttes rendelet a lefoglalt dolgok büntetőeljárás során történő kezeléséről rendelkezik, míg az 1978. évi IV. törvény

77. § (1)-(2) bekezdése taxatív meghatározza, hogy bűncselekmény elkövetése esetén mely dolgot kell elkobozni. Kiemelte, a törvény kötelező előírását a bíróság mérlegelése, célszerűségi szempontokra történő hivatkozása nem írhatja felül.

2. A Pécsi Ítéltábla – *Bf.I.39/2008/3. számú határozatával* – hivatali visszaélés büntette és más bűncselekmények miatt folyamatban volt büntetőügyben az elsőfokú bíróság ítéletét részben eltérően minősítette és megváltoztatta, továbbá az elsőfokú bíróság által elkobzott hamis közokiratok elkobzását mellőzve azok iratokhoz történő csatolását rendelte el. Az ügyben szereplő két hamisított közokirat egy lefoglalásról szóló határozat, valamint jegyzőkönyv vonatkozásában megállapította, hogy azok tartalmi összefüggése és a felhasználás körülményei alapján nem kétséges, hogy mindkét okirat készítése az I. r. vádlotthoz kapcsolódott. Az irányadó tényállás szerint az I. r. vádlott, mint hivatalos személy két darab hamis közokiratot készített, melyeket később II. r. vádlottal közösen használtak fel. A határozat indoklásában az Ítéltábla rámutatott arra, hogy az okirati bizonyítékok körében két hamisított közokirat volt megtalálható, melyek formai és tartalmi szempontból pontosan megfeleltek az eredeti közokirati jellegnek. Az elsőfokú bíróság a sértettől lefoglalt hamis okiratok – határozat és jegyzőkönyv – elkobzásáról és megsemmisítéséről tévesen, az 1978. évi IV. törvény 77. §. (1) bekezdés a.) és c.) pontja alapján rendelkezett, ezen túl továbbá az okiratok - álláspontja szerint - nem tekinthetők még a bűncselekmény tárgyának sem.

A bíróság szintén kiemelte határozatában, hogy a 11/2003 IM-BM-PM együttes rendelet rendelkezik a bűnjelek sorsáról, nem pedig a hatályos Btk., ennek értelmében a bűnjelként lefoglalt okmányt a hatóság az ügyirathoz csatolja, és ott kezeli, ezért a másodfokú bíróság a lefoglalt okiratok elkobzására és megsemmisítésére vonatkozó döntést megváltoztatta és a lefoglalt okiratok iratokhoz történő csatolását rendelte el.

3. Dolgozatom témaválasztása egy, szintén a Soproni Járásbíróság előtt folyamatban volt büntetőügyhöz kapcsolódik (*Bk.138/2012. számú ügy*). A bíróság a büntetőeljárásban tárgyalás mellőzésével hozott végzésével – az ügyészi indítványnak megfelelően – 1 rb közokirat-hamisítás büntette miatt a vádlottal szemben pénzbüntetést szabott ki, továbbá a nyomozás során lefoglalt és a bíróságon bűnjelként bevételezett teljes hamis vezetői engedély elkobzását rendelte el. A végzés jogerőre emelkedett, erre figyelemmel az a bűnjelkezelő részére további intézkedés megtétele végett megküldésre került. A bíróság bűnjelkezelője azonban tévedésből az elkobzott okiratnak nem a megsemmisítése, hanem iratokhoz történő csatolása iránt intézkedett, ezért a vádlott által készített teljes hamis vezetői engedély – tévedésből - nem került megsemmisítésre.

A büntetőügy jogerős lezárását és a bűnjel iratokhoz történő technikai csatolását követően a Veszprém Megyei Rendőr-főkapitányság a Be. 71. §-a alapján megkereste a járásbíróságot az elkobzott hamis irat hivatalos használatra történő megküldése érdekében. A Rendőr-főkapitányság megkeresésében egyéb hivatkozást, valamint olyan körülményt, amely miatt a jogerősen elkobzott bűnjel megküldését kéri, nem jelölt meg. A bíróság a Be. 71. § (7) bekezdése alapján tájékoztatta a megkereső hatóságot, hogy a jogerősen elkobzott irat kiadására nem kerülhet sor, annak megsemmisítése indokolt.

Ezt követően a bíróság felé a Győri Rendőrkapitányság is megkereséssel élt arra hivatkozással, hogy a szóban forgó teljes hamis okiratra okmányszakértői és egyéb összehasonlító szakértői vélemények elvégzéséhez van szükség. A bíróság ezt követően célszerűségi okokból a tévedésből az iratokhoz csatolt bűnjel vonatkozásában az elkobzást kimondó rendelkezését mellőzte és annak iratokhoz csatolását rendelte el. A bíróság végzését az érdekeltek tudomásul vették. Ezt követően a bíróság a bűnjelet a szakértői vizsgálatok elvégzésének idejére a megkereső szerv részére rendelkezésre bocsátotta.

III. Konklúzió

Az ismertetett jogesetekhez kapcsolódóan is látható, hogy a tárgykörben ellentétes a gyakorlat, továbbá nem elég differenciáltan szabályozott a jogszabályi háttér. A jogalkalmazónak sok esetben nincs lehetősége az adott ügy sajátosságainak figyelembe vételével, és a megfelelő szabályok alkalmazásával az ügyben lefoglalt okiratokról rendelkezni, így fordulhat elő az, hogy kötelező jogszabályi rendelkezés megkerülésével érhető el, hogy az adott okirat ne kerüljön megsemmisítésre.

Sem a Be., sem az egyéb büntetőeljárás során alkalmazandó jogszabályok rendelkezései nem tartalmaznak külön szabályozást magán- és köziratok kezelésére, azonban a differenciáltabb szabályozás sok esetben megkönnyíthetné a jogalkalmazó feladatát, hiszen érezhető, hogy egy hamis buszbérlet és egy teljes hamis vezetői engedély vonatkozásában indokolt lenne az eltérő kezelés, szabályozás.

Problémaként merülhet fel még, hogy az elhatárolás nem eléggé egyértelmű hamisított, illetve teljes hamis okiratok esetében sem. Álláspontom szerint a hamisított okirat is elkobzás alá kell, hogy essen, e vonatkozásban pusztán az iratmellékletként történő kezelés megtévesztő jellegű lehet, mivel a Btk. kötelezően meghatározza az elkobzás alá eső dolgok körét. Az elkobzás kötelező alkalmazásával az okiratok, mint bűnjelek az esetek döntő többségében – amennyiben kezelésükre vonatkozóan a 11/2003. (V.8.) IM-BM-PM együttes rendelet nem határoz meg konkrét rendelkezést – megsemmisítésre kerülnek. A büntetőeljárás szempontjából azonban mégiscsak fontos, hogy az okirat, mint bizonyíték az eljárás befejezését követően és esetleg a későbbi, rendkívüli jogorvoslat során is eredetben megőrizhető, megvizsgálható legyen. Mint ismertettem, a gyakorlatban jelentkező problémák valóságosak, és a bemutatott jogesetek kapcsán felmerülő célszerűség indokolná a bűnjelkezelésről szóló rendeletben foglalt szabályozás módosítását. Indokolt lehet nemcsak a közokiratok és magánokiratok vonatkozásában a differenciálás, hanem jó megoldást jelenthet az is, hogy az elkobzás kimondását követően lehetőség lehetne az okiratok megsemmisítése helyett azok iratmellékletként történő kezelésére, vagy bizonyos szervek (pl. Rendőrmúzeum, Bűnügyi Szakértő és Kutatóintézet) részére történő megküldésére is.

Dolgozatom tehát arra kíván rámutatni, hogy a lefoglalt okiratok nemcsak egyszerű bűnjelek, vagy papírok; ezért jelentőségükhöz mérten, egy-egy ügy sajátosságaihoz iga-

zodva kellene azokat kezelni, hiszen az ügy jogerős lezárulásán túl olyan esetekben is szükség lehet megvizsgálásukra, összehasonlításukra, mely egy adott büntetőügyön messze túlmutat.

A bűnjelkezelés körében felmerülő kérdések, a hatályos szabályozás felülvizsgálata és jövőbeni lehetőségeinek áttekintése érdekében az Országos Bírósági Hivatal elnöke 228/2012. (VII.24.) OBHE határozatával Bűnjelkezelési Munkacsoportot hozott lére, mely 2014. október hónapjáig végezte tevékenységét, de ennek eredménye még nem került nyilvánosságra.

Felhasznált irodalom

Magyar Büntetőjog – Kommentár a gyakorlat számára, szerkesztette: Berkes György, HVG Orac kiadó, 2. kiadás

A büntetőjog általános részének vázlata – Dr. Vaskuti András, Akadémiai füzetek, OITH Magyar Bírőképző Akadémia, 2011.

Büntető eljárásjog – Kommentár a gyakorlat számára, szerkesztette Dr. Belegi József, HVG Orac kiadó, 2. kiadás

A büntetőeljárás törvény magyarázata – Kiskommentár, 1. kötet, KJK Kerszöv kiadó, 2003.

A rendőri jelentés bizonyító ereje

A bírósági tárgyalás a magyar büntetőeljárásban a kontradiktórius elvnek megfelelően nyilvános és szóbeli, a bizonyítékok megvizsgálása a közvetlenség elvének érvényre juttatásával történik. A közvetlenség elvéhez fűzött miniszteri indokolás szerint a közvetlenség alapelve azt jelenti, hogy a bíróság személyes észlelet alapján az eredeti bizonyítási források – lehetőség szerint közvetítéstől mentes – felhasználásával ismeri meg a bizonyítás anyagát. Ebből az elvből vezethető le az a jogszabályi kötelezettség, hogy akinek a bizonyítandó tényről tudomása van, azt a tárgyaláson tanúként kell kihallgatni. Ebből következően tanúk meghallgatása nélkül a büntetőeljárás – ellentétben a polgári peres eljárással, amely alapvetően az okirati bizonyításra épül – szinte elképzelhetetlen.

Lehetséges, hogy pont emiatt, de a büntetőeljárásban történő okirati bizonyítással kapcsolatos jogirodalom meglehetősen gyér, ugyanakkor a gyakorlatban nincs olyan büntetőeljárás, amelyben ne használnának fel okirati bizonyítékokat. Ezért pótolandó hiányszámnak tartom az okirati bizonyítékok, így különösen a rendőri jelentések bizonyító erejével foglalkozó, az egységes joggyakorlat kialakítását támogató jogelméleti útmutatást.

A rendőri jelentés, mint okirati bizonyíték bizonyító erejének tisztázása több szempontból is kiemelt jelentőségű. Egyrészt fontos amiatt, hogy valóság tartalmára mennyire építhet az ügyész a vádemelés kérdésében való döntéskor, majd a bíróság a bizonyítási eljárásban. Másrészt fontos a valótlan tartalommal történő elkészítésének jogi megítélése szempontjából is. A rendőri jelentés rendeltetésének meghatározása – mit bizonyít ezen okirat – kulcsfontosságú a tekintetben, hogy miként használható fel bizonyítékként a büntetőperben, illetve hogy miként követhető el rá a közokirat-hamisítás büntette.

A büntetőeljárás törvény meghatározásában² okiraton mind a köz-, mind a magánokiratot érteni kell, közömbös tehát, hogy kik állították ki. A büntetőeljárás keretében felhasználhatók a köz- és magánokiratok, a különböző eljárásokban készült jegyzőkönyvek, rajzok, iratok, és az ügyész, a bíróság feladata, hogy minden okiratot, annak hitelességét, bizonyító erejét stb. értékelje. Az okiratok értékelésére, ideértve a közokiratot is, vonatkozik a Be. ama rendelkezése, hogy azokat az ügyész, a bíróság meggyőződése szerint bírálja el.³ A büntetőperben tehát nem érvényesül az a tétel, hogy a közokiratban foglaltakat ellenkező bizonyításig valósnak kell elfogadni (kivétel ez alól a büntetőbíróság jogerős

1 dr. Bejci Alexa, Phd, ügyész, Budapesti Nyomozó Ügyészség

2 Okirat az a bizonyítási eszköz, amely valamely tény, adat valóságának, esemény megtörténtének vagy nyilatkozat megtételének bizonyítására készül, és arra alkalmas. Be. 116.§ (1) bekezdés

3 Király Tibor: Büntetőeljárás jog, Osiris Kiadó Budapest, 2001. 267.o.

ítélete, amelynek rendelkezéseit valónak kell elfogadni), ugyanakkor a jogalkalmazókra mégis jellemző, hogy nagyobb hitelt adnak egy közokiratnak, mint az egyéb okiratoknak, ezért elsőként célszerű tisztázni, hogy *a rendőri jelentés közokirat-e?*

Tekintettel arra, hogy a közokirat nem sajátosan büntetőjogi fogalom, a jogrendszer más ágaiban is használatos, a büntető jogalkalmazás során sem lehet eltérő értelmezést adni neki mint ami a Polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény 195. § (1) bekezdésében foglaltatik. Eszerint az olyan okirat tekintendő közokiratnak, amelyet bíróság, közjegyző vagy más hatóság, illetve közigazgatási szerv ügykörén belül, a megszabott alakban állított ki, s erre tekintettel a benne foglalt tény, adat vagy nyilatkozat hitelességét kívülállók előtt is igazolja. A Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiumának 45/2007. számú véleménye szerint közokiratnak kell tekinteni a fegyveres szervek által kiállított minden olyan parancsot, igazolást vagy egyéb iratot, amely a kiállító szerv körén kívül is felhasználható jogilag jelentős tény vagy adat igazolására. Nem lehet ezzel szemben közokiratnak tekinteni a fegyveres szervek belső életére vonatkozó iratokat, így többek között a szolgálati feladatok ellátásáról készített jelentéseket, amelyek nem alkalmasak arra, hogy a kiállító szerv körén kívül jogilag jelentős tényt igazoljanak.

Ezen kollégiumi vélemény valamelyest szűkíti a közokiratnak minősülő rendőri jelentések körét, ugyanis a Legfelsőbb Bíróság 1/2004. számú BJE határozatában a rendőri jelentéseket differenciálás nélkül közokiratnak minősítette. A jogegységi határozat egyrészt rögzíti, hogy különbséget kell tenni „rendelkező” és „bizonyító” közokiratok között, másrészt kimondja, hogy a rendőri jelentés az ún. rendelkező közokiratok sorába tartozik. Álláspontja szerint a rendőri intézkedésről készített jelentés közhitelességgel tanúsítja, hogy az intézkedést mikor, hol, kik és milyen körülmények mellett foganatosították, sor került-e, és ha igen, milyen kényszerintézkedés alkalmazására, továbbá, hogy az eljárási cselekmény szabályszerű, jogszerű volt-e. Ugyanakkor az LB iránymutatása szerint az ún. rendelkező közokiratok kizárólag annak a bizonyítására alkalmasak, hogy az ott írt hatóság a megjelölt helyen és időben a rendelkező részben írt határozatot hozta, ezzel kapcsolatban milyen rendelkezést tett, de a közokirat bizonyító ereje nem terjed ki a határozat belső tartalmára, az abban foglalt ténymegállapítások, tényállásbeli és jogi érvek helyességére.

A jogegységi határozat értelmében a rendőri jelentés bizonyító ereje nem terjed ki annak belső tartalmára. *De mi minősül a rendőri jelentés belső tartalmának?* Nem kétséges, hogy a jelentésben szereplő hely és idő, valamint a foganatosított (kényszer)intézkedés megjelölése és az, hogy azt ki(k) hajtották végre, nem minősül a jelentés belső tartalmának, így ezen tényeket a jelentés közhitelesen bizonyítja. Az azonban, hogy milyen körülmények között és miként foganatosították az intézkedést, álláspontom szerint már a közokirat belső tartalmának minősül, ugyanis ezek már nem objektív tények, hanem az eljáró hivatalos személy szubjektív megítélésén alapuló észlelései, közhatalmi döntése (pl. kényszerintézkedés alkalmazása) alapjául szolgáló ténymegállapításai, márpedig a rendelkező közokirat bizonyító ereje nem terjed ki a hatósági jogkörben eljáró személy tény-

megállapításaira, tényállásbeli és jogi érvei helyességére. Vitatkoznék tehát azzal az állásponttal miszerint a rendelkező közokiratnak tekintendő rendőri jelentés közhitelességgel tanúsítja, hogy az intézkedést milyen körülmények mellett foganatosították, továbbá, hogy az eljárási cselekmény szabályszerű, jogszerű volt-e. A rendőri intézkedés szabályszerűségét és jogszerűségét már csak azért sem bizonyíthatja közhitelesen, mert a jelentésbe foglaltak nem egy vizsgálat megállapításai, hanem pusztán a jelentést készítő személy nyilatkozata, amelynek hitelessége sem nem több, sem nem kevesebb mint bárki másnak (akár az intézkedés alá vont személynek) az írásban tett nyilatkozata.

Ha a rendőri jelentést rendelkező közokiratnak tekintjük, akkor megítélésem szerint csak azt bizonyítja közhitelesen, hogy ki, hol és milyen intézkedést foganatosított, a jelentésbe foglalt bűncselekmény megtörténtét nem. E vonatkozásban a jelentést készítő rendőrt tanúként kell kihallgatni és csak az ő vallomása lehet bizonyítéka a jelentésben leírt bűncselekménynek. Ugyanakkor, ha valótlanul foglalja jelentésbe a körülményeket a rendőr, nem követ el vele közokirat-hamisítást, mivel nem olyan tényeket foglal hamisan közokiratba, amelyeket épp a közokirat bizonyít.

Ezzel szemben a Legfelsőbb Bíróság BH2009.230 számú eseti döntésében foglaltak abba az irányba mutatnak, hogy a rendőri jelentés *mégsem rendelkező közokirat, hanem bizonyító közokirat*. Az LB kimondta ugyanis, hogy a rendőri jelentés legfontosabb része az, amely a kényszerítő eszköz alkalmazásának indokál szolgál, és a rendőri jelentés feladata annak igazolása, hogy az abban megjelenített intézkedés miként történt meg, ennek alapján ellenőrizhető az intézkedés törvényessége.

A Legfelsőbb Bíróság EBH2008.1858 számú eseti döntésének indokolásában *expressis verbis* kimondta, hogy a rendőri jelentés nem rendelkező, hanem bizonyító jellegű közokirat, feladata annak igazolása, hogy az abban megjelenített intézkedés törvényes volt. Az irányadó tényállás szerint a sértett – miután a rejtekhelyét a nyomozók felfedezték – ellenállást nem tanúsított, így a jelentésben szereplő azon adat, amely szerint megbilincselésre azért került sor, mert ellenállt, valótlan volt. Miután ekként a jelentést készítő rendőr lényeges tény hamisan foglalt közokiratba, elkövette a közokirat-hamisítás büntettét.

Felmerül azonban a kérdés, hogy *az intézkedés körülményei vonatkozásában is valós tartalommal készítendő jelentés megtételének kötelezettsége miként viszonyul az önvádra kötelezés tilalmához?* Ha a rendőr azért készít lényeges tény (intézkedés körülményei) valótlanul tartalmazó közokiratot, mert a valóság feltárása esetén önmagát vádolná bűncselekmény elkövetésével – például azt írja a jelentésben, hogy az intézkedés alá vont sérülései oly módon keletkeztek, hogy a saját fejét verte a falba, miközben a valóság az, hogy a rendőr verte azt a falba –, akkor a hivatalos eljárásban elkövetet bántalmazás büntettén túl elköveti-e a hivatalos személy által elkövetett közokirat-hamisítás büntettét is?

E kérdésre a Legfelsőbb Bíróság 1983-ban igennel válaszolt. BH1983.388. számú eseti döntésében kifejtette, hogy bár helytálló az az állásfoglalás, hogy a bűncselekmény elkö-

vetője nem köteles önmaga ellen bizonyítékot szolgáltatni, védekezését szabadon választja meg és nem kötelezhető beismerő vallomás vagy önfeljelentés megtételére, a védekezési szabadság azonban nem jogosít fel újabb bűncselekmény elkövetésére. A vádlott nem mentesülhet tehát az újabb bűncselekmény következményei alól azzal az indokkal, hogy saját törvénybe ütköző magatartásának leplezése vagy mentése érdekében valósította azt meg. Ez alól nem kivétel a rendőrségnek az a tagja sem, aki a törvényellenes intézkedés leplezése, amiatti felelősségre vonás alóli mentesülése érdekében tanúsít olyan magatartást, amely valamely bűncselekmény törvényi tényállását kimeríti.

Ugyanezen döntésben mutatott rá a Legfelsőbb Bíróság arra is, hogy ha a rendőr az általa elkövetett bűncselekmény (hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás büntette) leplezésére olyan valótlán tartalmú jelentést készít, miszerint az intézkedés alá vont személy támadó jellegű magatartására reagálva alkalmazott kényszerítő eszközt (gumibotot), nem közokirat-hamisítás büntettét, hanem a látszólagos alaki halmazat folytán hamis vád büntettét követi el.

Látható tehát, hogy a rendőri jelentés jogi megítélését illetően a Legfelsőbb Bíróság többször többféle képen foglalt állást. Találunk példát arra, hogy a rendőri jelentés nem feltétlen közokirat, találunk példát arra is, hogy mindig közokirat, továbbá arra is, hogy rendelkező közokirat, valamint arra is, hogy bizonyító közokirat. Sőt arra is van példa (lásd BH2007.112), hogy a Pp. közokirat fogalmának álláspontom szerint csak kiterjesztő értelmezés mellett megfelelő okiratra - a rendőr nyomozó által készített hivatalos feljegyzés, arról, hogy miért nem végzett az általa nyomozott ügyben hosszú ideig semmiféle érdemi, az ügy felderítését célzó nyomozati cselekményt - is elkövethető a közokirat-hamisítás büntette.

Ehhez „igazodóan” az alacsonyabb szinten folyó jogalkalmazás is ad hoc jellegű. Azt gondolom, hogy ez a fajta következetlenség nem tartható és célszerű lenne jogalkotói szinten rendezni a problémát, de addig is egy egységes, iránymutató álláspontot kellene megfogalmazni jogalkalmazói szinten. Gyakorlati tapasztalatom ugyanis az, hogy egy adott intézkedésről készült rendőri jelentés bizonyító ereje attól függ, hogy milyen bűncselekmény miatt folyik az eljárás. Ha hivatalos személy elleni erőszak büntette miatt, akkor hitelessége az eljáró személyek szemében sokkal nagyobb, mintha hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás büntette miatt folyik a büntetőeljárás. Ez utóbbi esetben a rendőri jelentésnek a terhelt ártatlanságát bizonyító ereje szinte nulla. Úgy vélem, hogy a rendőri jelentés bizonyító ereje nem függhet attól, hogy melyik büntetőeljárásban kerül felhasználásra.

Amennyiben amellet tesszük le a voksot, hogy a rendőri jelentés „bizonyító” közokirat, akkor közhitelesnek kell elfogadni az abban foglaltakat, így a benne foglalt bűncselekmény vonatkozásában mint hiteles okirati bizonyíték felhasználható, ugyanakkor valótlán tartalmú elkészítése esetén közokirat-hamisítás büntette, avagy hamis vád büntette miatt felelnie kell a rendőrnek. Amennyiben azonban a rendőri jelentést „rendelkező” közokiratként kezeljük, az abban foglalt intézkedés körülményeiről mindenképp tanúként

kell kihallgatni az intézkedést foganatosító rendőrt, és ezen tanúvallomás használható fel bizonyítékként, a rendőri jelentés maga okirati bizonyítékként nem, így a közokirat-hamisítás büntettének tárgya sem lehet e vonatkozásban.

A vázolt verziók közötti döntő különbség a valótlannal nyilatkozó rendőr büntetőjogi felelőssége. A bizonyítás során irányadó közvetlenség elvének jobban megfelelő megoldás esetén, amely szerint a rendőri jelentést „rendelkező” közokiratként kezeljük és az abban foglaltakról tanúként hallgatjuk meg készítőjét, a valótlannal nyilatkozó rendőr közokirat-hamisítás büntettéért nem, de hamis tanúzás büntette miatt felel, kivéve ha a valóság feltárásával önmagát bűncselekmény elkövetésével vádolná. Ezzel szemben, ha a rendőri jelentést „bizonyító” közokiratként kezeljük, akkor a rendőr közokirat-hamisítás büntettéért felel, akkor is, ha a valótlannal tartalmú jelentés készítésének oka, hogy a valóság feltárása esetén önmagát bűncselekmény elkövetésével vádolná, a Btk. ugyanis a közokirat-hamisítás büntette kapcsán nem tartalmaz speciális büntethetőségi akadályt.

Figyelemmel az Alkotmánybíróság 1646/B/1991. számú határozatában foglaltakra is, miszerint „...a büntetőeljárás egész rendszeréből, valamint alapelveiből következően a jelentés önmagában és közvetlenül soha nem szolgálhat a büntetőjogi felelősség kérdését jogerősen eldöntő bírósági határozat alapjául. A jelentés – mint a nyomozási iratok része – a nyomozás befejezése és a vádemelési javaslat, illetve a nyomozás megszüntetése kérdésében való állásfoglalást alapozza meg. ...”, véleményem szerint a rendőri jelentést inkább rendelkező közokiratként kellene kezelni, ugyanis az nem más mint az eljáró rendőr, mint szemtanú írásbeli vallomása az általa tapasztaltakról. Egy rendőr szemtanú fejében is ugyanúgy deformálódhatnak az információk, mint egy civil személy fejében, sőt mivel ő maga mindig részese azoknak az eseményeknek, melyről jelentést készít, a szubjektum befolyása sokkal nagyobb, mint egy érdektelen külső szemlélő esetében. Kétely nélkül késpénznek venni tehát a rendőri jelentésben foglaltakat nem biztos, hogy szerencsés. Véleményem szerint a rendőr nyilatkozatának hitelessége nem lesz nagyobb önmagában attól, hogy közokiratnak minősülő rendőri jelentésbe foglalja azt.

A szabad bizonyítás elvéből következően a büntetőeljárásban egy közokirat bizonyító ereje – pusztán e minősége miatt – semmivel sem nagyobb mint egy tanúvallomása. A szabad bizonyítási rendszer egyik jellemzője, hogy a törvény előre nem állapítja meg sem a bizonyítási eszközök, sem a bizonyítékok értékét. Semelyik bizonyítási eszköz nem előbbre való a másikkal, nincs közöttük rangsor, ahogyan a bizonyítékok között sincs törvényben rögzítetten. A meggyőződés szabad kialakítását garantálja az a törvényi kijelentés, amely szerint a bizonyítás eszközeinek és a bizonyítékoknak nincs előre meghatározott bizonyító ereje. Ez a szabály biztosítja a törvényi kötöttségek nélküli meggyőződés kialakítását, minthogy a törvény nem rangsorolja a bizonyítási eszközökben kifejezett (közvetített) tények bizonyító erejét. A közokirat fogalma nem konkurálhat a szabad

bizonyításnak azzal a követelményével, hogy a bizonyítási eszköz hitelt érdemlőségének vizsgálata tárgyaláson nem mellőzhető, mert csak így dönthető el, hogy alkalmas-e a bizonyításra. Mindezt a rendőri jelentések bizonyítékként történő felhasználása során sem szabad szem elől téveszteni.

Tartalom

<i>Jungi Eszter</i> : Előszó	5
------------------------------------	---

I. JOGTÖRTÉNET

<i>Barna Attila</i> : „Isten úgy segíyen először a jobb kezedet vágják el, 's azután a fejedet ütik el” A hazai büntető peres eljárás szabályai Géczy Julianna, a Lócsei Fehér Asszony felségárulási perében	9
<i>Bodnár Zsolt</i> : A jogszabályokban megjelenő romakép a 20-21. században	27
<i>Schábné Proszonyák Éva</i> : Beszámíthatóság vagy beszámíthatatlanság a büntetőjogban és ami közötté lehet (történeti áttekintés).....	45
<i>Jakab Zsolt</i> : A beszámíthatatlan elkövetőkkel szembeni büntetőjogi jogkövetkezmények alakulása a magyar jogtörténetben (kezdetektől a Csemegi-kódex megjelenéséig, különösen a Csemegi-kódex öntudatlan állapotra és az elmezavarra vonatkozó rendelkezéseire)	57

II. BÜNTETŐ ANYAGI JOG

<i>Polgár András</i> : Mi lesz veled, TÉSZ? A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés emberi jogi megítélése, érvek, ellenérvek	79
<i>Tóth Péter</i> : Elévülhet a jogbiztonság? Gondolatok a 16/2014. (V. 22.) AB határozatról	107
<i>Szücsné Németh-Csóka Tímea</i> : Menteni, akit még lehet: a pártfogó felügyelet szerepének jelentőségéről.....	113
<i>Bótor Szabolcs</i> : Az orvhalászat jogi következményei	139

III. BÜNTETŐ ELJÁRÁSJOG

<i>Havasiné Kulcsár Petra</i> : A gyermekközpontú igazságszolgáltatás	151
---	-----

Badics Judit: Bíróság vagy egyezség? Vizsgálódások a mediáció tárgykörében.....	165
Széles-Bajkó Ágnes: Okiratok, papírok, bűnjelek A büntetőeljárás során lefoglalt hamis, illetve hamisított okiratokkal kapcsolatos szabályok, különös tekintettel az elkobzásra	187
Bejczy Alexa: A rendőri jelentés bizonyító ereje.....	197

